

HALAYUDHA'S
ABHIDHANARATNAMALA.

SANSKRIT VOCABULARY,

EDITED WITH A

SANSKRIT-ENGLISH GLOSSARY

BY

T. H. AUFRECHT

WILLIAMS & NORGATE;

11, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN, LONDON, AND
20, SOUTH FREDERICK STREET, EDINBURGH

ROSEN, A. MARCUS. PARIS, B. DUPRAT.

1861.

LEIPZIG, PRINTED BY FRIEDRICH NISSE (CARL B. LOECKE).

P R E F A C E.

The present edition of Halâyudha's vocabulary of synonyms is based on a collation of the following manuscripts.

- A.* E. I. H. 1361, copied about 1780.
- B.* Wilson 415, an incorrect transcript of *A.*
- C.* E. I. II. 588.
- D.* E. I. H. 1576. These two manuscripts, copied about 1806 from the same original, are almost useless for any critical purpose.
- E.* A fragment preserved in the Berlin Library (Chambers 758. Weber's Catalogue Nr. 805), containing distichs 18 — 367 of book II. I am indebted for a transcript of it to Dr. Hase of Coburg.
- F.* An old fragment in the Ratcliffe Library, Oxford, containing the second book, as far as *çloka* 230.

R. A manuscript in the same library, copied in the year 1363 of our era.

Notwithstanding all these materials, the editor has found it not always possible to constitute a text free from faults; far less to give a correct and uniform orthography. In many cases he has been obliged to have recourse to the Koshas of Amara and Hemacandra and their commentaries, in order to remove palpable blunders. The notes, and to some extent the glossary, point out all the passages in which a further collation of new Mss. is desirable. He has much felt, throughout, the want of a commentary; but though at least one is cited in the marginal notes to the Oxford Ms. of the commentary on the Abhidhānacintāmaṇi, yet none appears to be in existence.

The precise age of Halāyudha cannot now be determined with any degree of certainty. The name itself is by no means uncommon in the literary history of India. We have, firstly, Halāyudha, the author of the Kavirahasya, who has been assigned by Westergaard (Radices p. VII) to the sixteenth century. Another Halāyudha, the son of Purushottama, compiled the Purāṇasarvasva in 1474 (Oxford Catalogue p. 84). Halāyudha the lawyer is frequently cited by Vācaspatimiśra (in the Cintāmaṇi and Dhvātanirṇaya), and, still earlier, by Viṣveṣvara, the author of the Mādanapārijāta and other works. A fourth Halāyudha, who shares with our author the epithet of Bhaṭṭa, composed a commentary on the Pingala-

chandaṣ. He may, perhaps, be identified with the writer of the *Koṣhā*; chiefly on account of the many artificial metres which he uses, and which no other lexicographer has taken the liberty of employing for such a dry subject as a string of synonyms. The editor has, however, discovered no allusion to the *Koṣha* in the only copy of the *Mṛitasamjivini* at his command. Nor do the four names of Amaradatta, Vararuci, Bhāguri, and Vopālita, to whose works the author acknowledges himself indebted in the introductory verses to the *Koṣha*, afford any clue to his own age. In the absence of direct evidence, we are, therefore, compelled to be contented with the secondary testimony of other writers. The mention of Halāyudha by Ujjvaladāṭa, Mallinātha, and the Medinikara, is sufficient proof that he lived before the thirteenth century. Mallinātha in his various commentaries cites Halāyudha far more frequently than the *Abhidhānacintāmaṇi*; but from this fact no inference can be drawn as to the greater antiquity of Halāyudha, for the orthodox scholiast might have preferred a coreligionist to a Jain infidel. Halāyudha is quoted besides, by Kāṭavema on the *Çākuntala*, Jayamaṅgala on the *Bhaṭṭikāvya*, Narahari in his *Cūḍamaṇi*, Nārāyaṇa on the *Uttararāmacarita*, Padmanābhādatta on the *Bhuvaneçvaristotra*, Bharatasena on the *Bhaṭṭikāvya*, Bhānujīdikṣita on *Amara*, Ranganātha on the *Vikramorvaçī*, Rāyamukūṭa in his commentary on the *Amarakoṣha*, Çivadatta in the *Çivakoṣha*, and a number of other scholiasts.

• There is, however, an intimate connexion between the *Abhidhânaratnamâlâ* and the *Abhidhânacintâmaṇi*, beyond the mere name. Not only do whole distichs and verses agree with one another, and differ from *Amara*; but there is also in both an identity of tetrastichs, and this to an extent which cannot be explained by the supposition that both have borrowed from the same source. Again, we find that both attribute to many words the same gender in opposition to the *Amarakosha*. But if we are called on to determine the relative priority of *Halâyudha* and *Hemacandra*, we must be guided in our decision by the following circumstances. *Halâyudha*'s vocabulary is not only less copious, but his style is much more simple, and his explanations enter more into detail. To use whole distichs and verses in order to define a single word, is quite unusual with *Hemacandra*, who, on the contrary, endeavours to cram into one verse as many synonyms as possible. Farther, we find that in technical divisions *Hemacandra* is acquainted with more developed, and therefore later, systems. For example, the different kinds of feminine actions produced by the sentiment of love, technically called *hâva*, are limited by *Amara* to six, and by *Halâyudha* to nine, while *Hemacandra* knows ten. In the physiological distinction of elephants, *Halâyudha* does not exceed the number of three, whilst *Hemacandra* adds a fourth. The *Ratnamâlâ* is divided into five, the *Cintâmaṇi* into six chapters. Homonyms are treated by *Halâyudha* very briefly, whereas the *Nânârtha* of

Hemacandra surpasses in bulk the Ekārtha. All these facts lead to the conclusion that Halāyudha preceded Hemacandra, and we shall hardly go too far back if we place him at the end of the eleventh century.

In Mallināthas commentary on the Māghakāvya (Calc. ed.) two passages (I, 19. XVI, 18) are cited from an Abhidhānaratnamālā which seems to have been different from that of Halāyudha.

In compiling the glossary, the editor has constantly consulted the commentaries of Kshīrasvāmin and Rāyanukūṭa on Amara, which form the only valuable basis of all later scholiasts. Of modern writers, he feels himself under great obligation to Colebrooke's edition of the Amarakoṣha, and to Molesworth's Marathi and English Dictionary.

In conclusion he would express his thanks to the publishers for having most obligingly undertaken to bring out a work which, from its nature, can be of interest only to a limited number of Sanskrit scholars.

The abbreviations employed in the glossary are:

Ait. Br. - Aitareyabrâhmaṇa.
 Anandal. - Ānandalaharī.
 Av. - Atharvaveda.
 Bhk. - Bhaṭṭikāvya.
 Bhv. - Bhāminīvilāsa.
 Brahmap. - Brahmapurāṇa.
 Brahmav. - Brahmavaivartapurāṇa.
 Brīhadâr. - Brīhadâraṇyakopānishad.
 Çat. Br. - Çatapathabrâhmaṇa.
 Chând. U. - Chândogyopanishad.
 Çiçup. - Mâgha's Çiçupâla.
 Çivap. - Çivapurāṇa.
 Daṇḍin. - Daṇḍin's Kāvyaḍarça.
 Devībhâg. - Devībhâgavatapurāṇa.
 Dhânv.Nigh. - Dhânvantaranighaṇṭu.
 Gg. - Gîtāgovinda ed. Lassen.
 HC. - Hemacandra, and the commentary ascribed to him.
 Kâçikh. - Kâçikhaṇḍa.
 Kir. - Kīrâtârjunīya.
 Ks. or Kum. - Kumârasambhava.
 Ksh. - Kshīrasvāmin on Amara.
 Mâgha - Mâgha's Çiçupâla.
 Mahi. - Mahimnâḥ śtava.
 Manu - Mānavadharmasāstra.
 Mârķ. - Mârķaṇḍeyapurāṇa.
 Matsyap. - Matsyapurāṇa.

Mhbh. - Mahābhārata.
 Mit. - Mitāksharâ.
 P. - Pāṇini.
 Phetk. - Pheṭkârīṇītantra.
 Pk. - Pârçvanâthakāvya by Padmasundara.
 Râyam or Rk. - Râyamukûṭa on Amara.
 Rasamanj. - Bhānudatta's Rasamanjarī.
 Rasatar. - Rasatarangiṇī.
 Rgh. - Raghuvaṇça.
 Rigvidh. - Rīgvidhâna.
 Rv. - Rīgveda.
 Sâhityad. - Sâhityadarpaṇa.
 Sarasvalik. - Sarasvatīkaṇṭhâbharāṇa.
 Taitt. Br. - Taittirīyabrâhmaṇa.
 U. or Urv. - Urvaçī ed. Bollensen.
 Ujj. - Ujjvaladatta.
 Vâgbh. Al. - Vâgbhaṭṭa Alankâra.
 Vâmanap. - Vâmanapurāṇa.
 Vârâhap. - Vârâhapurāṇa.
 Vṛihann. - Vṛihannâradiyapurāṇa.
 Vs. - Vâjasaneyisamhitâ.
 Yv. or Yâjn. - Yâjñavalkya ed. Stenzler.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

शब्दब्रह्म यदेकं यथैतन्न्यं च सर्वभूतानां ।
यत्परिणामस्त्रिभुवनमखिलमिदं जयति सा वाणी ॥१॥
इयममरदत्तवररुचिभागुरिवोपालितादिशास्त्रेभ्यः ।
अभिधानरत्नमाला कविकंठविभूषणार्थमुद्ध्रियते ॥२॥
स्वः स्वर्गः सुरसद्व त्रिदशावासस्त्रिविष्टपं त्रिदिवं ।
द्यौर्गैरमर्त्यभुवनं नाकः स्याद्दूर्ध्वलोकश्च ॥३॥
आदित्यास्त्रिदशाः सुराः सुमनसः स्वर्गैकसो देवता
गीर्वाणा मभवो ऽमराश्च मरुतो वृन्दारका निर्जराः ।
अस्वप्रां विबुधास्त्रिविष्टपसदो लेखाः सुपर्वाण इत्याख्याता
अमृताशना अनिमिषा देवास्तथा देवतं ॥४॥
असुरा दानवा दैत्या दैतेयाः सुरशत्रवः ।
पूर्वदेवाः शुक्रशिष्याः पातालनिलयाः स्मृताः ॥५॥
ब्रह्मा स्रष्टा धाता परमेष्ठी पद्मभूः सुरज्येष्ठः ।
वेधा विधिर्विरिचो हिरण्यगर्भः शतानन्दः ॥६॥

शंभुः स्वयंभूर्दृष्टिणाश्चतुर्वक्त्रः प्रजापतिः ।

पितामहो जगत्कर्ता विरंचिः कमलरसनः ॥७॥

वाग्वाणी भारती भाषा गौर्गीर्ब्राह्मी सरस्वती ।

ओंकारः प्रणवः प्रोक्तस्त्रयो वेदास्त्रयी स्मृता ॥८॥

वेदः श्रुतिस्तथाम्नायः स्वाध्यायश्छंद आगमः ।

वेदांतश्च रहस्यं च बुधैरुपनिषन्मता ॥९॥

ऊहस्तर्को ऽनुमानोक्तिर्मिमांसा स्याद्विचारणा ।

स्मृताः कृतांतराङ्मांतसिद्धांतसमयाः समाः ॥१०॥

ईशानः शशिशेखरः पशुपतिः शूली शिवः शंकरः

शर्वः शंभुरुमापतिश्च गिरिशः श्रीकंठ उग्रो ह्ररः ।

सर्वज्ञस्त्रिपुरांतकस्त्रिनयनो कपर्दी भवो भूतेशः

परमेश्वरो ऽधकरिपुर्दत्ताधरधंसकृत् ॥११॥

स्थाणुः स्रष्टा धूर्जटिर्वामदेवः कामधंसी व्योमकेशः कपाली ।

नीलघ्रीवोवह्निरेताः पिनाकी भीमोभर्गः कृत्तिवासावृषांकः

॥१२॥

अहिर्बुध्नो विब्रुपाक्षः शिपिविष्टो गणाधिपः ।

गंगाधरो महोदेवो मूडः स्यान्नीललोहितः ॥१३॥

पिनाकं स्याद्जगवं प्रमथास्तु गणाः स्मृताः ।

कपर्दी ऽस्य जटाबंधस्तंडुः स्यान्नंदिकेश्वरः ॥१४॥

रुद्राणी शर्वाणी काली कात्यायनी भवानी च

आर्याबिका मृडानी हेमवती पार्वती गौरी ॥१५॥

उमा भगवती दुर्गा चंडी द्वांक्षायणी शिवा ।

अपर्णा स्यान्महोदेवी गिरिजा मेनकात्मजा ॥१६॥

ब्रह्माणयाद्याः स्मृताः सप्त देवता मातरो बुधैः ।

चामुंडा कर्णामोटी च चर्वा स्याद्देवी तथा ॥१७॥

हेरंबो लंबोदर आखुरथो गणपतिश्च गजवदनः ।

परशुधर एकदंतो विनायको विघ्नराजश्च ॥१८॥

गौरीपुत्रः षण्मुखः शक्तियाणिः

क्रौंचारातिः कार्तिकेयो विशाखः ।

स्कंदः स्वामी तारकारिः कुमारः

सेनानीः स्यादग्निभूर्बाहुत्लेयः ॥१९॥

गांगेयो ब्रह्मचारी च गुहो वर्द्धिणावाहनः ।

महासेनो महातेजाः शरजन्मा च कथ्यते ॥२०॥

विष्णुः कृष्णः केशवो मंजुकेशी

श्रीवत्सांकः श्रीपतिः पीतवासाः ।

विष्वक्सेनो विश्वरूपो मुरारिः

शौरिः शार्ङ्गी पद्मनाभो मुकुंदः ॥२१॥

गोविंदो धरणिधरः सुपणक्तिवैकुण्ठो जलशयनश्चतुर्भुजश्च ।

दैत्यारिर्मधुमथनो रथागवाणिर्दाशार्कः क्रतुपुरुषो वृषाकपिः

स्यात् ॥२२॥

जगद्नाथोत्तजवासुदेव दामोदर श्रीधरमच्युतं च ।
 उपेन्द्रमिन्द्रावरजं च बभ्रु हरिं कृष्णकेशमुदाहरति ॥३३॥
 आत्मभूः पुंडरीकाक्षः श्रीवत्सो विष्टरश्वाः ।
 नारायणो जगन्नाथो वनमाली गदाधरः ॥३४॥
 सनातनो जिनः शंभुर्विधिवेधा गदायज्ञः ।
 कैलभारिरजो जिष्णुः कंसजित्पुरुषोत्तमः ॥३५॥
 चक्रं सुदर्शनं चापं शार्ङ्गं कौमोदकी गदा ।
 खड्गो ऽस्य नंदकः शंखः पांचजन्यः प्रकीर्तितः ॥३६॥
 कौस्तुभो वज्रसि मणिः श्रीवत्सो ऽस्य च लाङ्घनं ।
 वसुदेवस्तु कथितो बुधैरानकडुडभिः ॥३७॥
 बलदेवो बलभद्रो मुशली नीलांबरः प्रलंबघ्नः ।
 सीरी च सात्वतः स्यात्तालध्वज एककुंडलो ऽ नंतः ॥३८॥
 संकर्षणो रौहिणेयः कालिंदीकर्षणो बलः ।
 रेवतीरमणो रामः कामपालो कलियुधः ॥३९॥
 विद्वंगराजो गरुडो गरुत्मान् तार्क्ष्यः सुपर्णीतनयः सुपर्णः ।
 स्याद्वैनतेयः पवनाशनाशः सुरेन्द्रजित्कम्पपत्नंदनश्च ॥४०॥
 लक्ष्मीः श्रीः कमला पद्मा पद्मवासा हरिप्रिया ।
 क्षीरोदतनया मा च शब्दज्ञैरिंदिरा स्मृता ॥४१॥
 प्रद्युम्नो मकरध्वजो मनसिन्धुः संकल्पजन्मांगजः ।
 पंचेषुः कुसुमायुधश्च मदनो मारः स्मरो मन्मथः ।

कंदर्पो कषकेतनो रतिपतिः श्रीनन्दनो हृक्क्यः

कामः शंबरसूदनो मधुसावः शृंगारयोनिः स्मृतः ॥३२॥

दर्पकः शूर्पकारातिरनंगो विषमायुधः ।

आत्मभूर्मनसिशयः पुष्पधन्वा मनोभवः ॥३३॥

मापत्यमिरजश्चैव कामपत्नी रतिः स्मृता ।

अनिरुद्धश्च तत्सूनुरुषारमण इष्यते ॥३४॥

आदित्यः सविता सहस्रकिरणाः प्रद्योतनो भास्कर-

स्तिग्मांशुस्तरणिस्तथा दिनमणिर्भास्वान्विवस्वान्हरिः ।

मार्तंडस्तपनो विकर्तन इनः पूषा पतंगो भगः

सूर्यो गोपतिर्यमा दिनकरः सूरौ ऽं शुमाली रविः ॥३५॥

मिहिरौ विरोचनौ ऽ कस्तिमिररिपुर्द्युमणिरंशुमानंशुः ।

हरिदश्चः सप्ताश्चः प्रभाकरो भानुमान्भानुः ॥३६॥

ब्रध्नो हंसः खगो मित्रश्चित्रभानुरहर्षतिः ।

कर्मसाक्षी जगद्यक्षुर्द्वादशात्मा त्रयीतनुः ॥३७॥

रोचिः शोचिरभीशुः प्रद्योतगभस्तिरश्मिधृणिकिरणाः ।

रुचिरुद्दीधितिर्दीप्तिद्युतिप्रभाभाविभाभासः ॥३८॥

उल्लधामवसुकेतुमरीचिप्रयत्नोपधृतिवृणिमयूखाः ।

अंशुभानुकरपादविरोका गात्र इत्यभिहितास्तु समानाः ॥३९॥

तिग्मं तीक्ष्णं खरं तीव्रं चंडमुष्णं पटु स्मृतं ।

आतपः कथ्यते रौद्रं निदाघो घर्म उच्यते ॥४०॥

परिधिः परिवेषः स्यान्मंडलं चोपसूर्यकं ।
 उच्यते राहुसंस्पर्श उपराग उपप्लवः ॥४१॥
 इन्द्रश्चंद्रश्चंद्रमा ओषधीशः सोमो राजा रोहिणीवल्लभो ऽब्जः ।
 मृक्षेशः स्यादत्रिनेत्रप्रसूतः प्रालेयांशुः श्वेतरोचिः शशांकः ॥४२॥
 द्वित्रराजो रत्ननिकरः पीयूषरुचिर्निशीथिनीनाथः ।
 जैवातृको मृगांको विधुश्च दाक्षायणीरमणः ॥४३॥
 चंद्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना तथा चंद्रातपः स्मृतः ।
 मंडलं विंबमाख्यातं कृदये लांकुनं मृगः ॥४४॥
 अकश्चिक्लमभिज्ञानं लांकुनं लक्ष्म लक्षणां ।
 कलंकश्चेति विज्ञेया नातिनानार्थवाचकाः ॥४५॥
 वक्रमंगारकं भौमं लोहितांगं धरात्मजं ।
 रोहिण्यं बुधं सौम्यमाहुश्चांद्रमसायनं ॥४६॥
 वाचस्पतिरांगिरसो वृहस्पतिः कथ्यते गुरुर्जीवः ।
 धिषणास्त्रिदशचार्यश्चित्रशिखंडिप्रसूतश्च ॥४७॥
 उशना शुक्रः काव्यो दैत्यगुरुर्भार्गवः कविर्धिषण्यः ।
 असितः क्रोडः पंगुष्कायातनयः शनैश्चरः शौरिः ॥४८॥
 स्वर्भानुः सैत्तिकेयश्च तमो राहुर्विधुंतुदः ।
 केतवः शिखिनः प्रोक्ता आर्द्रालुब्धक उच्यते ॥४९॥
 सप्तर्षयस्तु विद्वद्भिः स्मृताश्चित्रशिखंडिनः ।
 कृत्तिका बहुला प्रोक्ताः पक्षस्तु बहुलो ऽसितः ॥५०॥

भं नक्षत्रं तारकं तारका च ज्योतिस्तारा धिषायमृक्षं तथोडु ।
 पृष्यस्तिथ्यः स्याद्वनिष्ठाऽविष्ठा दाक्षायण्यः कीर्तिताश्चन्द्रदाराः
 ॥५६॥

इन्द्रो इक्ष्म्यवनो हरिः सुरपतिः सक्रंदनो वासवो
 वृत्रारिर्बलसूदनः शतमात्रो वृद्धश्रवाः कौशिकः ।
 जिष्णुर्वघ्नधरः सहस्रनयनो वास्तोष्पतिर्गोपतिः
 पर्जन्यो मघवा वृषा हरिहयः प्राचीनबर्हिः स्मृतः ॥५७॥
 पुरुदूतः पृतनाषाट् पुंरदरः पूर्वदिक्पतिः स्वाराट् ।
 आखंडलस्तुराषाट् सुत्रामा गोत्रभित्सुनासीरः ॥५८॥
 शक्रः स्यादुग्रधन्वा च हरिवान्याकशासनः ।
 दिवस्पतिर्विडौजाश्च मरुत्वान्मेघवाहनः ॥५९॥
 इंद्राणी पौलोमी शची जयंतश्च तत्सुतो ज्ञेयः ।
 अमरावती च नगरी नंदनमुद्यानमिंद्रस्य ॥६०॥
 पविर्शनिः शतधारं वघ्नं कुलिशं च भवति द्भोलिः ।
 गौर्भिर्दुर् व्याधामः स्वरुरिंद्रप्रह्णं तथा शंबः ॥६१॥
 स्फूर्जथुर्वघ्ननिर्घोषो वघ्नद्वाल्तातिभीः स्मृता ।
 सज्जु रोहितमिच्छति बुधाः शक्रशरासनं ॥६२॥
 अभ्रमब्धो घनो मेघः स्तनयिषुः पयोधरः ।
 धाराधरो धूमयोनिर्जीमूतश्च बलाढ्यकः ॥६३॥
 धारासंपात आसारो वातास्तं वारि सीकरः ।

इर्दिनं मेघतिमिरं करकः स्याद्वनोपलः ।

चलन्नवाभ्रमाला च बुधैः कादंबिनीः स्मृता ॥ ५१ ॥

शंपा चपला क्षणिका शतरुदा ह्लादिनी तडिद्विद्युत् ।

सौदामिन्यचिरांशुः प्राञ्जैरैरावती च विज्ञेया ॥ ६० ॥

ऐरावतो ऽभ्रमातंगः स चैरावण उच्यते ।

उच्चैः श्रवास्तु देवाश्चो मातलिः शक्रसारथिः ॥ ६१ ॥

सप्तार्चिर्बकुलः शिखी कुतवहो वैश्वानरो ऽग्निर्यसु-

र्वह्निर्वायुसखः सितेतरगतिः स्वाहाप्रियः पावकः ।

अर्बिष्मान् ज्वलनः कृशानुरनलो धूमधजो हव्यवाह

वर्हिर्ज्योतिरुषर्बुधश्च दहनः स्याच्चित्रभानुः शुचिः ॥ ६२ ॥

कूपीठयोनिर्दमुनाः कृष्णवर्त्माशुशुक्षणिः ।

विभाधसुरपां पित्तं ज्ञातवेदास्तनूनपात् ॥ ६३ ॥

वीतिहोत्रो वृद्धज्ञानुराश्रयाशो धनंजयः ।

द्विरण्यरेतास्तमोघ्नो रोहिताश्वो कुताशनः ॥ ६४ ॥

अर्चिः कीला ज्वाला वर्चस्तेजस्त्विषस्तथा ज्योतिः ।

हेतिग्युतिदीप्तिरुचः शिखाप्रभारश्मयः समानार्थाः ॥ ६५ ॥

स्मृतः प्रकाश आलोक उद्ग्योतश्च समास्त्रयः ।

अग्रायी कथ्यते स्वाहा धूम्या स्याद्भूमसंहतिः ॥ ६६ ॥

उष्मा वाण्यः स्फुल्लिङ्गश्च कणा जिह्वास्तथार्चिषः ।

अलातमुल्मुकं ज्ञेयमुल्का ज्वालास्य निर्गता ॥ ६७ ॥

भवति हिरण्या कनका रक्ता कृष्णा सुप्रभा चान्या ।
 अतिरक्ता बहुद्वपेति सप्त भस्मार्चिषो जिह्वाः ॥६८॥
 एधस्तर्पणमिधनमेधः समिदिध्म इत्यभिन्नाथाः ।
 भूतिर्भसितं, भस्म क्षारं रक्ता च निर्दिष्टा ॥६९॥
 वनवह्निर्देवो दासो मेघवह्निरिन्दः ।
 अरौर्वः समुद्रवह्निः स्याद्वाडवो वडवामुखः ॥७०॥
 शमनः समवर्ती च प्रेतपतिः पितृपतिश्च कीनाशः ।
 वैवस्वतः कृतांतः कालिंदीसोदरः कालः ॥७१॥
 अंतको धर्मराजश्च यमो दंडधरो हरिः ।
 दक्षिणाशापतिः सद्भिः श्राद्धदेवश्च कथ्यते ॥७२॥
 यातूनि यातुधमनाः क्रव्यादा राज्ञसाश्च रक्षांसि ।
 नक्तंचरनैर्गतकौणपास्तथा नैकषेयाः स्युः ॥७३॥
 वरुणं यादसां नाथं पाशपाणिं प्रचेतसं ।
 जलाधिदैवतं प्रादुः प्रत्यगाशापतिं बुधाः ॥७४॥
 पवनः श्वसनो वायुर्मरुदनिलो मारुतो जगत्प्राणः ।
 पृषदश्चः पवमानः श्रभंजनः स्पर्शनो वातः ॥७५॥
 नभस्वान्मातरिश्वा च समीरश्च समीरणः ।
 सदागतिर्गंधवह्नो हरिः प्रोक्तो महाबलः ॥७६॥
 गंकावातः सवृष्टिः स्याद्वात्या वातस्य मंडली ।
 आमोदः स्यात्परिमलः सौरभ्यं च सुगंधिता ॥७७॥

ऐलविलः पालस्त्यो वैश्रवणाः किंनरेश्वरो धनदः ।
 श्रीदः श्रीकंठसखो मनुष्यधर्मा धर्माध्यक्षः ॥७८॥
 उत्तराशापतिर्यक्षः कुबेरो नरवाहनः ।
 गुह्यको राजराजश्च धनी पुण्यजनेश्वरः ॥७९॥
 द्युम्नं द्रव्यं द्रविणं राः सारं स्वापतेयमर्थः स्वं ।
 मृकथं पृकथं वित्तं धनं हिरण्यं च वसु विभवः ॥८०॥
 अकुप्यं द्रव्यं हेमाख्यं कुप्यमन्यजनं भवेत् ।
 गोमहिष्यादिकं सर्वं बुधैर्जीविधनं स्मृतं ॥८१॥
 निक्षेपः स्यादुपनिधिः कथ्यते शेषाधिनिधिः ।
 किंनरः स्यात्किंपुरुषो मयुरश्चमुखस्तथा ॥८२॥
 उद्यानं स्याच्चैत्ररथं विमानं चास्य पुष्पकं ।
 अलका नगरी श्रेया पुत्रस्तु नलकूवरः ॥८३॥
 विश्वकृद्विश्वकर्मा च त्वष्टा स्याद्देववर्धकिः ।
 नासत्यावसिनौ दस्यौ प्रोक्तौ देवचिकित्सकौ ॥८४॥
 शौडोदनिर्दशबलो बुद्धः शाक्यस्तथागतः सुगतः ।
 मारजिद्वयवादी समंतभद्रो जिनश्च सिद्धार्थः ॥८५॥
 जिनैन्द्रो वीतरागो ऽर्हन् केवली च त्रिकालवित् ।
 अलक्ष्मीर्निर्मलतिर्क्षेया नियतिर्विधिरुच्यते ॥८६॥
 यत्तराक्षसगंधर्वसिद्धकिंनरगुह्यकाः ।
 विद्याधराप्सरोभूतपिशाचा देवयोनयः ॥८७॥

धृताची मेनका रंभा उर्वशी च तिलोत्तमा ।
 सुकेशी मंजुषोषाद्याः कथ्यन्ते ऽप्सरसो बुधैः ॥८८॥
 हेलाविलासबिम्बोक्तीलाललितविभ्रमाः ।
 स्त्रीणां शृंगारचेष्टाः स्युर्हावपर्यायवाचकाः ॥८९॥
 वाङ्मार्थालंबनो यस्तु विकारो मानसो भवेत् ।
 स भावः कथ्यते सद्भिस्तस्योत्कर्षो रसः स्मृतः ॥९०॥
 रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा ।
 जुगुप्साविस्मयशमाः स्थायिभावाः प्रकीर्तिताः ॥९१॥
 शृंगारहास्यकरुणा रौद्रवीरभयानकाः ।
 बीभत्साद्भुतशांताश्च नव नाट्ये रसाः स्मृताः ॥९२॥
 गीतं गानमिति प्रोक्तं वाद्यमातोद्यमिष्यते ।
 नृत्यं तु तांडवं लास्यं त्रितयं नाट्यमुच्यते ॥९३॥
 तालः कालक्रियामानं लयः साम्यमुदाहृतं ।
 अंगंहारो ऽंगविक्षेपः सूच्यो ऽर्थो ऽभिनयः स्मृतः ॥९४॥
 प्रेक्षार्थं गीतवाद्यं तु संगीतमभिधीयते ।
 आदावेव तु यन्नाट्यं पूर्वरंगः स उच्यते ॥९५॥
 प्रोक्ता घोषवती वीणा विपंची परिवादिनी ।
 वल्लकी चेति तद्देहास्तंत्रीभिदसमुद्भवाः ॥९६॥
 रंगः स्यान्नर्तनस्थानं मृदंगो मुरजः स्मृतः ।
 आनकः पट्टहो ज्ञेयो डिंडिमः पणवस्तथा ॥९७॥

कोणो वादनदंडः स्याद्देरी डंडभिरिष्क्ते ।
 नाग्ये राशी स्मृता देवी कुमारो^१ भर्तृदंरकः ॥१८॥
 भाव इत्युच्यते विद्वान् भावुको भगिनीपतिः ।
 आवुकस्तु पिता श्रेय आर्यो मारिष उच्यते ॥१९॥
 आशाः ककुभः काष्ठा कुरितश्च दिशः समाख्याताः ।
 इंद्रानलथमनैर्गतवरुणामरुद्धनदरुद्रदिक्पालाः ॥१००॥
 ऐंद्री पूर्वा प्राची धाम्या दिग्दक्षिणा तथावाची ।
 स्याद्धारुणी प्रतीची कौवेरी चोत्तरोदीची ॥१०१॥
 अंतराला दिशश्चान्या विदिशः प्रदिशः स्मृताः ।
 उपरिष्ठादुपर्यूर्ध्वं तथाधस्तादवागधः ॥१०२॥
 प्राचीनं प्राक् स्मृतं प्राज्ञैरुदीचीनमुदक् तथा ।
 प्रत्यक् चैव प्रतीचीनमपाचीनमपागिति ॥१०३॥
 ऐरावतः पुंडरीकः कुमुदांजनवामनाः ।
 पुष्पदंतः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः ॥१०४॥
 दिष्टः कालस्तथानेहास्तद्भेदाः स्युः कलादयः ।
 अहोरात्रं च विद्वद्भिः कथ्यते षष्टिनाडिकं ॥१०५॥
 दिवसो दिवा दिनं द्युः प्रोक्तमहर्वासरस्तथा घ्नः ।
 प्रहरो घामः संध्ये रजनीदिनयोः प्रवेशनिष्कासौ ॥१०६॥
 तमी तमिस्रा कथिता तमस्विनी
 विभावरी नक्तमुखा च शर्वरी ।

क्षपा त्रियसमा क्षणाद्वा निशीथिनी

निशा च दोषा रजनी च यामिनी ॥१०७॥

वसतिर्वासतेषी च श्यामा रात्रिश्च कथ्यते ।

गणरात्रो निशा बह्यश्चिररात्रस्ततः परं ॥१०८॥

सायं दिवावसानं स्यात्प्रदोषो रजनीमुखं ।

निशीथो मध्यमा रात्रिः प्रोक्ता सा च महानिशा ॥१०९॥

अवतमसमंधतमसं संतमसं धातमंधकारं च ।

बिमिरं तमस्तमिस्रां तमिस्रमिच्छंति भूक्षायां ॥११०॥

कल्यमुषः प्रत्यूषं प्रगे प्रभातं भवेद्विभातं च ।

दिवसमुखं गोसर्गः प्रातर्व्युष्टं च निर्दिष्टं ॥१११॥

शशिनि सिनीवाली स्यादृष्टे नष्टे कुहूरमावास्या ।

अनुमतिवृत्ते राका संपूर्णे पूर्णमासी च ॥११२॥

त्रिंशद्दहोरात्रः स्यान्मासस्ताभ्यामृतुर्वसंताग्राः ।

ग्रीष्मः प्रावृट् शरदा हेमंतः शिशिर इति ते ऋ ॥११३॥

चैत्रादिमासा मधुमाधवौ द्वौ ततः परं शुक्रशुची क्रमेण ।

नभोनभस्यौ कथिताविश्रोत्रौ सहः सहस्यौ च तपस्तपस्यौ ॥११४॥

मासेन मनुष्याणां पित्र्यमहोरात्रमेकमिच्छंति ।

अब्देन तु देवानां ब्राह्मं देवयुगसहस्राभ्यां ॥११५॥

ह्ययनाब्दशरद्वर्षसंवत्सरसमाः समाः ।

निदाघः कथ्यते ग्रीष्मो वर्षाः प्रावृट् तपात्ययः ॥११६॥

संवर्तः परिवर्तः क्षयो युगांतो जगदिनाशश्च ।

कल्पांतः समसुप्तिः संहारः स्यान्महाप्रलयः ॥११७॥

सांद्दष्टिकं फलं सद्य उर्कं फलमुत्तरं ।

तत्कालं तु तदात्वं स्यादुत्तरः काल आयतिः ॥११८॥

दितिरदितिर्दनुकङ्कनिकषाविनताश्च मातरः प्रोक्ताः ।

दैत्यसुरदानवोरगपिशिताशनपक्षिराजानां ॥११९॥

चंद्रार्काविकत्राकथेन पुष्पदेतौ प्रकीर्तितौ ।

जायापती च विद्वद्भिर्जपती दंपती तथा ॥१२०॥

द्यावाभूमी च रोदस्यौ रोदसी रोदसीति च ।

कशिपुर्भोजनाच्छादावौशीरं शयनासने ॥१२१॥

अःश्रेयसं स्यात्कल्याणं श्रौवसीयं शिवं शुभं

भाविकं भावुकं श्रेयो भव्यं भद्रं च मंगलं ॥१२२॥

प्रमोदप्रमदौ कृषः प्रीतिरुत्कर्ष उडवः ।

संमदो मुत्तथानंदः शर्म जोषं च शं सुखं ॥१२३॥

कैवल्यं निर्वाणं निःश्रेयसममृतमक्षरं ब्रह्म ।

अपुनर्भवो ऽपवर्गो मुक्तिर्मोक्षो महानंदः ॥१२४॥

सनातनं ध्रुवं नित्यं शाश्वतं स्यादनक्षरं ।

धर्मः पुण्यं वृषः श्रेयः सुकृतं च समं स्मृतं ॥१२५॥

इष्टानिष्टफलं प्राज्ञैः स्मृतं देवमयानयं ।

भागधेयं तथा भाग्यं विपाको भवितव्यता ॥१२६॥

उपलिंगमशिष्टं स्यादुपसर्ग उपद्रवस्तथोत्पातः ।

ईतिरुज्जन्यं च बुधैर्दमरोऽडैबश्च विप्रव्रः कथितः ॥१५७॥

अर्चा पूजा सपर्याः स्यादुपहारो बलिः स्मृतः ।

प्रणिधानं समाधानं समाधिश्च समास्त्रयः ॥१५८॥

वरिवस्या परिचर्या शुश्रूषोपासना परीष्टिः स्यात् ।

सेवा भक्तिरुपास्तिः प्रसादनाराधनोपचारश्च ॥१५९॥

प्रतिविम्बं प्रतिद्वयं प्रतिमानं प्रतिकृतिं प्रतिच्छेदं ।

प्रतिकायं च प्रतिनिधिमादुः प्रतियातनां प्रतिच्छायां ॥१६०॥

अर्चा तु प्रतिमा प्रोक्ता कुरिणी स्याद्विरामयी ।

अन्यलोहमयी प्राज्ञैः सूर्मिं स्थूणा च कथ्यते ॥१६१॥

शुचिर्मेधं पवित्रं च पुण्यं पावनमुच्यते ।

विमलं विशदं वीध्रमुज्ज्वलं स्यादनाविलं ॥१६२॥

भुवनं विष्टयं लोको जगदेकार्थवाचकाः ।

अमृतं त्रिदशाहारः सुधा पीयूषमुच्यते ॥१६३॥

असवो जीवितं प्राणा जीवो जीवा च कथ्यते ।

क्षेत्रज्ञः पुरुषो ह्यःत्मा संसारी चेतनो मतः ॥१६४॥

मंदारपारिजातकट्टरिचंदनकल्पवृक्षसंतानाः ।

पंचैते सुरतरवो मेरुः सुरपर्वतो ज्ञेयः ॥१६५॥

शक्रक्रीडाचलो मेरुः सुमेरुर्हेमपर्वतः ।

रत्नसानुरिति ख्यातो हेमाद्रिस्त्रिदशालयः ॥१६६॥

नभो मरुद्वर्त्म विषद्विह्वायस्तारापथः पुष्करमंतरिचं ।
व्योमांबरं विष्णुपदं च खं द्यौर्विह्वयसा स्याद्गगनं

तथा द्युः ॥१३७॥

कृद्गो नादः शब्दः स्वानो धानः स्वरो रवो घोषः ।
अभिधानव्याहारोदीरणकथनादयस्तु तद्भेदाः ॥१३८॥
कोलाकृतः कलकलस्तुमलो व्याकुलो रवः ।
उच्चावचमिति प्रोक्तमनिबद्धं तु यद्वचः ॥१३९॥
उच्चैस्तरो धनिस्तारो मंद्रो गंभीर उच्यते ।
कलश्च मधुरो ऽव्यक्तो विक्रुष्टो निष्ठुरो मतः ॥१४०॥
सातत्वं स्यान्मधुरं वाक्यं प्रियं सत्यं च सूनृतं ।
ख्यातं स्निष्टमविस्पष्टमबद्धं वियुतार्थकं ॥१४१॥
तूष्णींदितं निरस्तं स्याद्वस्तं लुप्तपदं स्मृतं ।
अब्रूकृतं सनिष्ठीवं ग्राम्यमश्लीलमुच्यते ॥१४२॥
भिन्नकण्ठो धनिधीरैः काकुरित्यभिधीयते ।
समासप्रायमाख्यातं पदज्ञातं च तंडकं ॥१४३॥
शृतं सत्यं समीचीनं सम्यक् तथ्यं यथातथं ।
अलीकं वितथं मिथ्या मृषा स्यादनृतं तथा ॥१४४॥
अर्थवादः प्रशंसा च स्तोत्रमीडा स्तुतिर्नुतिः ।
विकल्थनं स्तवः श्लाघा वर्णना च निगद्यते ॥१४५॥
चटु चाटु प्रियं वाक्यं क्लृप्तार्थं क्लृप्तयगमं ।
वार्त्तीदितः प्रवृत्तिश्च वृत्तांतश्च समाः स्मृताः ॥१४६॥

अनादिवार्ता त्वेतिच्छ किंवदन्ती जनश्रुतिः ।
 कौलीनं जनवादः स्याद्विगानं वचनीयता ॥१४७॥
 अपवाद उपक्रोशी निर्वादावर्णवादपरिवादाः ।
 एकार्थाः कथ्यन्ते गर्हा निंदा तुगुप्ता च ॥१४८॥
 शाय आक्रोश आक्षेपः चारणा स्याद्विद्वत्क्षणा ।
 स्मृताः सोल्लुंठसोत्प्राप्तोपहासाः समास्त्रयः ॥१४९॥
 अनुत्तापो मुहुर्भाषा प्रलापो जन्यकं वचः ।
 काक्षा वर्णनमुल्लापः संलापो भाषणं मिथः ॥१५०॥
 मर्मरः शुष्कपर्णानां विस्फारो धनुषां धनिः ।
 वृद्धितं वारणानां च ह्येषा ह्येषा च वाजिनां ॥१५१॥
 आख्या संज्ञाभिधाह्वानं नामधेयं च नाम च ।
 आख्यायिका कथाख्यानं प्रह्वलीका प्रह्वेलिका ॥१५२॥
 विदुराग्नेडितं प्राज्ञा द्विस्त्रिव्याह्वरणं च यत् ।
 कीर्तिः श्लोको यशोभिख्यासमाख्यास्तुल्यलक्षणाः ॥१५३॥
 प्रश्नः स्यादनुयोगः पर्यनुयोगो भवेदुपालम्भः ।
 आकारणमाह्वानं कथयन्त्यभिमन्त्रणां प्राज्ञाः ॥१५४॥
 तत्रभवान् भगवानिति शब्दो वृद्धैः प्रयुज्यते पूज्ये ।
 पादा इति नामाते देवो भट्टारको वापि ॥१५५॥

॥ इति श्रीभट्टल्लायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
 स्वर्गकाण्डं प्रथमं समाप्तं ॥

भूर्भूमिर्वसुधावनिर्वसुमती धात्री धरित्री धरा
 गौर्गोत्रा जगती रसा क्षितिर्जिला क्षोणी क्षमा क्षमाचला ।
 कुः पृथ्वी पृथिवी स्थिरा च धरणी विश्वंभरा मेदिनी
 ज्ञानंता विपुला समुद्रवसना सर्वसहोर्वी मही ॥१॥
 काम्यपी भूतधात्री च रत्नगर्भा वसुंधरा ।
 धराधारा च विज्ञेया तद्विशेषान्निबोधत ॥२॥
 उर्वरा सर्वसस्या भूर्भवेदिरिणामूर्णः ।
 खिलमप्रकृतं स्थानं मरुर्धन्वा स्थलं स्थली ॥३॥
 मृन्मृत्तिका प्रशस्तासौ मृत्सा मृत्स्नेति कथ्यते ।
 शाडूलं कुरितं प्रोक्तं नडूलं नलसंयुतं ॥४॥
 कृष्णभूमः प्रदेशो ऽसौ यत्र स्यात्कृष्णामृत्तिका ।
 पांडुभूमस्तथा प्रोक्त उदग्भूमश्च पंडितैः ॥५॥
 नद्यंबुजीवनो देशो नदीमातृक उच्यते ।
 वृष्टिनिष्पाद्यसस्यस्तु विज्ञेयो देवमातृकः ॥६॥
 मुद्रादीनां क्षेत्रं मौद्गीनं कौद्रवीणमित्यादि ।
 त्रैहेयं शालेयं भवति पुनर्व्रीहिशाल्योर्यत् ॥७॥
 तिल्यं तैलीनं स्यान्माष्यं माषीणमुम्यमौमीनं ।
 भंग्यं भांगीनं वा यव्यं षष्टिकथमेषां च ॥८॥

शाकशाकटमाख्यातमथवा शाकशाकिनं ।

शाकृत्य क्षेत्रमन्येषामेवं क्षेत्रेषु संरुतिः ॥१॥

अंचलशिलोच्चयशैलक्षितिधरगिरिगोत्रपर्वताह्वयाः ।

नगशिखरिसानुमंतो धराद्रिकुधाश्च तुल्यार्थाः ॥१०॥

नितंबः कलको श्लेयः सानु प्रस्थं तटं भृगुः ।

भृगं च शिखरं कूटं निर्करः प्रस्रवो जम्बसां ॥११॥

गुह्या पाषाणसंधिः स्यात्कंदरः कंदरा दरि ।

निक्कुजं गह्वरं प्रोक्तं पादाः प्रत्यंतपर्वताः ॥१२॥

शिलोपलाम्बपाषाणघावाणः प्रस्तरो दृषत् ।

गलिताः स्थूलपाषाणा गंडशैला इति स्मृताः ॥१३॥

अयस्कांतविशेषाः स्युश्चुबकभ्रामकादयः ।

आकूः स्यात्खनिर्गजा रुमा च लवणाकरः ॥१४॥

उच्यते गैरिकं धातुस्ताम्रं शुल्बमुडुवरं ।

आरकूलः स्मृतो रीतिः कांस्यं सौराष्ट्रकं तथा ॥१५॥

गिरिसारमश्मसारं लोहं कालायसं तथा शस्त्रं ।

तीक्ष्णामयः पारशब्बं कत्रयः कथयंत्यभिचार्य ॥१६॥

सीसकं सीसपत्रं स्याद्वंगं च मधुकं त्रपु ।

रजतं कलधौतं च द्रव्यं तारं च कथ्यते ॥१७॥

हेम स्वर्णं जातद्रव्यं सुवर्णं भर्मं रुक्मं ह्लाढकं शातकुभं ।

गांगेयं स्याद्गैरिकं भूरि चंद्रं राः कल्याणां निष्कमष्टापदं च ॥१८॥

जांबूनदं हिरण्यं कनकमहारजतकाचनानि स्युः ।

कार्तस्वरचामीकरकर्बुरतपनीयनार्मानि ॥१९॥

अश्वमर्गं मरुतं दहरिन्मणिरिति स्मृतः ।

शोणाम्मा पद्मरागः स्याद्वैदूर्यं बालवायज्ञं ॥२०॥

स्फटिकः सूर्यकांतः स्यादर्काम्मा दहनोपलः ।

रत्नं वसु मणिः सर्वं सर्वं लोहं च तैजसं ॥२१॥

वृक्षो ऽद्विपः क्षितिरूहः शिखरी च शाखी

शालो वनस्पतिर्गो विष्टपी कुठश्च ।

अद्रिः कुतस्तुरनोकह इत्यभिन्नाः

शब्दा हुविष्टरनगदुमपादपाश्च ॥२२॥

अवकेशी स विज्ञेयः फलैर्बध्यस्तु यो भवेत् ।

क्षुपो ऋस्वाशिफाशाखी फलवान् फलिनः फली ॥२३॥

वानस्पत्याः स्मृता वृक्षा ये पुष्प्यन्ति फलन्ति च ।

फलन्ति ये विना पुष्पं तान्वदति वनस्पतीन् ॥२४॥

फलपाकावसानास्तु बुधैरोषधयः स्मृताः ।

लता प्रतानिनी वल्ली प्रततिर्व्रततिस्तथा ॥२५॥

अवाग्भागो भवेद्बुधः प्रायं तु शिखरं शिरः ।

विस्तारो विष्टपः प्रोक्त आरोहस्तु समुच्छ्रयः ॥२६॥

स्कंधाद्धः प्रकांडः स्यात् प्रघाणः स्कंध उच्यते ।

स्कंधशाखा तु शाला स्यान्निष्कुटः कोटरः स्मृतः ॥२७॥

त्वग्वल्कं वल्कलं प्रोक्तं मज्जा सार उदाहृतः ।
 कारुकाटं भवेत्कंदः पादने मूलं जटा शिफा ॥२८॥
 आंवात आलवातः स्यादावापः स्थानकं तथा ।
 लतोद्गमो ऽवरोद्वस्तु प्रवालः पल्लवाकुरः ॥२९॥ .
 पल्लवः स्यात्किंसलयं वल्लरी मंजरी तथा ।
 वर्द्धं पर्णं दलं पत्रं पलाशं कंदनं कदः ।
 अक्रूश्चाकुरः प्रोक्तो वृतं प्रसवबंधनं ॥३०॥
 पुष्पं प्रसवः कुसुमं प्रसूनकं सुमनसः समाख्याताः ।
 कोरकजालककालिकाकुञ्जलमुकुलानि तुल्यानि ॥३१॥
 उन्मीलितमुन्मिषितं स्मितमुन्निद्रं विजृम्भितं हसितं ।
 उद्गुडं व्याकोशं पुष्पेषु विकाशवाचकाः शब्दाः ॥३२॥
 पौष्पं रजः परागः स्यान्मकरंदो मधु स्मृतः ।
 स्तवको गुच्छको गुच्छो गुलुङ्कः परिकीर्तितः ॥३३॥
 शलाघुः कोमलं प्रोक्तं वानं शुष्कफलं भवेत् ।
 वीजकोशी शमी शिवा ग्रंथिः पर्व परुस्तथा ॥३४॥
 उलपस्तंबगुल्माश्च वीरुधो विटपाः स्मृताः ।
 शण्यं बालतृणं प्रोक्तं सर्वं च तृणमर्तुनं ॥३५॥
 घासस्तु यवसः प्रोक्तो बर्द्धिर्धर्मः कुयः कुशः ।
 उलपो वल्वजः प्रीत इषीका काश उच्यते ।
 हरिताली भवेदूर्वा शरो मुज इति स्मृतः ॥३६॥

रंभा कदली मोचा तृणराजः कथ्यते ललस्तालः।

कंकेलिर्शोकः स्यादाम्रश्चूतश्च सहकारः ॥३७॥

मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा दारदूरा च कथ्यते।

प्रियंगुः फलिनी श्यामा कुल्लो गिरिमल्लिका ॥३८॥

कर्वीरो हयमारो मालूरः श्रीफलो भवेद्विल्वः।

करुणो जंबीरः स्याद्भद्री कुवली च कर्कधुः ॥३९॥

अर्जुनं ककुभं प्रादुः सालं सर्जं च सूरयः।

काबुकः पिचुलः प्रोक्त इज्जलो निचुलः स्मृतः ॥४०॥

अरिष्टः पिचुमंदः स्यात् न्यग्रोधो वट उच्यते।

श्रीवृक्षः पिप्पलो ऽश्वत्थो बुधैर्बोधिश्च कथ्यते ॥४१॥

ब्रह्मवृक्षः पलाशः स्यात्किंशुकश्च त्रिपत्तकः।

महावृक्षः स्नुहिः प्रोक्तः शेलुः श्लेष्मातकः स्मृतः ॥४२॥

नक्तमालः करंजः स्याद्दृषा वासाढदृषकः।

आरग्वधः कृतमालः स्वर्णपुष्पी च कथ्यते ॥४३॥

वृक्षोत्पलः कर्णिकारः पीतसालो ऽसनः स्मृतः।

दंडोत्पलः सहदेवा सल्लकी स्याद्भजप्रिया ॥४४॥

निर्गुडी सिंदुवारः स्यान्मंदारः पारिभद्रकः।

तांबूली नागवल्ली स्याद्भुवाक पूग उच्यते ॥४५॥

वानीरो वंजुलः शीतो विडुलो वेतसः स्मृतः।

गोक्षुरः स्थलशृंगाढः शदंष्ट्रा स्यात्त्रिकंकः ॥४६॥

पिचव्यो बादरः प्रोक्तः कर्पासस्तूलकं पिचुः ।
 कोष्ठातकी पटोली स्यान्नैरिकार्ण्यपराजिता ॥४७॥
 कण्ठ्यते कृष्णाला गुञ्जा तापिच्छः काकतुंडिका ।
 किंपाकः स्यान्महाकाल ओष्ठी विंबी च तुंडिका ॥४८॥
 त्वचिसारश्च यो वंशो वेणुत्वक्सारमस्कराः ।
 स्वनन्ति ये ऽनिलोद्भूता वेणवस्ते तु कीचकाः ॥४९॥
 नीला किंठी भवेद्वाणः पीता सरुचरी भवेत् ।
 मालती कण्ठ्यते ज्ञातिर्मागधी यूथिका तथा ॥५०॥
 हेमपुष्पमिदं नागकेसरं केसरं च वकुलं प्रचक्षते ।
 कोविदारमपि कांचनारकं मल्लिकां विचकितं

विचक्षणाः ॥५१॥

वर्णपुष्पममलानकं तथा किंकिरातमुदितं कुरंदकं ।
 ओद्रपुष्पमभिधीयते जया सप्तला च नवमालिका स्मृता ॥५२॥
 बंधकं बंधुजीवं स्यात्पुत्रागः सुरपर्णिका ।
 अतिमुक्तकमिच्छन्ति वासन्ती माधवी लता ॥५३॥
 एर्वारुश्चिर्भटः प्रोक्ता वालुकी कर्कटी तथा ।
 कर्कारुरथ कूष्मांडस्तुंब्यलाब्रूश्च दुग्धिका ॥५४॥
 अरूण्यमरुवी सत्रं कांतारं काननं वनं ।
 विपिनं गहनं चेति नातिभिन्नार्थमिष्यते ॥५५॥
 तटोपकंठे या ज्ञाता वनराजी महीभृता ।

उपत्यकां तु तामाकुरूपरिष्ठादधित्यकां ॥५६॥

नगरान्नातिद्वारेण यः सद्गिरूपरोपितः ॥

तरुषडः स आरामस्तथोपवनमुच्यते ॥५७॥

विशेषं प्रमदवनं नृपस्तु यस्मिन् शुद्धतिः सह रमते गृहोपकीट।

उद्यानं स्वयमपौरैः समं च लोकैरन्येषां विभववतां च

पुपवाटी ॥५८॥

मातंगद्विरद्विपाः करिगजस्तंबेरमानेकपाः

कुंभी कुंजरवारणोभरदिनः सामोद्भवः सिंधुरः ।

तुल्यार्थाः कथिता हरिर्मृगपतिः पंचाननः केसरी

हृर्यक्षो नखरायुधो मृगरिपुः सिंहश्च कंठीरवः ॥५९॥

भद्रो मंदो मृगश्चेति विज्ञेयास्त्रिविधा गजाः ।

वनप्रचारसाद्वप्यसत्त्वभेदोपलक्षिताः ॥६०॥

मूर्धपिंडौ स्मृतौ कुंभौ कुंभयोर्तरं विदुः ।

करः स्यात्कटो गंडो वमथुः करसीकरः ॥६१॥

दानं मंदो विषाणौ च दशनौ स्कंध आसनं ।

अपांगदेशो निर्याणं कर्णमूलं तु चूलिका ॥६२॥

अवग्रहो ललाटं स्यादार्क्षः कुंभयोर्धः ।

दंतयोरुभयोर्मध्यं प्रसिमानं प्रचक्ष्यते ॥६३॥

करायं पुष्करं प्रोक्तमगुलिः कर्णिका मतां ।

पेचकः पुच्छमूलं तु पद्मं स्याद्विडुजालकं ॥६४॥

लग्नः प्रभिन्नो मत्तः स्यादुपात्तो मद्वर्जितः ।

तिर्यग्दंतप्रहारस्तु गजः पंरिणतो मतः ॥६५॥

संज्ञितः कल्पितो ज्ञेयो बद्धना घटना घटा ।

ब्रूया कक्ष्या वरत्रा स्यादालानं स्तम्भ उच्यते ॥६६॥

पादकर्म यतं प्रोक्तं यातमकुशवारणं ।

उभयं वीतमाख्यातं भेदः स्थूलोच्चयो गतेः ॥६७॥

करीरी दंतमूलं स्याद्द्वारी च गजबंधनं ।

निगडः पादबंधश्च हिंजीरः शृङ्खलो ऽ दुकः ॥६८॥

कलमः करिपोतः स्यादकुशः सृणिरुच्यते ।

अथैषवाच्यो राजवाच्यः संनाच्यः समरोचितः ॥६९॥

व्यालो दुष्टगजः प्रोक्तो हस्तिनी तु वशा स्मृता ।

आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः ।

गजाजीवास्तु शास्त्रज्ञैर्महामात्रा इति स्मृताः ॥७०॥

कोलः क्रोडः शूकरः स्याद्वराहः

पोत्री दंष्ट्रो घृष्टिरुक्तः किरिश्च ।

व्याघ्रो द्वीपी पुंडरीकस्तरक्षुः

शार्दूलः स्याद्वित्रकायो मृगारिः ॥७१॥

महिषः सैरिभ उक्तो रक्ताक्षः कासरो लुलायश्च ।

वाध्रीणसश्च खड्गी गंडक इति कथ्यते सर्पिः ॥७२॥

गजाच्छुभल्लभात्तूकभल्लतूकाश्च समाः स्मृताः ।

अरण्यश्चा बुधैर्ज्ञेयः कोक ईहामृगो वृकः ॥७३॥

गोमायुर्भूरिमायः स्याच्छूगालो जंबुकः शिवा ।

फेरुः फेरवः फेरुः क्रोष्टा च मृगधूर्तकः ॥७४॥

एणः कुरंगो हरिणो मृगः स्यात्सारंग ऋष्यः पृषती रुरुश्च ।

न्यकुस्तथा रिकुरिति प्रसिद्धा वातप्रमीशंबरकृष्णसारः ॥७५॥

बलीमुखो मर्कटको वनौकाः प्लवंगमः स्यात् प्लवगः प्लवगः ।

हरिः कपिः कीश इमे च शब्दाः शाखामृगो वानर

इत्यभिन्नाः ॥७६॥

गोलांगूल इति प्रोक्तः कृष्णवक्रस्तु मर्कटः ।

कपेः क्रीडादिकं किं चित्कापेयमिति कथ्यते ॥७७॥

शल्लः शल्लकः श्वावित्तत्सूची शल्लं शल्लं ।

व्याघ्रादयो वनचराः पशवः श्वापदाः स्मृताः ॥७८॥

गोध्रा मुशल्लिका प्रोक्ता गौधेरास्तत्सुता मताः ।

सरुः कृकलासः स्यात्प्रतिसूर्यशयानकः ॥७९॥

आखुर्वृषो मूषकः स्याडुंडुरः खनकस्तथा ।

कुर्कुंदरी च विज्ञेया विद्वद्भिर्गन्धमूषिका ॥८०॥

ओतुर्विडालो मार्जारो वृषदंश्च कथ्यते ।

जाह्नको गात्रसंकोची मंडली च बुधेः स्मृतः ॥८१॥

पतन्पतंगः पतंगः पतत्री पत्नी शकुतिः शकुनिः शकुंतः ।

वयो विह्वयो विह्वगो विह्वगो विह्वगमः पत्तरथो

गरुत्मान् ॥८२॥

शकुनः खगो नगौकरः पक्षी विविधिरस्तथा विकिरः।

अंडवनीडजवाजिद्विजाश्च कथिताः समानार्थाः ॥८३॥

तनूरुद्धं गरुत्पक्षं पतत्रं कर्दं कर्दः।

पिच्छं वाजस्तथा पक्षः पक्षमूलं तु पक्षतिः ॥८४॥

पेशीकोशः स्मृतो ऽ उच्च कुलापो नीड उच्यते।

चंचुश्चंचूस्तथा त्रोटिर्डयनं गगने गतिः ॥८५॥

केकी शिखी शिखंडी प्रचलाकी वर्द्धिणः कलापी च।

सर्पाशनो मयूरः शिखावलः श्यामकंठश्च ॥८६॥

घाणी केका शिखा चूडा चंद्रको मेचकः स्मृतः।

प्रचलाकः शिखंडश्च कलापी वर्द्ध उच्यते ॥८७॥

अन्यभृतः परपुष्टः कलकंठः कोकिलः पिकः प्रोक्तः।

कलविकश्चटकः स्याद्दृढबलिभुक् नीलकंठश्च ॥८८॥

क्रौंचः क्रुङ् स्यात् खंजनः खंजरीटः

कोकश्चक्रश्चक्रवाको रथागः।

दार्वाघाटः सारसः पुष्कराण्यः

प्रोक्ता सद्भिः सारसी लक्ष्मणा च ॥८९॥

अरिष्टः करुः काको बलिपुष्टः सकृत्प्रजः।

एकदृढबलिभुक् धान्नाश्चिरजीवी च वायसः ॥९०॥

उलूकः कौशिकः प्रोक्तो धान्तारातिर्निशांटनः।

काकोलो मौकलिर्द्रोणः कृष्णाकाको वनाश्रयः ॥९१॥

कृकवाकुस्ताम्रचूडः कुक्कुटश्चरणायुधः ।

किकिदीविः स्मृतश्चाषः शकुतो भास उच्यते ॥१६॥

भृंगः कालिंगो धूम्याटः सारंगश्चातको मतः ।

व्याघ्रादस्तु भर्द्वाजः शुकः कीर उदाहृतः ॥१७॥

आढिः शरारिरातिः स्याडुत्क्रोशः कुररो मतः ।

दात्यूहो जलरंकुः स्यात्कोयष्टिः शिखरी स्मृतः ॥१८॥

वको वकोढो विज्ञेयो बलाका विसकंठिका ।

आतापी शकुनिश्चिल्लो मुद्रः स्याज्जलवायसः ॥१९॥

हंसाः श्वेतच्छदाः प्रोक्ताश्चक्रांगा मानसौकसः ।

वारला हंसकाता स्याद्वरला वरटा तथा ॥२०॥

आताम्रे राजहंसाश्च धार्तराष्ट्राः सितेतरैः ।

मलिनैर्मल्लिकाख्याश्च कथ्यते चरणाननैः ॥२१॥

पक्षैराधूसरैर्हंसाः कलहंसा इति स्मृताः ।

प्रोच्यते प्राचिकाः श्येनाश्चटिकाः क्षुद्रपक्षिकाः ॥२२॥

जीवन्जीवकपिञ्जलचकोरहार्तिवज्जुलकपोताः ।

कार्ण्डवकादंब्रकराद्याः पक्षिजातयो ज्ञेयाः ॥२३॥

मधुकरमधुपमधुव्रतशिलीमुखभ्रमरभृगुपुष्पलिहः ।

इर्दिदिरालिषट्चरणचंचरीकालिनो द्विरेफाः स्युः ॥२४॥

किल्लिका चीरी स्यात्सरघा मधुमक्षिका भवेत्क्षुद्रा ।

लूतोर्णानाभमर्कटजालिककुमयश्च तुल्यार्थाः ॥२५॥

पतंगः शलभः प्रोक्तः खद्योतो द्योतिरिङ्गणः ।
 ह्यल्लाहलश्चाजनिता ज्येष्ठा स्याद्दृढगोधिका ॥१०५॥
 ग्रामः संवसथो ज्ञेयो ग्रामाधानं च खेटकः ।
 ग्रामीणास्तु निगद्यते ग्राम्या ग्रामेयका इति ॥१०३॥
 ग्रामांतिकमुपशल्यं पर्यंतः परिसरः कटः प्रोक्तः ।
 अवधिर्मर्यादा स्यादाघाटः सीम सीमा च ॥१०४॥
 अथा पथाः पङ्क्तिरेकपदी वर्त्म वर्तनी सरणिः ।
 अग्र्यं पदवी मार्गः पद्या च निगद्यते निगमः ॥१०५॥
 ग्रामयोर्न्तरं दीर्घं प्रातरं परिकीर्त्यते ।
 घोष आभीरपल्लवी स्यात्पक्षकणाः शवरालयः ॥१०६॥
 व्रजः स्याद्गोकुलं गोष्ठ गोवृद्धं गोधनं धनं ।
 गोमान् गोमी च गोस्वामी गोविंदो ऽधिकृतो गवां ॥१०७॥
 उत्तानद्वान्बलीवर्द्धः ककुद्गान्बृषभो वृषः ।
 ऋषभः सौरभेयो गौर्वाडवेयो ऽथ शाकरः ॥१०८॥
 तर्णाकः स्मर्यते वत्सो द्रम्यो वत्सतरः स्मृतः ।
 आर्षभ्यः स च विज्ञेयः दहत्वे यस्य योग्यता ॥१०९॥
 महोत्तः स्यादुत्तरो वृद्धोत्तस्तु जर्द्वः ।
 धूर् वहति यो धुर्यो धौरेयः स च कथ्यते ॥११०॥
 स्यूरी स्यात्पृष्ठवाह्यस्तु स्कंधिकः स्कंधवाहकः ।
 असकूटस्तु ककुद् सास्ना स्यादलकवलः ॥१११॥

नीचकी च शिरोदेशः स्क्वधदेशो वहुः स्मृतः ।
 नस्योतो नास्तितः प्रोक्तः षोडन् षड्दशनः स्मृतः ।
 भग्नशृंगस्तु तु कूटः स्याद्विषाणं शृंगमुच्यते ॥११५॥
 अथ्या गौर्माहेयी सुरभिर्बहुला च सौरभेयी च ।
 उम्नार्जुनी च रोहिण्युक्तानडुही बुधैरनडाही ॥११६॥
 वेहृदृषभोपगता प्रष्ठौही गर्भिणी वशा बंध्या ।
 धेनुर्वप्रसूता वष्कयणी प्रौढवत्सा स्यात् ॥११७॥
 अवतोका स्रवद्गर्भा भद्रा गौर्गोमतल्लिका ।
 अचंडी सूरता प्रोक्ता वत्सकामा तु वत्सला ॥११८॥
 उधः स्यादापीनं पीनोध्री पीवरस्तनी प्रोक्ता ।
 श्रेष्ठा च नैचिकी स्यात् द्रोणडुघा प्रचुरडुग्धा च ॥११९॥
 काल्योपसर्या प्रजने प्रसिद्धा परेष्टुका च प्रचुरप्रसूतिः ।
 विज्ञायते या प्रतिवत्सरं गौः समासमीनेति निगद्यते
 ५ सौ ॥१२०॥

गृष्टिः सकृत्प्रसूता स्यात्पलिक्री बालगर्भिणी ।
 गव्यं गोसंभवं सर्वं करीषं गोमयं स्मृतं ॥१२१॥
 उधस्यं क्षीरं स्यादुग्धं स्तन्यं पयश्च पीयूषं ।
 दधिसारं नवनीतं ब्रुवते दैयंगवीनं च ॥१२२॥
 तक्रमरिष्टमुदधिर्दंडाकृतकालशेयमाथितानि ।
 द्रप्सं दध्यघनं स्यात्सर्पिर्घृतमाज्यमाधारः ॥१२३॥

शीनं स्त्यानं शृतं पक्षं विलीनं द्रुतमुच्यते ।
 मंथः मंथश्च मंथानो वैशाखः खजकस्तथा ॥१५१॥
 सदानं दामनी दाम पशूनां बधनं मतं ।
 अजः प्रोक्तः स्तभो वस्तष्कागष्कगलकष्काः ॥१५२॥
 वर्करः कथ्यते साहिः सर्वो ऽपि तरुणः पशुः ।
 तूवरः शृगहीनस्तु पुमानव्यजनश्च यः ॥१५३॥
 अविहर्णायुरश्रो कुडुरुणो वृष्णिमेपंमेढाः स्युः ।
 अविसोढमविमरीसं स्यादविहंसं च दुग्धमवेः ॥१५४॥
 दासेरकः क्रमेलक उष्ट्रो मयस्वणकरभशांखलकाः ।
 बालेयश्चक्रीवान् खर्गर्दभरासभाश्च तुल्यार्थाः ॥१५५॥
 कौलेयकः सारमेयो भषणः श्वा च कुर्कुरः ।
 शुनको मृगदंशश्च बुधैः शाल्तावृको मतः ॥१५६॥
 मृगव्ये कुशलः श्वा च विश्वकदुरिति स्मृतः ।
 अलर्को रोगितो ज्ञेयः शुनकी सर्माच्यते ॥१५७॥
 पशूनां षट्संख्यायां षड्विंश स्मर्यते बुधैः ।
 द्वित्वे च गोयुगं तेषां नामोच्चारणपूर्वकं ॥१५८॥
 नीवृज्जनपदो देश उपवर्तनमिष्यते ।
 जनो लोकः प्रजा प्रोक्ता विषयो ग्रामसंख्याया ॥१५९॥
 पत्तनं स्यादधिष्ठानं निगमः पुढेदं ।
 नगरं नगरी द्रुगः स्थानीयं पूः पुरो पुरं ॥१६०॥

स्कंधावार इति प्राज्ञै राजधानी निगद्यते ।
 शाखानगरमाख्यातं तथोपनगरं बुधैः ॥१३१॥
 विदेहा मिथिला प्रोक्ता काशिर्वाराणसी स्मृता ।
 अवंत्युज्जयिनी ज्ञेया कन्यकुब्जा महोदया ॥१३२॥
 कृस्तिनखः पारिकूटं च कथ्यते गोपुरं पुरद्वारं ।
 वप्रं शालं प्राकारमाकुरररं कपाटं च ॥१३३॥
 प्रतोली विशिखा रथ्या मुखं निःसरणां स्मृतं ।
 भृंगाटकः पथां श्लेषः संस्थानं तु चतुष्पथं ॥१३४॥
 गृहभूमिस्तु वास्तुः स्याद्वाट आवेष्टको वृत्तिः ।
 गृहस्थानं स्मृतं राज्ञामुपकार्योपकारिका ॥१३५॥
 आवासावसथं गृहं च भवनं स्थानं निशांतं कुलं
 संस्त्यायो निलयो निकाय्यमुत्तं गेहं कुटं मंदिरं ।
 धिषण्यं धाम निकेतनं च सदनं पस्त्यं च वास्तु क्षयः
 शाला वेश्म निवेशनोदवसिते प्रोक्ते च सद्भौकसी ॥१३६॥
 शरणमगारं निवसनमालय एकार्थवाचकाः शब्दाः ।
 अपवर्कं गर्भगृहं संज्ञवनं स्याच्चतुःशालं ॥१३७॥
 गृहमिष्टकादिरचितं प्रासादो देवतानरेन्द्राणां ।
 आयतनं देवानामन्येषां धनवतां कूर्म्यं ॥१३८॥
 सुधाधवलितं सौधं कुट्टिमं बडभूमिकं ।
 इन्द्रकोशस्तमंगः स्याददृष्ट्यादालको मतः ॥१३९॥

पाकस्थानं रसवती कथ्यते तन्महानसं ।

उर्ध्वं शयनस्थानं वासांगारं विशारदाः ॥१४०॥

आवेशनं शिल्पिशाला वाजिशाला तु मंडरां ।

पण्यविक्रयशाला स्यादापणो विपणिस्तथा ॥१४१॥

कर्मशाला च काव्यणामन्वासनमुदाहृतं ।

प्रपा पानीयशाला स्यात्सत्त्वशाला प्रतिश्रयः ॥१४२॥

उपग्न आश्रयः प्रोक्तो मुनीनां स्थानमाश्रमः ।

मठश्च व्रतिनां स्थानं मंडपः स्याज्जनआश्रयः ॥१४३॥

वेष्मैकदेशः प्रघणाः प्रघाणाः स्यादल्लिङ्कः ।

अजिरं प्रागणं प्रोक्तं वेदिका च वितर्दिका ॥१४४॥

द्वाद्द्वारं बलजं ज्ञेयमर्गला परिघः स्मृतः ।

उत्तरंगं मतं तिर्यक् द्वारस्योपरि दारु यत् ॥१४५॥

बुधैर्वर्द्धनमाला तु तोरणां परिकीर्त्यते ।

आरोहणां स्यात्सोपानं निःश्रेणिरधिरोहणी ॥१४६॥

गृहावयवहृणी प्रोक्ता देहली तु मनीषिभिः ।

संमार्जनी वर्धनी स्यात्संकरो ऽवकरः स्मृतः ॥१४७॥

आक्कादनं स्याद्वलभी गृहाणां गोपानसी दारु च वक्रसंस्थं ।

नीत्रं वलीकं पटलांतमाहुः कपोतपाली च

विटंकसंज्ञा ॥१४८॥

वातायनो गथात्तश्च जालकं जालमुच्यते ।

कक्षातरं प्रकोष्ठं च चंद्रशाला शिरोगृहं ॥१४९॥
 स्वास्तिको वर्धमानश्च नद्यावर्तादयस्तथा ।
 विच्छेदकविशेषाः स्युरमी भूपतिवेम्भनां ॥१५०॥
 परिवारः परिकरः परिस्पंदः परिरुहः ।
 तथोपकरणां प्रोक्तं परिवर्तः परिच्छेदः ॥१५१॥
 पर्यंकः शयनं शय्या तल्पं च तल्लिनं स्मृतं ।
 अपाश्रयस्तु विद्वद्भिः कथ्यते मत्तवारणाः ॥१५२॥
 प्रवेण्यास्तरणां वर्णाः परिस्तोमः कुथः कुथा ।
 नवंतं चेति तुल्यार्थाः प्रच्छेदश्चोत्तरच्छेदः ॥१५३॥
 अपठी कांडपटः स्यात्प्रतिसीरा जवनिका तिरस्करिणी ।
 उक्कीर्षकमुपधानं धीरैरुपवर्तमाख्यातं ॥१५४॥
 चंद्रोदयो वितानं स्याडुल्लोचः कदकस्तथा ।
 व्यंजनं तालवृत्तं च विष्टरः पीठमासनं ॥१५५॥
 वेत्रासनं तथासंदी कंकतं केशमार्जनं ।
 पाडुकानुपदीना स्याडुपानत्पादरक्षणां ॥१५६॥
 द्वर्गं तर्हश्च खजिका कथ्यते दारुहस्तकः ।
 पेठां वदति मंत्रूणां कुशूलं धान्यकोष्ठकं ॥१५७॥
 अंबरीषो भवेद्भाष्ट्रः कंडः स्वेदनिका स्मृता ।
 चुल्लत्यम्भंतकमुद्भमानं स्मृताधिभ्रयणी बुधैः ॥१५८॥
 अंगारशकलीं प्रादुर्हसंतीं च हसंतिकां ।

उखा स्थाली चरुः कुम्भी पिठरं कुडमुच्यते ॥१५३॥
 कंठः कर्परो ज्ञेयो भृगारः कनकालुका ।
 शालाजिरो वर्धमानः शरावः स्मर्यते बुधेः ॥१६०॥
 कोशिका मल्लिका प्रोक्ता पिधानं स्यादुदचनं ।
 घटः करीरः कलशः कुटः कुम्भो निपः स्मृतः ॥१६१॥
 कर्करी करकः प्रोक्तो वर्धनी च गलंतिका ।
 गर्गरी मथनी प्रोक्ता मणिकः स्यादल्लिङ्गरः ॥१६२॥
 धान्याल्लमारनालं संधानं कांजिकं च सौवीरं ।
 अभिषवमवंतिसोमं तुषोदकं शुक्तमिच्छति ॥१६३॥
 अंधः कूरं भक्तं दिदीविरत्रं तथौदनो भिस्ता ।
 अशनं स्यादाहारः पूपापूपौ च पूपलिका ॥१६४॥
 यवागूरुणिका आणा तरला च विलेपिका ।
 जैरेयी पायसं प्रोक्तं परमान्नं च सूरिभिः ॥१६५॥
 मिष्टान्नं व्यंजनं ज्ञेयं वेषवार उपस्करः ।
 दधिमंडो भवेन्मस्तु करभो दधिसक्तवः ॥१६६॥
 दाधिकं संस्कृतं दध्ना सार्षिणं सार्षिणा स्मृतं ।
 लवणोदकसंसिद्धमुद्लावणिकं मतं ॥१६७॥
 अंगारेषु विषक्तं मांसं भूतिर्भद्रकं भृष्टं ।
 उख्यमुखासंसिद्धं शूले शूल्यं भटित्रं च ॥१६८॥
 किलाठः कूर्चिका चेति क्षीरस्य विकृती उभे ।

फाणितविकृतिर्गौडी मत्स्यडी खंडशर्कराः ॥१६१॥

वल्भनमभ्यवहारः प्रत्यवसानं च जैमनं जग्धिः ।

खादनमशनं भक्षणमाहारो भोजनं स्वदनं ॥१७०॥

पर्याप्तमुपसंपन्नं तृप्तिः सौहित्यमुच्यते ।

विघसो भुक्तशेषं स्याद्भुक्तोच्छिष्टं तु फेलिका ॥१७१॥

अमत्रं भाजनं पात्रं स्थालं तुल्यार्थमिष्यते ।

गत्वर्कश्चानुतर्षश्च चषकः सर्कः स्मृतः ॥१७२॥

आपानं पानगोष्ठी स्यात्सपीतिः सहपानकं ।

उपदेशावदेशौ च चक्षणां संप्रचक्षते ॥१७३॥

मधासवः शीधु सुरा प्रसन्ना परिस्रुता स्यान्मदिरा मदिष्ठा ।

कादंबरी स्वाडरसा च शुंडा गंधोत्तमा माधवकश्च

कृत्वा ॥१७४॥

कल्यं कस्यं तथा मद्यं मैरेयं कापिशायनं ।

माधीकमासवः प्रोक्तः परिस्रुद्धारुणी मधु ॥१७५॥

मनुष्यो मानुषो मर्त्यो मनुजो मानवो नरः ।

पुमान्यंचजनो ना च पुरुषः पूरुषश्च विद् ॥१७६॥

धीरो धीमान् लब्धवर्णो विपश्चित्

वृद्धो विद्वान् प्राप्तद्वपो ऽभिद्वपः ।

सूरिः प्राज्ञः पंडितः सन्मनीषी

ज्ञो दोषज्ञः कोविदः स्यात्प्रबुद्धः ॥१७७॥

बुधः सुधीः कृती कृष्टिः कविर्व्यक्तो विशारदः ।
 विचक्षणश्च मेधावी संख्यावान्मतिमान्मतः ॥१७८॥
 प्रेक्षा प्रज्ञा प्रतिभा धीर्धिषणा शेमुषी मनीषा च ।
 बुद्धिर्मतिश्च मेधा संख्या संवित्तिरुपलब्धिः ॥१७९॥
 चतुरः स्यात्क्षेत्रज्ञः कृतद्वस्तः कृतमुखश्च कृतकर्मा ।
 दूतः कुशलो ऽभिज्ञो निष्णातः शिक्षितः प्रवीणश्च ॥१८०॥
 वैधेयो बालिशो बालो जडो जाल्मो यथोद्धतः ।
 मूढो मंदो विवर्णश्च मूर्खः स्यान्मातृशासितः ॥१८१॥
 अर्वाणामणकमपसदमवममवयं निकृष्टमपकृष्टं ।
 अधमं चेलं कांडं विरं पापं च रेफसं प्रादुः ॥१८२॥
 ऐकागारिकतस्करदस्युप्रतिरोधकाः परास्कंदी ।
 चौरो मल्लिह्वचः स्यात्परिमोषी पारिपथिकः स्तेनः ॥१८३॥
 पश्यतो यो हृत्यर्थं स चौरः पश्यतो हूरः ।
 द्रव्यं ह्यपहृतं लोप्त्रं स्तेयं चौर्यमिति स्मृतं ॥१८४॥
 पाठश्चरः परचौरो बडो नडश्च संयतः ।
 क्षेमकरो रिष्टतातिः शिवतातिः शिवकर्ः ॥१८५॥
 परवांस्तु पराधीनो निघ्नः परवशस्तथा ।
 परतंत्रः परायत्तः परच्छदश्च गृह्यकः ॥१८६॥
 कठोरः कठिनः क्रूरः कक्खरः कर्कशो दृढः ।
 उच्यते बहुलः स्थूलः पीनः पीवा च पीवरः ॥१८७॥

अर्यः परिवृढः स्वामी प्रभुर्नेता च नायकः ।
 अधिभूरधिपः प्रोक्तो ह्यधीशो ऽधिपतिस्तथा ॥१८८॥
 तपस्वी संयतः शांतो मुनिर्लिङ्गी यतिर्ब्रती ।
 रजोरुहणधारी च श्वेतवासाः सितांबरः ॥१८९॥
 नग्राहो दिग्वासाः क्षपणः श्रमणश्च जीवको जैनः ।
 आजीवो मलधारी निर्यथः कथ्यते सद्भिः ॥१९०॥
 दुर्जनः पिशुनः क्षुद्रो नीचः कर्षोत्तपः खलः ।
 दोषग्राही पुरोभागी द्विजिह्वो मत्सरी मतः ॥१९१॥
 कर्दर्यहीनकीनाशकिंपचानमितपचाः ।
 कृपणक्षुल्लकक्लीवक्षुद्रा एकार्थवाचकाः ॥१९२॥
 क्षुद्रदरिद्राकिंचनदुर्विधदुःस्थाश्च दुर्गताः प्रोक्ताः ।
 इतरप्राकृतपामरपृथग्जना वर्वराश्च तुल्यार्थाः ॥१९३॥
 दांडाजिनिकः कुलुकः कार्पटिको जालिकश्च कौसृतिकः ।
 धूर्तो व्यंसक उक्तो मायावी मायिको मायी ॥१९४॥
 आद्यूनः स्यादौदरिको भक्षको घस्मरो ऽद्भरः ।
 तमसेचनकं प्राकृस्तृप्तिर्यस्य न जायते ॥१९५॥
 परान्नः परपिंडादः परजातः परैधितः ।
 सर्वान्नीनः सर्वभक्षो मांसादी शौष्कलः स्मृतः ॥१९६॥
 उच्यते प्रवणः प्रह्वस्तत्परश्च परायणः ।
 व्युत्पन्नः प्रकृतः क्षुण्णः संस्कृतश्च निगद्यते ॥१९७॥

लोलुभं लोलुपं लोलं लालसं लपटं विदुः ।
 प्रतूर्णस्त्वरितस्तूर्ण उत्सुकः प्रसृतः स्मृतः ॥ ११६॥
 शूरो वीरश्च विक्रान्तो भटश्चार्भटो भवेत् ।
 दरितश्चकितो भीतस्त्रस्तो भीरुश्च कातरः ॥ ११७॥
 क्षुभितः शंकितश्चेति नातिनानार्थवाचकाः ।
 महोत्साहो महोद्योगो महेक्षः स्यान्महामनाः ॥ १००॥
 उदात्तश्च तथोदीर्णो महात्मोदार उच्यते ।
 आम्बः समृद्धो धनवानिन ईशो धनीश्चरः ॥ १०१॥
 अभ्यागारिकमिच्छति कुटुम्बव्यापृतं जनाः ।
 पाथो ऽध्वगो ऽध्वनीनः स्यादध्वन्यः पथिकस्तथा ॥ १०२॥
 जंघालो जवनो वेगी पाथेयं शबलं स्मृतं ।
 आवेशिकः प्राघुणक आगंतुरतिथिः स्मृतः ॥ १०३॥
 आतिथेयं तथातिथ्यमातिथेयी च कथ्यते ।
 अर्थो मार्गणकः प्रोक्तो याचकश्च वनीपकः ॥ १०४॥
 अध्येषणैषणा यात्रा याचना प्रार्थना स्मृता ।
 क्षुद्धान्बुभुक्षितः प्सांतो जिघत्सुः क्षुधितस्तथा ॥ १०५॥
 अशनाया बुभुक्षा प्सा जिघत्साक्षुत्क्षुधाः समाः ।
 कोपनः क्रोधनः क्रोधी रोषणः स्यादमर्षणः ॥ १०६॥
 कोपः क्रोधस्तथामर्षो रोषः प्रतिघ उच्यते ।
 तृषितस्तर्षितः प्रोक्तः पिपासुश्च पिपासितः ॥ १०७॥

उदन्या तर्षतृदृत्तृणापिपासाश्च समाः स्मृताः ।
 तृष्णाको गर्धनो गृध्रुर्लिप्सुर्लुब्धो ऽभिलाषुकः ॥१०८॥
 तृष्णाभिलाषो लिप्साशा धनाया गर्धनोच्यते ।
 अधरोऽहीनवादी स्यात्प्रसक्तः प्रसृतः स्मृतः ॥१०९॥
 दासो दासेरकश्चेष्टो भुजिष्यः किं करो मतः ।
 श्लक्ष्णो मधुरवाक् प्रोक्तः स्थूललक्ष्णो बहुव्ययी ॥११०॥
 प्रियवाग्दानशीलश्च वदान्यः परिकीर्तितः ।
 भवेदक्षिगतो द्वेष्यः प्रणाय्यो ऽसंमतो मतः ॥१११॥
 चक्षुष्यः सुभगो ज्ञेयो वल्लभो दयितः प्रियः ।
 गेहेनर्दी गेहेशूरः पिंडीशूरश्च कथ्यते ॥११२॥
 स्थानस्थो यो परान् द्वेष्टि गोष्ठञ्च तं विडुर्बुधाः ।
 असौ पंचजननीनः स्याद्यो भांडादिरतो नरः ॥११३॥
 वैरंगिको विरागाहर्हो धनवानस्तिमान्मतः ।
 प्रेष्यः प्रोक्तः परिस्कंदः कर्मशूरश्च कर्मठः ॥११४॥
 अलंकर्मीण इत्युक्तः कर्मशीलस्तु यः पुमान् ।
 उत्तालस्त्वरितो ज्ञेयो विश्रब्धः स्थिर उच्यते ॥११५॥
 तीक्ष्णोपायेन यो ऽन्विच्छेत्स आयःशूलिको मतः ।
 अरुंतुदः स्याद्वथको विघातो धृष्ट उच्यते ॥११६॥
 शरार्धघातको हिस्रो नृशंसः क्रूरकर्मकृत् ।
 साधुः सज्जन आर्यः स्याद्वहमेधी गृहाधिपः ॥११७॥

कुशाग्रीयमतिः प्रोक्तः सूक्ष्मदर्शी च यः पुमान् ।
 किङ्कपुः स्यात्सहृदयः सहस्तीः शिञ्जितायुधः ॥५१८॥
 समुखः स खलु प्रोक्तो यो वक्ति प्रतिभान्वितः ।
 नीलीरागः स विज्ञेयः स्थिरप्रेमा च यः पुमान् ॥५१९॥
 क्षणमात्रानुरागी च हरिद्रारागः उच्यते ।
 शाली श्रेयानधृष्टौ च प्रोक्तौ शालीनशारदौ ॥५२०॥
 ह्यरार्थानर्थसंदर्शी दीर्घदृष्टिः प्रकीर्तितः ।
 प्रत्युत्पन्नमतिर्ज्ञेयस्तत्कालोत्पन्नधीर्नरः ॥५२१॥
 यद्गविष्यो दैवपरो यद्वदः स्यादनुत्तरः ।
 अज्ञो मातृमुखः प्रोक्तो दुर्मुखो मुखरः स्मृतः ॥५२२॥
 कद्वदो गर्हवादी स्यात्कद्वरः कुडिसितो भवेत् ।
 प्रकांडोद्दौ प्रशंसायामाक्षेपे हृतकः स्मृतः ॥५२३॥
 अहंयुः स्यादहंकारी शुभयुः शुभसंयुतः ।
 यथाकामी स्वरुचिः स्यात्स्वच्छंदो निरवग्रहः ॥५२४॥
 अन्वेष्टानुपदी प्रोक्तः प्रतिभूर्लघुकः स्मृतः ।
 रोगाडुन्मुक्त उल्लास्यः कल्पो वार्त्ता निरामयः ॥५२५॥
 जीवातृकः स्यादायुष्मान् बलवानंसलो मतः ।
 ज्ञावालः स्यादज्ञाज्ञीवः कम्पः कामी च कामुकः ॥५२६॥
 वेष्म्यापतिर्भुजंगः स्याद्विदः पल्लवकः स्मृतः ।
 विहस्तो व्याकुलः प्रोक्तः कुण्ठो मंदः क्रियासु यः ॥५२७॥

प्रयतः स्यादनुच्छिष्टः संशितश्च सुनिश्चितः ॥१४७॥
 सांवत्सरो ज्योतिषिको ज्ञानी मौढूतिकस्तथा ।
 कार्त्तातिकस्तु दैवज्ञ आदेशी गणकः स्मृतः ॥१४८॥
 ब्राह्म्यः संस्कारहीनः स्यादवकीर्णं क्षतव्रतः ।
 शिश्चिदानो दुराचारस्त्यक्ताग्निर्वीररुद्धिजः ॥१४९॥
 धर्मधृजो लिंगवृत्तिरस्वाध्यायो निराकृतिः ।
 शस्त्राज्जीवः कांडस्पृष्टो ब्रह्मबंधुर्दिजो ऽधमः ॥१५०॥
 ज्ञातिमात्रोपजीवी च कथ्यते ब्राह्मणब्रुवः ।
 अब्रह्मण्यमवध्यं स्यात् ब्रह्मण्यं ब्रह्मणे दितं ॥१५१॥
 उपवीतं ब्रह्मसूत्रं प्रक्षिप्तं दाक्षिणे करे ।
 प्राचीनावीतमन्यस्मिन्निवीतं कंठलंबितं ॥१५२॥
 आचमनमुपस्पर्शनमाप्लवनं स्नानमिष्यते सवनं ।
 निर्णिक्तं प्रक्षालितमाहुधौतं च तुल्यार्थं ॥१५३॥
 पाराशरी व्रती भिक्षुर्मस्करी पारिरक्षिकः ।
 परित्राजिकस्तपस्वी कर्मदी तापसः स्मृतः ॥१५४॥
 वैकक्षमुत्तरासंगः प्रोक्ता वृद्धतिका तथा ।
 पर्यस्तिका परिकरः पर्यकश्चेति कथ्यते ॥१५५॥
 कक्षापटः स्यात्कौपीनं कुंडिका च कमंडलुः ।
 आषाढो व्रतिनां दंडो व्रतिनामासनं वृषी ॥१५६॥
 ऋषिस्त्रिकालदर्शी स्यान्मुनिर्वाच्यमो मतः ।

प्राचेतसस्तु वाल्मीकिर्नैत्रावरुण उच्यते ॥१५७॥
 उक्तेः ऽगस्तिरगस्त्यो लोपामुद्रापतिश्च घटयोनिः ।
 सांत्यवतेयः पाशाशयो द्वैपायनो व्यासः ॥१५८॥
 यागो यज्ञः क्रतुः स्तोमः सप्ततंतुर्मखो ऽधरः ।
 वितानं संस्तरो बर्हिः सवः सन्नं च कथ्यते ॥१५९॥
 निर्मथकाष्ठमरणिः प्रणीतो ऽग्निश्च संस्कृतः ।
 वेदी परिष्कृता भूमिः पात्रमुक्तं सुगादिकं ॥१६०॥
 रुव्यपाकश्चरुः प्रोक्तः संनाय्यं रुविरुच्यते ।
 शृते क्षीरे दधि क्षिप्तमामिक्षा कथ्यते बुधैः ॥१६१॥
 उपाकृतस्तु विशेषो मंत्रेण प्रोक्षितः पशुः ।
 कृतं वषट्कृतं ज्ञेयं यज्ञांतो ऽवभृथः स्मृतः ॥१६२॥
 वृहस्पतिसवेनेष्टं येनासौ स्थपतिर्भवेत् ।
 सर्ववेदास्तु विशेषो दत्तसर्वस्वदक्षिणः ॥१६३॥
 विश्राणनं विहापितमंरुतिरपवर्जनं वितरणं च ।
 निर्वपणं च स्पर्शनमुत्सर्गः स्यात्प्रदेशनं दानं ॥१६४॥
 यष्टा च यज्ञमानः स्यादादेष्टा दीक्षितो व्रती ।
 इज्याशीलो यायजूको यज्वा स्यादासुतीवलः ॥१६५॥
 राजा राजन्यो राष्ट्र प्रजापतिः क्षत्रियो नृपः क्षत्रं ।
 मूर्धाभिषिक्तभूपतिपार्थिवनरदेवलोकायाः स्युः ॥१६६॥
 येनेष्टं राजसूयेन स सम्राट् परिकीर्तितः ।

चक्रवर्ती सार्वभौमो मध्यमो मंडलेष्टरः ॥१६७॥

आतपत्रं भवेच्छत्रं चामरं तु प्रकीर्णकं ।

हैमं सिंहासनं राज्ञां स्मृतं भद्रासनं बुधैः ॥१६८॥

द्वाःस्थो दौवारिकः क्षत्ता दंडी वेत्रधरस्तथा ।

उत्सारको द्वारपालः प्रतीहारो बुधैः स्मृतः ॥१६९॥

अपसर्पश्चश्चरः प्रणिधिर्गूढपूरुषः ।

यथार्थवर्णो मंत्रज्ञः स्पशो हेरक उच्यते ॥१७०॥

मंत्री बुद्धिसहायः स्यादमात्यः सचिवस्तथा ।

सौवस्तिक इति प्रोक्तः पुरोधाश्च पुरोहितः ॥१७१॥

महामात्रः प्रधानं स्यादध्यक्षो ऽधिकृतः स्मृतः ।

सौविदः सौविदल्लश्च स्थापत्यः कंचुकी मतः ॥१७२॥

मित्रं साखा वयस्यश्च सुहृत्स्निग्धश्च कथ्यते ।

अनुजीवी सहायः स्यात्सेवको ऽनुचरो ऽनुगः ॥१७३॥

प्राड्विवाको ऽक्षदक् स्थेयो न्यायो ऽक्ष इति कथ्यते ।

अंतःपुरेष्वधिकृतः स्मृतो ऽंतर्वंशिको नरः ॥१७४॥

क्षीवो वर्षधरः षण्डः पंडकश्च नपुंसकः ।

उभयव्यंजनं पोष्टा तृतीया प्रकृतिः स्मृता ॥१७५॥

आरालिकः सूपकारः सूदः स्यादल्लवस्तथा ।

पौरोगवस्तु विज्ञेयः सूद्राध्यक्षो मनीषिभिः ॥१७६॥

वैद्दासिकः केलिकिलो बुधैर्वासंतिको मतः ।

परिहासो द्रवो नर्म केलिः क्रीडा च खेलनं ॥१७७॥

रत्निवर्गो ह्यनीकस्थः सेनानीर्वाहिनीपतिः ।

अर्थागमो भवेद्मयो भागधेयो बलिः करः ॥१७८॥

उपदा प्राभृतं प्रोक्तमुपग्राह्यमुपायनं ।

लंचोत्कोचमुपादानमुपचारस्तथामिषं ॥१७९॥

प्रबोधका मागधवंदिसूता वैतालिका मंगलपाठकाश्च ।

अच्छोढनं स्यान्मृगया मृगव्यं पापडिराखेटक इत्यभिन्नं ॥१८०॥

अर्वा गंधर्वो ऽश्वः सप्तिर्वाजी तुरंगमस्तुरगः ।

ताद्वर्यो हरिस्तुरंगो युयुक्तो घोढको ह्यो वाहः ॥१८१॥

गुणदेशकृतास्तेषां संज्ञाः स्युरनेकधा लोके ।

कर्कः श्वेतः शोणो रक्तो हेमश्च कृष्णवर्णो ऽश्वः ॥१८२॥

मल्लिकाक्षः सितैर्नेत्रैः कृष्णैरिन्द्रायुधो मतः ।

श्रीवृत्तकी स विशेषः श्रीवृत्तो यस्य लाङ्गनं ॥१८३॥

आजानेयाः कुलीनाः स्युः पारसीका वनायुजाः ।

कांबोजा वाल्लिकाः प्रोक्ताः सैधवाः सिंधुपारजाः ॥१८४॥

शूलको दुर्विनीतो ऽश्वः पोतः प्रोक्तः किशोरकः ।

अर्वती वडवा वामी प्रसूता वाजिनी स्मृता ॥१८५॥

लूनं पुच्छं तु लांगूलं वाल्लहस्तश्च वाल्लधिः ।

प्रोथ इत्युच्यते घोणा मध्यं कर्ण्यं त्वुरः शफः ॥१८६॥

पर्याणं स्यात्पल्ययनं खलीनं कविकं स्मृतं ।

चर्मदंडः कशा प्रोक्ता वल्गारश्मिकुशाः स्मृताः ॥१८७॥
 रंहस्तारः स्यदः स्यात्प्रसरो वेगो रथो जवो वाजः ।
 पांशुः क्षोदो रेणुश्चूर्णं धूली रजश्च तुल्यार्थाः ॥१८८॥
 अन्नः शतांगः शकटः स्यंदनः कथ्यते रथः ।
 गंत्री कंबलवाह्यस्तु कूवरी च निगद्यते ॥१८९॥
 योग्यारथो वैनयिको ह्यधन्यः पारिधानिकः ।
 कर्णारथः प्रवहणं उयनं चेति कथ्यते ॥१९०॥
 देवतार्थो देवरथो युडार्थः सांपरायिकः ।
 क्रीडारथः पुष्परथो जेता जैत्ररथः स्मृतः ॥१९१॥
 चक्रं रथांगमाख्यातं कूवरं च युगंधरं ।
 चक्रधारा प्रधिर्नेमिर्नाभिश्चक्रस्य पिंडिका ॥१९२॥
 अपस्कारो रथांगः स्यादणिरक्षायकीलिका ।
 नियंता प्राजिता क्षत्ता दक्षिणस्थश्च सारथिः ॥१९३॥
 सव्येष्टः कथ्यते सूतो वज्रथं रथगोपनं ।
 वाहनं धोरणं युगं यानं पत्रमिति स्मृतं ॥१९४॥
 शिविका याप्ययानं स्याद्वेसरो ऽश्वतरो गतः ।
 पदातपत्तिपादातपदातिकपदातयः ।
 पद्मश्च पद्मश्चेति कथ्यते पादचारिणः ॥१९५॥
 द्वयं स्थूलं पटकुटी गुणलयनी केणिका च निर्दिष्टा ।
 ध्रुवकः शिवकः शंकुः पुष्पलकः कीलकः प्रोक्तः ॥१९६॥

यात्रा प्रयाणं प्रस्थानं निवेशः शिविरं स्मृतं ।
 अबस्कंदः प्रपातश्च सौप्तिकं च निगद्यते ॥१६७॥
 संयामः सामितिः समिच्च समरं संख्यं समीकं र्ण
 युद्धं युत्प्रधनं मृधं समुदयः संयत्कलिः संयुगं ।
 द्विद्वयोधनसंप्रहारकलहार्कदाहवाभ्यागमाः .

संस्फोटप्रविदारणप्रहरणानीकाजयः संगरः ॥१६८॥
 संपरायः समाघातः प्रघातश्च समाह्वयः ।
 जन्यं स्यादभिसंपातः संमर्दो विग्रहस्तथा ॥१६९॥
 अभियातिररातिरमित्ररिपू प्रातिपक्षविपक्षविरोध्ययः ।
 अहितो ऽसहनश्च जिघांसुरिति प्राथिताः परिपंथिपरा
 सुहृदः ॥३००॥

प्रत्यर्थी पर्यवस्थाता द्वेषी वैरी च शात्रवः ।
 शत्रुः सपत्नो भ्रातृव्यः प्रत्यनीको द्विषन्मतः ॥३०१॥
 पृतना सेना धेजिनी पताकिनी वाहिनी बलं सैन्यं ।
 चक्रं चमूर्वत्रयिन्यनीकिनी स्यादनीकं च ॥३०२॥
 वैजयंती पताका च केतुः स्यात्केतनं ध्वजः ।
 अस्योष्मूलावचूलाख्यावूर्धाधोमुखकूर्चकौ ॥३०३॥
 संनाहः कवचं वर्म तनुत्राणमुष्करः । .
 जगरः कंकटो माठी दंशनं जालिका स्मृता ॥३०४॥
 खेटकं फलकं चर्म प्रोक्तमावरणं बुधैः ।

धर्मितः स्यात्कवचितः संनद्धो दंशितस्तथा ॥३०५॥

सर्वाभिसारमिच्छन्ति सर्वसंनद्धं बुधाः ।

यत्सेनयाभिनिर्घाणं स्मृतं तदभिषेणनं ॥३०६॥

हेतिः शस्त्रं प्रहरणमायुधमस्त्रं चतुर्विधं तच्च ।

मुक्तामुक्तममुक्तं कर्मुक्तं यंत्रमुक्तं च ॥३०७॥

शक्त्यादि पाणिमुक्तं स्यादमुक्तं क्षुरिकादिकं ।

मुक्तामुक्तं तु यद्यादि यंत्रमुक्तं शरादिकं ॥३०८॥

अस्त्रं धनुर्ष्वासं कोदंडं धन्व कार्मुकं चापं ।

बाणासनं हुणा स्यान्मौर्वी ज्या सिंजिनी गुणो जीवा ॥३०९॥

तूणीरमुपासंगस्तूणां तूणी निषंग इषुधिश्च ।

बाणाश्रयः कलापः कार्मुककोटिर्भवेदृनिः ॥३१०॥

कंकपत्रशर्मार्गणबाणाश्चित्रपुंखविशिखेषुकलंबाः ।

सायकप्रहरकांडपृषत्काः पत्त्रिणाः खगशिलीमुखरोपाः ॥३११॥

सवार्यसस्तु बाणाः प्रद्वेडन एषणाश्च नाराचः ।

तीरीतद्वलदंडासनादयः कांडभेदाः स्युः ॥३१२॥

पत्रपाली भवेद्वाजः कर्तरी पुंख उच्यते ।

वेध्यं लक्ष्यं शरव्यं च निमित्तं च समं विदुः ॥३१३॥

अर्धचंद्रक्षुरादि धारायं मुखमुच्यते ।

आरायं तु मुखं तेषां पुष्पपत्तादिभेदतः ॥३१४॥

बाणमुक्तिर्व्यवच्छेदो दीप्तिर्वेगस्य तीव्रता ।

अग्न्यासः कथ्यते योग्या अमस्थानं खलूरिका ॥३१५॥
 लघुरुस्तः शीघ्रवेधी कृतपुंखस्तु शिञ्जितः ।
 स भवेत्पराङ्मुखस्य लक्ष्याभ्युतः खगः ॥३१६॥
 निस्त्रिंशः कर्बात्बः खड्गः कौक्षेयकः कृपाणाः स्यात् ।
 रिष्टिरसिचन्द्रहासौ तरवारिर्मंडलाय च ॥३१७॥
 कोशः प्रत्याकारः खड्गपिधानं त्सरुर्वेन्मुष्टिः ।
 असिपुत्रिकासिधेनुः क्षुरिका पत्त्रं च शस्त्रिका ज्ञेया ॥३१८॥
 पराश्वः कुठारः स्यात्परशुः स्वधितिस्तथा ।
 निशातं निशितं धौतं तेजितं च समं स्मृतं ॥३१९॥
 प्रासो निगदितः कुंतो मुद्गरो दुधणः स्मृतः ।
 क्रकचं कर्पत्रं स्यात्परिघः परिघातनः ॥३२०॥
 यष्टिपट्टिसडुःस्फोटमुखंडीशंकुशक्तयः ।
 भिंदमालगदादंडचक्राद्याः शस्त्रजातयः ॥३२१॥
 मारुणं निशरणं निवर्हणं सूदनं निरसनं निशुभनं ।
 घातनं प्रशमनं प्रमापणं वर्जनं विशसनं प्रवासनं ॥३२२॥
 निर्वापणनिर्वासनकदनव्यापादनानि तुल्यानि ।
 नियन्त्रणमालम्भः प्रमथा हिंसा च संज्ञयनं ॥३२३॥
 ऋष्टो गृहीतद्विक् प्रोक्तः कांक्षिणीको भयद्रुतः ।
 प्रस्कन्नः पतितो ज्ञेयो जितकाशी जिताढवः ॥३२४॥
 शुद्धांतमवरोधश्च राज्ञो ऽन्तःपुरमुच्यते ।

कृताभिषेका महिषी भद्रिन्य इतराः स्मृताः ॥३३५॥

रामा वामा वामनेत्रा पुरंधी

नारी भीरुर्भामिनी कामिनी च ।

योषा योषिद्वासिता वर्णिनी स्त्री

स्यात्सीमंतिन्यंगना सुंदरी च ॥३३६॥

अबला महिला ललना प्रमदा रमणी नितंबिनी वनिता ।

दयिता प्रतीपदर्शिन्युक्ता कांता वधूर्वशा युवतिः ॥३३७॥

कुमारी कथिता कन्या किंचित्प्रौढा सुवासिनी ।

वर्षा पतिवरा प्रोक्ता नद्या प्रोक्ता च कौटवी ॥३३८॥

अदृष्टरजसं नारीं नयिकां ब्रुवते बुधाः ।

वधूरी च चिरंटी च द्वितीयवयसौ स्त्रियौ ॥३३९॥

अर्धवृद्धा तु या नारी सा कात्यायनिका स्मृता ।

पुनर्भूद्दिधिषूः प्रोक्ता वृषस्यंती रतार्थिनी ॥३४०॥

पतिवली जीवत्पतिर्जीवतोका च जीवसूः ।

रक्षिता पतिपुत्राभ्यां निर्वीरेत्यभिधीयते ॥३४१॥

विश्वस्ता विधवा प्रोक्ता पुष्पह्रीना च निष्कला ।

अमणा भिक्षुकी मुंडा वयस्याली सखी स्मृता ॥३४२॥

अवीरुदक्या च रजस्वला स्यादात्रेयिका पुष्पवती च नारिके ।

राका भवेज्जातरजास्तु कन्या नश्यत्प्रसूतिः कथिता च

भिडुः ॥३४३॥

मुल्या नारी वरारोहा वरस्त्री मत्तकाशिनी ।
 स्त्री विदग्धा च मत्ता च वांणिनीत्यभिधीयते ॥३३४॥
 दूपांजीवा वेश्या गणिका पायांगना तथा चुंदा ।
 राजकुलप्रतिबद्धा वारस्त्री वारमुल्या च ॥३३५॥
 गाणिक्यं गणिकानां च समूहः कथ्यते बुधैः ।
 असिक्लंथतः पुरप्रेष्या हूती संचारिका स्मृता ॥३३६॥
 कुट्टिनी शंभली चुंदी सैरंध्री गंधकारिका ।
 पोछा वोछा तथा चेछी दासी स्यात्कुट्टहारिका ॥३३७॥
 पांचालिका पुत्रिका स्यात्काष्ठदंतादिनिर्मिता ।
 स्मृता लेप्यमयी स्त्री तु बुधैरंजलिकारिका ॥३३८॥
 दाराः क्षेत्रं कलत्रं च भार्या सहचरी वधूः ।
 सधर्मचारिणी पत्नी जाया च गृहिणी गृहाः ॥३३९॥
 उपयामः परिणयनं पाणिग्रहणं विवाह उद्वाहः ।
 कुलबालिका कुलस्त्री पतिव्रता सुचरिता सती साध्वी ॥३४०॥
 पांशुला बंधुकी स्वैरिण्यसती पुंश्चलीवरी ।
 धर्षिणी कुलटा प्रोक्ता त्वविनीताभिसारिका ॥३४१॥
 कांतः स्यात्कमिता पतिर्वरयिता भर्ता च भोक्ता धवो
 रुच्याभीकवराभिकाश्च रमणाः प्राणाधिनाथो ऽनुगः ।
 मूनुः संततिरात्मजश्च तनुजः पुत्रः प्रसूतिः सुत-
 स्तुक् तोक् तनयश्च नंदन इति प्राज्ञैरपत्यं स्मृतं ॥३४२॥

आपन्नसत्त्वा गुर्वी स्यादंतर्वत्नी च गर्भिणी ।
 दोहदं दौहदं अडा लालसा च संघाः स्मृताः ॥३४३॥
 सूतिमासो वैजननो गर्भो भ्रूण इति स्मृतः ।
 अरिष्टगृहमिच्छति सूतिकाभवनं बुधाः ॥३४४॥
 विज्ञाता च प्रज्ञाता च प्रसूता स्त्री निगद्यते ।
 गर्भाशयो जरायुः स्यादुल्बं च कल्लं स्मृतं ॥३४५॥
 कन्यापुत्रस्तु कानीनो नाटेरः स्यान्नटीसुतः ।
 बंधुको बंधुकीपुत्रो गोप्यो दासीसुतः स्मृतः ॥३४६॥
 बालः पाको र्भको गर्भः पोतश्च पृथुकः शिशुः ।
 शावो डिंभश्च विज्ञेयो वटुर्माणवको मतः ॥३४७॥
 प्रवयाः स्थविरो वृद्धो घातयामश्च कथ्यते ।
 जरा तु विस्रसा प्रोक्ता दारकस्तरूणो युवा ॥३४८॥
 अंबा सवित्री जननी च माता वप्ता च तातो जनकः पिता च ।
 स्नुषा जनी पुत्रवधूर्वधूः स्यात्प्रज्ञावती भ्रातृवधूः
 स्मृता च ॥३४९॥

डुहिता तनया पुत्री जामाती डुहितुःपतिः ।
 दौहित्रस्तत्सुतो नप्ता स च पौत्रश्च कथ्यते ॥३५०॥
 अग्रजः पूर्वजो ज्येष्ठः कनिष्ठो ऽवरजो ऽनुजः ।
 भ्रातृव्यो भ्रातृपुत्रः स्यात् भ्रात्रीयो भ्रातृजस्तथा ॥३५१॥
 धात्री स्यादुपमाता भगिनी जामिः स्वसा च विज्ञेया ।

तत्पुत्रः स्वस्त्रीयो जामेग्रो भागिनेयः स्यात् ॥३५६॥
 समानोदर्यसोदर्यसगर्भाः सौदराः समाः ।
 भ्रातृवर्गस्य या ज्ञाया यातरस्ताः परस्परं ॥३५७॥
 आत्मीयः स्वजनो बंधुराप्तो ज्ञातिश्च बांधवः ।
 सनाभयः सपिंडाश्च सगोत्राश्च समाः स्मृताः ॥३५८॥
 तनुस्तनूः संतननं शरीरं कलेवरं वियद्वेद्वकायाः ।
 अंगं वपुर्वर्ष्म पुरं च पिंडं क्षेत्रं च गात्रं च घनश्च मूर्तिः ॥३५९॥
 अङ्घ्रिः पादश्चरणः पाणिः शयपंचशाखकरुस्ताः ।
 कामांकुशाः कररुढाः पुनर्नवाः पाणिजा नखा नखराः ॥३६०॥
 कांचीपदं कलत्रं जघनं श्रोणी ककुभ्रती श्लेया ।
 आरोहश्च नितंबः कटी कटीरं त्रिकस्थानं ॥३६१॥
 गुदः पायुरपानं स्यात्कटिप्रोथौ स्फिजौ पुतौ ।
 कुकुंदरौ समाचष्टे जनो जघनकूपकौ ॥३६२॥
 भगो योनिरूपस्थश्च वरांगं स्मरमंदिरं ।
 शिश्नः शेफो ऽथ मेढ्रश्च तुल्ये मेढ्रनशेफसी ॥३६३॥
 जानुः स्यादृष्टीवान् प्रसृता जंघा च घुंडको गुल्फः ।
 ऊरुः सक्थि पिचंडं जठरोदरतुंदकुक्षिगर्भाः स्युः ॥३६४॥
 अंगुल्यः कर्शाखाः कर्णाः श्रोत्रं श्रुतिः श्रवः श्रवणा ।
 ग्रीवा धमनिर्मन्या शिरोधरा कंधरा गल्लुः कंठः ॥३६५॥
 रेखात्रयाकिता ग्रीवा कंबुग्रीवेति कथ्यते ।

अवलग्नं विलग्नं च मध्यमं मध्यमुच्यते ॥३६१॥
 मुंडोत्तमांगमस्तकमौलिशिरःशीर्षमूर्धकानि स्युः ।
 तुंडं वदनं वक्त्रं लपनं मुखमास्यमाननं च स्रमं ॥३६३॥
 दृग्दृष्टिनेत्रलोचनचक्षुर्नयनांबकेक्षणाक्षीणि ।
 अश्रूणि वाष्परोदननयनजलाश्रासुनामानि ॥३६४॥
 नयनोपांतमपांगः कनीनिका नयनमध्यतारा च ।
 कूर्पं भ्रुवोश्च मध्यं सूक्ष्मं स्यादोष्ठपर्यंतः ॥३६५॥
 सिंधिनी नासिका नासा घ्राणं धोणा च कथ्यते ।
 रसज्ञा रसना जिह्वा तालु काकुदमुच्यते ॥३६६॥
 दोः प्रवेशो भुजो बाहुर्भुजा च स्मर्यते बुधैः ।
 गंडो गल्लतः कपोलश्च क्नुस्तुत्यार्थवाचकाः ॥३६७॥
 मुष्को जंडं वृषणाः कोशः संग्राहो मुष्टिरुच्यते ।
 जत्रु वक्षोसयोः संधिरूरुसंधिश्च वक्षणाः ॥३६८॥
 रोम तनूरूढमुक्तं नयनगतं पद्म मुखगतं श्मश्रु ।
 अधरो दंतच्छदश्चीष्ट उच्यते दंतवासश्च ॥३६९॥
 श्रोष्ठस्याधश्चिबुकं ललाटमलिकं भुजाग्रमंसं च ।
 कक्षां च बाहुमूलं घाटामवतुं कृकाटिकामाहुः ॥३७०॥
 उरसिजकुचवक्षोरूढपयोधराः स्तनसमाननामानि ।
 उक्ताः कुचमुखवृचुकवृत्तानि शिखा च तुल्यानि ॥३७१॥
 भुजमध्यमुरो वक्षो हृदयस्थानं च वत्समिच्छति ।

एकार्थाः कथ्यन्ते दशनद्विजदंतरदरदनाः ॥३७५॥
 क्रोडमंकस्तथोत्संगः प्राग्भांगो वपुषः स्मृतः ।
 पृष्ठं स्यात्पश्चिमरे भागः कटौ च कटिशीर्षकौ ॥३७६॥
 जीवस्थानं भवेन्मर्म पादाग्रं प्रपदं मतं ।
 सीमंतः कथ्यते स्त्रीणां केशमध्ये तु पद्मतिः ॥३७७॥
 केशाः शिरसिजमूर्धनकचचिकुरशिरोरुहाः स्मृता वालाः ।
 तद्वधविशेषाः स्युर्वेणीधम्मिल्लकुंतलकवर्यः ॥३७८॥
 वृहन्नः पक्षः पाशः केशेषु बहुलवाचकाः शब्दाः ।
 अलकं कुटिलाः केशा भ्रमरकमुक्तं ललाटस्थं ॥३७९॥
 बालानां तु शिखा प्रोक्ता काकपक्षः शिखंडिका ।
 पलितं पांडुराः केशा व्रतिनां तु जटा सटा ॥३८०॥
 मणिबंधः पाणिमूलं कफणिः कूर्परः स्मृतः ।
 तयोर्मध्यं प्रकोष्ठः स्यात्प्रकांडः कूर्परसयोः ॥३८१॥
 चेतश्चित्तं मनः स्वांतं हृदयं मानसं समं ।
 एकाग्रं तथैकाग्रमेकतानं च तद्रतं ॥३८२॥
 आधिस्तु मानसी षीडा वांक्षितो ज्योर् मनोरथः ।
 खमक्षामिन्द्रियं स्रोतो वृषीकं कर्णं स्मृतं ॥३८३॥
 मध्यांगुलीकूर्पयोर्मध्ये प्रामाणिकः करः ।
 बडमुष्टिको रत्निररत्निः सकनिष्ठिकः ॥३८४॥
 संपिंडितांगुलिर्मुष्टिः प्रसृतिः कुंचितांगुलिः ।

प्रंसारितांगुलिः पाणिः कथ्यते प्रतलस्तलः ॥३८५॥
 प्रादेशः स्यात्प्रदेशिन्या तालो मध्यमया भवेत् ।
 गोकर्णो ऽनामया प्रोक्तो वितस्तिः स्यात्कनिष्ठया ॥३८६॥
 आकल्पो मंडनं वेषः प्रतिकर्म प्रसाधनं ।
 भूषणं स्यादलंकारो नेपथ्याभरणे तथा ॥३८७॥
 समालभनमिच्छंति चर्चा मार्ष्टि च सूरयः ।
 स्थासकं हस्तविंबं स्यात्परिष्कारश्च भूषणं ॥३८८॥
 तिलकं तमालपत्रं चित्रकमुक्तं विशेषकः पुंड्र ।
 रचिता ललाटपट्टे ललाटिका कथ्यते रेखा ॥३८९॥
 भुजशिखरस्तनमंडलकपोलकंठेषु विरचिता कुशलैः ।
 अनुलेपनेन लेखा निगद्यते पत्रवल्लीति ॥३९०॥
 कुंकुमं धुसृणं वर्णं प्रोक्तं लोहितचंदनं ।
 काश्मीरजं च विद्वद्भिः कालेयं जगुडं स्मृतं ॥३९१॥
 चंदनं स्यान्मलयजं श्रीखंडं रोहणद्रुमः ।
 मृगनाभिर्मृगमदः प्रोक्ता कस्तूरिका बुधैः ॥३९२॥
 कर्पूरो घनसारः स्यात्काकतुंडो ऽगरुः स्मृतः ।
 तांबूलं क्रमुकं प्रोक्तमंगरागो विलेपनं ॥३९३॥
 उपसंव्यानं परिधानमंतरीयं च निवसनं तुल्यं ।
 प्रावरणं संव्यानं प्रक्षादनमुत्तरीयं च ॥३९४॥
 अधोर्लोकं वस्त्राणां वासश्चंडातकं स्मृतं ।

परिधानांशुकप्रयथिः प्रोक्ता नीवी तथोद्ययः ॥३६५॥

चेत्लं. चीरं वासः कर्पटमण्कादनं निवसनं च ।

अंबरमंशुकमुक्तं वस्त्रं सिचयः पटः पोटः ॥३६६॥

चतुर्विधं तु विज्ञेयं त्वक्सूत्रकृमिरोमजं ।

पत्नोर्णं धौतकौशेयं डुकूलं क्षौममिष्यते ॥३६७॥

कार्पासं बादरं प्रोक्तं वस्त्रस्यातो मतो जंचलः ।

अरुतं स्यान्नवं वासो जीर्णमुक्तं पटधरं ॥३६८॥

धौतमुद्रमनीयं च वर्तिर्वस्तिर्दशाः सिचः ।

एकार्था आविकौरभ्ररत्नकोर्णायुक्चक्राः ॥३६९॥

कंचुको वारवाणः स्यात्कूर्पासश्च निचोलकः ।

स्रग्माला माल्यमाख्यातं केशमध्ये तु गर्भकः ॥३७०॥

प्रभ्रष्टकं शिखालंबि पुरो न्यस्तं लल्लामकं ।

तिर्यग्वक्षसि विक्षिप्तं वैकक्षकमुदाकृतं ।

ग्रीवायां लंबितं प्राज्ञैः प्रालंबकमिति स्मृतं ॥३७१॥

आपीडः शेखरोत्तंसावतंसाः शिरसि स्रजः ।

कर्णपूरे ऽपि दृश्यन्ते तथोत्तंसावतंसकौ ॥३७२॥

जतुयावक्लान्तालक्तकाः समाः सिक्थकं मधूच्छिष्टं ।

कज्जलमंजनमभिहितमादर्शो दर्पणो मुकुरः ॥३७३॥

ताडकस्ताडपत्रं स्यात्कुंडलं कर्णवेष्टनं ।

कर्णालंकरणं सर्वं कर्णिकेत्यभिधीयते ॥३७४॥

कियूरमंगदं प्रोक्तं बाहुमूलविभूषणं ।

आवापः परिहार्यः स्यात्कठको वलयं तथा ॥४०५॥

कंकणां हस्तसूत्रं च विडुः प्रतिसरं बुधाः ।

ग्रीवालंकरणं सर्वं ग्रैवेयकमितीष्यते ॥४०६॥

अंगुल्याभरणं प्रोक्तमंगुलीयकमूर्मिका ।

कथ्यते जंगुलिमुद्रा च भवेद्या लिखिताक्षरा ॥४०७॥

कलापः सप्तकी कांची मेखला रसना तथा ।

कठिसूत्रं सारसनं किंकिणी क्षुद्रघण्टिका ॥४०८॥

सिंजिनी पादकठकस्तुलाकोटिस्तु नूपुरं ।

मंजीरं हंसकं स्त्रीणां चरणाभरणं स्मृतं ॥४०९॥

देवच्छंदः शतयष्टिर्धो माणवकः स्मृतः ।

हारो गुच्छार्धगुच्छौ च गोपुच्छश्च भवेत्क्रमात् ॥४१०॥

एकावल्येकयष्टिः स्यात्कथ्यते सा च कंठिका ।

प्रोक्ता नक्षत्रमाला च सप्तविंशतिमौक्तिका ॥४११॥

हारामध्यस्थितं रत्नं नायकं तरलं विडुः ।

चूडामणिं च विद्वांसो वदन्ति शिरसि स्थितं ॥४१२॥

आहुः किरीटमुष्णीषं कोटीरं मुकुटं समं ।

राठा शोभा विभूषा स्यादभिल्या सुषमा समाः ॥४१३॥

निभालनं निशामनं निध्यानमवलोकनं ।

ईक्ष्णुं दर्शनं दृष्टिर्द्योतनं च समं स्मृतं ॥४१४॥

कटाक्षो दृष्टिविक्षेप ईषश्च हसितं स्मितं ।
 क्लीलज्जापत्रपा व्रीडा त्रपा मंदाक्षमुच्यते ॥४१५॥
 आलिङ्गनमुपगूढनमाङ्गः परिभणं परिष्वङ्गं ।
 आश्लेषमंकपालीं क्रोडीकरणं च तुल्यार्थं ॥४१६॥
 संवेशनं निधुवनं संप्रयोगो रहो रतिः ।
 सुरतं मोहनं प्रोक्तं मणितं रतकूजितं ॥४१७॥
 आर्या भूमिस्पृशो वैश्या ऊर्व्याश्च विशः स्मृताः ।
 जीवनं वृत्तिराजीवो वार्त्ता चेति निगद्यते ॥४१८॥
 पणयाजीवा वणिजः प्रापणिका नैगमाश्च वैदेहाः ।
 द्वैगुणिको वार्धुषिको वृद्धाजीवः कुसीदिकः प्रोक्तः ॥४१९॥
 अपमित्यकमुडार ऋणं स्यात्पर्युदचनं ।
 वृद्धिः कलांतरं प्रोक्तं कुसीदं वृद्धिजीवनं ॥४२०॥
 परिवृत्तिर्विनिमयो वैमेयश्च निगद्यते ।
 प्रक्रयः क्लृप्तिकं प्रोक्तं भाटको ऽवक्रयः स्मृतः ॥४२१॥
 क्षेत्राजीवः कृषिकः कृषीवलः कर्षकः कुटुंबी च ।
 सीत्यं सस्यं प्रोक्तं वप्रं क्षेत्रं च केदारं ॥४२२॥
 कूलं स्याल्लंगलं सीरः फालः कुशिक उच्यते ।
 योक्तं तु रश्मिराबंधः शम्या च युगकीलकः ॥४२३॥
 कथितो लोष्टको लोष्टः कोटीशं लोष्टभेदनं ।
 शंबाकृतं द्विसीत्यं स्यात्सीता लांगलपद्धतिः ॥४२४॥

'गोदारणां च कुदालं लवित्रं दात्रमुच्यते ।
 प्रतोदः प्राजनं तोत्रं लूनं दातमिति स्मृतं ॥४५५॥
 खलेवाली भवेन्मेठिः खलधान्यं खलं स्मृतं ।
 बुशः कडंगरः प्रोक्तः कणः स्यात्तुद्रतंडुलः ॥४५६॥
 धान्यशूकं च किंशारुः कणिशं धान्यशीर्षकं ।
 नालं कांडं चुपो गुच्छो व्रीहिः स्तंबकरिः स्मृतः ॥४५७॥
 रक्तशालिर्महाशालिः कलमाश्चेति शालयः ।
 उदालः कथितः प्राज्ञैः कोद्रवः कोरूषकः ॥४५८॥
 भैगल्यको मसूरः स्यात्सिद्धार्थः सर्षपः स्मृतः ।
 आसुरी राजिका चेति कथ्यते राजसर्षपः ॥४५९॥
 प्रियंगुः कथ्यते कंगुरतसी स्यादुमा क्षुमा ।
 कलायः खंडिको ज्ञेयः सातीनश्च मनीषिभिः ॥४६०॥
 जर्तिलः कथ्यते सद्भिरण्यप्रभवस्तिलः ।
 तिलपिंजस्तिलपेजस्तथा षष्ठतिलः स्मृतः ॥४६१॥
 तृणधान्यं तु नीवारः श्यामाकः श्यामको भवेत् ।
 वल्ला निष्पावकाः प्रोक्ता आढकी तुयरी स्मृता ॥४६२॥
 भृष्टं धान्यं लाजाः पृथुकाश्चिपिटाश्च कुरितास्ते स्युः ।
 भृष्टा यवास्तु धाना दरपक्षा कथ्यते ऽभ्यूषः ॥४६३॥
 शूद्रो ऽंत्यवर्णो वृषलः पद्मः पद्मश्च कथ्यते ।
 लेखकः स्यात्तिलपिकरः कायस्थो ऽक्षरजीवकः ॥४६४॥

आभीरः स्यान्महाशूद्रे गोपालो वल्लवस्तथा ।
 त्वष्टा च काष्ठतट् तक्षा रथंकारश्च वर्धकिः ॥४३५॥
 नगंडिधमः कलाद्ः सुवर्णकारश्च मुष्टिको ज्ञेयः ।
 वैकटिको मणिकारो ध्माकारो लोहकारः स्यात् ॥४३६॥
 क्षुरमर्दी दिवाकीर्तिश्चाडिलो नापितः स्मृतः ।
 मालाकारस्तु विज्ञेयो मालिकः प्रातिहारिकः ॥४३७॥
 कुंभकारः कुलालः स्यात्तंतुवायः कुर्विंदकः ।
 संवरहको जंगमर्दी स्यात्तुन्नवायश्च सौचिकः ॥४३८॥
 लेपकः पलंगंडः स्याद्रंगाजीवस्तु चित्रकृत् ।
 कर्म लेप्यादिकं सर्वं पुस्तकर्म स्मृतं बुधैः ॥४३९॥
 शैलाली शैलूषः कुशीलवश्चारणः कृशाश्वी च ।
 जायाजीवो भरतो नटस्तथा स्यान्नटी क्षुद्रा ॥४४०॥
 शिल्पिनः कारवः प्रोक्ताः प्रकृतिश्च मनीषिभिः ।
 निर्णोजकः स्याद्रजकः कल्पपालस्तु शौंडिकः ॥४४१॥
 कैवर्तो धीवरो दासो मत्स्यबंधी च जालिकः ।
 आनायः कथ्यते जालं कुवेणी मत्स्यबंधनी ॥४४२॥
 वैतंसिकः सौनिकः स्यात्कौटिको मांसविक्रयी ।
 सूना स्याद्वातनस्थानं कृपाणिली च कर्तरी ॥४४३॥
 चर्मकृत्पाडुकाकारो नद्ध्री वद्ध्री च कथ्यते ।
 मृगयुर्लुब्धको व्याधो बुधैर्वागुरिकः स्मृतः ॥४४४॥

शुल्वा रज्जुर्वराटश्च वटस्तंत्रीगुणः स्मृतः ।
 पाशः स्याद्धनग्रंथिर्वागुरा मृगजालिका ॥४४२॥
 अंतावसायी चंडालो निषादश्च जनंगमः ।
 अथपचः पक्षशश्चैव मातंगः प्लवकः स्मृतः ॥४४३॥
 किराताः शबरा निष्ठाः पुलिंदा नाहृता भटाः ।
 माला स्नेच्छादयो भिल्लाः कथ्यन्ते ह्यंतजातयः ॥४४४॥
 रोगो रुक् व्याधिराकल्यं गदो मांघ्रमपाटवं ।
 ग्राम ग्रामय आतंक उपतापो रुजा स्मृता ॥४४५॥
 क्षौवथुः कथ्यते कासो वेपथुः कंप उच्यते ।
 द्रवथुः परितापः स्यात् ग्लानिश्च क्षामथुः स्मृतः ॥४४६॥
 राजयक्ष्मा क्षयः शोषः शोफः श्वयथुरिध्यते ।
 किलासं कथ्यते सिध्म पामा कक्लूः खसः स्मृतः ॥४४७॥
 कंडूतिः कंडूया कंडूः कंडूयनं तथा खर्तूः ।
 जागर्या जागरणं प्रजागरो जागरा च विज्ञेया ॥४४८॥
 पिठकः स्फोटको गंडः श्वित्रं कुष्ठं च पांडुरं ।
 श्लीपदं पादवल्मीकः पृष्ठग्रंथिर्गदुः स्मृतः ॥४४९॥
 केशघ्नमिंद्रलुप्तं स्यादर्शश्च गुदकीलकः ।
 मायुः पित्तः कफः श्लेष्मा प्रतिश्यायश्च पीनसः ॥४५०॥
 खातकी वातरोगी स्यात्सातिसारो ऽतिसारकी ।
 सिध्मश्लेष्मार्षसंयोगात्सिध्मलः श्लेष्मलो ऽर्शसः ॥४५१॥

ददुणो ददुरोगी स्यान्नुद्रः क्षुद्रः क्षुद्रनासिकः ।
 क्लिन्ने यस्याक्षिणी पिष्टाक्षिण्युष्टश्च स स्मृतः ॥४५५॥
 पिचंडिलो वृहत्कुक्षिस्तुदिलोदरिलौ च सः ।
 खलतिः शिपिविष्टः स्याद्दंद्रलुप्तिक एव च ॥४५६॥
 अंधो ह्यनेडमूकः स्यादेडो बधिर उच्यते ।
 जडः कडः स्मृतो मूकः कक्षमूकस्त्ववाक्यश्रुतिः ॥४५७॥
 खंजः पंगुस्तथा श्रोणः कुणिर्विकलपाणिकः ।
 तुंडिरुन्नतनाभिः स्याद्विग्रो विगतनासिकः ॥४५८॥
 गडुलः कथ्यते कुब्जः खर्वशाखस्तु वामनः ।
 पृश्निः स्वल्पशरीरः स्यात्किरातः स च कथ्यते ॥४५९॥
 आयुर्वेदी भिषग्वैद्यो दोषज्ञः स्याच्चिकित्सकः ।
 उपचर्या चिकित्सा स्यान्निदानं हेतुरुच्यते ॥४६०॥
 जांगुलिको विषभिषक् व्यालघ्राह्यादितुंडिकः ।
 भेषज्यं भेषजं जायुरगदस्तंत्रमौषधं ॥४६१॥
 सिंधूत्थं माणिमथं च सैधवं लवणोत्तमं ।
 कृष्णोपकुल्या वैदेही मागधी पिप्पली कणा ॥४६२॥
 शुंठी नागरमुक्ता महौषधं विश्वभेषजं विश्वा ।
 मधुकं यष्टिमधु स्यादमृता वत्सादनी गुड्मजी च ॥४६३॥
 आर्द्रकं शृंगवेरं स्यादजाजी जीरकः स्मृतः ।
 वेष्टजं मरिचं प्रोक्तमूषणं च मनीषिभिः ॥४६४॥

सौवर्चलस्तु रुचकः कुस्तुंबुरु च धान्यकं ।

त्रिकटु त्र्यूषणं व्योषं द्विगु रामठं उच्यते ॥४६५॥

कुरीतक्यमया पथ्या धात्री चामलकी शिवा ।

कलिरङ्गो विभीतः स्यात् त्रितयं त्रिफला स्मृता ॥४६३॥

एउगजः प्रपुनाढो ददुघ्नश्चक्रमर्दकः प्रोक्तः ।

शतमूलिका त्वभीरुर्निदिग्धिका कंठकारिका व्याघ्री ॥४६४॥

पुराव्यो महिषाक्षश्च गुग्गुलः स्यात्पलंकषः ।

महारजनमिच्छंति कुसुमं च सुमेधसः ॥४६५॥

द्विगुलं दंसपादं च कुरुविंदं निगद्यते ।

सारधं माक्षिकं क्षौद्रं मधु पुष्परसस्तथा ॥४६६॥

उशीरं वीरणीमूलं ह्रीवेरं वालकं जलं ।

मुस्तकः कुरुविंदः स्यादुद्रा च जलदाहृयः ॥४६७॥

॥ इति श्रीभट्टकृत्वायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां

भूमिकांडं द्वितीयं समाप्तं ॥

वडवामुखं पातालं वैरोचननिकेतनं ।

तथाधोभुवनं प्रोक्तं नागलोको रसातलं ॥१॥

निम्नमगाधो गर्तः स्रग्ध्रं शुषिरं वपा बिलं विवरं ।

अंतरमवटु किद्रं निर्व्यथनं रंधरोककुटरदराः ॥२॥

निर्यो दुर्गतिश्चैव नरकः परिकीर्तितः ।
 नरका जंतवः प्रेता याल्याश्चैवातिवाहिकाः ॥३॥
 यातना कारणा. प्रोक्ता कारा बंधनमुच्यते ।
 आबाधा वेदना दुःखमर्त्तिः पीडा व्यथा तथा ॥४॥
 वृजिनं डुरितं दुष्कृतमघमंदुः किल्बिषं तमः कल्कं ।
 एनः कल्मषमशुभं पापं स्यात्पातकं पाप्मा ॥५॥
 निधनं नाशो मृत्युर्मरणं पंचत्वमत्ययः कालः ।
 संस्था स्याद्विष्टांतो निमीलनं दीर्घनिद्रा च ॥६॥
 परासुरूपसंपन्नः प्रमीतः संस्थितो मृतः ।
 प्रेतः परेतश्च तथा कुणपः शवमुच्यते ॥७॥
 कबंधः कथ्यते रुंडः क्षतमीर्ममरुर्त्रणः ।
 असृग्धराजिनं चर्म कृत्तिस्त्वक् परिकीर्तिता ॥८॥
 पल्लवं जांगलं मांसं पलं पिशितमामिषं ।
 क्रव्यं तर्समेकार्थं विस्रं स्यादामगंधिकं ॥९॥
 क्षतत्रं लोहितमस्रं रुधिरमसृक् शोणितं च रक्तं स्यात् ।
 अस्थीनि धातुकीकृतकुल्यानि भवंति तुल्यानि ॥१०॥
 शरीरस्यास्थि कंकालं तथा स्यादस्थिपत्रं ।
 शिरसो ऽस्थि कर्कोटिः स्यात्कपालं शकुलं च तत् ॥११॥
 शाखास्थि नलकं प्रोक्तं पृष्ठस्यास्थि कसेरु च ।
 कंडरा स्यान्महान्नायुः स्रसा स्नायुः शिरा स्मृता ॥१२॥

मस्तिष्कं मस्तकन्नेहो वपा मेहो वसण स्मृता ।

अंत्रं पुरीतत्कथितं कालाखंडं यकृन्मर्तं ॥१३॥

बुक्कं स्यादयमांसं च तिलकं क्लोम कथ्यते ।

कृमिः कीटस्तु नीलंगुः पुलकश्च समः स्मृतः ॥१४॥

उच्यते वर्च उद्यारो वर्चस्को ऽवस्कारः शकृत् ।

गूथं कीटं च घृष्टं विष्टा पुरीषं शमलं मलं ॥१५॥

शुक्रं वीर्यं बलं बीजमिन्द्रियं रेत उच्यते ।

श्मशानं स्यात्पितृवनं चिता चित्या च कथ्यते ॥१६॥

क्रैदितं रुदितं प्रोक्तं विलापः परिदेवनं ।

अपस्नानं मृतस्नानं निवापः पितृतर्पणं ॥१७॥

विषधरदं दशूकपवनाशनसर्पसरीसृपोरुगव्याल-

भुजगभुजंगकुंभीनसपन्नगनागभोगिनः ।

अहिफणाभृत्पृदाकुकाकोदरकंचुकिचक्रिगूढपा-

त् द्विरसनकाद्रवेयदर्वीकादृक्श्रुतयो भुजंगमाः ॥१८॥

आशीविषो दीर्घपृष्ठः कुंडली जिह्वगः स्मृतः ।

फणाः फणा फटा प्रोक्ता विषं स्याद्भ्रूलं गरः ॥१९॥

अह्नेः शरीरं भोगः स्यादाशीर्द्विभ्राभिधीयते ।

भवेत्तिलित्सो गोनासो वाहसो ऽजगरः शयुः ॥२०॥

अलगदो जलव्यालो राजिलो डुडुभः स्मृतः ।

अह्नीरणी स्यात् द्विमुखो राजसर्पश्च सर्पभुक् ॥२१॥

नित्त्वयनी निमोर्कः कंचुक उक्ता भुजंगमुक्ता त्वक् ।

वघ्नीकूटं नाकुर्वत्मीको वीमलूरश्च ॥५५॥

उपंजिह्वोपदीका च वघ्नी स्यादुपदेहिका ।

अलं वृश्चिकलांगूलं द्रुत आलिश्च वृश्चिकः ॥५६॥

ब्रह्मपुत्रः शौलिकेयो दारदश्च प्रदीपनः ।

रसः सौराष्ट्रिकः द्वेडस्तीक्ष्णश्च विषमुच्यते ॥५७॥

मृगिको वत्सनाभश्च कालकूटो कृत्ताकृतः ।

काकोलो विस्फुल्लिङ्गश्च तद्देहाः स्युरनेकधा ॥५८॥

आपस्तोयं घनरसपयः पुष्करं मेघपुष्पं

कं पानीयं सलिलमुदकं वारि वाः शंबरं च ।

अर्णः पाथः कुशजलवनं क्षीरमंभो जंबु नीरं

प्रोक्तं प्राज्ञैर्भुवनममृतं जीवनीयं दकं च ॥५९॥

अतलस्पर्शमगाधं गंभीरं स्याद्गभीरमस्थागं ।

नावा तार्यं नाव्यं द्राग्भुतकं तत्क्षणोद्धृतं तोयं ॥६०॥

प्रालेयमवस्थायस्तुहिनं शिशिरं ह्रिमं तुषारं च ।

मिहिका स्यान्नीरुरो ह्रिमसंघातो ह्रिमानी च ॥६१॥

रोमांचः पुलकः स्यात्कंठकमुद्गुणामुल्लेखसं च ।

रोमोद्गमरोमविकाररोमदुर्घाः समानार्थाः ॥६२॥

रत्नाकरः सरस्वानुदाधिरुद्वान्सरित्पतिरूपारः ।

पारावारस्तोयनिधिर्णवजलराशिसागरसमुद्राः ॥६३॥

'वीची भंगस्तरंगः स्यात्तन्महत्त्वे च कथ्यते ॥
 उर्मिरुत्कलिकोष्ठोलः कक्षोलो लहरौ तथा ॥३१॥
 मर्यादा कूलदेशो ऽस्य वेला वृद्धिश्च वारिणः ।
 वेलावनं तु विज्ञेयमुपकंठे ऽस्य यदनं ॥३२॥
 सांयात्रिकः पोतवणिक् पोतः प्रवहणं स्मृतं ।
 कूपको गुणवृत्तः स्यान्निर्यामः कर्णाधारकः ॥३३॥
 ग्रंतर्जलचरं सत्त्वं क्रूरं यादो ऽभिधीयते ।
 अवहारः स्मृतो ग्राहः कुंभीरो नक्र उच्यते ।
 कच्छपः कमठः कूर्मस्तद्गार्या च डली स्मृता ॥३४॥
 वैसारिणो विसारः पृथुरोमा जलचरो कषो मत्स्यः ।
 तिमिरनिमिषश्च मीनः शकली शल्की च विज्ञेयः ॥३५॥
 सहस्रदंष्ट्रः पाठीनः प्रांष्टी च शफरी स्मृता ।
 नलमीनश्चिलिचिमः कुलीरः कर्करो मतः ॥३६॥
 शालः शकुलः कुलिशो राजीवो रोहितश्च पञ्चवक्त्रः ।
 शृंगीमहुरवागुसनंघ्रावर्तादयो महामत्स्याः ॥३७॥
 मत्स्यविशेषो मकरः कृरिमकरो भवति तद्विशेषस्तु ।
 चीरिष्ठितिमितिमिङ्गिलगिलादयो महामत्स्याः ॥३८॥
 क्षुद्रांडो मत्स्यसंघातः पोताधानं च कथ्यते ।
 गंडूपदः किंचुलको जलौकाः स्युर्जलौकसः ॥३९॥
 मंडूकः प्रवको भेकः शालूरो हंडूरो हरिः ।

प्रवंगमः प्रवगः स्याद्वर्षभूस्तद्वधूः स्मृता ॥४०॥

याचंवो दृश्यन्ते नरकरितुरंगादयः स्थले जीवाः ।

तावंतः सलिलेष्वपि जलपूर्वास्ते तु विज्ञेयाः ॥४१॥

उक्ता मुक्ता मौक्तिकं शौक्तिकेयं

मुक्तास्फोटः शुक्तिराख्यायते च ।

कंबुः शंखः क्षुण्णकाः क्षुद्रशंखाः

शंखूकास्ते स्युः कपर्दो वराहः । ४२॥

सिंधुः स्रवंती तटिनी तरंगिणी

नदी धुनी निर्कारिणी च निम्नगा ।

कूलंकषा शैवलिनी सरस्वती

समुद्रकांता हृदिनी तथापगा ॥४३॥

स्रोतः स्रोतस्विनी कर्षूः कुल्या द्वीपवती सरित् ।

रोधोवप्रस्तु विज्ञेयो भिद्य उद्धो नदः स्मृतः ॥४४॥

तीरं कूलं तटं कच्छः प्रपातो रोध उच्यते ।

अर्वाककूलमपारं स्यात्परं पारमिति स्मृतं ॥४५॥

पात्रं तु कूलयोर्मध्यमावर्तः पयसां भ्रमः ।

पूरः स्यादम्बसो वृद्धिः फेनो डिंडीर उच्यते ॥४६॥

ओधः प्रवाहो वेणी च धारा स्रोतो रयः स्मृतः ।

संभेदः संगमो नद्योः संवेद्यश्च निगद्यते ॥४७॥

सैकतं पुलिनं द्वीपं सिकता वालुका स्मृता ।

मध्ये द्वीपमन्तरीयं बृहस्तोयाशयो मत्तः ॥४८॥

चक्राणि पुढभेदाः स्युः सेतुर्वरणा उच्यते ।

आतरस्तरपण्यं च तल्यं स्यादुडुपः प्रवः ॥४९॥

तरीनौर्मगिनी बेडा नौदंडः क्षेपणी स्मृता ।

अरित्रं कोटिपात्रं स्यात्पुलिंदो मंग उच्यते ॥५०॥

भागीरथी सुरसरिद्विष्णुपदी जाल्मवी तथा गंगा ।

मंदाकिनी त्रिपथगा सरिद्वरा त्रिदशदीर्घिका प्रोक्ता ॥५१॥

गोदावरी च गोदा कालिंदी दिनकरात्मजा यमुना ।

शीणो क्षिण्यबाहुर्मैकलकन्या च नर्मदा रेवा ॥५२॥

वेशंतः पल्लवं तल्लं कासारः सरसी सरः ।

आखातो देवखातः स्यात्खाता पुष्करिणी भवेत् ॥५३॥

आधारश्च तडागं स्यादाली पाली च कथ्यते ।

परिखा दीर्घिका प्रोक्ता खाता या परितः पुरं ॥५४॥

परीवाहो जलोच्छ्वास उत्सः प्रस्रवणं स्मृतं ।

विपुषो विंदवः प्रोक्ताः पृषतः पृषतास्तथा ॥५५॥

पिच्छिलं स्याद्विजपिलं पंकः शादो निषद्वरः ।

जंबालः कर्दमः प्रोक्तो बुधेरिचिक्विलस्तथा ॥५६॥

सहस्रपत्रं शतपत्रमनुजं कुशेशयं तामरसं सरोरुहं ।

विसप्रसूनं कमलं महोत्पलं सरोजमब्जं नलिनं च पुष्करं ॥५७॥

राजीवमरविंदं च पद्मं पंकजमिष्यते ।

रक्तं कोकनदं प्रोक्तं पुंडरीकं सितांबुजं ॥५८॥
 सौगंधिकं च कल्लारं स्याद्दिंदीवरमुत्पलं ।
 नीलोत्पलं कुवलयं कैरवं कुमुदं विडुः ॥५९॥
 कर्णिका बीजकोशः स्यात्किंजल्कं केसरं स्मृतं ।
 मृणालं स्याद्विसं कंदो विसिनी नलिनी भवेत् ॥६०॥
 कुमुद्वती कुमुदिनी बुधैः कैरविणी स्मृता ।
 शेवालं शैवलं प्रोक्तं जलशूकं च नीलिका ॥६१॥
 अंधुः कूपः प्रधिर्नोमिश्चुरी चुंठी च चूतकः ।
 निपानमुदपानं च वाप्याह्लावश्च कथ्यते ॥६२॥
 उद्धाटकं घटीयंत्रं पादावर्तो ऽर्घटकः ।
 पानं तु सारणिः प्रोक्ता प्रणाली जलपङ्क्तिः ॥६३॥
 ॥ इति श्रीभट्टरुलायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
 पातालकांडं तृतीयं समाप्तं ॥

निकरनिकायनिवहविसरत्रजपुंजसमूहसंचयाः

समुदयसार्थयूथनिकुरंबकदंबकपूगराशयः ।

चयसमवायवृंदसंदोहसमाजवितानसंहति-

प्रकर्धनौघसंघसंघातघ्रातकुलोत्कराः स्मृताः ॥१॥

पटलं पेटकं चक्रं चक्रवालं च मंडलं ।

जालं जातं तथा व्यूहवारस्तीमाश्च ते स्मृताः ॥२॥

सूक्ष्मलेशलवश्लक्ष्णानुद्गदश्रकणाणां वः ।

किञ्चिन्मात्रतनुस्तोकह्रस्वाल्पत्रुण्यः समाः ॥३॥

प्राग्यं प्रायंहर्ं प्रवेकमपरं वर्यं वरेण्यं वरं

श्रेष्ठं प्रेष्ठमनुत्तमं च मधुरं मंजु प्रियं मंजुलं ।

कृद्यं हारिं मनोहरं च रुचिरं कांतं परं सुंदरं

सौम्यं साधु च वल्गु चारु सुषमं वामं शुभं पेशलं ॥४॥

अंग्यं प्रधानं प्रमुखं पुरोगं मुख्यं परार्थ्यं प्रवरं प्रवर्द्धं ।

अग्रेसरं सत्तममुत्तमं च ग्रामण्यमग्रण्यमुदाहर्ति ॥५॥

शंका वितर्कः संदेहः संशयारेकविभ्रमाः ।

विचिकित्सा विकल्पश्च भ्रांतिरेकार्थवाचकाः ॥६॥

समीपं सनीडं समर्यादमारा-

त्सदेशं सवेशं ससीमोपकंठं ।

तथाभ्यर्णमभ्यग्रमभ्याशमाकु-

र्बुधाः संनिधानांतिके संनिकृष्टं ॥७॥

आसन्नं सविधं पार्श्वमुपांतमपदांतरं ।

विप्रकृष्टं परं हर्मारारुह्यवह्नितं स्मृतं ॥८॥

सदृक् समानः सदृशः सदृक्षः प्राव्यः प्रकाशः प्रतिमः प्रकारः ।

तुल्यः समः संनिभ इत्यभिन्नाः शब्दाः प्रयोगेषु गवेषणीयाः ॥९॥

लोतं चपलं चरुलं प्रचलं तरलं परिप्लवमधीरं ।

पारिप्लवं च धीराश्चलाचलं चंचलं च कथयन्ति ॥१०॥
 कर्क. वृत्तिर्न भंगुरमाविडं वेष्टितं नतं त्रिकलं ।
 भुग्मरालं कुटिलं व्याकुंचितमूर्ध्निमत्कथितं ॥११॥
 द्राक् चपलं लघु मंचु स्राक् तूर्णं त्वरितमाशु शीघ्रमरं ।
 अङ्गाय सत्वरं च क्षिप्रं द्रुतमंजसा कटिति ॥१२॥
 सततं संततमनिशं नित्यमजस्रं च शश्वदश्रातं ।
 अविरतमनवरतं स्यादेकार्थमनारतमसक्तं ॥१३॥
 वृद्धडरु गुरु विस्तीर्णं पुरु पृथु पृथुलं मरुद्विशालं च ।
 व्यूढं विपुलं रुद्रं वरिष्ठमेकार्थमुद्दिष्टं ॥१४॥
 युग्मं युगं च युगलं द्वंद्वं द्वितयं यमं यमलं ।
 स्त्रीपुंसयोस्तु युग्मं मिथुनं परिकथ्यते सद्भिः ॥१५॥
 प्राज्यं भूरि प्रभूतं च प्रचुरं बहुलं बहु ।
 पुरुजं पुष्कलं पुष्टमदश्रमभिधीयते ॥१६॥
 आचितं निचितं व्याप्तं कृत्तं कीर्णं च संकुलं ।
 आकुलं भरितं पूर्णं नातिनानार्थवाचकाः ॥१७॥
 प्रत्याख्यातं प्रतिक्षिप्तं प्रत्यादिष्टं निराकृतं ।
 निरस्तमपविडं च प्राज्ञाः परिकृतं विडुः ॥१८॥
 अत्याकारः परिभवो निकारश्च पराभवः ।
 अनादरश्चाभिभवस्तिरस्कारश्च कथ्यते ॥१९॥
 घोरं प्रतिभयं भीमं दारुणं स्याद्द्वयानकं ।

‘आभीलं भीषणं भीष्मं भैरवं च भयावहं ॥२०॥

सख्यं साप्तपदीनं सौहार्दं सौहृदं तथा स्नेहः ।

मैत्री प्रीतिरुज्जयं सभाजनं संगतं प्रोक्तं ॥२१॥

आदिरयं पुरा पूर्वं प्रथमं प्राक् पुरः स्मृतं ।

उपज्ञोपक्रमारंभौ पश्चाच्च चरमं भवेत् ॥२२॥

रहः प्रच्छन्नमेकांतं निःशलाकमुपहृत् ।

उपांशु विज्ञनं प्रोक्तं रहस्यं गुह्यमुच्यते ॥२३॥

कैतवं कपटं कूटं व्याजच्छ्रोपधिच्छलं ।

मिषं निभं च निर्दिष्टं व्यपदेशश्च सूरिभिः ॥२४॥

इच्छा वांछा स्पृहा कांक्षा कामनेप्सा रुचिस्तथा ।

आशंसा चेति तुल्यार्था निश्चितं नियतं स्मृतं ॥२५॥

जीर्णं जरत्पुराणं प्रलं प्रतनं पुरातनं प्रोक्तं ।

नव्यं नवं नवीनं स्यान्नूतनमभिनवं नूलं ॥२६॥

निवृतं वेष्टितमुक्तं परिवृतं वलयितं परिक्षिप्तं ।

आवर्तितमुन्मूलितमुत्पाटितमुद्धृतं च समं ॥२७॥

कृत्स्नं समग्रं सकलं समस्तं सर्वं च विश्वं निखिलाखिले च ।

खंडार्धनेमाः शकलं च भित्तं सामीत्यसंपूर्णसमानसंज्ञाः ॥२८॥

अवकीर्णमवधस्तं व्यक्तमुत्सृष्टमुज्जितं ।

अनादृतमवज्ञातमपहस्तितमिष्यते ॥२९॥

आगूः संग्रसंधाप्रतिश्रवाः संश्रवः प्रतिज्ञा च ।

हेला स्यादवहेलं रीढावज्ञावलीढा च ॥३०॥
 मूलीकर्म प्रोक्तं संवननं काम्मणं वशीकरणं ।
 विप्रतिसारो ऽनुशयः पश्चात्तापो ऽनुतापः स्यात् ॥३१॥
 क्षामं शातं कृशं क्षीणं पेलवं तलिनं तनु ।
 निरंतरं घनं सांद्रं बहुलं विरलेतरं ॥३२॥
 निविडं निविरीशं च दृढं गाढं प्रचक्षते ।
 कामं प्रकामं पर्याप्तं नितातं भृशमुच्यते ॥३३॥
 अत्यर्थमतिमर्यादमतिवेलं च कथ्यते ।
 व्यवधानं तिरोधानमंतर्धिर्पवारणं ॥३४॥
 परस्परं मिथः प्रोक्तमन्योन्यमितरेतरं ।
 कौतूहलं विनोदः स्यात्कौतुकं च कुतूहलं ॥३५॥
 आली श्रेण्यावली पंक्तिर्वीथी राजी च कथ्यते ।
 क्षौरं च भद्राकरणं मुंडनं वपनं स्मृतं ॥३६॥
 दर्पो मदो ऽवलेपो मानो गर्वो भवेदहंकारः ।
 आवेशः संवेगः संरभः संभ्रमस्तथाद्योपः ॥३७॥
 प्राणः स्थाम बलं द्युन्नमोत्तः शुष्म तरः सहः ।
 प्रतापः पौरुषं तेजो विक्रमः स्यात्पराक्रमः ॥३८॥
 अनुक्रोशः कृपा शूकं दया च करुणा घृणा ।
 प्रतिक्षणमभीक्ष्णं च भूयः स्यादसकृन्मुहुः ॥३९॥
 आतंको भयमाशंका दस्त्रासश्च साधसं ।

मर्षः क्षमा तितित्ता च क्षांतिरुक्ता सहिष्णुता ॥४०॥

वैणवो लगुडो रंभो दंडो यष्टिश्च कथ्यते ।

गतिर्वीखा विहारः स्यात्परिसर्पः परिक्रमः ॥४१॥

अणिरग्निस्तथा कोटिरश्चः कोणश्च कथ्यते ।

कम्पलं मलिनं ज्ञानं मलीमसमुदाहृतं ॥४२॥

भृतिर्भृत्या च कर्मण्या वेता मूल्यं च वेतनं ।

लिपिरालेख्यलेखा स्याद्विपिर्लेखाक्षरस्य च ॥४३॥

कल्पनं कर्तनं प्रोक्तं वर्धनं हेदनं तथा ।

व्यत्ययः स्याद्विपर्यासो वैपरीत्यं विपर्ययः ॥४४॥

अपङ्गवो उपलापः स्यादपज्ञानमपात्ययः ।

ग्रंथनं ग्रंथनं गुफः संदर्भो रचना स्मृता ॥४५॥

उद्धर्तनमुत्सादनमाहुः सोत्प्रासहसितमुपहसितं ।

उत्पिंजलमाकुलकं स्यादनुपदमन्वगन्वक्षं ॥४६॥

गौरः श्वेतः सितः शुभ्रो वलक्षो धवलो जर्जुनः ।

हरिणः पांडुरः पांडुरवदातश्च पांडरः ॥४७॥

अरुणः शोणो रक्तो मांजिष्ठः पाटलस्तथा ताम्रः ।

लोहित इत्येकार्थाः कविभिः शब्दाः प्रयुज्यन्ते ॥४८॥

असितं शिति कृष्णं च कालं नीलं च मेचकं ।

श्यामं तु श्यामलं रामं पालाशं हरितं हरित् ॥४९॥

हरिः कडुः कडारश्च पिंगलः परिकीर्तितः ।

पीतं ह्यारिद्रमाख्यातं श्यावं तु कपिशं स्मृतं ॥५०॥
 पिङ्गः, पिङ्ग इत्युक्तो बभ्रुः कपिलः पिङ्गलः ।
 सारङ्गः शबलो वर्णाः कल्माषः कृष्णपाण्डुरः ॥५१॥
 पिङ्गरः पीतरक्तः स्याद्भूसरः स्तोत्रपाण्डुरः ।
 रक्तश्यामो भवेद्भूषो धूमलः स च कथ्यते ॥५२॥
 श्येनी कुमुदपत्ताभा शुकाभा हरिणी स्मृता ।
 जपाकुसुमसंकाशा लोहिनी परिकीर्तिता ॥५३॥
 परिप्राद्यानुपूर्वी स्यादुपशायो ऽनुपात्ययः ।
 अनुक्रमश्च पर्यायो विशायः परिकीर्तितः ॥५४॥
 ईर्ष्या स्यात्कुहना दम्भो मिथ्याचर्या च कुक्कुटिः ।
 कुसृतिर्निकृतिर्माया शांबरी पथकल्पना ॥५५॥
 चित्रकिर्मीरकल्माषशबलोन्मिश्रकर्बुराः ।
 कर्बुः कवरः शारः संपृक्तः खचितः समाः ॥५६॥
 ग्रायल्लकमुत्कंठा स्यादुत्कलिकारतिश्च रणरणकं ।
 ग्रीत्सुख्यं हृल्लेखो विरहवियोगौ च तुल्यार्थौ ॥५७॥
 प्रतिकूलं प्रतिलोमं प्रतीपमुक्तं प्रसव्यमेकाग्रं ।
 अपवारितं च पिहितं संवीतं संवृतं स्थगितं ॥५८॥
 आहुः प्रतीकमवयवमपघनमंगं तथैकदेशं च ।
 उल्लवणमुद्धतमुद्धटमुत्कटमिति नातिनानार्थाः ॥५९॥
 समाजः संसदास्थानी सभा स्यात्परिषत्सदः ।

'चित्रमद्भुतमाश्चर्यं विस्मयश्चोद्यमुच्यते ॥६०॥
 प्रेङ्खोलितं तरलितं प्रेङ्खितं लुलितं स्मृतं ।
 युक्तं स्यादुचितं न्याय्यं प्राप्तमौपधिकं तथा ॥६१॥
 आदितं निहितं न्यस्तमारोपितमिति स्मृतं ।
 बद्धं पिनद्धमामुक्तमपिनद्धं च कथ्यते ॥६२॥
 वंचनं चातिसंधानं व्यलीकं स्यात्प्रतारणं ।
 विप्रलंभो विसंवादो विप्रलापश्च कीर्तितः ॥६३॥
 व्यलीकमपराधः स्यादागो मंतुश्च विप्रियं ।
 प्रणतिः स्यादनुनयः प्रणिपातश्च सांख्यं ॥६४॥
 उद्धात उक्तः प्रस्तावो वारश्चावसरः क्षणः ।
 वदंत्युपनतं प्राज्ञा उपसन्नमुपस्थितं ॥६५॥
 प्रांशुश्चमुन्नतं तुंगमुदयं दीर्घमायतं ।
 श्रयंत्रितं स्यादुद्धाममुच्छृंखलमनर्गलं ॥६६॥
 विशदं प्रकटं स्पष्टं प्रकाशं स्फुटमिष्यते ।
 तत्क्षणेकपदे तुल्ये सद्यः सपदि च स्मृते ॥६७॥
 विशंकटं विशालं स्यात्करालं विकटं तथा ।
 निस्तलं वर्तुलं वृत्तं स्थपुटं विषमोन्नतं ॥६८॥
 अवगाहो जलद्रोणि निर्वेदः खेद उच्यते ।
 प्रमादो जनवधानं स्यादत्याधानमतिक्रमः ॥६९॥
 निर्वेश उपभोगः स्यादाभोगः परिपूर्णाता ।

अवगीतं मुकुटदृष्टमुपलब्धं च यद्ववेत् ॥७०॥
 वामं.सव्यं विदुः प्राज्ञा अपसव्यं च दक्षिणं ।
 प्रतिकूलानुकूलार्थे अपष्ठ वनपष्ठ च ॥७१॥
 विपरीतं पराचीनमपाचीनं पराङ्मुखं ।
 स्मृतं कौसीद्यमालस्यमुपधा तु परीक्षणं ॥७२॥
 विवधो वीवधो भारः पर्याहारश्च कथ्यते ।
 काचं शिष्यमिति प्रोक्तं भार्यष्टिर्विकृगिका ॥७३॥
 सौष्टवं स्याद्वष्टभो क्लृष्टः प्रसभमुच्यते ।
 प्रग्रहो ग्रहको वंदी पणो ऽक्षेषु ग्लहः स्मृतः ॥७४॥
 प्रायः स्याद्भोजनत्यागः संन्यासो ऽनशनं स्मृतं ।
 मोघं मुधाफलं बंध्यं नतं नम्रं च बंधुरं ॥७५॥
 स्मृतं वाणिज्यं वाणिज्यं वाणिज्या च समं त्रयं ।
 युद्धार्थे द्वे प्रयुज्येते दौर्मद्यं च करीरकं ॥७६॥
 आकृतं स्यादभिप्रायो व्याकृतिर्भगिरुच्यते ।
 स्थंडिलं संस्कृता भूमिर्यनं स्थानमुच्यते ॥७७॥
 प्रत्ययमुक्तं सद्यस्कमुषायमुपसर्जनं ।
 दोला प्रेखोलनं प्रेखा उत्सवः स्यान्महः क्षणाः ॥७८॥
 गवलं मादृष्टिं शृंगं दृतिश्चर्मप्रसेवकः ।
 समुद्रः संपुटो ज्ञेयो वडिशं मत्स्यबंधनं ॥७९॥
 कृते प्रतिकृतं प्राज्ञैः प्रतिनिर्यातनं स्मृतं ।

संपत्ताकरणां प्रोक्तं यत्परस्यातिपीडनं ॥८०॥
 समासः स्यात्समाहारः सन्नेपः संयद्वस्तथा ।
 व्यासः प्रपञ्चो विस्तारः स च शब्दस्य विस्तारः ॥८१॥
 उन्नं क्लिन्नं स्मृतं नुन्नं क्षिप्रं तुन्नं च पीडितं ।
 पन्नं तु पतितं प्रोक्तं सन्नं शांतं च सूरिभिः ॥८२॥
 न्यंचितं स्याद्धः क्षिप्रं क्षिप्रमूर्धमुदंचितं ।
 काचितं सज्जितं प्रोक्तं द्वाषितं गुंडितं स्मृतं ॥८३॥
 विष्कंभः प्रतिबन्धो विश्रंभः कथ्यते च विश्वासः ।
 र्समर्द्धः स्यात्पारिमल उपमर्दो विप्रकारः स्यात् ॥८४॥
 उपाधिर्धर्मचिन्ता स्यान्निःशोध्यमनवस्कारः ।
 कुप्रियं तु जघन्यं स्यान्निःशेषं न्यक्षमिष्यते ॥८५॥
 अपकारो भवेद्रोहो दोष आदीनवो मतः ।
 कषायं तुवरं प्रोक्तं सुरंगा संधिरुच्यते ॥८६॥
 असौम्यं यद्वेद्यक्षुरचक्षुस्तत्प्रचक्षते ।
 अवहित्यं च शब्दज्ञा आकारस्य निगूहनं ॥८७॥
 संस्तवः स्यात्परिचयः प्रसादः प्रणयः स्मृतः ।
 प्रवार्णां महादानं संकल्पः कर्ममानसं ॥८८॥
 अनायासार्थकं फांठमंतर्गडु निरर्थकं ।
 स्वाच्छ्रयं निर्निमित्तं च यदृच्छेत्यभिधीयते ॥८९॥
 आद्यमादिममंत्यं स्यादन्तिमं चाध्यमयिमं ।

मध्यमं मध्यमीयं च मध्यंदिनमुदाहृतं ॥१०॥
 नमस्त्र्या वंदना प्रोक्ता तपस्या नियमस्थितिः ।
 परिव्रज्या व्रताक्षानं व्रज्याद्या च गतिः स्मृता ॥११॥
 रिक्तं तुच्छमसारं तु फल्गु व्युष्टिः फलं स्मृतं ।
 कलिलं गहनं प्रोक्तं श्लथं शिथिलमुच्यते ॥१२॥
 स्वतंत्रवृत्तिव्युत्थानमभ्युत्थानं च गौरवं ।
 संस्थानं संनिवेशः स्यादास्थानं नृपतेः सभा ॥१३॥
 संस्थान्योन्यसंगीतिः प्रतिपत्तिः प्रगल्भता ।
 उच्यत ऊर्त उत्साहो भृकुटिर्भुकुटिस्तथा ॥१४॥
 उपज्ञापो भवेद्भेदः साम सांत्वमिति स्मृतं ।
 तथेति प्रत्ययः श्रद्धा संस्कारो वासना स्मृता ॥१५॥
 स्मृतमास्थितमाक्रांतं प्रतीष्टं पतदाहृतं ।
 प्रक्षादितं स्यात्संवीतं प्रशस्तं संस्कृतं स्मृतं ॥१६॥
 उन्माथः कूटयंत्रं स्यादवपातो ऽवटः स्मृतः ।
 धर्मः स्वभाव आत्मा स्याद्वेत्ता प्रतिज्ञागरः ॥१७॥
 स्मृतं परुषमस्निग्धभाचारातिक्रमः क्रिया ।
 उर्ध्वमप्रलंबं स्थान्माढिः पक्षशिरा स्मृता ॥१८॥
 अरुमहामिका तु सा स्याद्यत्क्रियते स्पर्धयाधिकं किञ्चित् ।
 यत्र वृथाभिनिवेशस्तामाहोपुरुषिकां विदुः प्राज्ञाः ॥१९॥
 सिंहुनादो भवेत् द्वेडा गंडूषो मुखपूराणां ।

प्रभावतां वदंत्यार्याः प्रभुतां प्रभविष्णुतां ॥१००॥

परभागो गुणोत्कर्षः स्पर्धा संकृष्य उच्यते ।

आयामः स्मृत आनाहः परिणाहो विशालता ॥१०१॥

॥ इति श्रीभट्टकृत्तायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
सामान्यकांडं चतुर्थं समाप्तं ॥

एको ऽर्था बहुभिः शब्दैः कथितः कथ्यते ऽधुना ।

एकस्यैव तु शब्दस्य बहुष्वर्थेषु वर्तनं ॥१॥

रुद्रे ऽपि खंडपरशुर्वैश्रवणो ऽप्येककुंडलः प्रोक्तः ।

द्वारे ऽपि प्रतिहारः प्राकाराग्रे ऽपि कपिशिर्षं ॥२॥

पर्याप्ते ऽपि कृतं स्यादाहवनीयादिषु त्रिषु त्रेता ।

संदेहे ऽपि द्वापरमाहुः कलहे ऽपि कलिशब्दं ॥३॥

सेनायामपि कटकं प्राणिव्यूतं वदन्ति युद्धे ऽपि ।

रत्तस्यपि पुण्यजनं मृद्वाडि ऽण्डुष्टिकामार्याः ॥४॥

श्वेतं रजते ऽप्युक्तं रजतं हारे शरे ऽपि किंशारुः ।

दंभे ऽपि गह्वरं स्यादुपह्वरं संनिधाने ऽपि ॥५॥

नयनच्छेदे ऽपि वर्त्म प्रतिग्रहः सैन्यपृष्ठभागे ऽपि ।

श्लेष्मण्यपि खेष्टः स्याज्जामिः कुलबालिकायां च ॥६॥

गंधो लेशे ऽप्युक्तः करुणाप्रतिपादने तपस्वी च ।

मणिबन्धकनिष्ठकयोर्मध्यविभागे ऽपि कर्मः स्यात् ॥७॥
 चिंतयामपि चर्चा जगती राजप्रधानलोके ऽपि ।
 मत्तुर्गनारजस्यपि विकटं श्रेष्ठे ऽपि निर्दिष्टं ॥८॥
 कवचे ऽपि वारवाणं जीमूतं पर्वते ऽपि कथयन्ति ।
 व्यूहं रचनायामपि दार्वाघाटे ऽपि शतपत्नं ॥९॥
 कर्णं काये ऽपि स्यादुष्णीषो मूर्धवेष्टने ऽप्युक्तः ।
 मात्रा परिच्छेदे ऽपि क्षुद्रः क्रूरे श्रुतौ निगमः ॥१०॥
 वृजिनः केशे ऽप्युक्तः स्थाणुः कीले ऽपि कुंजरे नागः ।
 गंजो भांडागरे गोमुखमुपलेपने ऽपि स्यात् ॥११॥
 तेजस्यपि धाम स्यादाधारे ऽप्याशयो घटा गोक्ष्या ।
 कुल्या कुलस्त्रियामपि तारो मुक्तागुणे ऽप्युक्तः ॥१२॥
 कर्मविपाके ऽपि दशागती स्मृते कानने ऽपि द्वदावौ ।
 चूडाशिखे शिरस्यपि हस्तिन्यां धेनुकागणिके ॥१३॥
 प्रतिपत्प्रतिपत्तावपि शादः शष्पे घृणां जुगुप्सायां ।
 उत्तालमुन्नते ऽपि श्रेष्ठे ऽपि निगद्यते सुरभिः ॥१४॥
 संवर्तः परिवर्तश्च ह्यायने कथ्यते ऽम्बरे नाकः ।
 परिमाणे ऽपि प्रस्थः सर्वात्मनि सर्वसंनाहः ॥१५॥
 पत्न्यामपि द्वितीया दर्भे ऽपि पवित्रमवधिरवटे ऽपि ।
 प्रकृतावपि प्रधानं विवक्षितं शोभने ऽपि स्यात् ॥१६॥
 अतिमात्रे ऽप्यतिवेलं काये ऽप्युत्सेध इष्यते सद्भिः ।

पृष्ठास्थन्यपि वंशः कदली करिवैजयन्त्यां च ॥१७॥
 जालं कपटे ऽप्युक्तं कपालमुक्तं घटादिशकले ऽपि ।
 रिष्टं पापाशुभयोररिष्टमशुभे ऽपि निर्दिष्टं ॥१८॥
 व्यासे ऽपि विग्रहः स्यान्मानविशेषे ऽपि पौरुषव्यामौ ।
 देला प्रस्तावे ऽपि प्रग्रह आबन्धने ऽप्युक्तः ॥१९॥
 कुंजरकरे ऽपि शुंडा यावा शैले भवश्च संसारे ।
 बाले ऽपि बालिशः स्यात्कलधौतं शातकुंभे ऽपि ॥२०॥
 शाखायामपि परिधिर्वसतिर्जैनाश्रमे ऽपि निर्दिष्टा ।
 अन्वेषणे ऽपि मार्गो भद्रो वृषभे वके धान्नः ॥२१॥
 मणिदोषे ऽपि त्रासो वत्सः संवत्सरे ऽपि निर्दिष्टः ।
 वामः प्रतिकूले ऽपि प्रोक्तौ शुक्ले ऽपि शुचिरामौ ॥२२॥
 ह्यस्तनदिने ऽपि कल्यं नेत्रं मूले रजस्यपि परागः ।
 भ्रूणो गर्भिण्यामपि भूतिर्विभवे बलः काके ॥२३॥
 गिरिसानुन्यपि वप्रं तल्पं दारेषु चक्षुषि ज्योतिः ।
 चौर्यादावपि हिंसा प्रसरः प्रणये ऽपि निर्दिष्टः ॥२४॥
 संघाते ऽपि ग्रामो भूतेंद्रियशब्दविषयकरणानां ।
 षंडश्च पादपानां स्कन्धः करिनर्तुरंगानां ॥२५॥
 नद्यावर्तः सरलः शालः काको धवो ऽंजनस्तिलकः ।
 पद्मस्पंदनमोक्षा वृक्षविशेषे ऽपि दृश्यन्ते ॥२६॥
 कटुतिक्तकषायास्तु सौरभ्ये ऽपि प्रकीर्तिताः ।

शोभार्थे ऽपि प्रयुज्यते त्वद्धमीश्रीकांतिविभ्रमाः ॥३७॥
 आर्यः स्यात्सौविदह्ये ऽपि त्रीन्हावप्यणुरिष्यते ।
 चंडाले ऽपि दिवराकीर्तिर्विवस्वान्देवतास्वापि ॥३८॥
 स्नेहे ऽप्यपङ्गवः प्रोक्तो द्वेषे ऽप्यनुशयः स्मृतः ।
 सुरते ऽपि व्यवायः स्यान्नैगमश्च मृतावपि ॥३९॥
 दुर्गमार्गे ऽपि कांतारं गृह्णवायां च निष्कुलः ।
 ब्रूयं मृगे ऽपि विज्ञेयं बभ्रुः स्यान्नकुले ऽपि च ॥४०॥
 अतर्द्वेहे ऽपि कोष्ठः स्याच्चत्वरं प्रांगणे ऽपि च ।
 दुश्चर्मण्यपि निर्दिष्टः शिपिविष्टो मनीषिभिः ॥४१॥
 संस्तरः प्रस्तरे ऽप्युक्तो कृन्नौ कुंजो रणे स्पशः ।
 गर्जन्मेघे ऽपि पर्जन्यः संधा स्यादवधावपि ॥४२॥
 व्यवस्थायां च संस्था स्यात्संवित्तावपि वेदना ।
 यात्रा स्यादनुवृत्तौ च संज्ञायां च समाह्वयः ॥४३॥
 क्लीबो विक्रमह्नीने ऽपि समये ऽपि कलः स्मृतः ।
 कलंकं लाङ्कने दोषे ऽप्यद्रिः प्रोक्तो र्वावपि ॥४४॥
 समितिः संगतिसभयोः ककुदं शृंगे विदुः प्रधाने ऽपि ।
 टंकः स्यादभिमाने प्रस्तरघटनोपकरणे च ॥४५॥
 संकेते चैतन्ये च सूरिभिः कथ्यते तथा संज्ञा ।
 दंडो दमने सैन्ये कुतपो दर्भे ऽप्यराह्णे च ॥४६॥
 कारुण्ये ऽप्यनुषंगः स्यात्प्रोक्तो गुह्ये ऽप्यवस्करः ।

वेदिकांगुलिमुद्रायां लाक्षायां च कृमिस्तथा ॥३७॥
 नीवी परिपणो ऽप्युक्ता कटिदेशे ऽपि मोखला ।
 प्रत्यवाये ऽपि विस्त्रेभे विधुरं स्मर्यते बुधैः ॥३८॥
 निदानमवसाने ऽपि स्वामिन्यपि भवेद्दिनः ।
 जठरः कठिने ऽप्युक्तः प्राज्ञैः परिणते ऽपि च ॥३९॥
 काले कल्पे ऽपि विधिर्धनाघनः शक्रवर्षुकांबुदयोः ।
 अत्ययशब्दः प्राज्ञैः कृच्छ्रे चातिक्रमे च निर्दिष्टः ॥४०॥
 उदरे जले कृपीटं संबाधः संकटे भगे ऽप्युक्तः ।
 धार्मिः प्रत्यासारे च रणस्य च पश्चिमे भागे ॥४१॥
 रतिभुक्त्योः संभोगः पथिदेये स्त्रीधने च शुल्कं स्यात् ।
 वंशांकुरे करीरं वृक्षविशेषे ऽपि कथयन्ति ॥४२॥
 अनूकमन्वये शीले गोत्रं नाम्नि तथान्वये ।
 पुत्ताकं भक्तसिक्थे च क्षुद्रधान्ये च कथ्यते ॥४३॥
 अकार्ये गुह्ये कौपीनं कीलालं रुधिरे जले ।
 कुकूलं शंकुमद्गते तुषाग्रौ च निगद्यते ॥४४॥
 चैत्यं बुद्धांडके ऽप्युक्तं देवतायतने तथा ।
 कृत्तके वृक्षजातौ च शिलीघ्रं स्मर्यते बुधैः ॥४५॥
 अर्थव्ययसहे व्यालस्तथा हिंस्रपशौ स्मृतः ।
 पोत्रमित्युच्यते प्राज्ञैर्हलशूकरयोर्मुखं ॥४६॥
 मंदस्वच्छंदयोः स्वैरं कक्षः स्यात्कच्छ्वीरुधोः ।

करेणुर्गजहस्तिन्योः पीत्सुश्च गजवृक्षयोः ॥४७॥
 शलाकायुधयोः शल्यं बाधां दुःखनिषेधयोः ।
 स्थूणास्तब्धवयोः स्तंभ इत्या वागध्ययोरपि ॥४८॥
 अर्चनामूल्ययोर्घो विसर्गो मुक्तिवर्चसोः ।
 मुनिकुक्कुटयोर्दक्षः संधिः संश्लेषरंध्रयोः ॥४९॥
 अवश्यभृशयोर्वाढं दयादस्तुकसर्पिडयोः ।
 कुलीनश्रेष्ठयोर्जात्यं कोटिरुत्कर्षसंख्ययोः ॥५०॥
 ब्रध्नस्तंडुगिरिशयोः स्थितिः स्थानव्यवस्थयोः ।
 वीकाशः स्फुटरहसोः काष्ठा कालप्रकर्षयोः ॥५१॥
 नदीसमुद्रयोः सिंधुर्देशपर्वतयोर्मरुः ।
 मैथुनं कथ्यते सङ्घिः संबंधग्राम्यधर्मयोः ॥५२॥
 प्रह्लब्धनयोः प्राधं मोहः स्यान्मौखमूर्खयोः ।
 व्यवस्थाने ऽभसो वेला रविः पर्वतसूर्ययोः ॥५३॥
 अग्न्युत्पातो धूमकेतूश्चशुर्गौ श्यालदेवरौ ।
 दिव्यार्थसंग्रहौ कोशौ नरेन्द्रौ नृपवार्तिकौ ॥५४॥
 आडंबरो गजानां पट्टह्रस्वे गर्जिते प्रपंचे च ।
 ग्रहशब्दः सूर्यादिषु भूतादिष्वभिनिवेशे च ॥५५॥
 अव्यक्तः परमात्मनि मूर्खे स्पष्टेतरं च निर्दिष्टः ।
 कक्षा गुह्यपिधाने कांच्यां गेहे प्रकोष्ठे च ॥५६॥
 प्रतियत्नः संस्कारे लिप्सोपग्रहणयोश्च निर्दिष्टः ।

अभिहारः संनाहे स्यादभियोगे परस्वहुराणे च ॥५७॥
 दानविशेषे लब्धौ दायो भागार्हपित्र्यरिकथे च ।
 लिपिसंख्यायां शास्त्रे द्रव्ये च ग्रंथशब्दमिच्छति ॥५८॥
 द्यूताक्षसारिफलकास्त्रयो ऽप्याकर्षसंज्ञकाः ।
 संसर्गाभिभवाक्रोशेष्वभिषंगः प्रकीर्तितः ॥५९॥
 त्वाष्ट्रे तमसि शत्रौ च वृत्रशब्दस्त्रिषु स्मृतः ।
 मन्युर्दैन्ये क्रतौ कोपे नाडीस्वर्गक्षितिष्विडा ॥६०॥
 उक्तानामप्यनुक्तानां शब्दानामिह संग्रहः ।
 केशब्दः सुखवायुंबुब्रह्ममस्तकवाचकः ॥६१॥
 प्रत्ययाः शपथज्ञानहेतुविश्वासनिश्चयाः ।
 विस्तारे कदके शून्ये वितानं स्यात्क्रतौ क्षणे ॥६२॥
 देहावयवमासार्धपतत्रगृहभित्तिषु ।
 परियहे समीपे च पक्षः षट्सु निगद्यते ॥६३॥
 अग्निधनरश्मिरत्नत्रिदशविशेषेषु भवति वसुशब्दः ।
 चेष्टात्मजन्मसत्ताभिप्रायेष्वभिहितो भावः ॥६४॥
 कालविशेषे ऽवसरे ऽव्यापारे पारतंत्र्ये च ।
 मध्ये तथोत्सवे च क्षणशब्दः कथ्यते सद्भिः ॥६५॥
 आचारे नयनादौ द्यूतविशेषे तथा रथावयवे ।
 अक्षं विभीतके ऽपि प्रयुज्यते पंचसु प्राज्ञाः ॥६६॥
 निष्ठा क्लेशे ऽवसाने च व्यवस्थोत्कर्षयोर्व्रते ।

श्रेष्ठे स्थान्नि धने शुक्ले मज्जिं सार उदाहृतः ॥६७॥
 हिन्दुष्टिदीधितिस्वर्गवघ्नवाग्वाणवारिषु ।
 भूमौ पशौ च गोशब्दो विद्वद्भिर्दशसु स्मृतः ॥६८॥
 भूषायां लांगूले प्रधानशृंगप्रभावपुंशेषु ।
 धजलक्ष्मणतुरंगेषु च नवसु ललामं प्रचक्षते प्राज्ञाः ॥६९॥
 अर्कमर्कलमंडूकविष्णुवासववायवः ।
 तुरंगसिंरुशीतांशुयमाश्च दूरयो दश ॥७०॥
 पृथिव्यादिषु भूतेषु शरीरेषु रसादिषु ।
 लोहेषु च स्मृतो धातुः स्वभावे गेरिकादिषु ॥७१॥
 द्विदकाराये पद्मे खड्गफले व्योम्नि वायव्यभांडमुखे ।
 अगदे जले च तीर्थे पुष्करमण्डपासु निर्दिष्टे ॥७२॥
 चतुर्विधेषु जीवेषु पृथिव्यादिषु पंचसु ।
 अतीते देवयोनौ च भूतशब्दं प्रचक्षते ॥७३॥
 शुक्लादौ ब्राह्मणादौ च शोभायामक्षरे व्रते ।
 गीतक्रमे स्तुतौ वेषे वर्णशब्दं प्रचक्षते ॥७४॥
 शृंगारादिषु नवसु च लवणादिषु षडसु पारदे रागे ।
 निर्यासवीर्यगुणधातुविषयतादौ रसः प्रोक्तः ॥७५॥
 योनौ जलावतारे च मंत्राद्यष्टादशस्वपि ।
 पाण्यक्षेत्रे तथा पात्रे तीर्थं स्यादर्शनेषु च ॥७६॥
 अकारादिषु वर्णेषु षड्नादिषु च सप्तसु ।

उदात्तादिषु विज्ञेयः प्राणिनां च स्वप्ने स्वरः ॥७७॥
 सत्त्वादीनां साम्यावस्थां प्रकृतिं वदन्ति तत्त्वज्ञाः ।
 पौरामात्यादीनि च कारणकारुस्वन्नपाणि ॥७८॥
 सत्त्वाद्दौ द्रवाद्दौ शौर्याद्दौ तंतुषु प्रयोगज्ञाः ।
 गुणशब्दं सिञ्जिन्यां प्रयोजयन्त्यप्रधाने ऽपि ॥७९॥
 उपकरणे करणे च द्रविणे लिंगे च यातनायां च ।
 सेनागि संसिद्धौ साधनशब्दप्रयोगः स्यात् ॥८०॥
 अभिधेयाभिप्रायप्रयोजनद्रव्यवाचकेष्वर्थः ।
 प्रस्तावे संघाते कुत्सायामायुधे जले कांडं ॥८१॥
 वेदाध्यात्मब्राह्मणाद्विरागगर्भेषु कथ्यते ब्रह्म ।
 प्रकृतिगुणे सत्तायां स्थामनि भूते च सत्त्वं स्यात् ॥८२॥
 इराशब्दो बुधैर्ज्ञेयो भुवि वाच्यशने ऽंभसि ।
 निमेषाद्दौ यमे वर्णे कालो मृत्यौ च कीर्त्यते
 कालसंकेतकाचारसिद्धांताः समयाः समाः ॥८३॥
 तंत्रं तंतुषु मंत्रेषु सिद्धांतपारिच्छदप्रधानेषु ।
 उत्साहनमूचनयोः प्रकाशने गंधनं प्रोक्तं ॥८४॥
 वस्त्रे मध्ये तथा ह्निरे व्यवधाने ऽंतरात्मनि ।
 अवकाशे बहिर्योगे विशेषे ऽवसरे ऽंतरं ॥८५॥
 प्रागवेव नामपर्याये निपाताः के ऽपि कीर्तिताः ।
 कथ्यन्ते केचिदन्ये ऽपि दिष्ट्या स्यान्मंगलादिषु ॥८६॥

चिराय चिररात्राय दीर्घकाले प्रयुज्यते ।

किं चिराच्चिरेणेति वा विकल्पोपमानयोः ॥८७॥

परितः सर्वतो विष्वक् समंताच्च समंततः ।

प्रत्यक्षसदृशोः साक्षाद्दार्तासंभाषयोः किल ॥८८॥

शोचने संप्रवृत्ते च कृतशब्दः प्रयुज्यते ।

ई दुःखभावने क्रोधे प्रत्यक्षे संनिधावपि ॥८९॥

पृथग्विनांतरेणर्ते व्यतिरेकार्थवाचकाः ।

प्रत्यारंभे मुहुः प्रोक्तो कुं संप्रश्नवितर्कयोः ॥९०॥

इतिह स्यात्संप्रदाये प्रेत्यामुत्र भवति ।

साकं सार्धं समं सत्रं सद्वार्थे संप्रकीर्तिताः ॥९१॥

अधस्तादधस्तः स्यादधस्तादधो ऽधरे ।

अत इत्युच्यते हेतौ निंदायां विस्मये वत ॥९२॥

समयानिकषाशब्दौ सामीप्ये कीर्तितौ बुधैः ।

तर्कनिश्चितयोर्नूनं कश्चित्स्यात्प्रश्नकामयोः ॥९३॥

आहो उताहो संदेहे नु स्वित्प्रश्नवितर्कयोः ।

वर्तमाने च युक्ते च सांप्रतं संप्रवक्षते ॥९४॥

प्रकाशे संभवे प्राडुः प्रधानसदृशोः प्रति ।

हि स्याद्विशेषणे हेतौ तु स्याद्देहे ऽवधारणे ॥९५॥

अयि प्रश्ने सानुनये सत्ये शीघ्रे तथाज्ञसा ।

ईषत्किंचिन्मनाक् प्रोक्ताः किंचनस्तोकवाचकाः ॥९६॥

तूष्णीं जोषं भवेन्मौने स्म स्यात्संस्मरणादिषु ।
 अंगेत्यामंत्रणे हं ह्रीं भो भो इति च कथ्यते ॥१७॥
 अनेकार्थे भवेन्नाना ननु प्रश्ने ज्वधारणे ।
 आकस्मिकार्थे सहसा तत्काले च निगद्यते ॥१८॥
 विस्तारे ङगीकृतावूरी कथ्यत उरूरी तथा ।
 असंशये भवेद्दडा सहार्थातिकयोर्मा ॥१९॥
 अथानंतरकल्याणसंप्रश्नादिषु कथ्यते ।
 अथो इति तथा प्रोक्तो नामाभ्युपगमादिषु ॥१००॥
 सदा सना च नित्यत्वे स्वस्ति स्यान्मंगलादिषु ।
 इतिशब्दः स्मृतो हेतौ प्रकारादिसमाप्तिषु ॥१०१॥

॥ इति श्रीभट्टकृत्वायुधकृतायामभिधानरत्नमाला-
 यामनेकार्थकांडं पंचमं समाप्तं ॥

NOTES

N O T E S.

B O O K I.

Verse 9. वेदांगश्च A. दांतस्य CD. — 13. अहिर्ब्रध्नो R. अहिर्बुध्नो C. अहिर्बुध्या D. — 14. °धस्तंदुः A. °धस्तदु C. °धस्तंदु D. °धस्तुंडि R. — 25. जितः A. — 26. कौमुदकी A. — 28. शारी च साबतः A. शीरी च स्यावत्तः R. — 30. तार्क्षः A. — 32. °सूदन A. — 33. सूर्यका° A. सूर्षका° CD. — 34. °रमणमुच्यते A. °रमण इष्यते CDR. — 36. मिहरो AR. — 39. °धिष्य R. °धृष्णि° CD. — 40. तपः स्मृतं R. — 43. रत्नचरः CD. जोकात्रिको A. — 44. चंद्रतपः A. हृदयं CD. — 46. °सायनिः A. — 48. क्रौडः A. — 49. शखिनः R. — 51. °मृक्षमथो A. दाक्षा-
यिष्यः R. दाक्षणायण्यः C. दक्षणायण्यः D. — 53. From पुरंदरः to
तुराषाद् is omitted in A. सूत्रामा CD. — 54. स्यादयधन्वा AR.

- °विडोत्ताञ्च CD. — 56. संबः A. शंबुः C. शवु D. — 58. धूमज्योति° AR. — 59. कर्कः A. कर्का CD. चरुमाला A. — 60. ह्यादिनी D. ह्यादिनी C. — 63. °र्दमुना CD. °र्दमना BR. — 64. वीतहोत्रो AR. — 66. आग्नेयी CDR. — 68. अतिरिक्ता A. अतिरिक्ताक्ता CD. — 70. वडवानलः C. वाडवानलः D. — 71. शमवती CDR. — 73. °नैरतकोपा° A. °नैऋतकोणपा° R. नैऋतकोणपा° CD. — 75. स्पर्शनो वायुः A. — 79. पुण्यधनेश्वरः A. — 80. °मर्थं A. रिक्तं पृक्थं A. ऋक्थं पित्तं R. ऋक् पृक् CD. — 85. बुधः AR. सुमंतभद्रो AR. तुल्यार्थाः R. — 89. शृंगारचेष्टा स्यु° A. शृंगारचेष्टा च CD. — 90. स्वभावः CD. भावकः A. — 91. °समाः AR. — 93. इष्यते instead of उच्यते CDR. — 94. कालः क्रि° CDR. — 98. भद्रदारुकः A. भद्रदारुकः R. — A. inserts after 99. the following stanzas : रागनाम ।

श्रीरागो वसंतस्य पंचमो भैरवस्तथा ।

मेघरागस्तु विज्ञेयो षष्ठी नटनरायणः ॥१॥

गौडी कोलाहलांधारी द्रविडी मात्सवकौशिका

षष्ठी स्यादेवगांधारी श्रीरागा च विनिर्मिता ॥२॥

आहोला कौशिकी चैव तथा पटममंतरी ।

गुडकरी चैव देशाख्या रामकरी च वसंतज्ञा ॥३॥

त्रिगुणा स्तंभतीर्थी च आभेरी कुकुभा तथा ।

वियराडी तथा चेरी षडेते पंचमे मताः ॥४॥
 भैरवी गूर्तरी चैव भाषा वेलाउल्ली तथा ।
 कर्णाटी रक्तहंसा च षडेते भैरवे मता ॥५॥
 वंगुल्ला मथुरा चैव कामोदा चोषसाटिका ।
 देवगिरी च देवाला षडेते मेघरामजाः ॥६॥
 त्रोटकी मोठकी चैव डुबिनट्ट विराटिका ।
 मन्नारी सैधवी चैव एता नटनरायणे ॥७॥

Rājendralāl Mittra of Calcutta had the kindness to supply me with the following information. He writes: „My correspondents at Benares, Agra and Mathurā have all disappointed me. None of them has been able to find out the verses in question. They do not occur in the College of Fort William Mss., nor are they traceable in the Sanskrit College exemplar. I asked Rājā Rādhākānta about the Mss. whence he quoted the Abhidhānaratnamālā, and he referred me to Professor Wilson, from whom he had obtained the loan of the work. There are now five Mss. of Halāyudha in Calcutta accessible to me, but the verses occur in none of these, and I am disposed to think from this circumstance, that they are perhaps not authentic.“ I am much indebted to Professor Wilson for having kindly sent me some extracts from several Rāgamālas in the E. I. H. Library, but neither these nor some others in the Bodleian Library contain precisely the same system, or the same names of the Rāgās and Rāginīs. A passage in Keçava's Kalpadru (Wilson. Mss. 334. fol. 152.) bears, on the whole,

the greatest resemblance to our verses. — 102. प्रदिशस्तथा CD.
 — 104. कुमुदों जनवामनौ CD. — 106. °निष्काशौ CD. — 110.
 तिमिस्रा A. तमिस्रा CD. — 111. गोत्सर्गः A. — 112. शशिनी A.
 — 113. शरदे A. शरदो CD. — 114. चैत्रादिमासौ CD. — 115.
 ब्राह्म्य ACD. — 116. °संवत्सरसमयाः A. — 118. सांसृष्टिकं R.
 सांसृष्टकं A. — 119. °निकषाश्चनताश्च A. — 120. पुष्पवंतौ CD.
 Hemacandra II. 38. gives both. — 121. द्यावाभूम्यौ CD. — 122.
 स्वश्रेयंसं AR. श्वोवशीयं A. श्वाःश्रेय, श्वोवशीयं D. श्वःश्रेयं,
 श्वोवशीयं C. शुभं शिवं भविकं भाविकं A. प्रमोदः प्रमदो CD.
 — 124. मुक्तिमोक्षा A. — 125. स्यादनुस्वरं A. स्यादनस्वरं R.
 — 126. दैवभयानयं AR. दैवमयायनं CD. — 127. डंबश्च A.
 डिंभश्च CD. — °पासनं CD. प्रसाधना ACD. — 130. प्रतिकृतं AR.
 प्रतियातना प्रतिक्षायं A. — 131. हिरण्यी स्यादिरणायां A.
 — 133. पीयूष उच्यते A. — 136^b. This pāda appears only in
 CDR. and in B. s. m. भीमाद्रि° CD. धीमद्भि° R. हेमाद्रि° B.
 tertia m. — 138. °दयश्च A. — 139. °भिवडं च A. — 140.
 उच्चैःस्वरो A. कल्लश्च CDR. — 142. °श्लीलमिष्यते CD. — 144.
 From सम्यक् to तथा is wanting in A. — 145. कविकत्थनं च A.
 — 147. ह्यौतिह्यं CD. ह्यौतह्यं R. बौतिर्यं A. — 149. शाप
 आक्षेप आक्षेकोशः D. शाप आ ऽक्राशः C. आपत्रश्चाक्रोश

आक्षेपः A. °सोत्प्राशोपह्तासाः A. °सोत्प्रासः सोपह्तासाः R.
 — 152. प्रह्वलीका. The reading approved by the best au-
 thorities is प्रबल्लिहका. — 153. द्वित्रिव्या° AR. — 154.
 आकरण° A.

B O O K II.

1^b. धरिणी A. — 3. °दिरणमू° CDR. खिलमप्रहितं CDR.
 — 4. It would be more correct to write शादलं. See P. IV,
 2, 88. — 11. सानुः CD. प्रसवो ABCF. प्रभवो R. — 12. पर्यंत-
 पर्वताः CDF. — 15. °मुदंबरं ACDF. — 18. भस्म instead of
 भर्म A. हर्म्य F. — 20. च after मरुतं AB EF. — 20. स्याद्वै-
 डूर्य ABCFR. — सर्वलोहं CD. — 22. द्विपः CD. कुष्ठश्च ACDEF.
 °रनोकुह, द्रुविष्टिर्° A. — 23. ऋस्वशिखः शाखी ACDR.
 ऋस्वशिखशाखी F. ऋस्वशाखः शिखी E. स्मृतः instead of
 फली CDE R. — 24. पुष्यंति Mss. — 27. स्कंधशाखास्तु AFR.
 स्कंधशाखासु CD. — 30. बर्हं पत्रं दलं पर्णं CD. — 31. प्रसवं
 CDEF. — 32. उद्धवं AF. — 32. विकाशः EFR. — 33. गुंको
 गुलंकः A. गुंको गुलुंकः R. गुत्सो गुलुंकः E. ग्लुको ग्लुंकः F. pr. m.
 गुंको ग्लुंकः F. s. m. — 34. शिलातुः A. शलातु CDE. शलाडः F.

शंवा ACD^{DF}. शंवा E. According to Rāyamukuta it ought to be written सिंवा. पर्व पुरः स्मृतः F. — 36. यवसं प्रोक्तं A. बर्हिर्दर्मकुथः स्मृतः D. बर्हिर्दर्मकुथः स्मृतः C. कुथः कुशः FR. विल्वजः AE. बिल्वजः R. ईषिका काय CD. ईषीका कास FR. — 38. पालिनी CD. — 39. करणो ADF. कुवला CD. — 40. शालं ACD^{FR}. इज्जुलः A. इचुलः CD. प्रोक्तः गज्जलो E. प्रोक्त वंजुलो F. — 42. शैलुः CD. शलुः R. — 44. पीतशालो ACD^{FR}. सहदेवी CD. — 45. शंडुवारः A. सिंधुवारः CD. — 46. सीतो CDF. Boehtlingk in his edition of Hemacandra has printed सीत against the authority of the commentary. स्थूलशृ° ACD. — 47. केशातकी A. शाकातकी पठोला CD. — 52. °ममिल्लानकं AR. °ममिल्लातकं CE. °मसिल्लातकं D. Rāyamukuta quotes this verse in his comm. on Am. II, 4, 2, 54, and writes अमल्लातकं and कुरुंठकं. करंठकं AF. कुरुंठकं R. — 53. माधवीलता AE. माधवीं माधवीं लतां C. माधवौ लता D. — 54. ईर्वारश्चिर्भटः A. एर्वारुश्चिर्भटः CD. एर्वारश्चिर्भटः F. एर्वारुश्चितिः E. एर्वारुश्चिर्भटः R. वालुंकी AR. डुश्चिका A. डुग्धिका C. डुधिका D. — 55. नातिनानार्थ° CDE. — 57. तरुषंडः ACD. — 58. °कंठ CD. — 61. मूर्ध्नि F. करकः A. °कठो गुंजो R. कठो गंजो F. करशीरः E. — 62. From दशनौ to प्रोक्तं in

7. 64. is wanting in CD. → 64. पेचुकः AE. पचकः CD. पेयुकः F.
 — 65. स्याडुद्धातो E. तिर्यग्दत्तः प्र° AR. — 66. सर्जितः AF.
 पूषा CDEF. and A. pr. m. कक्षा DEFR. वक्षा C. —
 67. पादकर्म युतं CDE. पादकमायतं A. उभयो A. उभय D. —
 69. शृणि ACD. श्रेणि° F. सान्नाह्यः A. सनाह्यः R. — 70. From
 न्हामात्रा to द्वीपी is omitted in CD. — 71. करिश्च A. किरिश्च FR.
 विडिश्च A. — 72. सेरभ ACDE. सेरिभ R. — 73. °भालूक° CD.
 — 74. °भूरिमायु EFR. स्यात् शृगालो R. स्याङ्गोलो CD.
 फेरुडः ER. — 75. ऋक्षः CDR. तप्तसाराः D. तप्तस्याराः C. — 78.
 शल्यकः D. — 79. मुशली CD. गोधेरा° ABDEF. गोधेरा C. —
 80. स्याडुंडुरुः CD. स्याडुंदरः E. — 83. विर्विकरस्तथा A. —
 84. वाजिस्तथा EFR. — 85. पेशीकोशः According to Rāya-
 mukṣa this term signifies 'egg' as a compound, or it may be
 separated into पेशी and कोशः — 90. From धांक्ष° to धांक्ष°
 is omitted in CD. — 91. मौष्कलि° ACD. मौकलि° ER. Puru-
 shottama gives another term very similar in sound, मौद्रलि. — 92.
 भाश A. — 94. शरारिराख्यात उत्क्रो° CDEF. — 95. आतापी
 ACEFR. — 98. प्राचिका mss. सेना चटिका A. सेनाश्चटिका E.
 सेनाश्चटिकाः F. — 99. कारुंडवकादंबकचक्रकाराद्याः A.
 कारं कारुंडवकादंबकराद्याः CD. काद्वः कदंबकः क्रकराद्याः E.

- कार्ण्डवकादंबकः कृकराद्या F. कार्ण्डवकादंबकक्रकराद्याः R.
 — 100. °चिंचिरीका° AD. °चिंचरीका° R. °चिरीका° C. —
 101. °जालिकक्रिमयश्च A. °क्रिमयश्च A. °क्रम° F. — 102. ज्यो-
 तिरिंगिणः CDR. ज्योतिरिंगिणः E. द्योतिरिंगिणः A.
 द्योतिरिंगणः F. — 103. तु instead of च CD. — 106. परिकीर्तितं CD.
 — 109. स तु CDE. — 111. स्थौरी R. °त्पृष्टि° A. — 112. नीचिकी E.
 — 114. प्रौढवत्सा च CD. — 115. सूरता E. सूरिना E. सूरिता R.
 — 116. नीचकी AFR. नैचका CD. — 117. प्रचूरप्रवृत्तिः CD. —
 122. दामिनी AEF. वस्तः क्वागः R. गक्कः क्वाग° A. बस्तुः क्वागः C.
 वस्तुः क्वागः D. वत्सङ्क्वाग° E. गक्क्वागक्कगल° F. —
 123. °व्यंजनस्तु A. — 127. °कद्रूरिति ACD. विषद्रूरिति E. —
 128. षट्त्व° AE. षट्त्वं C. षट्त्वं D. — 129. उपपर्वत° CD. —
 132. °ज्जयनी FR. — 133. हस्तिनाखं E. °कुरुरकं A. °कुरुरिं E.
 °कुरुरीं C. °कुरुरं D. कुरुरविं F. — 134. च for तु CDE. —
 135. वास्तु E. It is wanting in CD. — 138. गृहमिष्ट° R. AFR.
 insert च after आयतनं, A. also before हृर्म्य. The whole
 stanza is wanting in CD. — 139. इन्द्रकोशस्तु° A. आवेशिनं A. —
 143. प्रतिनां शाला CD. — 146. °माला च CDEFR. °रोहणी A.
 रोहि CD. — 147. गृहावगृहिणी ACF. गृहाचगृहिणी D.
 देहली च CDEF. वस्करः E. विक्करः F. — 148. °नीधं CD.

°पाली and संज्ञा R. — 149. गवाक्षस्तु R. प्रकोष्ठ स्यात् CD.
 व्रकाष्ठे तु E. — 151. परिस्थिदः CD. परिहृदः AFR. तथोपकारणं CD.
 — 152. उपाश्रयस्तु A. आयाश्रयस्तु CD. अपाश्रियस्तु F. Want-
 ing in E. — 153. नवनं AFR. — 155. खंजक° E. खजक° F.
 कद° C. कडु° D. — 157. खदिका CD. Am. and HC. have only
 खजाका. — 158. °मुध्मानं A. °मुडानं CDE. °मुद्धानं R. °मधानं F.
 — 161. कौशिका E. — 162. मंथिनी CDFR. — 163. कांचिकं CD.
 शुक्ति° CD. सुक्त° A. शिल्ल° E. — 164. क्रूरं E. तथोदनं भित्सा A.
 तथोदनो भित्सा EFR. तथोदनो भिःसा CD. पूषिका CD —
 165. तरुणं ACDR. तरुणं F. नरणं E. क्षीरिणी AF. क्षैरेयं CE.
 क्षैरेयं D. — 166. मिष्टान्नं भोजनं क्षेयं R. वेशवार A. वेशवार CDE.
 कंबो CDE. — 167. मतं instead of स्मृतं FR. — 168. From
 संसिद्धं in the preceding stanza to संसिद्धं is wanting in CD. उख्य-
 मुखायां AFR. उख्यमुखाया E. — 169. फाणितं AR. फणितं
 CDE. — 172. °चानुकर्षश्च CDE. — 173. °त्संपीतिः CD. °पदंशौ
 °R. — 174. सीधु ACDFR. परिश्रुता ABEFR. परिश्रुता CD.
 सुडा ABFR. सुडा CD. — 175. कस्यं ACDFR. परिश्रुता AR.
 परिश्रुता° E. परिश्रुता° CD. — 182. °पशदम° A. °मपकृष्टं R. —
 85. पाठचरः ACDF. पठचौरो E. — 187. कखटः A. कषडः CDR.
 कषटः F. Omitted in E. which has कर्कशो दृढ उच्यते. वहुल E. —

188. आर्यः परिदृढः CDE. — 189. ऋजोरुणि° CD. ररोरुणि° F.
 The whole stanza is omitted in ER. — 190. अवणश्च AEFR.
 मधमारी A. नियंथः AF. निर्गथः CD. — 193. इतरः AEF. —
 194. द्वांडाजिनिकः A. दंडाजिनिकः CDE. द्वांडोजिनिकः F.
 दंडाजिनिकः R. See P. V, 2, 76. कापठिको CDR. — 196. पौर्धकः CD.
 पौर्धृतः E. सौष्कलः E. and A. pr. m. मौष्कलः A. s. m.
 मौष्कलिः DFR. मोष्कलिः C. — 197. प्रहितः CDF. —
 198. प्रोक्तं for लोलं CD. उत्सकः AEFR. प्रस्ततः E. प्रसितः R.
 — 201. महात्म्यो° A. माहात्म्यो F. — 202. आभ्यागा° AR.
 कुण्ब° AEFR. — 203. जंवालो A. जांधालो CD. जंधाजो E.
 आवेशकः ACDEF. प्राघुणिक CDFR. प्राघुणिक E. —
 204. वनीयकः D. — 205. चुद्रान् A. चुडान् E. चु CD. बुभु-
 क्षितप्सतो C. बुभुक्षितप्सातो D. — 207. इष्यते for उच्यते CDE.
 — 208. तृणिको E. — 209. लिप्सा च शायनाया C. लिप्सा
 च शायनाया D. लिप्सा स्यादनाया E. लिप्सा स्यादनाया F.
 प्रसितः ER. — 211. प्राणघः A. प्रेणाघ्यः CD. प्राणाघ्यः E.
 प्रोणाघ्यः F. प्राणाघ्ये R. See P. III, 1, 128. — 214. °स्तिमा-
 न्स्मृतः E. °स्तिवन्मतः AR. °स्तिभवा मतः E. प्रेक्ष्यः R.
 प्रेक्षः F. — 219. सुमुखः ACDF. The whole stanza is wanting
 in E. — 220. शीली CD. — 223. °त्कद्वरः ACF. कद्वरः D.

कांडूरः E. प्रकांडोद्यौ AEF. प्रकांडोद्यौ R. प्रकांडाब्धौ CD. —
 225. नार्थश्च कथ्यते CD. वांतश्च कथ्यते E. नार्तश्च कथ्यते FR.
 — 226. बलवान्मांसलो E. — 227. पक्षविकः CDE. —
 228. दीर्घसूत्री AER. निष्कृतो A. निःकृतो E. निःकृष्टो F.
 स्याद्द्वैमूर्द्धमः स्थितः E. स्याद्द्वैमूर्द्धमवस्थितः R. स्यात्
 ऊर्ध्वमूर्धमदस्थितः C. स्यात् ऊर्ध्वमूर्धमर्दस्थितः D. स्याद्द्वै
 ऊर्द्धमस्थितिः E. — 232. सीतको ACD. शीतगो E. विपुलांगः A.
 — 233. दरोदरं AE. — 234. कुलीनश्च कु° AE. — 239. कर्मसां° AD.
 कर्मसो° C. — 241. °भिजनं A. °भिजन R. — 242. This and
 the preceding stanza are wanting in CD. — 244. शांतः श्रांतश्च A.
 — 245. शैक्ष्यः A. शिष्यः CD. शैष्यः R. — 246. °णमिति स्मृतं A.
 — 247. शंसितश्च AR. — 248. ज्योतिषको CD. — 250. धर्मधत्तो.
 Both Am. and HC. write धर्मधत्ती. कांडपृष्ठो CD. कांडपृष्ठे E.
 °द्विज्ञाधमः R. °द्विज्ञोत्तमः CD. — 251. अब्रह्मण्यवार्ण्यं D.
 अब्रह्मण्यं C. अब्रह्मण्यमवर्ण्यं R. ब्रह्मणो D. ब्राह्मणो AER. —
 254. पारिरक्तकः CEF. परिरक्तकः D. — 255. वैकष्य° CD.
 वैकक्ष्य° R. — 256. वृसी A. भृसी E. — 260. परिस्कृता mss.
 — 261. सान्नायं CD. नार्थहविरुच्यते E. See the notes on
 HC. 3, 495. ग्रामिण्या AR. ग्रामन्तः E. — 264. विद्यायनमं-
 दि° A. विद्यायितमं° CD. विद्यायतमं° E. विद्यायनमं° R.

निर्वापणं AR. निर्वापणं E. — 266. *पालाञ्च ER. — 268. च instead of तु CD. प्रकीर्तितं ACD. — 270. गूढपौरुषः ADR. गूढपौरुषः C. दूरक CD. धोरिक E. The comm. to HC. 3, 397 writes दैरिक without giving a derivation. — 272. महामात्यः AE. प्रधानः E. प्रधानः प्रधानः स्या° R. — 274. स्तयो E. ज्ञेयो CD. — 275. वर्षचरः CD. उभयं व्यंजनं mss. पोढो A. योथोया CD. — 277. केलिकलो CE. केलिकल D. केलिकिरो R. pr. m. केलिकिरो R. s. m. — 279. लंबोत्को° A. नृचोत्को° CD. लंकोत्को° E. — 280. आक्षोढनं AR. अक्षोढनं CD. आक्षोदनं D. °खोढकभि° CD. °खेढकमि° E. — 281. ताक्षो AE. — 285. सूकलो E. HC. IV, 301. writes शूकल. — 286. कस्यं CDR. खुराः शिफाः R. pr. m. खराः शफाः R. s. m. — 287. कसा A. कसाः R. वल्गारश्मिकशाः स्मृताः A. वल्गुरश्मिः कशा स्मृता CD. बलारश्मिकुशाः स्मृताः E. वल्यारश्मिकुशाः स्मृताः R. — 290. अधन्यः A. वैनविको ऽधन्यः E. वैनयको अधन्यः R. पारियात्रकः CD. पारियातिकः R. तनयं CD. नयनं E. — 291. सांपरायकः R. — 294. युग्मं E. युग्घं C. युग्धं D. — 295^a. पदातिपादातिपादिकपदातयः C. पदातिपत्तिपादातिपादिकपदातयः D. पदातिः पादतिः पत्तिः पदातिकः पदातयः E. पदातिः etc. R. — 295^b. पादाकः पादिकश्चेति C.

पादाकः पदिक पदिकश्चेति D. पादतः पदिकश्चेति E. पदातः
 पदिकश्चेति R. — 296. कैलिका CDE. — 298. संज्ञित्कलिः A.
 संस्फोटः ER. संस्फोटो CD. अविदारणं CD. — 300. अभिज्ञाति°
 CDR. — 303. तु for च E. — 304. संनाहं E. — 308. चुरकादिकं
 CDE. — 309. स्थान्मूर्वी A. — 310. °वेदटिनिः A. वेदटनी CD.
 °वेदटिनिः E. — 311. °कदंबाः A. — 312. This stanza is want-
 ing in CD. — 319. परस्वधः AE. निशानं A. निशांतं CE. नि-
 शांतं D. — 321. °पट्टिश° mss. °मुषंडी° A. °भृशंडी° CD.
 °मुखंद्वी° E. °मुखंढी° R. The comm. to HC. III, 451. writes
 मुखंढी. भिंडिमाला° CD. भिंडिमाल° E. भिंडुमाल° R. Am.
 and HC. have भिंदिपाल. — 322. निःसरणं CD. निसरणं E. —
 323. HC. III, 34 reads प्रमयः. — 324. जितकासी A. — 328.
 Rāyamuk. on Am. II, 6, 1, 17. reads कोट्टवी. — 332. च निष्फला
 ACD. तु निष्फली E. अवणा AR. भ्रमणा CD. — 333. विडुः C.
 विंडुः D. किंडुः E. भिडुः R. HC. reads निंडुः — 334. मत्तका-
 मिनी AR. मत्तगामिनी E. मत्तकाशिनी CD. — 336. तु for
 च CD. — 337. कुट्टिनी CD. Am. and HC. write कुट्टनी. चुंढी AR.
 चंडी CD. कुट्टि° A. कुट्टि° CD. — 338. च for तु CDR. — 339.
 गृहणी ADE. — 340. कुलवालिका E. कुलवाधिका CD. —
 341. बंधका Am. and HC. धर्षणी ER. दुर्विनीता CD.

- ह्यभिनीता E. — 343. समा स्मृता ACD. समा स्मृताः E. —
 345. फलितं CD. कलितं R. pr. m. — 348. विश्रसा AER.
 विश्रसा CD. दारुक° AR. — 350. ज्ञेयो नमा पौत्रश्च E.
 पौत्रस्तु CDR. — 351. आतृजः स्मृतः E. — 353. स्मृताः for
 समाः CDR. — 356. अंधिः AD. अंधिः C. पाणिशय° mss. —
 357. आरोहस्तु AE. — 358. युतौ mss. ककुंदरौ CD. ककुंदरा E.
 The whole verse is quoted in the comm. on HC. III, 272 and
 ascribed to Bhāguri. — 360. पित्विंडं CD. °तुद्र° A. °तुंड° E. —
 361. कर्णश्चोत्रं ACD. कंधरो E. — 364. °जलाश्राशुनामानि A.
 जलाश्राशिश्चिनामानि CD. °जलास्ताशुनामानि E. °जला-
 शुनामानि R. — 365. स्यात् after °पांगः ACDR. सूक्कः A.
 सूक्कि CD. सूक्कं E. सूक्का R. °पर्यंतं A. — 366. संधिनी CD.
 सिंघनी E. — 368. मुष्टिरिष्यते R. मुष्टिरिच्यते CD. वंक्षिणः A.
 वक्षणः R. — 370. °शुबकं D. °शुबकं C. कक्षा A. — 371. °ना-
 मानः CDR. भवंति instead of शिखा च CD. — 372. वक्ष-
 मिहंति A. — 378. कफणः A. केणिः C. कफेणिः D. प्रकांडः Am.
 and HC. have प्रगंडः. — 380. वांक्षितार्थो CDR. श्रोतो AR. —
 381. सकनिष्ठकः R. Perhaps we ought to read °रनिरकनि-
 ष्टिकः. — 385. समालंभ° CDR. °रिस्कारश्च mss. — 387. पत्रवल्ली
 तु CD. — 388. ज्ञागुडं A. ज्ञागुडां C. ज्ञागुडी D. — 391. °मंतरीयं R. —

393. पटपोटः R. HC. III, 331. writes प्रोतः. — 394. पत्तोर्ण AR. पूत्तूर्ण C. पूत्तूर्ण D. — 395. पेटच्चरः AR. — 396. दशा AD. देशा C. आधिको° mss. — 398. वैकक्षि° CD. — 399. आदीउशे° AR. — 401. ताडकं ता° R. — 405. रशना A. दशमा C. दशना D. — 406. शिजिनी A. — 407. अर्धा माणकः C. अर्धो माणकः D. ह्यारौ R. — 408. °माला च A. °मौक्तिकः C. °मौक्तिके D. — 411^a. This verse is wanting in CD. — 414. रतिकूजितं CDR. — 415. औरव्याश्च A. उर्व्याश्च C. उब्धाश्च D. औरव्याश्च R. — 416. कुशीदिकः AR. कुसीदकः C. कुसीदः D. — 418. कृत्तकं CDR. वक्रयस्तथा CD. — 419. कर्बुकः A. कुटंबी R. सैत्यं CR. सैन्यं D. — 420. सीरं CD. शीरं R. °कीलिका CD. कीलिकं R. — 421. कोठीरं A. कीठिशै D. काठीशं C. — 422. लूनं दान° A. लूनं दान° CD. — 423. मेढिः AR. मेढिः D. HC. has मेधि and मेधि. — 424. गुंक्षो AR. गुंष्टो C. गुष्टो D. — 426. मांगल्यको A. — 428. °रण्यप्रभव° A. तिलपिंग° A. — 430. अष्ट and afterwards अष्टा mss. — 432. रथकारस्तु A. 434. °अंडालो A. आं डिलो CD. प्रातहारिकः A. प्रतिहरिकः D. — 435. संवाहको गमर्द C. संवाहकों गमर्दः D. — 436. चित्रकर्मादिकं CD. — 438. सौंडिकः A. — 439. मत्स्यबंधिनी ACR. — 440. शौनिकः mss. शूना AR. — 442. रज्जुर्वटारश्च A. रज्जुर्वराकरश्च CD.

HC. writes वटार्क. वटस्तंत्रीगुणः AC. वटस्तंत्रागुणः D. वटस्तं-
 त्रीगुणस्तथा R. — 443. चांडालो A. पक्षश mss. This word is
 written पुल्कस पुक्कस पुक्कश बुक्कस, but the first seems to
 be the oldest and most correct form. प्लवगः CDR. — 444. शि-
 विरा A. — 447. खशः CDR. — 448. खर्तुः mss. — 449. गंडः AD.
 — 450. प्रतिशायश्च AR. प्रतिश्यावश्च CD. — 452. दद्रणो दद्र° A.
 दद्रणो दद्र° CD. — 453. पिचिंडिलो A. पिडिलोचि C.
 पिचडिलो D. — 454^a. This verse is wanting in CD. 454^b.
 फलमू AR. — 458. व्यालयाहोहि° AR. This and the pre-
 ceding stanza are wanting in CD. — 459. माणिबंधं CD. —
 460. सुंठी A. शुंठी C. शंठी D. — 460. गडूची A. — 461. प्रोक्तं
 त्र्यूषणं CD. प्रोक्तं त्रूषणं R. — 462. कस्तंबरु A. कुस्तुंबरु C.
 कुस्तंबरु D. कुस्तंबरु R. रामठो दिंगुरुच्यते A. दिंगु व्योषं
 रामठ उच्यते CD. 464. प्रपुत्राढो AR. प्रमुत्राढो CD. निर्दि-
 ग्धिका AR. निदिग्धिका CD. गुणैः कंठकैर्वा निदिह्यते स्म
 उपचिता । दिह्य उपचये । निदिग्धा । कनि निदिग्धिका ।
 Rāyamukuta. — 465. सुराव्यो CD. महिषाव्यश्च CDR. महा-
 रजत° AR. कुसुमं ACD. — 466. करविंदं A. प्रचक्षते instead of
 निगद्यते R. — 467. उसीरं R.

B O O K III.

2. अंतरमवाक् CD. अंतरमवठ R. — 3. श्रैवात्यंवाहकाः A.
 श्रैवातिवाहकाः DR. — 4. दुःखमर्तिः A. दुःखमार्तिः CD.
 — 5. कलुष° A. — 9. जागरं CD. विभ्रं AR. — 11. च यत् AR.
 — 13. मस्तकयं A. मस्तियु C. मस्तिकयं R. — 14. लोम-
 मिष्यते CD. — 18. पवनाशसर्प° A. व्यालः CDR. भुजगभुजंगम° A.
 The metre of this stanza is called Dhṛitaçri, or according to
 others, Pancakāvali. It consists of 4 tetrastichs, each containing
 28 short syllables, arranged in the following order: —
 ————l. It occurs again in IV, 1. and is used in
 the Çiçupālavadhā III, 82. Without considerable alterations, it
 would have been impossible to restore the necessary order in
 the first verse. — 19. आशीर्विषो A. — 20. आशीर्दृष्टा R.
 आसीर्दृष्टा CD. भवेत्तिलंसो A. भवेत्तिलिंगो CD. भवेत्त-
 लंगो R. स्मृतः instead of शयुः A. — 21. डुंडुभः AR. डुंडुभिः CD.
 अहीरागी C. अहीरगी D. द्विजिह्वः स्यात् instead of स्यात्
 द्विमुखो CD. — 22. निर्लयिनी CD. निर्लूयनी R. वप्रीकूट A.
 वल्मीकूट C. वील्मीकूट D. — 23. वप्री A. — 24. शौल्लिकेयः DR.
 — 25. शृंगिका CD. विस्फुलिंगः स्यात् A. तद्देहा अप्यनेकधा

- CD. — 26. कुशजलवन° mss. — 27. °मस्तांगं CD. — 29. रोमोद्गमो रोमविकारो AR. रोमीरोमप्रिकारो C. रोमोद्गरो रोमविकारो D. — 32. कूत्तदेशेस्य A. कूत्तदशाश्च C. कूत्तदशाश्च D. — 33. प्रोतः A. Omitted in CD. — 35. वैसारणो A. वैशारणो R. — 36. प्रौष्ठी AR. — 37. लोहितश्च A. पञ्चपिकः CD. °मुदुरु° ACD. — From महामत्स्याः to महामत्स्याः is omitted in R. — 38. चिरिष्णि° CD. A long syllable is wanting. — 38. पोतादानं A. कंचुलको AR. किंजलको CD. जलौकाश्च जलोकसः CD. 'जलोकाः स्यु° A. — 41. तेपि विज्ञेयाः A. — 44. उध्यो A. उयो C. उयो D. उद्यो R. — 45. अवाककूत्त° CD. — स्यादंभसां D. डिंडिमं CD. — 47. वेणी तु CD. संवेद्यस्तु D. संवद्यरक्त नि° C. — 49. सेतुर्वारणमुच्यते CD. तत्वं स्यादुडुपं CD. — 53. पल्लवणं A. आखातो seems to be a wrong reading instead of आवातो. — 55. उत्सः प्रवहणं R. — 56. स्याद्विजवलं CD. बुधेरिचकिल° A. — 57. विसप्रसूतं A. बिसप्रसूतं R. — 60. बीजकोशं CD. किंजल्कः D. किंजः C. स्याद्विसकंदो CD. — 61. शेवालं CDR. — 62. चंठी A. चुंडी CDR. — 63. उद्गाढनं R. सारणोः A. सारणां CD.

BOOK IV.

1. °निकरुंब° AR. कुर क्कने । कुरति विक्किन्नं भवति ।
बाहुलकात् स्थ स्तो ऽबजकवावित्यंबजकारस्योवं च ।
निकरुंबं । Rāyamuk. on Am. II, 5, 40. — 2. पेठत्तं ACD. पेठति
पेठः । लिहादिवाद्च् । ततः स्वार्थे केपेठकं । त्रिलिङ्गः । Comm.
on HC. VI, 47. ते सभाः CD. — 4. प्रायं AR. — 5. सत्तमनुत्तमं A.
सतममुत्तमं C. सत्तमुत्तमं D. — 6. °संशयावेक° C. °संशया-
वेक° D. संशयोद्रेक° R. — 7. °भ्यासमा° AR. — 14. रुद्रं A°
वृद्धं CD. भद्रं R. The true reading is, perhaps, वड्डं. — 15. स्त्री-
पुंसयोश्च A. — 16. प्रायं for प्राज्यं CD. पुरुजं mss. Is it meant
for पुरुहं? — 25. कामना स्याहु° CD. — 27. विवृत्तं चेष्टित-
मुक्तं A. निवृत्तं वेष्टनमुक्तं C. निवृत्तं वेष्टशुक्तं C. — 29. This
stanza is wanting in CD. — 30. लीळा° A. रीढा D. — 31
मूलकर्म CD. — 32. क्षामं शातं A. क्षामं क्षातं D. क्षामं क्षामं
क्षातं C. — 33. निवडं निवडीशं A. — 34. °तर्धिपारेवारणं CD.
— 43. वेचा A. लिविराले° R. लिपिलेखाक्षरस्य A. — 45.
This stanza is wanting in CD. — 46. °मुक्कादनमाहुः A. —
47. पांडुकः A. पांडुरः CD. — 48. मांजिष्टः mss. शब्दाः कवि-
भिः A. — 49. सिति A. सित CD. — 50°. पित्रिः परि° A. —

- 50^b. R. omits this and the next verse. °श्यामं CD. — 52. This verse is wanting in CD. — 54. स्यादुद्दाशयो C. स्यादुद्गशयो D. — 55. कुर्कुटिः ACD. कुकुटिः R. कुक्कुट इवाचरति कुक्कुटति दंभेन निभृतं चरति । कुक्कुटनं कुक्कुटिः । Comm. on HC. III, 42. °निष्कृति° A. निःकृति° R. पृथुकल्पिनी CD. — 56. चित्रकर्मिर्° mss. — 61^b. This and the next verse are wanting in CD. — 63. कीर्त्यते D. कीर्त्यते C. — 66. तुगं उदंतं CD. — 67. स्मृतं C. स्मृ D. — 68. विसंकटं CD. क्पुटं A. सपुटं CD. — 69. अवगादो CD. स्यादत्यादान° A. स्यादन्याधान° CDR. — 70. मुहुर्दिष्ट° CD. मुहुर्दुष्ट° R. — 71. प्रतिकूलोनुकूलार्थो अपष्टुरमपणु च C. प्रतिकूलानुकूलार्थे अपष्टुरमपह च D. — 72. पराचीनपाचीनं A. पराचीनं पराशुखं CD. शक्यमिति mss. — 74. प्रसभ उच्यते A. पणाक्षेषु AR. पण्यक्षेषु C. पणयाक्षेषु D. — 76. प्रयुज्येतां A. दोर्मध्यं CD. — 77. स्थानमिष्यते CD. — 79. °प्रसेधकः A. — 82. तुन्नं क्षिप्तं नुन्नं A. शन्नं शातं A. — 83. गुडितं AR. गुडिनं CD. — 86. सुरंगा mss. — 88. This stanza is wanting in CD. — 91. नियमः स्थितिः A. ब्रज्याद्या. AR. मीज्याज्या CD. — 92. व्युष्टुफलं A. व्युष्टिफलं CD. व्युष्टफलं R. — 94. श्रुकुटिर्भ्रुकुटि° D. उत्साहो श्रुकुटि° C. भ्रुकुटिर्भ्रुकुटि° R. — 96. प्रतिष्ठं तु पदाधुतं C. प्रतिष्ठं तु यदाधुतं D. प्रतीष्ठं पतदा-

दृतं R. — 97. स्याद्वतापो AR. स्याद्वपानो C. स्याद्वटः
 स्मृतः D. स्याद्वेत्ता AR. स्याद्वेत्ता D. — 98^a. I leave this
 passage as given in R. °माचारोतिक्रमः A. °मावारातिः
 कमत्तया CD. — 98^b. पत्रशरा mss. — 99. स्पड्या किञ्चित् A.
 स्पड्याधिकि किञ्चित् CD. — 100. प्रभावती mss.

BOOK V.

1. एकार्थो CD. — 2. प्रतीहारः mss. प्राकाराये पि की-
 तितं CD.—3. त्रिषु from R. — 8. रा-प्रधानं C. राप्रधानं D. —
 12. तारा CD. धातारो A. — 13. धेनुका गणिका CD. —
 15. प्रस्थं CD. — 17. पृष्ठास्थिन्यपि ACD. — 20. सुंटा A. —
 22. रुद्रो वृषभे CD. — 23. बलः काले A. बलिः काके C. ब-
 लिकाले D.—25. खंडश्च पादपानां AR. खंड पादानां CD. —
 26. सरलः शालः शाकोथवार्तुनस्तिलकः C. सरलः शाको-
 थवार्तुनस्तिलकः D. सरलः शालः शाको धवो ऽन्ननस्तिलकः
 R. पद्म may be meant for पद्मा. कथयंति instead of ऽपि दृश्यंते
 CD. — 29. दृतात्रपि mss. — 32. निर्दिष्टः for पत्रन्यः R. —
 33. देवनं for वेदना CD. — 34. कल्ललं A. — 35. विदुः प्रभावे
 पि CD. — 38. प्युक्त A. युक्तः CD. — 40. विधिर्धमार्धनः A.

- विधिनायनः C. विविधिनायनः D. विधिनायनः R. शक्रवर्षः
 CDR. — 44. This stanza is omitted in R. — 45^a. बुडाउके.
 This reading is by no means satisfactory. बुडाउके A. बुडा-
 उके CD. बुधाउक. R. Two mss. of Ajaya explain चैत्य thus: चैत्य
 उद्देशवृत्ते स्थायिताचिक्रे जिनाउजे । — 45^b. शलंध्र A. शिलंध्र R.
 — 46. हिंस्रः CD. — 50. अवश्यं ADR. °र्षशाखयोः CD. — 51. बुध-
 स्तुं A. ब्रध्रस्तुं CD. ब्रध्रस्तुं R. विकाशः CDR. See P.
 VI, 3, 123. — 52. समुद्रनद्योः CDR. — 53. °मूर्खयोः ACD.
 °मौर्ष्ययोः R. हसो वला CD. हसोर्वला AR. सूर्यपर्वतयो
 रविः A. — 55. पठहः स्वे C. पठहः खे D. 58. हाने विशेषः A.
 °पितृक्कथे A. पितृरिकथे R. ग्रंथमिहंति CD. — 59. °भिष्वंगः R.
 — 62. प्रत्ययः A. — 64. °जन्ममत्वाभिः C. °जन्मसत्वाभिः D. —
 65. कथ्यते कृतिभिः R. — 66. प्रयुज्यते CDR. — 67. शुक्ले C.
 शुल्के D. — 69^b. च by conjecture. ललाम CD. — 70. °सीताशु-
 र्युमा हुर्यो C. °सीतांशुर्युमा हुर्यो D. — 74^b. वर्षे CD.
 प्रयुजते R. — 75^a. लवणादिषु पारदे A. लवणादिकषट्सु
 पारदे R. लवणादिषु नसु (नवसु D.) लवणादिषु षट्सु पारदे CD.
 च by conjecture. — 75^b. निर्यासे गुणवीर्ये (गुणवीर्य C.) धातु-
 गुणवृतादौ रसः शब्दः CD. निर्यासगुणवीर्यधातुविषधृदादौ
 ररसः प्रोक्तः A. निर्यासवीर्यगुणधातुविषधृतादौ रसः प्रोक्तः R.

- 76. मञ्ज्याद्य° A. — 77. खड्गादिषु A. — 79. तंतुषु च CD. —
 81. °प्रयोजनद्रव्य° A. °प्रयोजनकचकचकश्चार्थः C. °प्रयोजनक-
 चार्थः D. — 82. स्यान्नि AR. — 83. °चारे A. °सिद्धांतसमयाः
 CDR. स्मृताः instead of समाः R. — 84. तंत्रेषु AR. Omitted in
 CD. — 87. चिराचिरेण AR. च विकल्प्यौ प्रधानयोः C. च विक-
 ल्पो प्रधानयोः D. — 88. संभोव्यये किल CD. — 89. हंतशब्दं
 प्रवक्षते CD. — 90. मरुः AR. मृनः CD. — 93. तर्कनिश्चययो° A.
 तर्कनिश्चययो° CD. °काम्ययोः A. — 94. नुश्चित्प्र° AR. —
 96. सानुशये A. — 101. नित्यार्थे A.
-

GLOSSARY

GLOSSARY.

अ

अंशु m. 1) a ray of light 1, 39.—2) the sun. 1, 36. अंशुक n. cloth, dress. 2, 393. अंशुमत् m. the sun. 1, 36. अंशुमालिन् m. the sun. 1, 35. अंस n. the shoulder. 2, 370. अंसकूट m. a bull's hump. 2, 111. अंसल adj. strong. 2, 226. अंरुति f. a gift, a donation. 2, 264. अंरुत् n. sin. 3, 5. अंरुि m. a foot. 2, 356. अंरुिप m. a tree. 2, 22.	अकार्य n. an improper act. 5, 44. अकिंचन adj. poor. 2, 193. अकुप्य n. gold or silver. 1, 81. अकूपार m. the ocean. 3, 30. अक्ष m. 1) Terminalia Belerica. 2, 463. 5, 66. 2) a die for playing with. 5, 59. 3) playing with dice, gambling. 2, 233. 5, 66. अक्ष m. 1) justice, equity. 2, 274. 2) custom, practice (? âcâra): 5, 66. अक्ष n. 1) the axle of a wheel. 5, 66. 2, 293. 2) an organ of sense. 2, 380. 5, 66.

अक्षदृश् m. a judge. 2, 274.

अक्षर n. 1) eternal beatitude. 1, 124. 2) a letter of the alphabet. 5, 74. 4, 43.

अक्षरजीवक m. a scribe. 2, 431.

अक्षवती f. playing with dice. 2, 233.

अक्षि n. the eye. 2, 364.

अक्षिगत adj. hateful, detestable. 2, 211.

अखिल adj. all, whole, entire. 4, 28. s. निखिल.

अग m. a tree. 2, 22.

अगद् m. a drug, a medicine. 2, 458. 5, 72.

अगरु m. Aloeswood. 2, 390.

अगंस्ति } m. the name of a Rishi.
अगस्त्य } 2, 258.

अगाध adj. 1) deep. 3, 27. 2) m. a hole, a chasm. 3, 2.

अगार n. a house. 2, 137. See वासागार.

अग्रायी f. the wife of Agni. 1, 66.

अग्नि m. fire, both as a god and an element. 1, 62. 5, 54. 64. Agni is the regent of the south-east quarter. 1, 100.

अग्निभू m. Skanda, the god of war. 1, 19.

अग्र adj. first. 4, 22.

अग्रज m. the firstborn son, an elder brother. 2, 351.

अग्रजन्मन् m. a Brahman. 2, 236.

अग्रणी adj. best, excellent. 4, 5. See ग्रामणी.

अग्रमांस n. the heart. 3, 14.

अग्रिम adj. prior, foremost. 4, 90.

अग्रेस्तर adj. best, excellent. 4, 5.

अग्र्य adj. 1) prior, foremost. 4, 90. 2) best, excellent. 4, 5.

अघ n. a sin, a crime. 3, 5.

अघन adj. liquid. 2, 120.

अध्या f. a cow. 2, 113. 5, 48.

अंक m. 1) a mark, a sign. 1, 45. 2) the lap. 2, 373.

अंकपाली f. embracing. 2, 413.

अंकुर m. a sprout, a shoot. 2, 30.

See अंकूर.

अंकुश m. the hook used to drive an elephant. 2, 69.

अंकुशवारण n. driving the elephant with a hook. 2, 67.

अंकूर m. a sprout, a shoot. 2, 30.

See अंकुर.

अंग n. 1) a limb, a member. 4, 59.

2) the body. 2, 355.

अंग a vocative particle. 5, 97.

अंगज m. Kâma, love. 1, 32.

अंगद n. a bracelet worn upon the upper arm. 2, 402.

अंगना f. a woman. 2, 326.

अंगनारजस् n. the menstrual flux. 5, 8.

अंगमर्दिन् m. a man who makes it his employment to rub or knead the body of bathers. 2, 435. v. r. अंगमर्द्.

अंगराग m. different unguents used for perfuming the body. 2, 390.

अंगविक्षेप { m. gesticulation.
अंगहार { 1, 94.

अंगार m. charcoal. 2, 168.

अंगारक m. the planet Mars. 1, 46.

अंगारशकटी f. a portable fire-stove. 2, 159.

अंगीकृति f. assent. 5, 99.

अंगुलि f. the tip of an elephant's trunk. 2, 64.

अंगुलिमुद्रा f. a signet-ring. 2, 404. 5, 37.

अंगुली f. a finger. 2, 361. 404.

अंगुलीयक n. a finger-ring. 2, 404.

अंग्रि m. a foot. v. r. 2, 356.

अंग्रिय m. a tree. v. r. 2, 22.

अचक्षुस् n. the evil eye (asau-myam caxus) 4, 87.

अचंडी f. a tractable cow. 2, 115.

अचल m. 1) a mountain. 2, 10.
2) अचला f. the earth. 2, 1.

अचिराशु f. lightning. 1, 60.

अच्छमल m. a bear. 2, 73.

अच्छोदन n. hunting. 2, 280. See आच्छोदन.

अच्युत m. Vishnu. 1, 23.

अज m. a ram. 2, 122.

अज m. Vishnu. 1, 25.

अजगर m. a large snake; the
boa constrictor. 3, 20.

अजगव n. Īva's bow. 1, 14.

अजन्य n. a portent foreboding
misfortune. 1, 127.

अजर्य n. friendship. 4, 21.

अजस्रं adv. continually, eter-
nally. 4, 13.

अजात्री f. cummin-seed. 2, 461.

अजात्रीव m. a goatherd. 2, 226.

अजिन n. the skin. 3, 8.

अजिर n. a court, a yard. 2, 144.

अज्ञ adj. ignorant, foolish. (2, 222.)

अंचल m. the border of a cloth.
2, 395.

अंजन m. 1) the elephant of the
west. 1, 104. 2) a kind of tree.
5, 26. 3) n. a collyrium ap-
plied to the eyelashes. 2, 400.

अंजनिका f. a kind of lizard.
2, 102.

अंजलिकारिका f. a doll made
of clay. 2, 338.

अंजसा adv. 1) quickly, speed-
ily. 4, 12. 5, 96. 2) truly. 5, 96.

अरुणि (v. r. अरुनी) f. the
notched end of a bow. 2, 310.

अरुणक m. the name of a tree
(Justicia Adhatoda). 2, 43.

अरुवी f. a wood, a forest. 2, 55.

अरु } m. a room at the top
अरुलक } of a house 2, 139.

अरुया f. roaming or wandering
about. 4, 91.

अरणक adj. vile, inferior. 2, 182.

अरुणि m. f. 1) the pin of an axle.
2, 298. 2) a corner. 4, 42.

अरुण 1) adj. (f. अरुणी), small.
4, 3. 2) m. a kind of grain
(panicum miliaceum). 5, 28.

अंड 1) m. an egg. 2, 85. 2) n.
a testicle. 2, 368.

अंडज m. a bird. 2, 83.

अतलस्पर्श adj. deep, fathom-
less. 3, 27.

अतस् adv. therefore. 5, 92.

अतसी f. flax (linum usitatissi-
mum). 2, 427.

अतिक्रम m. 1) -अत्याधान 4,
69. 2) transgression. 5, 40.

अतिगर्वित adj. conceited, arrogant. (2. 228.)

अतिथि m. a guest. 2, 203.

अतिभी m. the flash accompanying thunder. 1, 57.

अतिमर्याद adj. excessive. 4, 34.

अतिमात्र adj. excessive. (5, 17.)

अतिमुक्तक m. the name of a plant (*Gaertnera racemosa*). 2, 53.

अतिरक्ता f. one of the seven tongues of Agni. 1, 68.

अतिवाहिक m. a spirit abiding in hell. 3, 3.

अतिवेल adj. excessive. 4, 34. 5, 17.

अतिसंधान n. cheating, deceiving. 4, 63.

अतिसार m. diarrhoea. See **सातिसार**.

अतिसारकिन् adj. afflicted with diarrhoea. 2, 451.

अतीत adj. passed. (5, 73.)

अत्यय m. 1) a transgression. 5, 40. 2) distress, danger. 5, 40. 3) death. 3, 6.

अत्यर्थ adj. exceeding, excessive. 4, 34.

अत्याकार m. disrespect, contempt. 4, 19.

अत्याधान n. **अतिक्रम**. 4, 69. (The *Bhûriprayogakosha* explains this word, like *Hâlâyudha*, merely by **अतिक्रम**.)

अत्रिनेत्रप्रसूत m. the moon. 1, 42.

अथ, अथो ind. 1) then (**स्नातो ऽथ भुङ्क्ते**, first he bathed, then he partook of a meal). 2) now (auspicious and inceptive; **अथ परस्मैपदानि**, now let us treat of the middle voice). 3) what, how (interrogatively; **अथ शक्नो ऽसि भोक्तुं**, what you are able to eat? *Kshira-svâmin*). 5, 100.

अदध adj. much. 4, 16.

अदिति f. the mother of the gods. 1, 119.

अडा ind. certainly, truly, verily.
5, 99.

अहुत n. 1) surprise, wonder.
4, 60. 2) one of the nine sentiments to excite which is the object of a poetical composition. 1, 92.

अन्नर adj. gluttonous, voracious.
2, 195.

अद्रि m. 1) a tree. 2, 22. 2) a mountain. 2, 10. 3) the sun.
5, 34.

अद्वयवादिन् m. Buddha. 1, 85.

अद्विज m. a Brahman who has lost his caste by suffering the domestic fire to become extinct. 2, 249.

अधम adj. low, vile, inferior.
2, 182.

अधर 1) adj. low, below. 5, 92. 2) overcome in argument or controversy. 2, 209. 3) m. the underlip, or lip in general. 2, 369.

अधरतस् {
अधरस्तात् { adv. below, beneath. 5, 92.

अधस् adv. down, below, downwards. 1, 102. 2, 27. 63. 4, 83. 5, 92.

अधस्तात् adv. down, below, downwards. 1, 102. 5, 92.

अधिकृत 1) adj. superintending.
2, 274. 2) m. a superintendent.
2, 107. 272.

अधित्यका f. a wood upon the upper part of a mountain. 2, 56.

अधिप

अधिपति { m. a lord or master.
2, 188.

अधिभू

अधिरोहिणी f. a ladder. 2, 146.
vr. अधिरोहणी.

अधिअयणी f. an oven or stove.
2, 158.

अधिष्ठान n. a town. 2, 130.

अधीर adj. wavering, unsteady.
4, 10.

अधीश m. a lord or master.
2, 188.

अधृष्ट adj. modest, bashful, timid. 2, 220.

अधोक्षज m. Vishnu. 1, 28.

अधोभुवन n. the infernal regions. 3, 1.

अधोमुख adj. (f. ई) looking downward, turned downward. 2, 230. 303.

अध्यक्ष m. a superintendent. 2, 272.

अध्यात्म n. the supreme spirit. 5, 82.

अध्यापक m. a teacher. 2, 245.

अध्येषणा f. begging, solicitation. 2, 205.

अधग m. a traveller. 2, 202.

अधन् m. a way, a road. 2, 105.

अधनीन m. a traveller. 2, 202.

अधन्य 1) adj. fit for travelling. 2, 290. 2) m. a traveller. 2, 202.

अधर् m. a sacrifice. 2, 259.

अनंग m. Kāma. 1, 33.

अनडुह् 1) m. (nom. अनडान्) a bull or ox. 2, 108. 2) f. **अनडुही** or **अनडाही**. a cow 2, 113.

अनंत 1) m. Baladeva. 1, 28.

2) **अनंता** f. the earth. 2, 1.

अनंतर adj. following immediately, near. 5, 100.

अनपक्षु adj. not contrary, coincident. 4, 71.

अनय m. ill-luck, misfortune. See **अयानय**.

अनर्गल adj. unrestrained, unhindered. 4, 66.

अनर्थक adj. useless, worthless, void of sense. 1, 150.

अनल m. fire. 1, 62. 100.

अनवधान n. inadvertence, carelessness. 4, 69.

अनवर्त adj. unceasing, continual. 4, 13.

अनवस्कर adj. unsoiled, clean. 4, 85.

अनशन n. abstaining from food, fasting. 4, 75.

अनश्चर adj. imperishable, eternal. 1, 125.

अनस् n. a cart. 2, 289.

अनादर m. disregard, disrespect. 4, 19.

अनादिवार्ता f. a tradition. 1, 147.

अनादृत adj. unrespected, despised. 4, 29.

अनामा f. the ringfinger. 2, 383.

अनायासार्थक adj. prepared without exertion or difficulty. 4, 89.

अनारत adj. unceasing, continual. 4, 13.

अनार्त adj. unscathed, healthy. 2, 225. v. r.

अनाविल adj. unsoiled, clean, pure. 1, 132.

अनिबद्ध adj. disconnected. 1, 139.

अनिमिष m. 1) a god. 1, 4. 2) a fish. 3, 35.

अनिरुद्ध m. the son of Kāma. 1, 34.

अनिल m. wind. 1, 75.

अनिश adv. continually. 4, 13.

अनीक m. n. 1) a host, an army. 2, 302. 2) war, combat. 2, 298.

अनीकस्थ m. a guard, a sentinel. 2, 278.

अनीकिनी f. a host, an army. 2, 302.

अनुकूल adj. agreeing or in accordance with. 4, 71.

अनुक्रम m. succession, order. 4, 54.

अनुक्रोश m. compassion. 4, 39.

अनुग m. 1) an attendant, a servant. 2, 273. 2) a lover a husband. 2, 342.

अनुचर m. an attendant, a servant. 2, 273.

अनुक्लिष्ट adj. moral, righteous. 2, 247.

अनुज m. a younger brother. 2, 351.

अनुजीविन् m. a companion, a follower. 2, 273.

अनुतर्ष m. a goblet, a vessel used for drinking spirits with. 2, 172.

अनुताप m. repentance. 4, 31.

अनुत्तम adj. unequalled, best, excellent. 4, 4.

अनुत्तर adj. deserving no reply, talking nonsense. 2, 222.

अनुनय m. salutation, obeisance. 4, 64.

अनुपदं adv. following. 4, 46.

अनुपदिन् adj. searching, inquiring. 2, 225.

अनुपदीना f. a boot. 2, 156.

अनुपात्यय m. absence of neglect, following the appointed order. 4, 54.

अनुमति f. the fifteenth day of the moon's age, on which she rises one digit less than full. 1, 112.

अनुमानोक्ति f. the art of reasoning, logic. 1, 10.

अनुयोग m. a question. 1, 154.

अनुत्ताप m. a repetition of what had been said before, tautology. 1, 150.

अनुलेपन n. ointment, unguent. 2, 387.

अनुवृत्ति f. = यात्रा. 5, 33.

अनुशय m. 1) repentance. 4, 31.
2) ancient enmity. 5, 29.

अनुषंग m. compassion. 5, 37.

अनूक n. 1) race, family. 5, 43.
2) temperament, disposition. 5, 43.

अनूचान m. a Brahman versed in the Vedas and Vedāngas. 2, 240.

अनृत n. untruth, falsehood. 1, 144.

अनेकधा adv. variously, numerously. 2, 282. 3, 25.

अनेकप m. an elephant. 2, 59.
See द्विप.

अनेडमूक adj. blind. 2, 454.

अनेहस् m. time. 1, 105.

अनोक्त्त m. a tree. 2, 22.

अंतःपुर n. a seraglio, a harem. 2, 274. 325. 336.

अंतक m. Yama. 1, 72.

अंतर 1) adj. external (अंतरे
चंडालगृहा वाह्या इत्यर्थः
Kshirasvāmin). 5, 85. 2) n.
the middle, the midst. 5, 85.
3) intervening space. 2, 105.
2, 61. 5, 85. 4) the soul. 5,
85. 5) a hole, a rent. 3, 2.
6) a foible, a weak side (अंतरं
लब्धारेः प्रकुरेत् Ksh.). 5, 85.
7) room, opportunity (अंतरं
देहि Ksh.). 5, 85. 8) diffe-
rence. 5, 85. 9) clothing. 5, 85.

अंतरात्मन् m. the soul. 5, 85.

अंतराय m. obstacle, impedi-
ment. 2, 246.

अंतराल adj. intermediate. 1, 102.

अंतरिक्ष n. the sky, the atmo-
sphere. 1, 137.

अंतरीप n. an island. 3, 48.

अंतरीय n. a lower garment. 2,
391.

अंतरेण prep. except, without.
5, 90.

अंतर्गडु adj. useless, worthless.
4, 89.

अंतर्द्वेष्ट (?) m. n. entrails. 5, 31.

अंतर्धि m. concealment. 4, 34.

अंतर्वेशिक m. the superinten-
dent of a harem. 2, 274.

अंतर्वत्नी f. a pregnant woman.
2, 343.

अंतर्वाणि adj. skilled in sci-
ence. 2, 244.

अंतावसायिन् m. a man of a
low tribe. 2, 443.

अंतिक n. vicinity, neighbour-
hood. 4, 7. 5, 99.

अंतिम adj. final, last. 4, 90.

अंतेवासिन् m. a pupil. 2, 245.

अंत्य adj. final, last. 4, 90.

अंत्यज m. a man belonging to
the Çûdra caste. 2, 237.

अंत्यजाति m. a man of a low
tribe. 2, 444.

अंत्यवर्ण m. a Çûdra. 2, 431.

अंत्र n. an entrail. 3, 13.

अंडुक m. the chain with which
the feet of elephants are se-
cured. 2, 68.

अंध adj. blind. 2, 454 •

अंधकरिपु m. Civa. 1, 11. •

अंधकार m. n. darkness. 1, 110.

अंधतमस n. great darkness.
1, 110.

अंधत् n. boiled rice. 2, 164.

अंधु m. a well. 3, 62.

अन्न n. boiled rice. 2, 164.

अन्यभूत m. the Indian cuckoo.
2, 88. See परपुष्ट.

अन्योन्य pron. mutual, reci-
procal. 4, 35.

अन्वत्त {
अन्वच् } adj. following. 4, 46.

अन्वय m. race, lineage. 2, 241.
5, 43.

अन्ववाय m. race, lineage. 2, 241.

अन्वासन n. a workshop, a ma-
nufactory. 2, 142.

अन्वेषण n. search, inquiry. 5, 21.

अन्वेष्ट adj. searching, inqui-
ring. 2, 225.

अप् f. pl. water. 3, 26.

अपकार m. injury, offence. 4, 86.

अपकृष्ट adj. low, inferior.
2, 182.

अपघन m. a limb, a member.
4, 59.

अपचित adj. honoured, respect-
ed. 2, 229.

अपज्ञान n. concealment of know-
ledge. 4, 45.

अपटी f. a screen surrounding
a tent. 2, 154.

अपत्य n. offspring, a child, male
or female. 2, 342.

अपन्नपा f. bashfulness. 2, 412.

अपदांतर adj. adjoining, con-
tiguous. 4, 8.

अपमित्यक n. debt. 2, 417.

अपर adj. unsurpassed, supe-
rior. 4, 4.

अपराजिता f. a plant (clitoria
ternatea). 2, 47.

अपराडेषु m. an archer who al-
ways misses the butt. 2, 316.

अपराध m. a fault, a transgression. 4, 64.

अपराह्ण m. the afternoon. 5, 36.

अपर्णा f. Durgā. 1, 16.

अपलाप m. concealment of knowledge. 4, 45.

अपवरक n. a lying-in chamber. 2, 137.

अपवर्ग m. exemption from further transmigration, eternal beatitude. 1, 124.

अपवर्जन n. gift, donation. 2, 264.

अपवाद m. censure, blame. 1, 148.

अपवारण n. concealment. 4, 34.

अपवारित adj. covered, concealed. 4, 58.

अपविद्ध adj. rejected. 4, 18.

अपशु adj. contrary, opposite. 4, 71. See **अनपशु**.

अपसह m. an outcaste. 2, 182.

अपसर्प m. a spy. 2, 270.

अपसव्य adj. not left, right. 4, 71.

अपस्कर m. any part of, a carriage. 2, 293.

अपस्नान n. bathing after the performance of a funeral ceremony. 3, 17.

अपरुस्ति rejected, despised. 4, 29. This word occurs* in the notes to Urvast, ed. Bollenzen, p. 253.

अपन्नव m. 1) concealment of knowledge. 4, 45. 2) affection. 5, 29.

अपांग m. the outer corner of the eye. 2, 365. 62.

अपाचीन adj. 1) turned away. 4, 72. 2) southern. 1, 103.

अपांच् (अपाङ् अयाची अयाक्) southern. 1, 103.

अपाठव n. sickness, disease. 2, 445.

अपात्यय m. concealment of knowledge. 4, 45.

अपान n. the anus. 2, 358.

अपां पित्त n. fire, 1, 63.

अवार n. the near bank of a river. 3, 45.

अवाग्रय m. a fence or hedge in front of a building. 2, 152.

अयिनङ्ग adj. dressed, accoutred. 4, 62. See **यिनङ्ग**.

अपुनर्भव m. exemption from further transmigration, eternal beatitude. 1, 124.

अपूर्व m. a cake. 2, 164. See **पूष**.

अप्रधान n. subordination, inferiority. 5, 79.

अप्रलम्ब adj. quick, expeditious. 4, 98.

अप्रवृत्त adj. untilled, fallow. 2, 3.

अप्सरस् f. a nymph of Indra's heaven. 1, 87. 88.

अफल adj. barren, unprofitable, useless. 4, 75.

अवङ्ग adj. unconnected, senseless. 1, 141.

अवला f. a woman. 2, 327.

अवज्ज 1) m. the moon. 1, 42. 2) n. a lotus. 3, 57.

अब्द m. 1) a cloud. 1 58. 2) a year. 1, 115. 116.

अब्रह्मण्य n. used as an exclamation: sacred, not to be hurt. 2, 251.

अभया f. yellow myrobalan (*terminalia citrina*). 2, 463.

अभिक m. a lover, a husband. 2, 342. See **अभीक**.

अभिख्या f. 1) beauty. 2, 410. 2) fame, glory. 1, 153.

अभिजन m. family, race. 2, 241.

अभिजात adj. well-born, of noble descent. 2, 234.

अभिज्ञ adj. skilful, clever. 2, 180.

अभिज्ञान n. a sign, a token. 1, 45.

अभिधा f. a name. 1, 152.

अभिधान n. speaking, speech. 1, 138.

अभिधेय n. meaning, signification. 5, 81.

अभिनय m. dramatic action -expressive of sentiment. 1, 94.

अभिनव adj. new. 4, 26.

अभिनिर्घाण n. march. 2, 306.

अभिनिवेश m. perseverance, determination to accomplish an object. 4, 99. 5, 55.

अभिन्न adj. not different, identical. 2, 16. 280. 4, 9.

अभिप्राय m. 1) intention, purpose. 4, 77. 5, 81. 2) meaning. 5, 64.

अभिभव m. 1) disregard, disrespect. 4, 19. 2) defeat. 5, 59.

अभिमंत्रण n. calling, inviting. 1, 154.

अभिमान m. pride, haughtiness. 5, 35.

अभियाति m. an enemy. 2, 300.

अभियोग m. an attack. 5, 57.

अभिज्ञ adj. learned. 2, 177.

अभिलाष m. greedy desire after, covetousness. 2, 209.

अभिलाषुक adj. craving, desiring, covetous. 2, 208. A

अभिवादन n. salutation, obeisance. 2, 243.

अभिवाद्य adj. to be saluted. 2, 243.

अभिषंग m. 1) connexion. 2) defeat. 3) imprecation. 5, 59.

अभिषव m. sour gruel. 2, 163.

अभिषेणन n. march to attack an enemy. 2, 306.

अभिसंपात m. war, battle. 2, 299.

अभिसार s. सर्वाभिसार.

अभिसारिका f. a woman who makes an assignation. 2, 341.

अभिहार m. 1) robbing. 2) attack. 3) arming, taking up arms. 5, 57.

अभीक m. a lover, a husband. 2, 342. See अभिक.

अभीक्षा adv. repeatedly. 4, 39.

अभीरु f. asparagus racemosus. 2, 464.

अभीशु m. a ray of light. 1, 38.

अभ्यय adj. near. 4, 7.

अभ्यर्ण adj. near. 4, 7. •

अभ्यवहार m. eating. 2, 170.

अभ्यागम m. war, battle. 2, 298.

अभ्यागारिक, adj. diligent in supporting one's family. 2, 202.

अभ्याश m. vicinity, neighbourhood. 4, 7. v. r. अभ्यास.

अभ्यास m. military practice. 2, 315.

अभ्युत्थान n. dignity, respectability. 4, 93.

अभ्युपगम m. granting, allowing. 5, 100.

अभ्युष m. slightly parched grain. 2, 430.

अभ्र n. a cloud. 1, 58.

अभ्रमातंग m. Airāvata, Indra's elephant. 1, 61.

अमत्र n. a vessel. 2, 172.

अमर m. an immortal, a god. 1, 4.

अमरावती f. the city of Indra. 1, 55.

अमर्त्यभुवन n. heaven. 1, 3.

अमर्ष m. anger, passion. 2, 207.

अमर्षण adj. angry, passionate. 2, 206.

अमल्लानक n. the blossom of globe amaranth (*gomphraena globosa*). 2, 52. vr. अमल्लतक.

अमा adv. 1) together. 2) near. 5, 99.

अमात्य m. a minister, a senator. 2, 271.

अमावास्या f. the first day of the first quarter, on which the moon is invisible. 1, 112.

अमित्र m. an enemy. 2, 300.

अमुक्त n. a weapon which is always held in the hand, and not thrown, e. g. a knife. 2, 307. 308. See मुक्तामुक्त, यंत्रमुक्त.

अमुत्र adv. in a future world. 5, 91.

अमृत n. 1) the food of the gods. 1, 133. 2) water. 3, 26. 3) final beatitude. 1, 124. 4) f. अमृता a plant (*menispermum cordifolium*). 2, 460.

अमृताशन m. a god. 1, 4

अंबुक n. the eye. 2, 364.

अंबर n. 1) cloth, dress. 2, 393.

2) the sky or heaven. 1, 137, 5, 15.

अंबरीष m. a frying pan. 2, 158.

अम्बा f. a mother. 2, 349.

अम्बिका f. Pārvati. 1, 15.

अम्बु n. water. 3, 26. 5, 61.

अम्बुज n. a lotus (nymphaea nelumbo) 3, 57.

अम्बुद m. a cloud. 5, 40.

अम्बुकृत adj. sputtered (of speech). 1, 142.

अम्बुत् n. water. 3, 26. 46. 5, 83.

अय m. good luck. 1, 126. (अयानय 'whether producing good or ill luck').

अयन n. 1) a road, a path. 2, 105. 2) a place, a site (?). 4, 77.

अयन्त्रित adj. unrestrained, unhindered. 4, 66.

अयस् n. iron. 2, 16.

अयस्कांत m. the loadstone. 2, 14.

अयि a particle introducing a kind enquiry 5 96.

अरं adv. quickly. 4, 12.

अरधंशुक m. a wheel for drawing water with. 3, 63. Hind. ارهنت.

अरणि m. f. wood used for kindling by attrition the sacrificial fire. 2, 260.

अरण्य n. a wood, a forest. 2, 55.

अरण्यघ्नन् m. a wolf. 2, 73.

अरति f. longing, regretting. 4, 57.

अरलि m. a cubit, or measure from the elbow to the tip of the little finger. 2, 381.

अरर m. n. the leaf of a door. 2, 133. v. r. अररि.

अरविंद n. a lotus (nymphaea nelumbo). 3, 58.

अराति m. an enemy. 2, 300.

अराल्त adj. bent, crooked. 4, 11.

अरि m. an enemy. 2, 300.

अरित्र n. a rudder. 3, 50.

अरिष्ट m. 1) a tree (nimba azadaracta). 2, 41. 2) a crow. 2, 90. — n. 3) a natural phenomenon boding misfortune.

1, 127. 4) misfortune. 5, 18.
5) buttermilk. 2, 120.

अरिष्टगृह n. a lying-in chamber.
2, 344.

अरुणा adj. red. 4, 48.

अरुतुद adj. inflicting pain, painful. 2, 216.

अरुस् n. a wound. 3, 8.

अर्क m. the sun. 1, 36. 120, 5, 70.

अर्काश्मन् m. crystal. 2, 21.

See **सूर्यकांत**.

अर्गला f. a bolt to fasten a door.
2, 145.

अर्घ m. 1) price. 2) an oblation given to a venerable person.
5, 49.

अर्चना f. worship, homage. 5, 49.

अर्चा f. 1) worship, homage. 1, 128. 2) an image. 1, 131.

अर्चिष्मत् m. fire. 1, 62.

अर्चिस् n. flame. 1, 65. 67.

अर्तुन 1) adj. (f. ई.) white. 4, 47.
2) m. a tree (pentaptera ar-

juna). 2, 40. 3) v. r. instead of
अंजन. 5, 26. 4) n. grass. 2, 35. 5) f. a cow. 2, 113.

अर्णाव m. the ocean. 3, 30.

अर्णास् n. water 3, 26.

अर्त्ति f. pain. 3, 4.

अर्थ 1) cause, motive. 5, 81. 2) intention, purpose. 3) meaning, signification. 4) wealth. 1, 80. 5, 81. Comp. **देवतार्थ**, **युद्धार्थ** 2, 291.

अर्थवाद m. praise. 1, 145.

अर्थव्ययसह adj. prodigal. 5, 46.

अर्थागम m. income. 2, 278.

अर्थिन् m. a beggar. 2, 204.

अर्ध 1) adj. half. 2, 407. 2) m. a part. 4, 28.

अर्धगुच्छ m. a necklace consisting according to HC. and Rāyam. (**गुत्सार्ध**) of 24 strings. 2, 407.

अर्धचंद्र m. an arrow with a head like a crescent. 2, 314.

अधोर्ग adj. reaching to the middle of the thigh, e. g. a petticoat. 2, 392.

अर्भक m. a child, the young of any animal. 2, 347.

अर्यमन् m. the sun. 1, 35.

अर्य m. a master. 2, 188.

अर्वत् 1) m. a horse. 2, 281. 2)

f. **अर्वती** a mare. 2, 285.

अर्वन् adj. bad, inferior. 2, 182.

अर्वाक्कूल n. the near bank of a river. 3, 45.

अर्श n. piles. 2, 451.

अर्शस् n. piles. 2, 450.

अर्शस adj. afflicted with piles or haemorrhoids. 2, 451.

अर्हत् m. a Jaina saint. 1, 86.

अल n. the tail (or rather the sting) of a scorpion. 3, 23.

अलक n. curled hair, a lock. 2, 376.

अलका f. the residence of Kuvera. 1, 83.

अलक्तक m. lac. 2, 400.

अलक्ष्मी f. (nom. **अलक्ष्मीः**), misfortune, calamity, personified as a goddess. 1, 86.

अलगद् m. a water snake. 3, 21.

अलङ्करण n. an ornament. 2, 403.

अलङ्कर्मिण adj. skilful, clever. 2, 215.

अलङ्कार m. an ornament. 2, 384.

अलर्क m. a mad dog. 2, 127.

अलस adj. indolent, lazy. 2, 232.

अलात n. a fire brand. 1, 67.

अलाबू f. a long white gourd (cucurbita lagenaris). 2, 54.

अलि m. a bee. 2, 100.

अलिक n. the forehead. 2, 370.

अलिङ्गर m. an earthen water jar. 2, 162.

अलिन् m. a bee. 2, 100.

अलिङ्क m. a terrace before a house. 2, 144.

अलीक n. untruth, falsehood.
1, 144.

अल्प adj. small: 4, 3.

अवक् m. dust, sweepings. 2,
147.

अवकाश m. opportunity. 5, 85.

अवकीर्ण adj. scattered. 4, 29.

अवकीर्णिन् m. a religious student who has broken his vows by incontinency. 2, 249.

अवकृष्ट adj. vile, inferior. 2,
182. v. r. for **अपकृष्ट**.

अवकेशिन् m. a tree without fruit. 2, 23.

अवक्रय m. price. 2, 418.

अवगाह m. a bucket (? — जलद्रोणी). 4, 69. The Çkd. of Rādhākānta reads **अवगाह**, but the meaning **नौकाजल-सेचनपात्रं** has no authority. The Oxford Ms. of the Çab-damālā reads **अवगाहो जलद्रोणी**.

अवगीत adj. 1) seen frequently, well known, *decanta-*

tus. 2) censured, blamed.
4, 70.*

अवग्रह m. the forehead of an elephant. 2, 63.

अवग्रहिणी f. See **गृहं**.

अवचूल m. an ornament hanging downwards from the top of a banner. 2, 303. See **उचूल**.

अवज्ञा f. disregard, contempt.
4, 30.

अवज्ञात adj. despised. 4, 29.

अवट m. a hole or pit. 4, 97.
5, 16.

अवटु 1) f. the nape of the neck.
2, 370. 2) n. (?) a hole, a rent. 3, 2.

अवतंस } m. 1) a garland of
अवतंसक } flowers worn on the
crown of the head. 2) an ear-
ring. 2, 399.

* **अवगीतं तु निर्वेदे ऽनूक्तं**
दृष्टे विगर्हिते. Ajaya.

अवतमस n. slight darkness.
1, 110.

अवतोका f. a cow which has
miscarried. 2, 115.

अवदंश m. a stimulant to drink.
2, 173.

अवदात adj. white. 4, 47.

अवद्य adj. low, inferior. 2, 182.

अवधारणा n. determining, stat-
ing or holding with posi-
tiveness and assurance. 5,
95. 98.

अवधि m. 1) a boundary, a li-
mit. 2, 104. 2) a hole, a pit.
5, 16. 3) an agreement 5, 32.

अवध्य adj. not to be killed,
sacred. 2, 251.

अवधस्त adj. scattered. 4, 29.

अवनि f. the earth. 2, 1.

अवन्तिसोम m. sour gruel. 2,
163.

अवन्ती f. Ujjayini, the modern
Oujein. 2, 132.

अवपात m. a hole or pit. 4, 97.

अवशृथ m. a supplementary
sacrifice made to atone for
any defects in a principal
and preceding one. 2, 262.*

अवम adj. low, inferior. 2, 182.

अवयव m. a member, a part.
4, 59.

अवरज m. a younger brother.
2, 351.

अवरोध m. a seraglio, a haram.
2, 325.

अवरोह m. a creeping plant
climbing up to the top of a
tree. 2, 29.**

• प्रधानयागो दीक्षा । त-
स्यांतः समापको यो ऽपरो
यज्ञो न्यूनत्वादितोषनिरा-
सार्थं प्रधानयागस्य पूरणाय
प्रतिष्ठार्थं क्रियते सो ऽवभृथः।
Rāyam.

• वृक्षमूलात्प्रभृति वृक्षा-
यपर्यंतं गता गुडूच्यादिलता-
प्यवरोहः । Rāyam.

अवर्णवाद् m. censure, blame, reproach. 1, 148.

अवलम्ब n. the waist. 2, 362.

अवलीढा f. disregard, contempt. 4, 30.

अवलेप m. pride, haughtiness. 4, 37.

अवलोकन n. looking, seeing. 2, 411.

अवश्यं adv. certainly, positively. 5, 50.

अवश्याय m. frost, hoar frost. 3, 28.

अवष्टम्भ m. — सौष्टव. 4, 74.

अवसर m. occasion, opportunity. 4, 65. 5, 65. 85.

अवसान n. end, termination. 5, 39. 67. 2, 25.

अवस्कन्द m. assault, attack. 2, 297.

अवस्कर m. 1) faeces, excrement. 3, 15. 2) a privy, an organ of generation. 5, 37.

अवहार m. a shark. 3, 34.

अवहित्य n. dissimulation. 4,

87. अंगविकृतस्य रोमांचा-

देराच्छादनादवहिःस्थित-

त्वमवहित्या। अवहित्यम-

थोयतेति भारतात् लीव-

मपि। Rāyam.

अवहेल n. disregard, contempt. 4, 30.

अवाक्यश्रुति adj. deaf and dumb. 2, 454.

अवाग्भाग m. the part below. 2, 26.

अवाक् 1) n. of अवाच, down, below, downwards. 1, 102. 2) f. अवाची the south. 1, 101.

अवि m. a sheep. 2, 124.

अविहस n. ewe's milk. 2, 124.

अविनीता f. an immodest woman. 2, 341.

अविमरीस n. ewe's milk. 2, 124.

अविरत adj. unceasing, continual. 4, 13.

अविसोढ n. ewe's milk. 2, 124.

अविस्पष्ट adj. unclear, indistinct. 1, 141.

अवी f. (nom. ईः), a woman in her courses. 2, 333.

अवेक्षा f. attention, watchfulness. 4, 97.

अव्यक्त 1) adj. indistinct, unclear. 5, 56. 2) inarticulate. 1, 140. 3) m. the supreme spirit. 5, 56.* 4) a fool. 5, 56.

अव्यक्तवाच् adj. speaking indistinctly. 2, 232.

अव्यंजन adj. beardless. 2, 123.

अव्यापार m. vacation from work, state of being unemployed. 5, 65.

अशन n. 1) eating. 2, 170. 2) food. 2, 164. 5, 83.

अशनाया f. hunger. 2, 206.

अशनि m.f. Indra's thunderbolt. 1, 56.

अशुभ n. 1) sin. 3, 5. 2) misfortune. 5, 18.

अशोक m. a tree (Jonesia asoka). 2, 37.

अश्मगर्भ n. an emerald. 2, 20.

अश्मन् m. a stone. 2, 13.

अश्मंतक n. an oven or stove. 2, 158.

अश्मसार n. iron. 2, 16. अश्मसारं च शस्त्रकमित्यमरमालायां क्लीबमपि. Rāyam.

अश्र 1) m. a corner. 4, 42. See अश्रि. 2) a tear. 2, 364. See अश्रु.

अश्रांत adj. continual. 4, 13.

अश्रि f. a corner. 4, 42.

अश्रु n. a tear. 2, 364.

अश्लील adj. coarse, vulgar. 1, 142.

अश्व-m. a horse. 2, 281.

अश्वतर m. a mule. 2, 295.

अश्वत्थ m. the holy fig tree. (Ficus religiosa) 2, 41.

अश्वमुख m. a Kinnara, an attendant on Kuvera. 1, 82.

* In this sense it appears generally as a neuter.

अश्वारोह m. a horseman. 2, 235.

अश्विन् m. du. the twin sons of
Açvini, and physicians of the
gods. 1, 84.

अष्टापद् n. gold. 2, 18.

अष्टीवत् m. the knee. 2, 360.

असंशय m. absence of doubt,
certainty. 5, 99.

असकृत् adv. repeatedly, again.
4, 39.

असक्त adj. continual. 4, 13.

असती f. an unchaste woman.
2, 341.

असन n. a tree (pentaptera
tomentosa). 2, 44.

असंपूर्ण adj. incomplete. 4, 28.

असंमत adj. disapproved, des-
pised. 2, 211.

असह्य m. an enemy. 2, 300.

असार adj. pithless, empty, vain.
4, 92.

असि m. a sword. 2, 317.

असिक्री f. a woman in attend-
ance in a haram. 2, 336.

असित 1) adj. black. 1, 50. 4,
49. 2) m. the planet Saturn.
1, 48.

असिधेनु }
असिपुत्रिका } f. a knife. 2, 318.

असु m. pl. life. 1, 134.

असुर m. a demon. 1, 5.

असुहृद् m. an enemy. 2, 300.

असृग्धरा f. the skin. 3, 8.

असृज्ज n. blood. 3, 10.

असेचनक adj. insatiable. 2, 195.
According to Amara 'charming
to such extent that the eye
does not get tired of look-
ing at it.'

असौम्य adj. not pleasing, un-
friendly. 4, 87.

अस्तिमत् adj. wealthy. 2, 214.

अस्त्र n. 1) a weapon in general.
2, 307. 2) a bow. 2, 309.

अस्थाग adj. deep. 3, 27.

अस्थि n. a bone. 3, 10, 11.

अस्थिपंजर n. a skeleton. 3, 11.

अस्निग्ध adj. unkind, harsh. 4, 98.

अस्र n. blood. 3, 10.

अस्रु n. a tear. 2, 364.

अस्वप्न m. a god. 1, 4.

अस्वाध्याय m. a brahman who has not read the Vedas previous to his investiture. 2, 250.

अहंयु adj. proud, conceited. 2, 224.

अहंकार m. pride, haughtiness. 4, 37.

अहंकारिन् adj. proud, conceited. 2, 224.

अहृत n. new clothes. 2, 395.

अह्वहमिका f. outdoing a rival. 4, 99.

अहर्षति m. the sun. 1, 37.

अहस् n. a day. 1, 106.

अहार्य m. a mountain. 2, 10.

अहि m. a snake. 3, 18, 20.

अहित m. an enemy. 2, 300.

अहिर्बुध्न m. Īiva. 1, 13.

अहीरणिन् m. a kind of snake. 3, 21. Purushottama writes अहीरणि.

अहोरात्र n. day and night. 1, 105. A day and night of the Pitris last a month, of the gods a year, of Brahman 2000 yugas of the gods. 1, 115.

अङ्गाय adv. soon, quickly, speedily. 4, 12.

आ.

आकर m. a mine. 2, 14.

आकर्ष m. 1) a die, dice. 2) playing with dice. 3) a draught-board. 5, 59.

आकल्प m. ornament, decoration. 2, 384.

आकल्प n. sickness, disease. 2, 445.

आकस्मिक adj. (f. i), sudden.
5, 98.

आकारं m. an affection of the
body, considered as indicative
of mental sentiment or emo-
tion. 4, 87.

आकारण n. calling, inviting.
1, 154.

आकुल adj. filled with. 4, 17.

आकुलक — **आकुल** adj. con-
fused, disordered. 4, 46.

आकूत n. intention, purpose.
4, 77.

आक्रंद m. war, battle. 2, 298.

आक्रांत adj. — **आस्थित**. 4,
96.

आक्रोश m. reviling, impre-
cation. 1, 149. 5, 59.

आक्षेप m. abuse, taunt. 1, 149.
2, 223.

आखंडल m. Indra. 1, 53.

आखात m. a natural pond.
3, 53.

आबु m. a rat, a mouse. 2, 80.

आबुर्थ m. Ganeṣa. 1, 18.

आखेटक m. chase, hunting. 2,
280.

आख्या f. a name. 1, 152.

आख्यान n. }
आख्यायिका f. } a tale, a le-
gend. 1, 152.

आगंतु m. a guest. 2, 203.

आगम m. sacred science. 1, 9.

आगस् n. offence, transgres-
sion. 4, 64.

आगुर f. assent. 4, 30.

आग्नेयी f. the wife of Agni. v. r.
1, 66.

आघाट m. a boundary, a limit.
2, 104.

आधार m. clarified butter. 2,
120.

आगिरस m. Brihaspati. 1, 47.

आचमन n. sipping water be-
fore or after religious cere-
monies. 2, 253.

आचार m. custom, usage, prac-
tice. 5, 66. 83.

आचारातिक्रम (?). 4, 98.

आचित adj. gathered, accumulated. 4, 17.

आच्छाद् m. clothes. 1, 121.

आच्छादन n. 1) clothes. 2, 393.
2) the wooden frame of a roof.
2, 148.

आच्छोदन n. hunting, chase.
v. r. 2, 280.

आज्ञानेय m. a horse of a good
breed. 2, 284.

आज्ञि f. war, battle. 2, 298.

आजीव m. 1) livelihood, subsistence. 2, 415. See पण्या-
जीव. 2) a Jaina beggar. 2, 190.

आज्य n. clarified butter. 2, 120.

आटि f. a bird (turdus ging-
inianus). 2, 94. See आति.

आढोप m. pride. 4, 37.

आडंबर m. 1) the sound of a
drum (?). 2) the roaring of
elephants (?). 3) — प्रपंच,
5, 55.

आढकी f. a kind of pulse
(cytissus cajan). 2, 429.

आद्य adj. rich, wealthy. 2, 201.

आतंक m. 1) sickness, disease.
2, 445. 2) fear. 4, 40.

आतप m. the heat produced
by sunshine. 1, 40.

आतपत्र n. a parasol. 2, 268.

आतर m. money paid for being
ferried over a river, fare,
freight. 3, 49. The same is
expressed, according to Ra-
yam. by आतार and अनुतर.

आतायिन् m. a kite. v. r. 2, 95.

आतायिन् m. a kite. 2, 95.

आति f. a bird (turdus ging-
inianus). 2, 94.

आतिथेय n. }
आतिथेयी f. } hospitality. 2,
204.
आतिथ्य n. }

ओतोय n. a musical instru-
ment. 1, 93.

आत्मज m. a son. 2, 342.

आत्मनू m. 1) the soul. 1, 134.
2) nature, disposition, cha-
racter. 4, 97. 5, 64.

आत्मभू m. 1) Vishnu. 1, 24.
2) Kāma. 1, 33.

आत्मीय adj. related, cognate.
2, 354.

आत्रेयिका f. a woman in her
courses. 2, 333.

आदर्श m. a mirror. 2, 400.

आदि adj. 1) first. 4, 22. 2) at
the end of a compound: et
cetera, and so on. 5, 101.

आदित्य m. 1) the sun. 1, 35.
2) a deity in general. 1, 4.

आदिम adj. first. 4, 90.

आदीनव m. a fault. 4, 86.

आदेशिन् m. an astrologer. 2,
248.

आदेष्टु m. a person instituting
the performance of a sacri-
fice. 2, 265.

आद्य adj. first. 4, 90.

आयून् adj. voracious. 2, 195.

आधार m. 1) a receptacle. 5,
12. 2) a pond. 3, 54.

आधि m. mental pain, anxiety.
2, 380.

आधोरण m. an elephant-
driver. 2, 70.

आनक m. a sort of drum. 1,
97.

आनकडुडुभि m. Vasudeva, the
father of Krishna. 1, 27.

आनन n. the face. 2, 363. 97.

आनन्द m. joy, delight. 1, 123.

आनाय m. a net. 2, 439.

आनाह m. length. 4, 101.

आनुपूर्वी f. order, method, suc-
cession. 4, 54.

आपगा f. a river. 3, 43.

आपण m. a shop. 2, 141.

आपन्नसत्त्वा f. a pregnant wo-
man. 2, 343.

आपान n. a liquor shop. 2, 173.

आपीड m. a chaplet worn on
the crown of the head. 2, 399.

आपीन n. an udder. 2, 116.

आप्त m. a relation. 2, 354.

आप्लवन n. bathing, ablution.
2, 253.

आबन्ध m. a thong of leather

which fastens the oxen to the yoke of a plough. 2, 420.

आबंधन n. a tie. 5, 19.

आबाधा f. pain. 3, 4.

आभरण n. an ornament. 2, 384.
404.

आभीर m. a cow-herd. 2, 432.

आभीरपल्ली f. a station of herdsmen. 2, 106.

आभील adj. formidable, fearful. 4, 20.

आभोग m. fulness, completeness. 4, 70.

आम m. sickness, disease. 2, 445.

आमगंधिक n. the smell of raw meat. 3, 9.

आमंत्रण n. calling to, addressing a person. 5, 97.

आमय m. sickness, disease. 2, 445.

आमलकी f. emblic myrobalan (*phyllanthus emblica*). 2, 463.

आमिक्षा f. a mixture of boiled and coagulated milk. 2, 261.

आमिष n. 1) meat. 3, 9. 2) a present, a bribe. 2, 279.

आमुक्त adj. dressed, accoutred. 4, 62.

आमुष्यायण m. the son of a celebrated father. 2, 240.

आमोद m. fragrance. 1, 77.

आन्नाय m. sacred doctrine, handed down by oral tradition. 2, 247. 2) the Veda. 1, 9.

आम्र m. the mango tree (*mangifera indica*). 2, 37.

आम्रेडित n. repetition of a sound or word. 1, 153.

आय m. income, revenue. 2, 278.

आयःशूलिक m. a man who, in order to attain an object, uses forcible, instead of gentle means, as for instance a beggar, who holds a lance to your breast, in begging for alms. 2, 216.

आयत adj. long. 4, 66. •

आयतन n. a shed for sacrifices.
2, 138.

आयति f. future time. 1, 118.

आयल्लक n. regretting, long-
ing. 4, 57.

आयाम m. length. 4, 101.

आयुध n. a weapon. 2, 307. 5,
48, 81.

आयुर्वेदिन् m. a physician. 2,
457.

आयुष्मत् adj. long-lived. 2, 226.

आयोधन n. war, battle. 2, 298.

आरकूट m. brass. 2, 15.

आरक्ष m. the part beneath the
frontal projections on the
forehead of an elephant. 2, 63.

आरग्वध m. a tree (cassia fis-
tula). 2, 43.

आरनाल n. sour gruel made
from boiled rice after fer-
mentation. 2, 163.

आरंभ m. beginning. 4, 22.

आराय n. the head of certain
arrows, having the shape of
an awl, or an arrow of that
kind. 2, 314. Cf. Ārṇagadhara-
paddhati 80, 64. आरामुखं
क्षुरप्रं च गोपुच्छं चार्धचन्द्रकं ।
सूचीमुखं च भल्लं च वत्सदंतं
द्विभल्लकं ॥ कर्णिकं काकतुंडं
च तथान्यान्यप्यनेकशः । फ-
लानि देशदेशेषु भवंति ब-
हुवृत्ततः ॥ आरामुखेन वै चर्म-
क्षुरप्रेण च कार्मुकं । सूचीमु-
खेन कवचमर्धचन्द्रेण मस्तकं ।
भल्लेन हृद्यं वेध्यं etc.

आरात् adv. 1) near. 4, 7. 2)
far. 4, 8.

आराधना f. service, worship.
1, 129.

आराम m. a grove in the out-
skirts of a town. 2, 57.

आरालिक m. a cook. 2, 276.

आरिक m. doubt, uncertainty.
4, 6.

आरोपित adj. placed in or upon. 4, 62.

आरोह m. 1) height. 2, 26. 2) the buttocks. 2, 357.

आरोहण n. a ladder, a staircase. 2, 146.

आर्त्ति f. pain. v. r. 3, 4.

आर्द्रक n. ginger in the undried state. 2, 461.

आर्द्रालुब्धक m. the dragon's tail or descending node. 1, 49.

आर्य m. 1) a respectable, venerable man. 1, 99. 2, 217. 2) a Vaiçya. 2, 415. 3) a guard of the women's apartments. 5, 28. 4) f. **आर्या**, Pārvatī. 1, 15.

आर्षभ m. a bull fit for castration. 2, 109.

आलम्भ m. killing, slaughter. 2, 323.

आलय m. a dwelling, a house. 2, 137.

आलवाल m. a trench for water dug at the root of a tree. 2, 29.

आलस्य n. idleness, indolence. 4, 72.

आलान n. the post to which an elephant is tied. 2, 66.

आलि m. a scorpion. 3, 23.

आलिङ्गन n. embracing, an embrace. 2, 413.

आली f. 1) a woman's female friend. 2, 332. 2) a row or range. 4, 36. 3) a causeway, a bridge. 3, 54.

आलेख्यलोखा f. painting. (?). 4, 43.

आलोक m. light, lustre. 1, 66.

आवर्ण n. a shield. 2, 305.

आवर्त m. a whirlpool. 3, 46.

आवर्हित adj. eradicated. 4, 27.

आवली f. a row or range. 4, 36.

आवसथ m. a dwelling, a house. 2, 136.

आवाप m. 1) a trench for water dug at the root of a tree. 2, 29. 2) a bracelet. 2, 402.

आवाल n. a trench for water dug at the root of a tree. 2, 29.

आवास m. a dwelling, a house. 2, 136. Comp. त्रिंश°

आविक m.(?) a woollen blanket. 2, 396.

आविड adj. crooked. 4, 11.

आवुंक m. a father (in theatrical language). 1, 99.

आवेश m. conceit, pride. 4, 37.

आवेशन n. a work-shop. 2, 141.

आवेशिक m. a guest. 2, 203.

आवेष्टक m. an enclosure, a wall. 2, 135.

आशंसा f. wish, desire. 4, 25.

आशंका f. fear. 4, 40.

आशय m. a receptacle. 5, 12.

आशा f. 1) a región. 1, 100. 2) desire. 2, 209.

आशिस f. (nom. āśis) a serpent's fang. 3, 20.

आशी f. v. r. for आशिस. 3,

20. (Āśim iva kalām indoh. Rājasekhara quoted by R.M.).

आशीर्विष v. r. for आशीविष. 3, 19.

आशीविष m. a snake. 3, 19.

आशु adj. quick, fast. 4, 12.

आशुशुक्लि m. fire. 1, 63.

आश्चर्य n. a wonder, a marvel. 4, 60.

आश्रम m. 1) a hermitage. 2, 143. 2) a religious order of four kinds, according to the different periods of life. See ब्रह्मचारी, गृहस्थ, वानप्रस्थ, यति. 2, 238.

आश्रय m. support, shelter, refuge. 2, 143.

आश्रयाश m. fire. 1, 64.

आश्लेष m. embracing, an embrace. 2, 413.

आषाढ m. a staff of Palāṣa wood carried by ascetics on the day of full moon of the month Ashādhā. 2, 256.

आसन n. 1) a seat in general; a stool, chair, couch, carpet, etc. 1, 121. 2, 155. 256. 2) the withers of an elephant. 2, 62.

आसंदी f. a couch. 2, 156.

आसन्न adj. near. 4, 8.

आसव m. spirituous liquor. 2, 175.

आसार m. a heavy fall of rain. 1, 59.

आसीन adj. sitting. 2, 231.

आसुतीवल m. one who causes a sacrifice to be performed on the day of the new or full moon, etc. 2, 265.

आसुरी f. black mustard (*sinapis chinensis*, Lin.). 2, 426.

आस्तरण n. a coloured cloth or blanket thrown over the back of an elephant, or a carriage, etc. 2, 153.

आस्थान 1) n. a royal waiting-room. 4, 93. 2) f. **आस्थानी**, an assembly. 4, 60.

आस्थित — **आक्रांत**. 4, 96.

आस्य n. the mouth, the face. 2, 363.

आहव m. war, battle, 2, 298.

आहवनीय m. the sacred fire in which oblations are offered. 5, 3.

आहार m. 1) eating. 2, 170. 2) food. 2, 164. Comp. **त्रिदश**°

आहाव m. a trough or ditch near a well for watering cattle. 3, 62.

आहित adj. placed. 4, 62.

आहितुंडिक m. a snake-catcher. 2, 458.

आहो part. or. 5, 94. (**स्थाणु**° **राहो** पुरुषः 'is this a trunk of a tree or a man?' Kshira-svâmin).

आहोपुरुषिका f. a vain determination to accomplish an object, vaunting of one's power. 4, 99. (Durgâ is called Indra's âhopurushikâ i. e. his vaunting in battles. Ânandalahari. 7.) **निजमुज्ज्वलाहो**° **पुरुषिकांकारंकारं** Bhv. I, 79.

आह्वान n. 1) calling, inviting. 1, 154. 2) a name. 1, 152.

इ.

इ m. a name of Kāma. 1, 34.

इचिकिल m. mud, mire. 3, 56.

इच्छा f. wish, desire. 4, 25.
Comp. महेच्छ.

इज्जल m. a plant (barringtonia acutangula). 2, 40.

इज्याशील adj. performing many sacrifices. 2, 265.

इडा f. 1) earth. 2) heaven. 3) an artery on the left side of the body, one of the three (idā, pingalā, sushumnā) principal channels of vital breath.* 5, 60.

* Comp. Vrihannāradya-purāṇa Chapter 31: जंतूनां दक्षिणा नाडी पिंगला परि-कीर्तिता । सूर्यदेवतका चैव पितृयोनिरिति श्रुता ॥१५५॥ देवयोनिरिति ख्याता इडा नाडी त्वदक्षिणा । तत्राधि-देवतं चंद्रं शृणुध्वं गदतो मम ॥१५६॥ एतयोरुभयोर्मध्ये सुषु-म्ना नाडिका स्मृता । अतिसू-

इतर pron. adj. 1) other, different. 2, 325. 2) low, vile, vulgar. 2, 193.

इतरेतर pron. mutual, reciprocal. 4, 35.

इति part. 1) therefore (हृती-ति पलायते 'he strikes, therefore the other runs away.'). 2) thus, similarly (गौरश्चो हृस्तीति ज्ञातिः 'a cow, a horse, an elephant, and animals of a similar kind form a class.'). 3) it is so. 4, 95.

हमा गुह्यतमा श्रेया सा ब्रह्म-
देवता ॥१५८॥ Gorakshaçataka
99. प्राणं चेदिडया विवे-
त्यरिमितं भूयो ऽन्यया रेचये-
त्पीत्वा पिंगलयाममीरणम-
थो बद्धा त्यजेद्दामया । सूर्या-
चंद्रमसोरनेन विधिना विब-
ह्वयं ध्यायतां शुद्धा नाडिगणा-
भवन्ति यमिनां मासत्रया-
हर्धतः ॥

- 4) and so on (ब्राह्मिन्या-
द्यास्तु मातरः 'the divine
mothers are Brāhmi etc.').
5) in conclusion, here ends
(इति स्वर्गवर्गः 'here ends
the chapter of heaven'). 5, 101.
- इतिरु part. according to tra-
dition. 5, 91. (इतिरु वृद्धैरु-
क्तमिरु वटे यत्तः प्रतिवस-
तीति 'it is told by old men,
a. t. t., that this figtree is inha-
bited by a Yaksha' R. M.)
- इवरी f. an unchaste woman.
2, 341.
- इध्म m. fuel. 1, 69.
- इन m. 1) a master, a lord. 5,
39. 2) a wealthy or power-
ful man. 2, 201. 3) the sun.
1, 35.
- इंदिरि m. a bee. 2, 100.
- इंदिरा f. Lakshmi. 1, 31.
- इंदीवर n. a blue lotus. 3, 59.
- इंडु m. the moon. 1, 42.
- इंद्र m. the god of heaven and
regent of the east quarter.
1, 52. 55. 100.

- इंद्रकोश m. a platform. 2, 139.
- इंद्रप्रहरण n. Indra's thunder-
bolt. 1, 56.
- इंद्रलुप्त n. a disease producing
baldness. 2, 450. Comp. ऐंद्र-
लुप्तिक.
- इंद्राणी f. the wife of Indra.
1, 55.
- इंद्रायुध m. a horse marked with
black about the eyes. 2, 283.
Comp. HC. on IV, 309: म-
ल्लिकाक्षः सितैर्नेत्रैः स्याद्वा-
जोद्रायुधो ऽसितैः ॥
- इंद्रावरज m. Vishnu or Krishna.
1, 23.
- इंद्रिय n. 1) an organ of sense.
2, 380. 2) semen virile. 3, 16.
- इंद्रियग्राम m. the senses col-
lectively. 5, 25.
- इधन n. fuel. 1, 69.
- इभ m. an elephant. 2, 59.
- इरमद् m. a flash of lightning. 1, 70.
- इरा f. 1) the earth. 2) water.
3) speech. 4) food. 5, 83.

इरिण n. a spot with saline soil. 2, 3.

इला f. 1) a cow. 5, 48. 2) the earth. 2, 1. 3) speech. 5, 48.
Comp. इडा, इरा.

इष m. the month Âçvina (September-October). 1, 114.

इषिका f. a kind of reed (saccharum spontaneum). 2, 36.

इषु m. f. an arrow. 2, 311.

इषुधि m. f. a quiver. 2, 310.

इष्टका f. a brick. 2, 138.

इष्वास n. a bow. 2, 309.

इ.

ई A part. expressive of 1) grief, 2) anger, 3) possibility, 4) proximity. 5, 89.

ईक्षण n. 1) sight, seeing. 2, 411. 2) the eye. 2, 364.

ईडा f. praise. 1, 145.

ईति f. calamity, arising from excessive rain or drought, foreign invasion, or birds, rats, locusts, which destroy the crops. 1, 127.

ईप्ता f. wish, desire. 4, 25.

ईर्म n. a wound. 3, 8.

ईर्वारु v. r. for एर्वारु. 2, 54.

ईर्ष्या f. envy. 4, 55.

ईर्ष्यालु adj. envious. 2, 229.

ईली f. According to Kshira-svâmin, a single-edged sword, used as a weapon by the Turushkas. 2, 440.

ईश m. a lord, a mighty man. 2, 201.

ईशान m. Īiva. 1, 11.

ईश्वर m. a lord, a powerful man. 2, 201.

ईषत् adv. a little. 5, 96. 2, 412.

ईहामृग m. a wolf. 2, 73.

उ.

उत्ततर m. a large bull. 2, 110.

H. C. on IV, 324 explains the word by *hrasita ukshā*.

उत्तन् m. an ox or bull. 2, 108.

उवा f. a pot. 2, 159. 168.

उव्य adj. boiled in a pot, as e. g. meat. 2, 168.

उय m. Çiva. 1, 11.

उयधन्वन् m. Indra. 1, 54.

उचित adj. right, proper. 4, 61.

उच्च adj. high. 4, 66.

उच्चंड adj. quick, fast. 4, 98.

उच्चय m. the knot which fastens the lower garments round the loins. 2, 392.

उच्चार m. faeces, excrements. 3, 15.

उच्चावच adj. various, unconnected, digressive. 1, 139.

उच्चूल m. an ornament tied upwards on the top of a banner. 2, 303. Comp. अवचूल.

उच्चैःश्रवस् m. the horse of Indra. 1, 6f.

उच्चैस्तर adj. higher, louder, very high. 1, 140.

उच्छिष्ट 1) adj. left, rejected.

2) n. remainder. Comp. अनु-

च्छिष्ट, भुक्तोच्छिष्ट, मधूच्छिष्ट.

उच्छीर्षक n. a pillow. 2, 154.

उच्छावत्त adj. unshackled, unrestrained, free. 4, 66.

उज्जयिनी f. n. pr. of a city the modern Ujjein, 2, 132.

उज्ज्वल adj. splendid, bright, pure. 1, 132.

उज्जित adj. left, rejected. 4, 29.

उज्ज n. a hut, a house. 2, 136.

उज्जु n. a star. 1, 51.

उज्जुप n. a raft, a float. 3, 49.

उताहो part. or. 5, 94. Comp. आहो.

उत्क adj. desiring or longing for. 2, 231.

उत्कर adj. exceeding, excessive. 4, 59.

उत्कंठा f. regretting, longing. 4, 57.

उत्कंठित adj. desiring or longing for. 2, 231.

उत्कर m. a multitude. 4, 1.

उत्कर्ष m. 1) excellence, eminence, superiority. 5, 50. 67. 2) joy, pleasure (?). 1, 123. Comp. गुणोत्कर्ष.

उत्कलिका f. 1) a wave, a billow. 3, 31. 2) strong desire, longing. 4, 57.

उत्क्रोच m. a bribe. 2, 279.

उत्क्रोश m. an osprey. 2, 94.

उत्तंस m. 1) a chaplet, a wreath worn on the crown of the head. 2) an earring. 2, 399.

उत्तम adj. chief, principal, best. 4, 5.

उत्तमांग n. the head. 2, 363.

उत्तर adj. 1) future. 1, 118. 2) f. उत्तरा the north. 1, 101.

उत्तरंग n. the lintel of a door. 2, 145.

उत्तरच्छद m. a cover, a wrapper. 2, 153.

उत्तराशापति m. Kuvera, 1, 79.

उत्तरासंग m. an upper garment. 2, 255.

उत्तरीय n. an upper garment. 2, 391.

उत्ताल adj. swift, speedy. 2, 215. 2) high, tall. 5, 14.

उत्पल n. a blue lotus. 3, 59.

उत्पश्य adj. looking upwards. 2, 230.

उत्पाटित adj. torn out, eradicated. 4, 27.

उत्पात m. a portent, any natural prodigy or phenomenon. 1, 127. 5, 54.

उत्पिञ्जल adj. confounded, confused. 4, 46.

उत्प्राप्त m. excess (*ādhikya* RM.) Comp. सौत्प्राप्त.

उत्स m. a spring, a fountain. 3, 55.

उत्संग m. the lap. 2, 373.

उत्सर्ग m. gift, donation. 2, 264.

उत्सव m. a festival. 4, 78. 5, 65.

उत्सादन n. rubbing and cleaning the body with fragrant unguents. 4, 46.

उत्सारक m. a doorkeeper, a porter. 2, 269.

उत्साह m. effort, exertion, energy, magnanimity. 1, 91. 4, 94. Comp. **महोत्साह**.

उत्साहन n. effort, perseverance. 5, 84.

उत्सुक adj. desiring, longing for, attached to. 2, 198.

उत्सृष्ट adj. thrown away, left. 4, 29.

उत्सेध m. the body. 5, 17.

उदक n. water. 3, 26.

उदक्या f. a woman in her courses. 2, 333.

उद्गम m. fertile soil. 2, 5.

उद्य adj. high, tall. 4, 66.

उदच् 1) adj. (nom. **उदङ्**, **उदी-**

ची, **उदक्**) northern. 1, 103.

2) f. (udici) the north. 1, 101.

उदचन n. a lid or cover. 2, 161.

उदचित adj. thrown upwards. 4, 83.

उदधि m. the ocean. 3, 30.

उदंत m. tidings, intelligence. 1, 146.

उदन्या f. thirst. 2, 208.

उदन्वत् m. the ocean. 3, 30.

उदपान n. a well. 3, 62.

उदर n. the belly. 2, 360. 5, 41.

उदरित adj. fat, corpulent. 2, 453.

उदर्क m. the future result of actions. 1, 118.

उदलावणिक adj. (f. 1), prepared with brine. 2, 167.

उदवसित n. a house, a dwelling. 2, 136.

उदधित् n. buttermilk with an equal proportion of water.

2. 120. अर्थं हृदि अर्थ-जलं
यत्र तदुद्दिष्टम्. Rāyam. Comp.
the note on तक्र.

उदात्त 1) adj. generous, noble.
2, 201. 2) m. the high accent
or acute. 5, 77.

उदार adj. generous, noble. 2,
201.

उदीचीन adj. northern. 1, 103.

उदीरण n. speaking, saying.
1, 138.

उदीर्ण adj. generous, noble.
2, 201.

उडुंबर n. copper. 2, 15.

उद्गमनीय n. bleached clothes.
2, 396.

उद्ग m. fig. a model, a pattern.
2, 223. Bhk. 7, 64 as an adj.

उद्वाटक n. the rope and
bucket of a well. 3, 63.

उद्वात m. commencement. 4, 65.

उद्दाम adj. unfettered, unre-
strained, free. 4, 66.

उद्दाल m. an inferior grain (pas-
palum frumentaceum). 2, 425.

उद्द्योत m. light, brilliancy.
1, 66.

उद्भूत adj. exceeding, excessive.
4, 59.

उद्भव m. joy, rejoicing. 1, 123.

उद्भान v. r. for *uddhmāna*.

उद्धार m. debt. 2, 417.

उद्दुष्ण n. erection of the hair
of the body. 3, 29.

उद्भूत adj. torn out, eradicated.
4, 27.

उद्धमान n. a fire-place, an oven.
2, 158.

उद्ग m. a river. 3, 44. Bhk. 6,
59.

उद्भुद्भ adj. budded, blown. 2,
32. Comp. उन्निद्र.

उद्भूत adj. excellent. 4, 59.

उद्भान n. a garden, a park. 1,
55. 83. 2, 58.

उद्द्योग m. exertion, persever-
ance. Comp. महोद्द्योग.

उद्दर्शन n. rubbing and clean-
ing the body with fragrant
unguents. 4, 46.

उद्धान v. r. for *uddhmāna*.

उद्वाह m. marriage. 2, 340.

उंडुर m. a rat. 2, 80. v. r. उंडुरु.

उन्न adj. whet. 4, 82.

उन्नत adj. raised, high, tall. 4, 66. 5, 14. 2, 455.

उन्निद्र adj. budded, blown. 2, 32. Çiçup. 4, 13. 31. Comp. उद्बुद्ध.

उन्माथ m. a snare, a trap. 4, 97.

उन्मिश्र adj. variegated. 4, 56.

उन्मिषित }
उन्मीलित } adj. budded, blown.
2, 32.

उन्मुख adj. (f. ई), looking upwards. 2, 230.

उन्मूलित adj. eradicated. 4, 27.

उपकंठ 1) adj. near, neighbouring. 4, 7. 2) n. neighbourhood, vicinity. 2, 56. 58. 3, 32.

उपकरण n. 1) an implement, instrument, tool. 5, 35. 80. 2) retinue. 2, 151.

उपकारिका } f. a royal tent
उपकार्या } 2, 135.

उपकुल्या f. long pepper. 2, 459.

उपक्रम m. beginning. 4, 22.

उपक्रोश m. censure, reproach. 1, 148.

उपगूहन n. embracing, an embrace. 2, 413. Uj. p. 150.

उपग्रहण n. the taking prisoner. 5, 57.

उपग्राह्य n. a present. 2, 279.

उपग्रह m. a contiguous resting place, or shelter (Comp. Bhk. पिपायाद्रिगुह्योपग्रान्वा-
नरान, she fed the monkies who had taken shelter in the cave). 2, 143.

उपचर्या f. the practice of medicine. 2, 457.

उपचार m. 1) attention, courtesy. 1, 129. 2) a present, an offering. 2, 279.

उपज्ञाप m. the stirring up dissension or disunion. 4 95. Çiçup. 2, 99.

उपजिह्वा f. a sort of ant. 3, 23.

उपज्ञा f. the commencement
of a thing not previously done.
4, 22: लघुत्वं केकय्युपज्ञं Bhk.
3, 31.

उपताप m. disease. 2, 445.

उपत्यका f. a forest at the foot
of a mountain. 2, 56.

उपदंश m. a relish, a stimulant
to drink. 2, 173.

उपदरा f. a present. 2, 279.

उपदीका } f. a sort of ant. 3,
उपदेहिका } 23. Taittir. Br.
I, 1, 3, 4.

उपद्रव m. a disaster, a cala-
mity. 1, 127.

उपधा f. trial of honesty. 4, 72.
Bhk. 7, 72.

उपधान n. a pillow. 2, 154.

उपाधि m. imposition, deception.
4, 24.

उपधृति f. a ray of light. 1, 39.

उपनगर n. a suburb. 2, 131.

उपनत adj. approached, near.
4 65.

उपनिधि m. a deposit, a trust,
especially if the goods are
not shown to the trustee. 1, 82.

उपनिषद् f. the knowledge of
Brahman as the only existent,
and the sections of the Veda
which treat of this knowledge.
1, 9.

उपपति m. a paramour. 2, 229.

उपप्लव m. an eclipse. 1, 41.

उपवर्ह n. a pillow. 2, 154.

उपभोग m. enjoyment. 4, 70.

उपमर्द m. — विप्रकार.
4, 84.

उपमातृ f. a fostermother, a
nurse. 2, 352.

उपमान n. analogy, illustration.
5, 87.

उपयाम m. marriage. 2, 340.

उपराग m. an eclipse. 1, 41.

उपरि adv. and prep. above.
1, 102. 2, 145.

उपरिष्ठात् adv. above. 1, 102.
2, 56.

उपल m. a stone. 2, 13.

उपलब्धि f. comprehension,
• understanding. 2, 179.

उपलिंग n. a portent, boding
misfortune. 1, 127.

उपलेपन n. ointment, unguent.

5, 11. गोचर्ममात्रभूमेस्तु

क्षुपलेपनजं फलं दत्त्वा। Bri-
hannārad. 34, 43.

उपवन n. a grove, a plantation.
2, 57.

उपवर्तन n. a country. 2, 129.

उपविष्ट adj. sitting. 2, 231.

उपवीत n. the sacrificial cord
or piece of cloth worn by the
three first classes of Hindus
over the left shoulder and
under the right. 2, 252. Comp.
निवीत, प्राचीनावीत.

उपशल्य n. an open piece of
ground near a town or village.
2, 104. Comp. शैलोपशल्य,
Cicup. 5, 8.

उपशाय m. sleeping alterna-
tively. 4, 54. Said of soldiers

when mounting guard etc.

निशोपशाय, Bhk. 7, 41.

Comp. उपशायिका (क्षत्रस्य):
Bhk. 8, 123.

उपसंव्यान n. a lower garment.
2, 391.

उपसंगृहण n. embracing one's
feet as a token of respect.
2, 243.

उपसंग्राह्य adj. worthy to be
saluted in the described man-
ner. 2, 243.

उपसन्न adj. approached, near.
4, 65.

उपसंपन्न adj. 1) sufficient. 2,
171. 2) dead. 3, 7.

उपसर्ग m. a portent of evil
omen, a calamity. 1, 127.

उपसर्जन n. something subor-
dinate, or inferior. 4, 78.

उपसर्जन भार्या 'a wife is sub-
ordinate or inferior (with
regard to the husband)', Kshi-
rasvāmin.

उपसर्था f. a cow fit to receive
the bull. 2, 117. Bhk. 6, 52.

उपसूर्यक n. the halo round the sun. 1, 41.

उपस्कर m. a particular condiment, consisting of mustard-seed, tamarind, peppers etc. 2, 166.

उपस्थ m. pudendum muliebre. 2, 359.

उपस्थित adj. approached, near, at hand. 4, 65.

उपस्पर्शन n. rinsing the mouth, sipping water for the purpose of religious purification. 2, 253.

उपहसित n. ridiculing, derision. 4, 46.

उपहार m. tribute, a present, a gift. 1, 128.

उपहर n. 1) vicinity. 5, 5. 2) solitude. 4, 23.

उपांशु adv. privately, secretly. 4, 23.

उपाकृत m. an animal immolated after previous solemn prayers 2, 262.

उपाय n. something subordinate or inferior. 4, 78.

उपात्त m. an elephant out of rut. 2, 65.

उपादान n. a present. 2, 279.

उपाधि m. consideration of moral duties. 4, 85.

उपाध्याय m. an expounder of the sacred books, a teacher, a preceptor. 2, 245. यो ऽध्यापयेदेकदेशं श्रुतेरङ्गान्यथापि वा । वृत्त्यर्थं स उपाध्यायो विद्वद्भिः परिगीयते ॥ Kāçikh. 36, 54.

उपानह (nom. उपानत्) f. a shoe of leather. 2, 156.

उपांत n. vicinity. 4, 8. Comp. नयनोपांत.

उपायन n. a present, a gift. 2, 279.

उपालम्भ m. reproach, censure. 1, 154.

उपासंग m. a quiver. 2, 310.

उपासना } f. worship, adoration, devotion. 1, 129.
उपास्ति }

उपेन्द्र m. Vishnu or Krishna.
1, 23.

अयव्यञ्जन adj. having the
marks of both sexes. 2, 275.

उमा f. 1) linseed. 2, 427. 2)
the wife of Çiva. 1, 16.

उमापति m. Çiva. 1, 11.

उम्य n. a field of linseed. 2, 8.
Comp. श्रौमीन.

उग m. a snake. 3, 18. 1, 119.

उण }
उभ्र } m. a ram. 2, 124.

उरी, a particle expressing
1) expansion, (उरीकृत्य पटं,
'having spread out the cloth');
2) assent or acceptance,
(Comp. तद्वत्तेन च किं राज्यं
मयेदमुररीकृतं Kâçikh. 45,
93. तद्विज्ञमुररीकुरु Kâçikh.
59, 36.) 5, 99. Comp. उरी.

उम्कद m. a corselet, a mail.
2, 304.

उस् n. the breast. 2, 372.

उसिज m. the female breast.

2, 371. Comp. असिरुह. Çi-
çup. 8, 59.

ऊ 1) adj. (f. ऊ or उर्वी),
large, great. 4, 14. 2) f. उर्वी,
the earth. 2, 1.

उर्वरा f. fertile soil. 2, 3.

उर्वशी f. the name of an Ap-
saras. 1, 88.

उत्प m. 1) a shrub 2, 35. 2)
a kind of grass (saccharum
cylindricum). 2, 36 Çiçup. 4,
8. 5, 62. Comp. Hindi *ûlûa*.

उत्तूक m. an owl. 2, 91.

उत्का f. a flame. 1, 67.

उत्मुक n. a fire-brand. 1, 67.

उल्लकसन n. erection of the
hair of the body. 3, 29. Pro-
bably from उल्ल - उर्णा Lat.
villus, and कसन.

उल्लाघ adj. recovered from
sickness, convalescent. 2, 225.

उल्लाप m. an outcry. 1, 150.

उल्लोच m. an awning, a canopy.
2, 155. उल्लोचैश्चन्द्रचारुभिः

Kāçikh. 3, 12. ध्वजस्तंभपता-
काश्च विचित्रोल्लोचकानि
च, ibid. 34, 106.

उल्लोल m. a surge, a billow.
3, 31. Comp. कल्लोल.

उत्त्व n. the uterine germ. 2,
345.

उत्तम adj. exceeding, much.
4, 59.

उशनस् m. (nom. उशना), the
planet Venus. 1, 48.

उशीर n. the fragrant root of
andropogon muricatum. 2, 467.

अर्बुध m. a name of Agni. 1, 62.

अषस् n. the dawn. 1, 111.

अरमण m. a name of Ani-
ruddha, the husband of
Ushas. 1, 34.

उद्ग m. a camel. 2, 125.

उट्टिका f. an earthen vessel.
5, 4.

उष्ण adj. hot, warm. 1, 40.

उष्णिका f. rice-gruel. 2, 165.

उष्णीष m. n. 1) a turban. 5,
10. 2) a diadem. 2, 410.

उस्र 1) m. a ray of light. 1, 39.
2) उस्रा f. a cow. 2, 113.

ऊ.

अधस् n. an udder. 2, 116.

अधस्य n. milk. 2, 119.

अव्य m. a man of the third,
or agricultural and mercan-
tile caste. 2, 415.

अी, a particle expressing 1)
expansion; 2) assent or ac-

ceptance. 5, 99. कार्यं दत्ते-
णोरीकृतं वया, Bhk. 8, 11.
Comp. अरी.

अरु m. the thigh. 2, 360. 368.

ऊर्ज m. 1) power, energy. 4, 94.
2) the month Kārttika (Octo-
ber-November). 1, 114.

अर्णनाभ m. a spider. 2, 101.

अर्णायु m. 1) a ram. 2, 124. 2) a woollen blanket. 2, 396.

अर्ध 1) adj. high, raised up. 2, 231. 2) अर्ध, adv. on high, up, upwards. 1, 102. 2, 303. 4, 83.

अर्धद्वय adj. raised up, standing up. 2, 231.

अर्धलोक m. heaven. 1, 3.

अर्मि m. f. a wave. 3, 31.

अर्मिका f. a finger-ring. 2, 404.
दीक्षितेन परिज्ञाता देवात्

द्यूतकृतः करे । उवाच दी-
क्षितस्तं च कुतो लब्धा
वयोर्मिका ॥ Kāçikh. 13, 69.

अर्मिमत् adj. bent, crooked.
4, 11.

अषण n. pepper. 2, 461. Comp.
त्र्यषूणा.

अप्मन् m. heat. 1, 67.

अप्सर n. a spot with saline soil.
2, 3.

अह m. reasoning. 1, 10.

अ.

अकथ n. property, wealth. 1, 80.

अक्ष 1) m. a bear. 2, 73. 2) n. a star. 1, 51.

अक्षेश m. the moon. 1, 42.

अक्षु adj. straight. 1, 57.

अक्षण n. debt. 2, 417.

अक्षत n. truth. 1, 144. Comp. अनृत.

अक्षति f. a road (?). 5, 29.

अक्षतु m. 1) a season of the Hindu

year, consisting of two months.
1, 113. 2) the menses. 5, 8.

अक्षते prep. with acc. or abl., ex-
cept, without. 5, 90.

अक्षु m. a god, a deity. 1, 4.

अक्षभ m. a bull. 2, 108.

अक्षि m. a seer, a prophet, a
saint. 2, 257.

अक्ष्य m. the black antelope. 2, 75.
The correct spelling is अक्ष्य.

ए.

एकुडल्ल m. a name of 1) Baladeva. 1, 28. 2) Kuvera. 5, 2.

एकतान् adj. intent or bent upon one object. 2, 379.

कृष्णैकतानात्मन् Gg. 12, 28.

एकदेत m. a name of Gaṇeṣa. 1, 18.

एकदश m. a crow. 2, 90.

एकदेश m. a part, a portion. 4, 59.

एकयद् n. time being, same time. 4, 67. Used chiefly adverbially in the loc.

एकयद्दी f. a path. 2, 105.

एकयष्टि f. a single string of pearls. 2, 408. Com. एकावली.

एकाग्र adj. turned towards one point, intent upon one object. 2, 379.

एकांत adj. private, secret, hidden. 4, 23.

एकाग्रन adj. — एकाग्र. 2, 379.

एकावली f. a single string of pearls. 2, 408.

एड adj. deaf. 2, 454.

एडगज m. the ringworm-shrub (cassia alata Lin.) 2, 464.

एण m. a kind of deer. 2, 75.

एध m. fuel. 1, 69.

एधस n. fuel. 1, 69.

एनस् n. sin. 3, 5.

एवार् m. f. a cucumber. 2, 54.

एवण 1) m. an iron arrow. 2 312. 2) f. एवणा, begging solicitation. 2, 205.

ऐ.

ऐकागारिकं m. a thief. 2, 183.

ऐतिह्य n. oral tradition, a legend. 1, 147.

ऐंद्र adj. (f. 1), belonging to Indra. 1, 101.

ऐंद्रलुप्तिक adj. bald in consequence of disease. 2, 453.

ऐरावण m. Indra's elephant. 1, 61.

ऐरावत 1) m. Indra's elephant, placed at the east quarter. 1, 61. 104. 2) f. ऐरावती, lightning. 1, 60.

ऐलविल्ल m. a name of Kuvera. 1, 78.

ओ

ओकस् n. a dwelling, a house. 2, 136.

ओघ m. 1) a stream, a current, a course of water. 3, 47. 2) a multitude. 4, 1.

ओंकार m. the mystic syllable *Om*. 1, 8.

ओजस् n. vitality, power, strength. 4, 38.

ओद्गुण्य n. the China-rose. 2, 52.

ओतु m. f. a cat. 2, 81.

ओदन m. boiled rice. 2, 164.

ओषधि f. an annual plant. 2, 25.

ओषधीश m. the moon. 1, 42.

ओष्ठ 1) m. the lip. 2, 369. 365. 370. 2) f. ओष्ठी, a plant (bryonia grandis Lin.?) 2, 48.

औ.

औत्सुक्य n. anxiety, eagerness, regret. 4, 57.

औदरिक adj. (f. ई), voracious. 2, 195.

अौषधिक adj. (f. ई), fit, proper. 4, 61.

अौषवाँक्ष्य m. a royal elephant. 2, 69.

अौमीन n. a field of linseed. 2, 8. Comp. उम्य.

अौरथ्र m. a woollen blanket. 2, 396.

अौर्व m. submarine fire. 1, 70.

अौशीर n. a couch, serving also the purposes of a chair; or, according to Subhūti: 1) a couch, 2) a chair. 1, 121.

अौषध n. any drug or medication. 2, 458.

क.

क m. 1) the god Brahman. 5, 61. 2) wind. 5, 61. 3) n. the head. 5, 61. 4) water. 3, 26. 5, 61, 5) pleasure. 5, 61.

कंसजित् m. Kṛishṇa. 1, 25.

ककुद् m. n. 1) the top of a mountain. 5, 35. 2) a bull's hump. 2, 111. 3) eminence, superiority. 5, 35. Also ककुद् f. with the same significations.

ककुभत् 1) m. a bull. 2, 108. 2) f. (मती), the hips and loins. 2, 357.

ककुभ् f. a region, a quarter. 1, 100.

ककुभ m. a tree (terminalia arjuna Rox.), 2, 40.

ककखट् adj. hard. 2, 187.

कक्ष m. 1) the hem of a garment tucked into the waistband. 5, 47. 2) a creeping plant. 5, 47. f. कक्षा. 3) the armpit. 2, 370. 4) a girdle. 5) a piece of cloth worn between the legs to conceal the privities. 6) a court in a palace etc. Comp. प्रावेशयत्ततः कक्षां द्वितीयां रात्रवश्मनः Devibhāg. I, ch. 54. 7) a house (? गेहे प्रकोष्ठे seems a mistake of the mss. for गेहप्रकोष्ठे). 5, 56.

कक्षातर n. an inner court of a palace etc. 2, 149.

कक्षापट m. a piece of cloth serving to cover the privities. 2, 256.

कक्ष्या f. an elephant's girth. 2, 66.

कंकट m. armour, mail. 2, 304.

कंकणा m. n. an ornament for the wrist, a bracelet. 2, 403.

कंकत n. a comb. 2, 156.

कंकपत्र m. an arrow. 2, 311.

कंकाल n. a skeleton. 3, 11.
वक्षः पातु रविः शश्वत्राभिं
सूर्यः स्वयं सदा । कंकालं मे
सदा पातु सर्वदेवनमस्कृतः ॥
Brahmav. III, 20, 26.

कंकेलि f. the Açoka tree. 2, 37. Anandal. 86.

कंगु f. a kind of millet (*panicum italicum* Lin.). 2, 427.
Hind. *kāngni*.

कच m. the hair of the head. 2, 375.

कश्चित्, a particle introducing
1) a direct question with expected positive answer, (कश्चित्त्वं पुराणमधीषे, do you read the Purāṇa?); 2) a kind enquiry, (कश्चिज्जीवति मे माता, I hope my mother is living?). 5, 93.

कच्छ m. 1) the bank of a river. 3, 45. 2) the hem of a garment tucked into the waist-band. 5, 47.

कच्छप m. a tortoise. 3, 34.

कच्छू f. scab or itch. 2, 447.

कज्जल n. lamp-black, and a collyrium prepared from it. 2, 400.

कंचुक m. 1) mail, armour. 2, 397. 2) the skin of a snake. 3, 22.

कंचुकिन m. 1) an attendant on the women's apartments. 2, 272. 2) a snake. 3, 18.

कर m. 1) the hip. 2, 373. 2) the temples of an elephant. 2, 61. 3) the outskirts of a town. 2, 104. 4) — समय. 5, 34.

कङ्क m. 1) the ridge of a mountain. 2, 11. 2) a bracelet. 2, 402. 3) an army. 5, 4.

कटाक्ष m. a side-glance. 2, 412.

कटाह m. a boiler. 2, 160.

कटि and कटी f. the hip, the loins. 2, 357. 5, 38.

कटिप्रोथ m. the buttocks. 2, 358.

कटिशीर्षक m. the hip, the loins. 2, 373.

कटिसूत्र n. a silk cord worn by females round the loins. 2, 405.

कटीर n. the hip, the loins. 2, 357.

कटु adj. strong-scented, pungent. 5, 27. लोकप्रणैः परिमलैः परिपूरितस्य काष्मिरितस्य कटुतायि नितातरम्या. Bhām. 1, 69.

कटुर adj. contemptible. 2, 223.

कठिन adj. hard, solid. 2, 187. 5, 39.

कठोर adj. hard, solid, 2, 187.

कड adj. dumb. 2, 454.

कडंगर m. chaff, husk. 2, 423.

कडार adj. (f. ई), tawny. 4, 50.
पृथिरितः कर्मकंठकडारं
(cicup. 5, 3.

कण m. 1) a single grain of rice etc. 2, 423. 2) a particle, a small bit. 4, 3. 3) a spark. 1, 67. 4) f. कणा, long pepper. 2, 459.

कणिश n. an ear of corn. 2, 424.

कंक n. erection of the hair of the body. 3, 29. कंकवती तव ग्रीवा Anand. 68.

कङ्कारिका f. a plant (solanum jacquini Lin.). 2, 464.

कंठ m. the throat, the forepart of the neck. 2, 361. 252. 387.

कंठिका f. a single string of pearls. 2, 408.

कंठीरव m. a lion. 2, 59.

कंडरा f. a principal artery of the body. 3, 12.

कङ्ग f. itching, scratching, the itch. 2, 448.

कङ्गति f. — कङ्ग 2, 448. गवा-
ङ्गिकं च नो दत्तं गोक्ङ्गतिर्न
वै कृता Kāṭkh. 7, 34.

कङ्गयन n. — कङ्ग 2, 448.

कङ्ग्या f. — कङ्ग 2, 448.

कथन n. saying, telling, relat-
ing. 1, 138.

कथा f. a tale, a story. 1, 152.

कदक m. an awning, a canopy.
2, 155. 5, 62.

कदन n. destroying, killing. 2,
323.

कदंब or कदंबक n. a mass, a
multitude. 4, 1. कदंबानां

कदंबेषु गुप्तद्रोतंबयुग्मकं
Kāṭkh. 32, 94. गोपकदंब

Gg. 2, 4. फेनकदंब Gg. 11,

25. मृगाणां कदंबकं Bhk. 2,

17. कल्तापिकदंबकं Çiçup. 6,

31. गजकदंबक Çiçup. 6, 26.

स्त्रीकदंबक Mār. 6, 8.

कदर्य adj. mean, miserly, stingy.
2, 192.

कदली f. 1) the plantain or
banana tree. 2, 37. 2) a flag
carried by an elephant. 5, 17.
Comp. Çiçup. 5, 2.

कहु 1) adj. brown, yellowish.
4, 50. 2) कहु f. the mother
of the Nāgas. 1, 119.

कद्व adj. speaking improperly.
2, 223. प्रियापाये कद्व
हंसको किलं ज्ञातं Bhk. 6, 75.

कनक 1) n. gold. 2, 19. 2) f.
कनका, one of the seven
tongues of Agni. 1, 68.

कनकालुका f. a golden vase.
2, 160.

कनिष्ठ 1) m. a younger brother.
2, 351. 2) f. कनिष्ठा or
कनिष्ठाका, the little finger.
2, 383. 5, 7.

कनीनिका f. the pupil of the
eye. 2, 365.

कंद m. a bulbous root. 2, 28.
3, 60.

कंदर m. कंदरा f. a cave. 2, 12.

कंदर्ष m. Kāma. 1, 32.

कंडू m. f. an iron plate or pan for baking cakes etc. 2, 158.

कंधरा f. the neck. 2, 361.

कन्यकुब्जा f. n. pr. of a city, Kanoj. 2, 132.

कन्या f. a young girl. 2, 328.

कन्यापुत्र m. the child of an unmarried girl. 2, 346.

कपट n. deceit, fraud, illusion. 4, 24. 5, 18.

कर्द m. 1) a small shell used as a coin. 3, 42. 2) the braided hair of Çiva. 1, 14.

कयर्दिन् m. a name of Çiva. 1, 11.

कपार m. n. the leaf of a door. 2, 133.

कपाल n. 1) a fragment of broken earthen-ware. 5, 18. 2) the skull. 3, 11. Comp. *testa*.

कपालिन् m. a name of Çiva. 1, 12.

कपि m. a monkey. 2, 76. 77.

कपिंजल m. the francoline partridge. 2, 99.

कपिल adj. tawny. 4, 51.

कपिश adj. of a dark brown colour. 4, 50.

कपिशीर्ष n. the coping of a wall. 5, 2.

कपोत m. a dove or pigeon. 2, 99.

कपोतपाली f. a dove-cot. 2, 148. Çiçu. 3, 51.

कपोल m. the cheek. 2, 367. 387.

कफ m. phlegm. 2, 450.

कफणि f. m. the elbow. 2, 378.

कबंध m. a headless trunk ('retaining some power of action'). 3, 8.

कमठ m. a tortoise. 3, 34.

कर्मडलु m. an ascetic's or student's water-pot. 2, 256.

कमल 1) n. a lotus. 3, 57. 2) f. कमलता, a name of Lakshmi.

1, 31. Brahman. III, 22, 2.
आधिपत्यकमलातिचंचला.
Kāçikh. 15, 34. Gg. 1, 17.

कमलासन m. Brahman. 1, 7.
Ks. 7, 70.

कमितृ m. a lover. 2, 342.

कंठ m. trembling, tremor. 2,
446.

कंबल m. a blanket. 2, 396.

कंबलवाह्य m. a cart drawn
by oxen. 2, 289. This word
is m. and n., but कंबलि-
वाह्य seems to be the more
correct spelling. कंबलिन् is
said to signify 'having a dew-
lap, an ox'.

कंबु m. a conch, a shell. 3, 42.
Bhk. 3, 34.

कंबुयीवा f. a neck marked
with three lines like a shell.
2, 362. The same is called
त्रिवलया.

कम्र adj. loving, desirous, lust-
ful. 2, 226. Bhk. 4, 20. 7, 24.

कर m. 1) the hand. 2, 356. 2)

the distance from the elbow
to the tip of the middle fin-
ger, taken as a measure. 2,
381. 3) a ray of light. 1, 39.
4) tax, impost, revenue. 2, 278.

करक m. 1) hail. 1, 59. 2) an
ascetic's waterpot. 2, 162.

करंज m. a tree (dalbergia ar-
borea Willd.). 2, 43.

करु m. 1) an elephant's tem-
ples. 2, 61. 2) a crow. 2, 90.
रुतः करुः कुरु, Kāçikh.
68, 53. करु रारुत्येषः;
ibid. 56, 26.

करण n. 1) an instrument or
means. 5, 80. 2) an organ of
sense. 2, 380. 3) the body.
5, 10.

करणयाम m. the senses col-
lectively. 5, 25.

करयत्र n. a saw. 2, 320. वि-
दारयास्य मूर्धानं करयत्नेण
दारुवत् । Kāçikh. 8, 60.

करबाल m. a sword. 2, 317.

करम m. 1) the distance from
the wrist to the tip of the

little finger. 5, 7. 2) a young camel. 2, 125.

करमुक्त n. a weapon thrown by the hand, e. g. a dart. 2, 307.

करंब adj. mixed. 4, 56.

करंभ m. barley-meal mixed with curds. 2, 166.

करुण्ह m. a finger-nail. 2, 356.

करवीर m. a shrub (oleander or nerium odorum.) 2, 39.

करशावा f. a finger. 2, 361.

कस्मीकर m. the water which an elephant ejects from his trunk. 2, 61. Pk. 1, 30.

करहाळ n. the bulbous root of a lotus. 2, 28.

कराय n. the tip of an elephant's trunk. 2, 64.

कराल्त adj. great, large. 4, 68.

करिन् m. an elephant. 2, 59. 3, 41.

करिपोत m. a young elephant. 2, 69.

करिमकर m. a fabulous sea-monster. 3, 38.

करिवैतण्ती f. a flag carried by an elephant. 5, 17.

करिस्कंध m. a flock of elephants. 5, 25.

करीर 1) m. a jar, a water-vessel. 2, 161. 2) n. the shoot of a bamboo. 5, 42. 3) a shrub (capparis aphylla Rox.) 5, 42. 4) f. करीरी, the root of an elephant's tusk. 2, 68.

करीरक n. fight, battle. 4, 76.

करीष n. cowdung. 2, 118.

करुण 1) m. the pathetic sentiment in poetry. 1, 92. 2) f. करुणा, compassion. 4, 39. 5, 7.

करुण m. a tree (citrus decumana) 2, 39.

कोणु 1) m. the male elephant. 2) f. the female elephant. 5, 47.

करोटि f. the skull. 3, 11. Also

करोटी. नृकरोटी तव प-
रिकरः Mahi. 24. वृत्करो नृक-
रोटीय Kāçikh. 73, 137.

कर्क m. a white horse. 2, 282.

कर्कट 1) m. a crab. 3, 36. 2) f. कर्कटी, a sort of cucumber (cucumis utilissimus Rox.). 2, 54.

कर्कधु m. f. the jujube. 2, 39.

कर्करी f. a waterpot. 2, 162.

कर्करी तोयपूरितां Cāradātil. t.

कर्कश adj. hard, firm. 2, 187.

कर्कारु m. a pumpkin-gourd. 2, 54.

कर्ण m. the ear. 2, 361.

कर्णधार or कर्णधारक m. a pilot, a helmsman. 3, 33.

कर्णपर m. an ornament for the ear. 2, 399.

कर्णमूल n. the root of the ear. 2, 62.

कर्णमोरी f. the name of a goddess, one of the incarnations of Durgā. 1, 17.

कर्णवष्टेन n. an earring. 2, 401.

कर्णालंकरण n. an ornament for the ear. 2, 401.

कर्णिका f. 1) any ornament for the ear. 2, 401. 2) the tip of an elephant's trunk. 2, 64. 3) the pericarpium of a lotus. 3, 60.

कर्णिकार m. a tree (pterosperrum acerifolium). 2, 44.

कर्णिरथ m. a litter borne on men's shoulders. 2, 290.

कर्णोज्ज्वल m. a slanderous whisperer, a tale-bearer. 2, 191. Bhk. 3, 7. Âmandalah. 55.

कर्तन n. cutting, clipping, shearing. 4, 44.

कर्तरी f. 1) scissors, shears. 2, 440. 2) the feathered part of an arrow. 2, 313.

कर्दम m. mud, mire 3, 56.

कर्पट m. a rag, ragged clothes. 2, 393.

कर्पर m. a pot, a boiler. 2, 160.

कर्पास m. the cotton-plant. 2, 47.

कर्पूर m. camphor. 2, 390.

कर्बुर 1) adj. greyish, variegated. 4, 56. 2) n. gold. 2, 19.

कर्मठ adj. accomplishing one's work carefully or scrupulously. 2, 214. Bhk. 1, 11.

ब्रह्मकर्मसु कर्मठौ Pk. 1, 14.

इत्यादानादिक्रियाकर्मठो

विप्रः Pk. 1, 9. 3, 6.

कर्मण्या f. wages. 4, 43.

कर्मन् n. an act, an action. 4, 88. 2, 228.

कर्मिन् m. a religious mendicant of the Brahminical caste. 2, 254.

कर्मविपाक m. the result of actions done in former stages of existence. 5, 13. Märk. 10, 71.

कर्मशाला f. a workshop. 2, 142.

कर्मशील adj. able to accomplish a work. 2, 215.

कर्मशूर m. one who accomplishes his work assiduously or scrupulously. 2, 214.

कर्मसंन्यासिक m. one who has cast off all worldly desires, an ascetic. 2, 239.

कर्मसाक्षिन् m. the sun. 1, 37.

कर्षक m. a husbandman. 2, 419.

कर्षू f. a canal. 3, 44.

कल adj. (a note or tone) inarticulate, but melodious. 1, 140.

कलकंठ m. the Indian cuckoo. 2, 88.

कलकल m. the confused noise of a crowd. 1, 139.

कलंक m. (n.) 1) a stain, a spot. 1, 45. 5, 34. 2) a blemish, a fault. 5, 34.

कलत्र n. 1) the hips and loins. 2, 357. 2) a wife. 2, 339.

कलधौत n. 1) gold. 5, 20. Comp. Çicup. 3, 47. 4, 31. 2) silver. 2, 17.

कलभ m. a young elephant. 2, 69.

कलम m. a sort of rice. 2, 425.

कलंव m. an arrow. 2, 311.

कलसल n. 'the uterine germ'.
2, 345.

कलविक m. a sparrow. 2, 88.

कलश m. a jar, a jug. 2, 161.

कलह m. quarrel, strife, contention. 2, 298. 5, 3.

कलहंस m. a kind of goose with greyish wings. 2, 98. •

कला f. a measure of time. 1, 105. According to Manu (- Nārasinhap.) 48 seconds; according to Am. and HC. 8 seconds.

कलाद m. a goldsmith. 2, 433.

कलातर n. interest on money. 2, 417.

कलाप m. 1) a peacock's tail. 2, 87. 2) a quiver. 2, 310. 3) a zone. 2, 403.

कलापिन m. a peacock. 2, 86. Çiçu. 6, 31.

कलाय m. peas (pisumsativum). 2, 427.

कलि m. 1) a tree (terminalia

belerica). 2, 463. 2) contention, strife. 2, 298. 5, 3.

कलिका f. a bud. 2, 31. •

कलिंग m. the fork-tailed shrike. 2, 93.

कलिन adj. impervious, inaccessible, crowded. 4, 92.

कलेवर n. the body. 2, 355.

कल्क n. sin. 3, 5.

कल्प m. a precept, an injunction. 5, 40.

कल्पन n. cutting. 4, 44.

कल्पपाल m. a distiller of spirituous liquors. 2, 438.

कल्पवृक्ष m. a fabulous tree of Svarga, granting every thing desired. 1, 135.

कल्पांत m. the end of a *kalpa*, or of a day and night of Brahman, at the end of which the total destruction of the world ensues. 1, 117. Mārka. 8, 115.

कल्पित adj. (an elephant) armed for war. 2, 66.

कल्मष n. a stain, a blemish, sin. 3, 5.

कल्मषि adj. (f. ई), 1) greyish white. 4, 51. 2) variegated. 4, 56.

कल्य 1) adj. well, healthy. 2, 225. 2) n. the dawn, the morning. 1, 111. 3) yesterday. 5, 23. 4) spirituous liquor. 2, 175.

कल्याण 1) adj. (f. ई) lucky, auspicious. 1, 122. 5, 100. 2) n. gold. 2, 18.

कलमक adj. deaf and dumb. 2, 454.

कलोल m. a surge, a billow. 3, 31.

कवच n. armour, mail. 2, 304. 5, 9.

कवचित adj. clad in armour. 2, 305.

कव 1) adj. mixed, blended. 4, 56. Comp. व्याकीर्णमा-
त्यकवरा कवरी तरुण्याः।
Çiçu. 5, 19. 2) f. कवरी, a braid
of hair. 2, 375.

कवि 1) adj. wise, clever. 2,

178. 2) m. a name of Çukra. 1, 48.

कविक n. the bit of a bridle. 2, 287.

कशा f. a whip. 2, 287.

कशिपु m. food or clothing, or an object which can serve as well for food as for clothing. 1, 121.

कश्मल adj. foul, dirty. 4, 42.

कश्य n. 1) spirituous liquor. 2, 175. 2) the flank of a horse. 2, 286.

कश्यपनंदन m. a name of Garuḍa. 1, 30.

कषाय adj. 1) of an astringent flavor. 4, 86. 2) fragrant. 5, 27.

कसेरु n. the backbone. 3, 12.

कस्तूरिका f. musk. 2, 389.

कल्लार n. the white water-lily. 3, 59. Mark. 6, 21.

कांस्य n. brass. 2, 15.

काक m. 1) a crow. 2, 90. 5, 23. 2) a sort of tree. 5, 26.

काकतुंड m. a dark species of agallochum. 2, 390.

काकतुंडिका f. a tree — ता-
पिच्छ (?) 2, 48.

काकयज्ञ m. three or five lokas left on the crown or the sides of the head of children (of the military class) at the time of tonsure. 2, 377.

काकु f. a significative alteration of voice. 1, 143. 150.

काकुद n. the palate. 2, 366.

काकोदर m. a snake. 3, 18;
e. g. काकोदरसोदरः खलः

काकोल m. 1) a raven. 2, 91.
2) a sort of poison. 3, 25.

कांक्षा f. wish, desire. 4, 25.

काच n. (?) the looped strings by which the articles to be carried are suspended to the cross-pole. 4, 73.

काचित adj. suspended in a *kāca*. 4, 83.

कांचन n. gold. 2, 19.

कांचनार्क m. a species of

ebony (*bauhinia variegata*). 2, 51.

कांची f. a girdle, a zone. 2, 405. 5, 56.

कांचीपद् n. the hips and loins. 2, 337.

कांजिक n. sour gruel. 2, 163.

कांड m. n. 1) a stalk, a stem. 2, 424. 2) an arrow. 2, 311. 312. 5, 81. 3) a multitude. 5, 81. 4) season, opportunity. 5, 81. 5) water. 5, 81. 6) used at the end of compounds, to express a censure: bad, inferior. 2, 182. 5, 81.

कांडपट्ट m. — अय्यटी 2. 154.

कांडस्पृष्ट m. a Brahman, who lives by the profession of arms. 2, 250.

कातर adj. irresolute, timid. 2, 199.

कात्यायनिका f. a middle-aged woman. 2, 330.

कात्यायनी f. Durgā. 1, 15.

काईब m. a kind of goose with grey wings. 2, 99.

कादंबरी f. a sort of spirituous liquor. 2, 174.

कादंबिनी f. a series of newly arisen moving clouds. 1, 59.

कादवेय m. a snake. 3, 18.

कानन n. a grove, a wood. 2, 55. 5, 13.

कानीन m. the son of an unmarried young woman. 2, 346.

कांत 1) adj. lovely. 4, 4. 2) m. a lover, a husband. 2, 342. 3) f. कांता, a mistress, a wife. 2, 327.

कांति n. 1) a difficult road. 5, 30. 2) a forest. 2, 55.

कांति f. splendour, beauty. 5, 27.

कांदिशीक adj. not knowing where to resort to (कां दिशं

प्रयामीति व्याकुलः Ksh.), put to flight. 2, 324. कांदि-

शीकमभवस्तगत् Kāclkh. 2,

27. कांदिशीका निषादास्तु

विविशुस्तत्र, ibid. 50, 78.

कापारिक v. r. for कार्पाटिक. 2, 194.

कापिशायन n. a sort of spirituous liquor. 2, 175.

कापेय n. the tricks and doings of a monkey. 2, 77.

काम m. 1) wish, desire. 5, 93.

2) the god of love. 1, 32. 3)

कामं adv. according to one's wish. 4, 33.

कामधंसिन् m. a name of Çiva. 1, 12.

कामना f. wish, desire. 4, 25.

कामयली f. the wife of Kāma. 1, 34.

कामयाल m. a name of Bala-deva. 1, 29.

कामाकुश m. a finger-nail. 2, 356.

कामिन् 1) adj. wishing, desiring, lustful. 2, 226. 2) f. कामिनी, a loving or beloved woman. 2, 326.

कामुक adj. desirous, lustful. 2, 226.

कांबोज m. a horse of the breed of Kamboja. 2, 284. Pk. 4, 174.

काय m. the body. 2, 355. 5, 10. 17.

कायस्थ m. a man belonging to the writer-cast, a copyist, a clerk. 2, 431.

कारण n. — प्रकृति. 5, 78.

कारणा f. torment. 3, 4.

कारणिक adj. (f. आ or ई), investigating, examining. 2, 234.

काण्डव m. 'a sort of duck.' 2, 99.

कारा f. confinement, captivity. 3, 4.

कारु m. a mechanic, an artisan. 2, 438. 142. 5, 78.

कारुण्य n. compassion. 5, 37.

कार्तस्वर n. gold. 2, 19.

कार्त्तिक m. an astrologer. 2, 248.

कार्तिकेय m. Skanda, the deity of war. 1, 19.

कार्यटिक m. a juggler, a cheat. 2, 194. चाटा: कार्यटिका: ब्रूरा: Bhavishyap.

कार्यास n. cotton-cloth. 2, 395.

कार्मण n. sorcery. 4, 31. का चित्कार्मणतत्त्वज्ञा Kā-çikh. 45, 9.

कार्मुक n. a bow. 2, 309.

कार्मुककोटि f. the notched end of a bow. 2, 310.

काल m. 1) time. 1, 105. 5, 40.

51. 83. कालक्रियामान n.

a measure of the duration of (musical) time. 1, 94. काल-

विशेष m. a particular (point of) time. 5, 65. 2) death. 3,

6. 5, 83. 3) Yama. 1, 71. 5,

83. 4) f. काली, a name of Durgā. 1, 15.

काल adj. (f. ई), black. 4, 49. 5, 83.

कालकूट m. a particular poison. 3, 25.

कालखंड n. the liver. 3, 13.

कात्तशेय n. buttermilk. 2, 120.

कालायस n. iron. 2, 16.

कालिंदी f. the Yamunā. 3, 52.

कालिंदीकर्षण m. a name of
Baladeva. 1, 29.

कालिंदीसोदर m. a name of
Yama. 1, 71.

कालेध्र n. saffron. 2, 388.

काल्या f. a cow fit to receive
the bull. 2, 117.

काव्य m. Çukra. 1, 48.

काश m. a kind of reed (sac-
charum spontaneum) 2, 36.

काशि f. Benares. 2, 132. Also

काशिका, e.g. तदैव हि शुभः

कालो यदैवाप्यते काशिका.

Kāṣikh. 58, 14. 79, 36.

काश्मीरज n. saffron. 2, 388.

काश्यपी f. the earth. 2, 2.

काष्ठ n. wood. 2, 338.

काष्ठतक्ष m. (nom. °तक्षु) a car-
penter. 2, 432.

काष्ठा f. 1) a region or quar-
ter of the world. 1, 100. 2)
a measure of time, eighteen
twinklings of an eye. 5, 51.
3) excellence. 5, 51.

कास m. cough, catarrh. 2, 446.

कासर m. a buffalo. 2, 72.

कासार m. a pond. 3, 53.

किंवदंती f. rumour, report,
whether true or not. 1, 147.

किंणारु m. 1) the beard of
corn. 2, 424. 2) an arrow.
5, 5.

किंशुक m. a tree (Butea fron-
dosa). 2, 42.

किकिरीयि m. the blue jay.
2, 92.

किंकर m. a servant. 2, 210.

किंकिणी f. a small bell, a tink-
ling ornament. 2, 405.

किंकिरान n. the blossom of
a species of amaranth. 2, 52.

किंचन adv. somewhat. 5, 96.

किञ्चित् adv. 1) somewhat. 5, 96. 2) a little. 4, 3. 5, 96.

किञ्चुलक m. an earthworm. 3, 39.

किञ्जल्क n. the filament of the lotus and some other flowers. 3, 60.*

कितव m. a gambler. 2, 233.

किनर m. a demigod attached to the service of Kuvera. 1, 82. 87. Comp. किंपुरुष.

किनरेश्वर m. a name of Kuvera. 1, 78.

किपचान adj. niggardly, avaricious. 2, 192. Comp. मितंपच.

किपाक m. — महाकाल. 2, 48.

किंपुरुष — किनर. 1, 82.

किर v. r. for किरि. 2, 71.

किरण m. a ray of light. 1, 38.

---

* This word is as well n. as m. Comp. HC. 4, 232, where the comm., in explaining किञ्जल्क केसरं, says expressly: पुष्पावलिङ्गावेतौ ॥

किरात m. 1) the name of a mountainous savage tribe. 2, 444. Kum. 1, 6. 15. Rgh. 4, 76. 2) a dwarf. 2, 456.

किरि m. a hog. 2, 71.

किरीट m. n. a crest, a diadem. 2, 410.

किर्मारि adj. variegated. 4, 56.

किल adv. 1) as reported (जघान कंसं किल वासुदेवः). 2) probably (अर्तुनः किल जेष्यते कुक्षन् Kshirasv.). 5, 88.

किलाट m. 'inspissated milk.' 2, 169.

किलास n. a sort of cutaneous eruption. 2, 447.

कित्विष n. wrong, sin. 3, 5.

किशोर or किशोरक m. a colt. 2, 285.

किसलय n. a sprout, a shoot. 2, 30.

कीकस n. a bone. 3, 10.

कीचकं m. a hollow bamboo,

said to be sounding when shaken by the wind. 2, 49.

कीट 1) m. a worm, an insect. 3, 14. 2) n. excrements. 3, 15.

कीनाश 1) adj. niggardly. 2, 192. 2) m. a name of Yama. 1, 71. Ânanda. 26. कीनाशनगरी KAṣṭkh. 42, 17. कीनाशनिकेतनं Çiçu. 1, 73.

कीर m. a parrot. 2, 93.

कीर्ण adj. spread over, covered, full. 4, 17.

कीर्ति f. praise, fame, glory. 1, 153.

कील 1) m. a pin, a stake, a post. 5, 11. 2) कीला f. a flame. 1, 65.

कीलक m. a pin, a bolt, a stake. 2, 296. Comp. युग°.

कीलाल n. 1) water. 2) blood. 5, 44.

कीलिका — कीलक. चक्राय-
कीलिका, the pin of an axle. 2, 293.

कीश m. a monkey. 2, 76. KAṣṭkh. 42, 31.

कु f. the earth. 2, 1.

कुकुदर m. the cavities of the loins. 2, 358.

कुक्कुत्त 1) m. conflagration of husks. 2) n. a hole filled with stakes. 5, 44.

कुक्कुट m. a cock. 2, 92. 5, 49.

कुक्कुटि f. (?) hypocrisy. 4, 55.

कुक्षि m. the belly. 2, 360.

कुंकुम n. saffron. 2, 388.

कुच m. the female breast. 2, 371.

कुचमुख n. a nipple. 2, 371.

कुचर adj. (f. ई), malevolent. 2, 234.

कुज m. a tree. 2, 22.

कुञ्चितांगुलि adj. with bent in fingers. 2, 382.

कुञ्ज m. the jaw. 5, 32.

कुन्तर m. an elephant. 2, 59. 5,

11. कुंजरकर m. an elephant's trunk. 5, 20.

कुट 1) m. a jar, a jug. 2, 161.
2) n. a house. 2, 136.

कुटज m. a tree (nerium antidysentericum Lin.). 2, 38.

कुटिल adj. 1) crooked. 4, 11.
2) curly. 2, 376.

कुटिलाशय adj. ill-intentioned, malevolent. 2, 234.

कुटुंबव्यापृत adj. engaged in (the support of) the household. 2, 202.

कुटुंबिन् m. a householder, a husbandman. 2, 419.

कुटुहारिका f. a female servant. 2, 337. HC. writes कुट.

कुटित adj. pounded, flattened. 2, 430.

कुटिनी f. a procuress. 2, 337.

कुटिम n. a tessellated pavement.

2, 139. रुम्याणि यत्र मणि-

कुटिमंजुलानि Pk. 1, 5.

कुठ m. a tree. 2, 22.

कुठार m. an axe. 2, 319.

कुडल m. n. an opening bud. 2, 31.

कुणप m. a corpse. 3, 7.

कुणि adj. one whose arm is crippled, or withered. 2, 455.

कुंठ adj. slow at work, inefficient, indolent. 2, 227.

कुंड n. a pot. 2, 159.

कुंडल n. an earring. 2, 401.

कुंडलिन् m. a snake. 3, 19.

कुंडिका f. a waterpot. 2, 256.

कृत्रोपनत्कुंडिकाश्च नाध-

गाय समर्पिताः । Kāṣikh. 7, 18.

कुतप m. 1) Kuṣa-grass. 2) the afternoon. (?) 5, 36. Comp.

Matsyap. 22, 79: अङ्गो मुहूर्ता

विख्याता दशपंचच सर्वदा ।

तत्राष्टमो मुहूर्तो यः स

कालः कुतपः स्मृतः ॥

कुतूहल n. sport, play, amusement. 4, 35. Comp. **कौतूहल**.

कुत्सा f. censure, abuse. 5, 81.

कुत्सित adj. reproached, despised, contemptible. 2, 223

कुश्र m. 1) Kuṣa-grass. 2, 36.
2) **कुश्र** m. **कुशा** f. a variegated blanket. 2, 153. Çiçup. 1, 8.
5, 31. Bhk. 10, 1.

कुदाल n. a spade, a hoe. 2, 422.

कुध्र m. a mountain. 2, 10.

कुंत m. a lance. 2, 320.

कुंतल m. a particular mode of dressing the hair. 2, 375.

कुप्य n. any metal except gold and silver. 1, 81.

कुप्रिय adj. detested, base. 4, 85.

कुब्ज m. humpbacked. 2, 456.

कुमार 1) m. (in theatrical language), the heir apparent or crownprince. 1, 98. 2) Skanda. 1, 19. 3) f. **कुमारी**, a girl. 2, 328.

कुमुद 1) n. the white esculent waterlily. 3, 59. 2) m. the elephant of the south. 1, 104.

कुमुदपत्राभ adj. resembling the leaves of the white waterlily. 4, 53.

कुमुदिनी or **कुमुदती** f. an assemblage of white waterlilies. 3, 61. **मुदं कुमुदिनीनां यस्तनोति चंद्रः** Kāṭkh. 15, 25. Bhk. 2, 4. 6.

कुम्भ m. 1) a pot, a jar. 2, 161. 2) the frontal globe on the upper part of the forehead of an elephant. 2, 61. 63. 3) f. **कुम्भी**, a pot. 2, 159.

कुम्भकार m. a potter. 2, 435.

कुम्भिन् m. an elephant. 2, 59.

कुम्भीनस m. a kind of snake. 3, 18.

कुम्भीर m. a crocodile. 3, 34.

कुरंग m. a deer, an antelope. 2, 75.

कुरङ्क n. the blossom of a spe-

cies of amaranth. 2, 52. v. r.

कुरुटक.

कुरर m. an osprey. 2, 94.

कुरुविंद 1) m. a plant (cyperus rotundus). 2, 467. 2) n. vermilion. 2, 466.

कुरुर् m. a dog. 2, 126.

कुल n. 1) a crowd, an assemblage of living beings. 4, 1. 2) family, race, lineage. 2, 241. 3) a house. 2, 136.

कुलटा f. an unchaste woman. 2, 341.

कुलबालिका f. a respectable woman. 2, 340. 5, 6.

कुलस्त्री f. a woman of a good family and respectable conduct. 2, 340. 5, 12.

कुलाय m. a nest. 2, 85.

कुलाल m. a potter. 2, 435.

कुलिश 1) n. a thunderbolt. 1, 56. 2) m. a sort of fish. 3, 37.

कुलीन adj. 1) of high descent. 2, 234. 5, 50. 2) of a good breed. 2, 284.

कुलीर m. a crab. 3, 36.

कुल्य n. a bone. 3, 10.

कुल्या f. —kulastrī. 5, 12.

कुल्या f. a canal. 3, 44.

कुवलय n. a blue lotus. 3, 59.

कुवली f. the jujube. 2, 39.

कुविंदक m. a weaver. 2, 435.

कुवेणी f. a fish-basket. 2, 439.

कुवेर m. the god of wealth and regent of the north. 1, 79. 100.

कुश 1) m. sacrificial grass (poa cynosuroides). 2, 36. 2) n. water. 3, 26. 3) कुशा f. a bridle, a rein. 2, 287.

कुशल adj. skilful, clever, expert. 2, 180. 127. 387.

कुसायीयमति adj. one whose understanding is as sharp as the point of a blade of Kuṣa: acute, penetrating, subtle. 2, 218. कुसायीया बुद्धिः Bhk. 5, 15.

कुशिक m. a ploughshare. 2, 420.

कुशीलव m. an actor, a mime.
2, 437.

कुशूलं m. a granary. 2, 157.

कुशेशय n. a lotus. 3, 57.

कुष्ठ n. leprosy. 2, 449.

कुसीद n. usury. 2, 417.

कुसौदिक m. (f. i) a usurer.
2, 416.

कुसुमं n. a flower. 2, 31.

कुसुमायुध m. Kâma. 1, 32. Ks.
6, 44. 7, 67.

कुसुम्भ n. safflower (carthamus
tinctorius). 2, 465.

कुसृति f. evil practices, magic
rites, sorcery. 4, 55. Comp.
कौसृतिक.

कुस्तुंबुरु n. coriander-seed. 2,
462.

कुहक m. a cheat, a rogue, a
juggler. 2, 194.

कुहन 1) adj. envious. 2, 229.
2) कुहना f. hypocrisy. 4, 55.

कुहर n. a hole. 3, 2.

कुरू f. the new moon. 1, 112.

कूट 1) n. the summit of a moun-
tain. 2, 11. 2) fraud, deceit.
4, 24. 3) m. an ox with broken
horns. 2, 112.

कूटयंत्र n. a snare, a trap. 4, 97.

कूप m. a well. 3, 62.

कूक m. According to some
comm., the mast of a vessel;
according to others, a tree to
which a boat is moored. 3, 33.

कर n. boiled rice 2, 164.

कूर्वक m. an ornament on the
top of a banner. 2, 303.

कूर्चिका f. 'inspissated milk.'
2, 169.

कूर्च n. the space between the
eyebrows. 2, 365.

कर्कर m. the elbow. 2, 378. 381.

कर्पास m. a bodice, a jacket,
a mantle. 2, 397. Comp. कर्पा-

सक Çiçup. 5, 23.

कूर्म m. a tortoise. 3, 34.

कूल n. a bank, a shore. 3, 45.

46. कूलदेश m. 3, 32.

कूलकषा f. a river. 3, 43.

कूवर. 1) n. the pole of a carriage. 2, 292. 2) कूवरी f. a kind of carriage. 2, 289.

कूमांड m. a pumpkin. 2, 54.

कूकलास m. the gecko (lacerta gecko). 2, 79.

कूकवाकु m. a cock. 2, 92.

कूकारिका f. the nape of the neck. 2, 370.

कूच्छ n. distress, danger. 5, 40.

कृतं adv. done with, enough.

5, 3. e. g. कृतमतिविस्तरेण,

'let us have done with too great detail.'

कृतकर्मन् adj. skilful, clever. 2, 180.

कृतपुंख adj. skilled in archery. 2, 316.

कृतमाल m. —आरग्वध. 2, 43.

कृतमुख adj. conversant with the means of success, clever. 2, 180.

कृतहस्त m. handy, dexterous, skilful. 2, 180.

कृतांत m. 1) established truth or doctrine. 1, 10. 2) a name of Yama. 1, 71.

कृताभिषेक adj. anointed. 2, 325.

कृतिन् adj. wise, learned, skilful. 2, 178.

कृत्ति f. hide, skin. 3, 8.

कृत्तिका f. pl. the third of the lunar mansions, consisting of six stars, the Pleiades. 1, 50.

कृत्तिवासस् m. a name of Īva. 1, 12.

कृत्स्न adj. all, whole, entire. 4, 28.

कृपाण adj. miserly, avaricious. 2, 192. Ujj. 2, 79.

कृपा f. pity, compassion. 4, 39.

कृपाण 1) m. a sword. 2, 317. Ujj. 2, 90. 2) कृपाणी f. scissors, shears. 2, 440.

कूपीर n. 1) the belly. 2) water.
5, 41.

कूपीरयोनि m. a name of Agni.
1, 63.

कृमि m. 1) a worm, an insect.
3, 14. 2) a spider. 2, 101.
3) the silkworm. 2, 394. 4)
lac. 5, 37.

कृश adj. thin, spare, slender.
4, 32.

कृशानु m. a name of Agni. 1, 62.

कृशाश्विन् m. a dancer, an actor.
2, 437. Pk. 5, 7.

कृषिक m. a husbandman. 2,
419. v. r. कृषक.

कृषीवल m. a husbandman.
2, 419.

कृष्टि m. a wise man. 2, 178.

न चिंतयेदनिष्टानि तस्मा-
त्कृष्टिः (Schol. विद्वान्) क-
दाचन. Kāçikh. 12, 30.

कृष्ण 1) adj. (f. ā), black or dark
blue. 4, 49. 2, 283. 2) m.
Vishnu, or one of the incar-

nations of Vishnu. 1, 21. 3)
f. one of the seven tongues
of fire. 1, 68. 4) long pepper.
2, 459.

कृष्णकाक m. a raven. 2, 91.

कृष्णपांडुर adj. greyish white.
4, 51.

कृष्णभूम m. a country with black
soil. 2, 5.

कृष्णमृत्तिका f. black soil. 2, 5.

कृष्णाला f. a plant (abrus pre-
catorius). 2, 48.

कृष्णवक्त्र adj. blackfaced. 2, 77.

कृष्णवर्ण adj. of a black colour.
2, 282.

कृष्णवर्त्मन् m. fire. 1, 63.

कृष्णसार m. the black antelope.
2, 75.

कृमिक n. — प्रक्रय. 2, 418

केका f. a peacock's cry. 2, 87

केकिन् m. a peacock. 2, 86.

केकी केका परित्यज्य मौनं
तिष्ठति तद्वयात् Kāçikh. 3, 71.

केणिका f. a tent. 2, 296.

केतन n. a flag, a banner. 2, 303.

केतु m. 1) a ray of light. 1, 39.
2) a comet. 1, 49. 3) a flag,
a banner. 2, 303. Comp.
धूमकेतु.

केदार n. a field. 2, 419. HC. on
IV, 31. says of *vapra* and
kedāra: पुंल्लीवलिंगावेतौ.

केयूर n. a bracelet worn on the
upper arm. 2, 402.

केलि m. f. play, sport, pastime.
2, 277.

केलिकित्त m. a jester, a buff-
foon. 2, 277.

केवलिन m. a Jaina deified
saint. 1, 86. Pk. 3, 50.

केश m. the hair of the head.
2, 375. 376. 397. 5, 11.

केशघ्न n. a disease producing
baldness. 2, 450.

केशयज्ञ, केशपाश, केशदुस्त
m. a fine head of hair. 2, 376.

केशमार्जन n. a comb. 2, 156.

केशव m. Krishna or Vishnu
1, 21.

केसर 1) n. the filament of flow-
ers. 3, 60. 2) m. a tree. (mi-
musops elengi Lin.) 2, 51.

केसरिन् m. a lion. 2, 59.

कैटभारि m. a name of Viṣṇu
or Kṛishṇa. 1, 25. Comp.

कैटभजित् Çiçup. 9, 30. कैटभ-
दिष् Çiçup. 1, 23. कैटभभिद्
Anandal. 30.

कैतव n. deceit, fraud. 4, 24.

कैव n. the white esculent
waterlily. 3, 59.

कैरविणी f. an assemblage of
white waterlilies. 3, 61. कैरवै-
रुदरैरिंडाविकासयति कैर-
विणीकुलानि. Bhām. 1, 73.

कैवर्त m. a fisherman. 2, 439.

कैवल्य n. absorption in the
deity, eternal emancipation.
1, 124.

कोक m. 1) a wolf. 2, 73. 2) the ruddy goose (anas casarca). 2, 89.

कोकनद् n. the red lotus. 3, 58.

कोकिल m. the Indian cuckoo. 2, 88.

कोटर m. the hollow of a tree. 2, 27.

कोटि f. 1) the point or extreme part. Comp. कार्मुककोटि.

2) an angle or corner. 4, 42.

3) the tip-top, excellence, eminence. सास्त्रीसर्गस्य परा

कोटिर्निर्ममे विधिना Pk.

3, 19. 4) ten millions. 5, 50.

कोटिपात्र n. a rudder. 3, 50.

कोटीर m. n. a crest, a diadem.

2, 410. स्वर्णाचलोत्तुङ्गको-

टीरपरिमंडिते द्वीपे Pk. 2, 1.

देवेर्दिव्यकोटीरमंडितैः 2, 54.

Anandal. 30.

कोटीश n. a harrow. 2, 421.

कोण m. 1) an angle, a corner. 4, 42. 2) a drum-stick, an instrument for striking the cords of the lute, etc. 1, 98.

कोदंड n. a bow. 2, 309.

कोद्रव m. an inferior sort of grain (paspalum frumentaceum). 2, 425.

कोप m. anger, passion. 2, 207. 5, 60.

कोपन adj. inclined to anger, passionate. 2, 206.

कोमल adj. soft, tender. 2, 34.

कोयष्टि m. a sort of aquatic bird. 2, 94.

कोरक m. n. a bud. 2, 31.

कोरहृषक m. an inferior sort of grain (paspalum frumentaceum) 2, 425.

कोल m. a hog. 2, 71. corrupted from क्रोड.

कोलाहल m. the confused noise of a crowd, an uproar. 1, 139.

कोविद् adj. skilled, experienced. 2, 177.

कोविदार m. a species of ebony. 2, 51.

कोश m. 1) a pod, a seed-vessel.

Comp. **बीतकोश**. 2) a sheath, a scabbard. 2, 318. 3)

a storehouse, a treasury. 5, 54.

4) an egg. 2, 85. 5) a testicle. 2, 368. 6) an ordeal, at

which either the plaintiff, or the defendant is obliged to

sip two handfuls of water, previously consecrated by the

bathing of an idol. 5, 54. Yājñ.

2, 95.

कोशातकी f. a cucurbitaceous plant (*trichosanthes laciniosa* Klein?). 2, 47.

कोशिका f. a sort of drinking vessel. 2, 161.

कोष्ठ m. the intestines, viscera. 5, 31.

कौत्सेयक m. a sword. 2, 317.

कौटवी f. a naked woman. 2, 328.

कौटिक m. one who sells meat of beasts or birds. 2, 440.

कौण्य m. a Rākshasa. 1, 73.

कौतुक n. festivity, sport, play. 4, 35.

कौतूहल n. — **कुतूहल**. 4, 35.

कौद्रवीण n. a field sown with *kodrava*. 2, 7.

कौपीन n. 1) a privy part. 5, 44. 2) a cloth worn over the privy parts. 2, 256. 3) an improper act. 5, 44.

कौमुदी f. moonlight. 1, 44.

कौमोदकी f. the mace of Vishṇu or Kṛishṇa. 1, 26.

कौलीन n. rumour, report. 1, 147.

कौलेयक m. a dog. 2, 126.

कौवेरी f. the north. 1, 101.

कौशिक m. 1) a name of Indra. 1, 52. Çiçup. 1, 53. 2) an owl. 2, 91.

कौशेय s. धौत°.

कौसीय n. indolence. 4, 72.

कौसृत्तिक m. a juggler, a cheat.
2, 194.

कौस्तुभ m. the jewel suspended
on Vishnu's (or Krishna's)
breast. 1, 27.

क्रकच n. a saw. 2, 320.

क्रकर m. a sort of partridge.
2, 99.

क्रतु m. a sacrifice. 2, 259. 5,
60. 62.

क्रतुपुरुष m. a name of Vishnu.
1, 22.

क्रदित n. crying. 3, 17.

क्रमुक n. the betel-nut. 2, 390.
Māgha 3, 81.

क्रमेलक m. a camel. 2, 125.

क्रव्य n. raw flesh. 3, 9.

क्रव्याद् m. a Rākshasa. 1, 73.

क्रिया f. action, work, business.
2, 227. 4, 98.

क्रियावत् adj. active, indus-

trious, strenuous. 2, 228.

क्रतुषु क्रियावान् Bhk. 1, 10.

क्रीडा f. play. 2, 277. 77.

क्रीडारथ m. a pleasure-van.
2, 291.

कुंच m. a kind of heron or cur-
lew. 2, 89. Bhk. 6, 73. Comp.
क्रौंच.

क्रूर 1) adj. cruel, fierce, savage.
3, 34. 5, 10. 2) hard, solid.
2, 187. 3) v. r. for कृ.

क्रूरकर्मकृत् adj. perpetrating
cruel actions. 2, 217.

क्रोड 1) n. the chest, the breast,
the bosom. 2, 373. 2) m. a
hog. 2, 71. 3) the planet Sa-
turn. 1, 48.

क्रोडीकरण n. embracing, an
embrace. 2, 413.

क्रोध m. anger, wrath, passion.
1, 91. 2, 207. 5, 89.

क्रोधन, क्रोधिन् adj. angry,
passionate. 2, 206.

क्रोष्टु m. (nom. क्रोष्टा) a jackal.
2, 74.

क्रौंच m. — कृंच्. 2, 89.

क्रौंचाराति m. a name of
Skanda. 1, 19.

क्लमयु m. fatigue, languor. 2,
446. क्लमयुरित्यपि पाठः
Kshirasv. on Am.

क्लिन्न adj. 'wet, moist. 4, 82.
2, 452 (dim with rheum).

क्लीव 1) m. a eunuch. 2, 275.
2) adj. emasculated, ener-
vated, impotent. 5, 34. 3)
mean, miserly. 2, 192.

क्लेश m. trouble, affliction, dis-
tress. 5, 67. 2, 244.

क्लोमन् n. the lungs (Schol.
puppghusa). 3, 14.

क्षण (m. 1) a measure of time, equal
to four minutes. 5, 65. 2) lei-
sure. 5, 65. 3) season, op-
portunity. 4, 65. 5, 62. 65.
4) the middle. 5, 65. 5) a
festival. 4, 78. 5, 65. 6) de-
pendence. 5, 65.

क्षणाद्वा f. the night. 1, 107.

क्षणमात्रानुरागिन् adj. one

whose affection lasts only a
moment. 2, 220.

क्षणिका f. lightning. 1, 60.
Comp. चक्षता.

क्षत n. a wound. 3, 8.

क्षतज्ज n. gore, blood. 3, 10.

क्षतव्रत adj. having broken one's
vows. 2, 249.

क्षत्तृ m. 1) a doorkeeper. 2, 269.
2) a charioteer. 2, 293.

क्षत्र n. the military and regal
class. 2, 266.

क्षत्रिय m. a man of the mili-
tary class. 2, 237. 238. 266.

क्षपण m. a Bauddha mendicant.
2, 190.

क्षया f. the night. 1, 107. क्षया-
नाथ m. the moon. Māgha
3, 22.

क्षम 1) adj. able, competent.
2, 231. 2) क्षमा f. forbearance,
patience. 4, 40. 3) the earth.
2, 1. Bhk. 3, 22.

क्षय m. a dwelling, a house.
2, 136. Bhk. 6, 7.

क्षय m. 1) the destruction of the universe. 1, 117. 2) pulmonary consumption. 2, 447.

क्षय्यु m. cough, catarrh 2, 446.

क्षान्ति f. patience, forbearance. 4, 40. Gg. 4, 21.

क्षाम adj. thin, spare, emaciated. 4, 32. Comp. क्षीण.

क्षार. n. potash. 1, 69.

क्षारणा f. accusation of infidelity, or censure in general. 1, 149. Also क्षारण n.

क्षिति f. the earth. 2, 1. 5, 60.

क्षितिधर m. a mountain. 2, 10.

क्षितिरुद्ध m. a tree. 2, 22. Māgha 7, 54.

क्षिप्त adj. cast, thrown, thrown at. 4, 82. 83.

क्षिप्र adj. quick, swift. 4, 12.

क्षीण adj. emaciated, thin, slender. 4, 32. Gg. 4, 21. Anand. 80.

क्षीर n. 1) milk. 2, 119. 169. 2) water. 3, 26.

क्षीरोदतनया f. a name of Lakshmi. 1, 31.

क्षीव adj. drunk, intoxicated. 2, 231. Bhk. 8, 31. 6, 143.

क्षुण्ण adj. one who has mastered the principles of a science. 2, 197.

क्षुद्र adj. 1) small, little. 4, 3. 2) poor, indigent. 2, 193. 3) avaricious, niggardly. 2, 192. 4) low, vile, wicked. 2, 191. 5) cruel. 5, 10. क्षुद्रा f. 6) a bee. 2, 101. 7) a dancing girl. 2, 437. 8) a whore, a harlot. 2, 335.

क्षुद्रघण्टिका f. a small bell. 2, 405.

क्षुद्रतंडुल m. a grain of rice. 2, 423.

क्षुद्रधान्य n. shrivelled grain. 5, 43.

क्षुद्रनासिक adj. small-nosed. 2, 452. Comp. नःक्षुद्र.

क्षुद्रपक्षिक m. a small bird. 2, 98.

क्षुद्रशैल m. a small shell. 3, 42.

चुद्राडि adj. having (recently)
come out of a small egg. 3, 39.

चुद्धत् adj. hungry. 2, 205.

चुध् and **चुधा** f. hunger. 2, 206.

चुधित adj. hungry. 2, 205.

चुप m. 1) a shrub, a bush. 2,
23. 2) a clump of grass (?).
2, 424.

चुभित adj. agitated, frightened.
2, 200.

चुमा f. linseed. 2, 427.

चुरप्र m. a kind of arrow. 2, 314.

चुरमर्दिन् m. a barber. 2, 434.

चुरिका f. a knife, a dagger.
2, 308. 318.

चुल्लक 1) adj. miserly, avari-
cious. 2, 192. 2) m. a small
shell. 3, 42.

चेत्र n. 1) a field. 2, 7. 9. 419.
2) a wife. 2, 339. 3) the body.
2, 355.

चेत्रज्ञ 1) adj. experienced, skil-
ful. 2, 180. 2) the soul. 1, 134.

क्षेत्राजीव m. a husbandman.
2, 419.

क्षेपणी f. an oar. 3, 50.

क्षेमकर adj. (f. ई), conferring
happiness, promoting the wel-
fare of. 2, 185.

क्षैरी f. a dish made of milk,
rice and sugar. 2, 165.

क्षोणी f. the earth. 2, 1.

क्षोद m. powder, dust. 2, 288.

मलयजक्षोद Kāçikh. 33, 93.

कर्पूरक्षोद ibid. 34, 51.

क्षौद्र n. honey. 2, 466.

क्षौम n. wove silk. 2, 394.

क्षौर n. shaving. 4, 36. Kulār-
nava 12, 85.

क्षमा f. the earth. 2, 1.

क्ष्वेड m. poison. 3, 24. Anand. 29.

क्ष्वेडा f. a war-cry. 4, 100.

ख.

- ख n. 1) the sky. 1, 137. 2) an organ of sense. 2, 380.
- खग m. 1) the sun. 1, 37. 2) a bird. 2, 83. 3) an arrow. 2, 311. 316.
- खचित mixed, combined. 4, 56.
- खजक m. a churning-stick. 2, 121.
- खजिका f. a spoon, a ladle. 2, 157.
- खज adj. lame. 2, 455.
- खजन and खजरीठ m. a wag-tail. 2, 89.
- खड्ग m. a sword. 2, 317. 1, 26.
- खड्गपिधान n. a sheath, a scabbard. 2, 318.
- खड्गफलत n. the blade of a sword. 3, 72.
- खड्गिन् m. a rhinoceros. 2, 72.
- खंड m. n. a fragment, a part. 4, 28.
- खंडपरशु m. a name of Rudra. 5, 2. Kāçikh. 8, 99. 63, 39.
- खंडशर्करा f. granulated sugar. 2, 169.
- खंडिक m. pease. 2, 427.
- खद्योत m. a fire-fly. 2, 102.
- खनक m. a rat. 2, 80.
- खनि f. a mine. 2, 14.
- खर 1) adj. sharp, hot. 1, 40. 2) m. an ass. 2, 125.
- खर्तू f. the itch. 2, 448.
- खर्वशाख adj. dwarfish. 2, 456.
- खल 1) m. a rogue, a scoundrel. 2, 191. 2) n. a threshing-floor. 2, 423.
- खलति adj. baldheaded. 2, 453.
- खलधान्य n. a threshing-floor. 2, 423. Hind. कहलियान.
- खलीन n. the bit of a bridle. 2, 287.
- खलूरिका f. a place for military exercise. 2, 315.
- खलेवाली f. a post fixed in

the centre of a threshing-floor, to which the cattle are attached as they go round to tread out the corn: 2, 423.

खस m. itch, scab. 2, 447.

खाता f. an artificial pond. 3, 53.

खादन n. eating. 2, 170.

खिल n. waste or fallow land. 2, 3.

खुर m. a hoof. 2, 286.

खेठ 1) m. phlegm. 5, 6. 2) n. at the end of a compound: bad, inferior. 2, 182.

खेठक n. 1) a village. 2, 103. 2) a shield. 2, 305.

खेद m. grief, despondency. 4, 69.

खेलन n. play, sport. 2, 277.

जलाखेलनक Kâçikh. 12, 72.

ग.

गगन n. the sky, the atmosphere. 1, 137. 2, 85.

गंगा f. the Ganges. 3, 51.

गंगाधर m. a name of Çiva. 1, 13.

गज m. an elephant. 2, 59. 60. 5, 47. 55.

गजप्रिया f. the olibanum tree (boswellia thurifera). 2, 44.

गजबंधन n. the place where elephants are tied up. 2, 68.

गजवदन m. a name of Gaṇeça. 1, 18.

गजाजीव m. an elephant-keeper. 2, 70.

गजारोह m. an elephant-driver. 2, 235. Comp. हस्त्यारोह.

गंज 1) m. a store-room. 5, 11. 2) गंजा f. a mine. 2, 14.

गडु m. a hump on the back. 2, 449.

गडुल adj. humpbacked. 2, 456.

गण m. 1) a multitude. 4, 1. 2) pl. the host of Çiva. 1, 14.

गणक m. an astrologer. 2, 248.

गणपति m. Gaṇeça. 1, 18.

गणरात्र m. many nights. 1, 108.

गणधिय m. a name of Giva.
1, 13.

गणिका f. 1) a harlot. 2, 335.
336. 2) the female elephant.
5, 13.

गंड m. 1) the cheek. 2, 367. 61.
2) a boil, a blister, a pimple.
2, 449.

गंडक m. a rhinoceros. 2, 72.

गंडशैल m. a rock fallen from
a mountain. 2, 13. Māgha 4,
13. 40. 8, 25.

गंडूषद m. a kind of worm. 3, 39.

कोटिर्गंडूषदानां मम गृह-
पत्ने Kathārnava 6. गंडूषदः
किमधिरोहति मेरुशृंगं ibid.
14.

गंडूष m. a handful of water
taken for rinsing the mouth.

4, 100. e. c. तत्पुण्यं स्याच्छ-

तगुणं गंगार्गंडूषपानतः Ka-

ṣikḥ. 27, 103. गंडूषा द्वादश

ग्राह्या मुखस्य परिशुद्धये

35, 78.

गति f. 1) going, moving, wan-
dering about. 2, 85. 4, 41. 91.
2) — karmavipāka 5, 13.

गद् 1) m. disease, sickness. 2,
445. 2) गदा f. a mace, a
club. 2, 321. 1, 26.

गदायज्ञ m. a name of Kṛishṇa.
1, 25.

गदाधर m. Viṣṇu or Kṛishṇa.
1, 24.

गंत्री f. a cart drawn by oxen.
2, 289.

गंध m. the mere scent of a
thing, a little. 5, 7.

गंधकारिका f. a female em-
ployed with the preparation
of perfumes. 2, 337.

गंधन n. 1) manifestation. 2)
informing against. 3) effort.
5, 84.

गंधमूषिका f. the musk-rat.
2, 80.

गंधर्व m. 1) a celestial musician.
1, 87. 2) a horse. 2, 281.

गंधवह m. the wind. 1, 76.

गंधोत्तमा f. spirituous liquor.

2, 174.

गभस्ति m. a ray of light. 1, 38.

गभीर adj. deep. 3, 27.

गंभीर adj. 1) deep. 3, 27. 2) (of sound) deep, full. 1, 140.

गर m. poison. 3, 19.

गरल n. poison. 3, 19.

गरुड m. the bird and vehicle of Vishnu, the king of the birds. 1, 30.

गरुत् m. a wing. 2, 84. According to HC. on 4, 384. also n.

गरुत्मत् m. 1) a bird. 2, 82. 2) Garuda. 1, 30.

गर्गरी f. a churn. 2, 162.

गर्जन्मेघ m. a thunder-cloud. 5, 32.

गर्जित n. roaring. 5, 55.

गर्त m. a hole. 3, 2, 5, 44.

गर्दभ m. an ass. 2, 125.

गर्धन 1) adj. greedy, covetous. 2, 208. Bhk. 7, 16. 2) गर्धना

f. greediness, covetousness. 2, 209.

गर्भ m. 1) the womb. 2, 360. 2) an embryo or foetus. 2, 344. 3) a child. 2, 347.

गर्भक m. a wreath of flowers worn in the hair. 2, 397.

गर्भगृह n. a lying-in chamber. 2, 137.

गर्भाशय m. the womb, the uterus. 2, 345.

गर्भिणी adj. f. pregnant (used only of animals). 2, 114. 343. 5, 23.

गर्व m. pride, arrogance. 4, 37.

गर्हा f. reproach, censure. 1, 148.

गर्ह्यवादिन् adj. speaking in an improper manner. 2, 223.

गल m. the throat. 2, 361.

गलकंबल m. a dewlap. 2, 111.

गलंतिका f. a water-jar. 2, 162.

देवालयेषु ये द्यूर्बलुधारा
गलंतिकाः Kāçikh. 12, 55.

गलित adj. fallen. 2, 13.

गञ्ज m. the cheek. 2, 367. (corrupted from गंज). एतस्य गञ्जावुत्फुल्लौ ह्यरेण विपाटय KAçikh. 8, 59.

गल्वर्क m. a goblet. 2, 172.

गवत्त n. a buffalo's horn. 4, 79.

गकाक्ष m. an air-hole, a little round window. 2, 149.

गव्य adj. (anything) produced by a cow, as milk, butter, etc. 2, 118.

गहन 1) adj. impervious, inaccessible. 4, 92. 2) n. a thicket, a wood. 2, 55.

गह्वर n. 1) a thicket. 2, 12. 2) hypocrisy. 5, 5.

गंगेय 1) m. Kārttikeya. 1, 20. 2) n. gold. 2, 18.

गाढ adj. tight, close, compact. 4, 33.

गाणिक्य n. an assembly of harlots. 2, 336.

गात्र n. the body. 2, 355.

गात्रसंकोचिन् m. a polecat. 2, 81.

गान n. singing, a song. 1, 93. Māgha 9, 54.

गिर f. speech. 1, 8.

गिरि m. a mountain. 2, 10.

गिरिकर्णी f. —aparājitā. 2, 47.

गिरिजा f. Pārvati. 1, 16. Anandal. 79.

गिरिमञ्जिका f. —कुण्ड. 2, 38.

गिरिश m. a name of Īiva. 1, 11. 5, 51.

गिरिसानु n. table-land. 5, 24.

गिरिसार m. iron. 2, 16.

गीत n. a song. 1, 93. 95.

गीतक्रम m. the arrangement of a song (?). 5, 74. *Comp. Ks. 5, 56.

गीर्वाण m. a god, a deity. 1, 4.

गुग्गुलु m. bdellium. 2, 465.

गुच्छ m. a cluster of blossoms. 2, 33. 2) a necklace of 32 strings. 2, 407. 3) a clump of grass (?). 2, 424.

गुच्छक m. a cluster of blossoms. 2, 33.

गुंजा f. a plant (*abrus precatorius*). 2, 48.

गुडूची f. a plant (*menispermum cordifolium*). 2, 460.

गुण m. 1) a cord, a string. 2, 442. 5, 79. 2) a bow-string. 2, 309. 5, 79. 3) quality, property, (goodness, etc., shape, etc.; heroism, etc.). 5, 79. 4) a subordinate quality or inferior degree. 5, 79. 5) flavour, taste (of which 6 are specified: स्वाद्वन्नत्व-
णातिक्तोषणकषायकाः). 5, 75.

गुणालयनी f. a tent. 2, 296.

गुणवृत्त m. — kûpaka. 3, 33.

गुणोत्कर्ष m. excellence, superiority. 4, 101.

गुंडित adj. crushed, pounded (?). 4, 83.

गुत्स v. r. for गुच्छ. 2, 33.

गुद् m. the anus. 2, 358.

गुदकीलक m. the piles. 2, 450.

गुंजा f. a kind of grass (*cyperus rotundus*). 2, 467.

गुफ m. stringing a garland. 4, 45.

गुरु 1) adj. (f. *gurvī*), great, large. 4, 14. 2) m. Vrihaspati. 1, 47. 3) गुर्वी f. a pregnant woman. 2, 343.

गुरुक्रम m. oral tradition, handed down from teachers to their disciples. 2, 247.

गुलुंक् m. a cluster of blossoms. 2, 33.

गुल्फ m. the ankle. 2, 360.

गुल्म m. a shrub, a bush. 2, 35.

गुह 1) m. a name of Kārttikeya. 1, 20. 2) गुहा f. a cave, a cavern. 2, 12.

गुह्य 1) adj. to be concealed, to be kept secret. 4, 23. 2) n. an organ of generation. 5, 37. 44.

गुह्यक m. 1) a class of demigods attendant on Kuvera, and guardians of his treasures. 1, 87. 2) Kuvera. 1, 79.

गुह्यपिधान n. a cover over the privities. 5, 56.

गूढपाद् m. a snake. 3, 18.

गूढपुरुष m. a spy. 2, 270.

गृथ n. excrements. 3, 15.

मृवाक m. the betelnut tree
(areca faufel or catechu). 2, 45.

गृध्र adj. greedy, craving. 2, 208.

गृष्टि f. a cow that has had one
calf. 2, 118.

गृह 1) n. a house. 2, 136. 138.
2) m. pl. a wife. 2, 339.

गृहगोधिका f. a house-lizard.
2, 102.

गृहबलिभुज् m. a sparrow.
2, 88.

गृहभित्ति f. the wall of a house.
5, 63.

गृहभूमि f. the site of a build-
ing. 2, 135.

गृहमेधिन् m. a householder.
2, 217.

गृहवाटी f. a grove near a
house. 5, 30.

गृहस्थ m. a householder, a man
of the three first classes, who
having finished his studies,
and been invested with the

sacred cord, performs the du-
ties of the father of a family.
2, 239. 238.

गृहस्थान n. a temporary resi-
dence. 2, 135.

गृहाधिप m. — गृहमेधिन्. 2,
217.

गृहावयवहृणी f. the threshold.
2, 147.

गृहिणी f. a wife, a matron.
2, 339.

गृहीतदिश् adj. run away, re-
treated. 2, 324.

गृह्य adj. belonging to a party,
confederate. 2, 234. देवगृह्या
Bhk. 6, 61.

गृह्यक adj. domesticated, tame.
2, 186.

गृह n. a house. 2, 136. 5, 56.

गृहेनर्दिन and गृहेश्वर m. a pol-
troon, a dunghill-cock. 2, 212.
Bhk. 5, 41.

गैरिक n. 1) mineral, ore. 2, 15.
5, 71. 2) gold. 2, 18.

गो m. 1) a bull. 2, 108. 5, 68.

2) a ray of light. 1, 39. 5, 68.
 3) heaven. 1, 3. 5, 68. 4) a thunderbolt. 1, 56. 5, 68. f.
 5) a cow. 2, 113. 5, 68. 6) the earth. 2, 1. 5, 68. 7) speech. 1, 8. 5, 68. 8) Sarasvati. 1, 8. 5, 68. 9) a quarter, a region. 5, 68. 10) an eye. 5, 68. 11) an arrow. 5, 68. 12) pl. water. 5, 68.

गोकर्ण m. a span from the tip of the thumb to that of the ringfinger. 2, 383.

गोकुल n. a station of cattle. 2, 107.

गोक्षुर m. a plant (*ruellia longifolia*, Roxb.). 2, 46.

गोत्र m. 1) a mountain. 2, 10. n. 2) family, race, lineage. 2, 241. 5, 43. 3) a name. 5, 43. 4) गोत्रा f. the earth. 2, 1.

गोत्रभिद् m. a name of Indra. 1, 53.

गोदा f. the Godāvari river. 3, 52.

गोदारण n. a spade, a hoe. 2, 422.

गोदावरी f. a river rising in the Deccan, and falling into the bay of Bengal. 3, 52.

गोधन n. a multitude of cattle. 2, 107.

गोधा f. a kind of lizard. 2, 79.

गोनास m. a large species of snake. 3, 20.

गोपति m. 1) a name of Sūrya. 1, 35. 2) of Indra. 1, 52.

गोपानसी f. a beam supporting the framework of a roof. 2, 148. Māgha 3, 49.

गोपाल m. a cowherd. 2, 432.

गोपुच्छ m. a necklace, consisting, according to HC., of two strings. 2, 407.

गोपुर n. the gate of a city. 2, 133. **आबडतोरणोत्तुंगं गोपुरं** Pk. 4, 5.

गोप्य m. the son of a female slave. 2, 346.

गोमत् m. rich in cattle. 2, 107.

गोमतस्तिका f. a tractable cow.
2, 115.

गोमय n. cowdung. 2, 118.

गोमायु m. a jackal. 2, 74.

गोमिन् adj. — gomati. 2, 107.

गोमुख n. ointment, unguent.

5, 11. गोमयगोमुखानि (i-
cup. 3, 48.

गोयुग n. a yoke of oxen or
other beasts, e. g. उष्ट्र° 2, 128.

गोलागूल m. a blackfaced
monkey with a tail like that of
a cow. 2, 77.

गोविन्द m. 1) the superinten-
dent of cowherds. 2, 107. 2)
a name of Krishna. 1, 22.

गोवृद् n. a multitude of cattle,
a cow-station. 2, 107.

गोष्ठ 1) n. a cowpen, a cow-sta-
tion. 2, 107. 2) गोष्ठी f. an
assembly. 5, 12. Comp. पान°.

गोष्ठश्च m. the dog in the man-
ger. 2, 213.

गोसंभव adj. coming from, or
produced by, a cow. 2, 118.

गोसर्ग m. the break of day. 1, 111.

गोस्तनी f. the vine. 2, 38.

गोस्वामिन् m. a possessor of
herds. 2, 107.

गौडी f. rum distilled from mo-
lasses. 2, 169.

गौधेर m. the young of the *godhā*
lizard. 2, 79.

गौर 1) adj. (f.), white. 4, 4.
2) गौरी f. Pārvati. 1, 15.

गौरव n. dignity, respectabi-
lity. 4, 93.

गौरीपुत्र m. a name of Skanda.
1, 19.

ग्रंथ m. 1) a composition, a book,
a code. 2) a line in a manu-
script, consisting of about
32 syllables. 3) substance.
5, 58.

ग्रंथन n. stringing a garland,
composing a book. 4, 45.

ग्रथि m. 1) a joint or knot of a
reed. 2, 34. 2) a knot. 2, 392.

ग्रस्त adj. slurred, uttered with

the omission of letters or syllables. 1, 142.

ग्रह m. 1) a planet. 2) an imp, an evil spirit. 3) perseverance. 5, 55.

ग्रहक m. a captive, a prisoner. 4, 74.

ग्राम m. 1) a village, a hamlet. 2, 103. 106. 129. 2) at the end of compounds: a group of organically connected things. 5, 25. Comp. indriya°, karana° etc.

ग्रामणी adj. chief, principal. 4, 5.

ग्रामाधान n. a village. 2, 103.

ग्रामांतिक n. the neighbourhood of a village. 2, 104.

ग्रामीण and ग्रामेयक adj. born or living in a village. 2, 103.

ग्राम्य adj. 1) rustic. 2, 103. 2) (of speech) coarse, vulgar. 1, 142.

ग्राम्यधर्म m. copulation. 5, 52.

ग्रावन् m. 1) a stone. 2, 13. 2) a mountain. 5, 20.

ग्राह m. a shark. 3, 34.

ग्रीवा f. the neck. 2, 361. 362. 398. 403.

ग्रीष्म m. the hot season about June-July. 1, 113. 116.

गैवेयक n. an ornament for the neck. 2, 403.

ग्लह m. a stake at play. 4, 74.

ग्लानि f. fatigue, languor. 2, 446.

घ.

घट 1) m. a jar. 2, 161. 5, 18. 2) घटा f. an assembly. 5, 12. 3) a troop of elephants arrayed for battle. 2, 66.

घटना f. assembling, arranging. 2, 66.

घटयोनि m. a name of Agastya. 2, 258. Brahmap. Utt. 17.

घटायंत्र n. the rope and bucket of a well. 3, 63.

घंटिका f. a small bell. 2, 405.

घन 1) adj. solid, compact. 4, 32. 2) m. the body. 2, 355. 3) a cloud. 1, 58.

घनरस^m m. water. 3, 26.

घनसार^m m. camphor. 2, 390. Cat. 158.^a

घनाघन m. 1) Indra. 2) a rainy cloud. 5, 40. ताडिदुष्सासैर्वर्षति स्म घनाघनः Pk. 6, 51.

घनोपल^m m. hail. 1, 59.

घर्म m. heat. 1, 40.

घस्मर^{adj} adj. gluttonous. 2, 195. Bhk. 2, 38. दावानलो घस्मरः Bhv. 1, 32.

घस्र m. a day. 1, 106. Pk. 4, 12.

घाता f. the nape of the neck. 2, 370.

घातक^{adj} adj. murdering, destroying. 2, 217.

घातन n. killing, slaying. 2, 322.

घातनस्थान n. a slaughtering-place. 2, 440.

घास m. grass for fodder. 2, 36.

घुंठ or घुंठक m. the ancle. 2, 360.

घुसृण n. saffron. 2, 388.

घृणा f. 1) tenderness, compassion. 4, 39. 2) disgust, contempt. 5, 14.

घृणि m. a ray of light. 1, 38. f. Anand. 96.

घृत n. clarified butter. 2, 120. 5, 75.

घृताची f. the name of an Ap-saras. 1, 88.

घृष्टि m. a hog. 2, 71.

घोठक m. a horse. 2, 281.

घोणा f. 1) the nose. 2, 366. 2) the nostrils of a horse. 2, 286.

घोर^{adj} adj. terrible, frightful. 4, 20.

घोष m. 1) sound, noise, roar. 1, 138. 2) a station or ward inhabited by herdsmen. 2, 106.

घोषवती f. the Vinā. 1, 96.

घ्राण n. the nose. 2, 366.

च.

चकित adj. afraid, timid. 2, 199.

चकोर m. the francolin partridge
(*perdix rufa*. Lath.). 2, 99.

चक्र n. 1) a wheel. 2, 292. 2) a
discus used as a missile wea-
pon. 2, 321. 1, 26. 3) a circle,
a multitude. 4, 2. 4) a host,
an army. 2, 302. 5) the bend
of a river. 3, 49. 6) m. the
ruddy goose. 2, 89.

चक्रधारा f. the periphery of
a wheel. 2, 292.

चक्रमर्दक m. ringworm shrub
(*cassia alata* Lin.). 2, 464.

चक्रवर्तिन् m. a universal mon-
arch, an emperor. 2, 267.

चक्रवाक m. the ruddy goose
(*anas casarca*). 2, 89.

चक्रवाल n. a circle, a multi-
tude. 4, 2.

चक्रांग m. a gander. 2, 96.

चक्रिन् m. a snake. 3, 18.

चक्रीवत् m. an ass. 2, 125.
Mâgha 5, 8.

चक्षणा n. a stimulant to drink.
2, 173.

चक्षुष्य adj. pleasing, handsome.
2, 212. Mâgha 8, 57.

चक्षुस् n. the eye. 2, 364. 5, 24.

चंचरीक m. a bee. 2, 100. Bhv.
1, 46.

चंचल adj. trembling, shaking,
unsteady. 4, 10.

चंचु or चंचू f. the beak or bill
of a bird. 2, 85. Bhv. 1, 56.

चटक 1) m. a sparrow. 2, 88.
2) चटिका f. a hen-sparrow.
2, 98.

चतु n. pleasing discourse. 1,
146. Mâgha 4, 6. Comp. चातु.

चटुल adj. trembling, shaking.
4, 10.

चंड 1) adj. hot. 1, 40. 2) चंडी
Durgâ. 1, 16.

चंडातक n. a short petticoat.
2, 392.

चंडाल m. an outcaste, a man
of a low tribe, born from a
Çûdra father and Brahman
mother. 2, 443. 5, 28.

चंडिल m. a barber. 2, 434.

चतुःशाल n. a square formed
by four houses. 2, 137. Mat-
syak. 241, 1. Also **चतुःशाली** f.

चतुर adj. dexterous, clever. 2,
180.

चतुर्भुज m. Vishnu or Krishna.
1, 22.

चतुर्वक्त्र m. Brahman. 1, 7.

चतुर्विध fourfold. 2, 307. 394.
5, 73.

चतुष्पथ n. a place where four
roads meet. 2, 134.

चत्वर n. a court or yard. 5, 31.

चंदन n. sandal wood. 2, 389.
Comp. **लोहितं**.

चंद्र 1) m. the moon. 1, 42. 120.
2) n, gold. 2, 18.

चंद्रक m. the eye in the feathers
of a peacock's tail. 2, 87. Comp.

चंद्रकिन् m. a peacock. Māgha
3, 49.

चंद्रहार m. pl. the 27 lunar
stations. 1, 51.

चंद्रमस m. the moon. 1, 42.

चंद्रशाला f. a room on the top
of a house, an upper story.
2, 149.

चंद्रहास m. a sword. 2, 317.

चंद्रातप m. **चंद्रिका** f. moon
light. 1, 44.

चंद्रोदय m. an awning, a cloth
spread over an open hall. 2,
155. Hind. *chandrā*.

चपल 1) adj. wavering, un-
steady, fickle. 4, 10. 2) swift,
speedy. 4, 12. 3) **चपला** f.
lightning. 1, 60.

चमू f. an army. 2, 302.

चय m. a collection, a mass, a
multitude. 4, 1.

चर m. a spy, a secret emissary.
2, 270. Comp. **चार**.

चरण m. the foot. 2, 356. 97.

चरणभरण n. an ornament for the foot. 2, 406.

चरणायुध m. a cock. 2, 92.

चरम adj. last, final. 4, 22.

चरित n. conduct, behaviour. 2, 241.

चरित्र n. conduct, behaviour. 2, 241. Comp. चारित्र.

चरु m. 1) a pot. 2, 159. 2) an oblation consecrated by prayers, or the vessel in which such an oblation is offered. 2, 261.

चर्चा f. 1) smearing the body with sandal and other unguents. 2, 385. 2) reflexion, consideration. 5, 8. c. g. तत्त्व-चर्चा, अष्टांगियागचर्चा Sin-
hâsana. 3) the name of a goddess, one of the incarnations of Durgâ. 1, 17.

चर्मकृत् m. a currier, a shoemaker. 2, 441. Comp. चर्मकर्तृ
Taitt. Br. I, 2, 6, 7.

चर्मदंड m. a whip. 2, 287.

चर्मन् n. 1) skin, hide, leather. 3, 8. 2) a shield. 2, 305.

चर्मप्रसेवक m. a bellows. 4, 79.

चलाचल adj. movable, unsteady. 4, 10.

चषक m. a drinking vessel, a goblet. 2, 172. Bhk. 8, 39. Mâgha 10, 4. 11. 24.

चारु n. pleasing discourse. 1, 146.

चांडाल v. r. for चंडाल. 2, 443.

चातक m. a bird (cuculus melanoleucus). 2, 93.

चांद्रमसायन m. the planet Mercury. 1, 46.

चाप n. a bow. 2, 309. 1, 26.

चामर n. a chowrie, the tail of the bos grunniens used as a whisk. 2, 268.

चामीकर n. gold. 2, 19.

चामुंडा f. a goddess, an incarnation of Durgâ. 1, 17.

चार m. a spy, a secret emissary. 2, 270. Comp. चर.

चारणं m. a strolling actor, a bard. 2, 437.

चारुमठ m. a valorous warrior. 2, 199.

चारित्र n. conduct, behaviour. 2, 241. Comp. चरित्र.

चारु, adj. beautiful. 4, 4.

चाष m. the blue jay. 2, 92.

चिकित्सक m. a physician. 2, 457.

चिकित्सा f. the practice of medicine. 2, 457.

चिकुर m. the hair of the head. 2, 375.

चिता f. a funeral pile. 3, 16.

चित्त n. the mind. 2, 379.

चित्या f. a funeral pile. 3, 16.

चित्र adj. 1) variegated. 4, 56. 2) n. a wonder, a marvel. 4, 60.

चित्रक n. the sectarian mark on the forehead. 2, 386.

चित्रकाय m. a tiger. 2, 71.

चित्रकृत् m. a painter. 2, 436.

चित्रपुंख m. an arrow. 2, 311.

चित्रभानु m. 1) the sun. 1, 37. 2) fire. 1, 62.

चित्रशिखंडिन m. pl. the constellation of Ursa Major. 1, 50.

चित्रशिखंडिप्रसूत m. a name of Vrihaspati. 1, 47.

चिद्रूप adj. intelligent, thoughtful. 2, 218. (Schol. वस्तुतत्त्वज्ञानयुक्त).

चिंता f. thought, reflexion. 5, 8.

चिपिठ m. grain flattened after boiling. 2, 430.

चिवुक n. the chin. 2, 370.

चिरं, चिरात्, चिराय, चिरम् adv. a long time. 5, 87.

चिरंजीविन m. a crow. 2, 90.

चिरंजी f. a young woman, whether married or not. 2, 329. Kshirasvāmin quotes another form: चरंजी.

चिररात्र 1) m. a great many nights, a very long period. 1, 108. 2) dat. **चिररात्राय** adv. a long time. 5, 87.

चिर्मट m. a sort of cucumber (*cucumis utilisissimus*). 2, 54.

चिलिचिम m. = **नलमीन**, a sort of fish. 3, 36. Explained by **वल्लीगत, चत्तदंग, वृद्ध-चत्त. चिलिचिमस्त्रिदोषक-दिति वैद्याः** । Sv.

चिह्न 1) adj. blear-eyed. 2, 452. 2) m. the Bengal kite (*falco cheela* Lath.). 2, 95.

चिह्न n. a mark, a sign. 1, 45.

चीर n. tattered clothes. 2, 393.

चीरिणि m. a sort of large fish. 3, 38.

चीरी f. a cricket. 2, 101.

चुंढी f. a small well. 3, 62.

चुंढी f. a procuress. 2, 337.

चुंबक m. a loadstone. 2, 14.

चुरी f. a small well. 3, 62.

चुह adj. blear-eyed. 2, 452.

चुहो f. an oven, a fire-place. 2, 158.

चूचुक m. n. a nipple. 2, 371.

चूडा f. 1) a peacock's crest. 2, 87. 2) the head. 5, 13.

चूडामणि m. a jewel worn in a crest or diadem. 2, 400.

चूत m. the mango tree. 2, 37.

चूतक m. a small well. 3, 62.

चूर्ण n. powder, dust. 2, 288.

चूलिका f. the base of an elephant's ear. 2, 62.

चूषा f. an elephant's girth. 2, 66.

चेह 1) m. a servant. 2, 210. 2)

चेहो f. a female servant. 2, 337.

चेतन m. a sentient being. 1, 134.

चेतस् n. intellect, mind. 2, 379.

चेत्त 1) n. clothes. 2, 393. 2) at the end of compounds (f. i): bad, contemptible. 2, 182.

चेष्टा f. motion, action. 5, 64.

चैतन्य n. consciousness. 5, 36.

चैत्य n. 1) a temple. 2) a building containing an image of a Buddha (or Jina). 5, 45. e. g.

श्रीमत्तीर्थकराणां प्रतिदि-
वसमहं तत्र चैत्यानि वंदे.

चैत्र m. the first month of the year (March-April). 1, 114.

चैत्रश n. the garden of Kuvera. 1, 83.

चोरा n. surprise, wonder. 4, 60.

चौर m. a thief. 2, 183, 184.

चौर्य n. stealing, theft. 2, 184, 5, 24.

क.

काग m. a goat. 2, 122. Comp.
काग.

कागलक m. a goat. 2, 122.

कात्र n. a parasol, an umbrella.
2, 268.

कात्रक n. a mushroom. 5, 45.

कद् m. 1) a wing. 2, 84. Comp.
श्वेतकद्. 2) a leaf. 2, 30.

कदन n. 1) a wing. 2, 84. 2) a leaf. 2, 30.

कद्वन् n. disguise, fraud, deceit.
4, 24.

कंदस् n. the Vedas. 1, 9.

कन्न adj. covered, full. 4, 17.

कल्ल n. disguise, sham, deceit.
4, 24.

काग m. a goat. 2, 122.

कात्र m. a pupil, a disciple. 2,
245.

कादस m. a brahman conversant with the Vedas. 2, 240.

कायातनय m. the planet Saturn. 1, 48.

किद्र n. 1) a hole, a rent. 3, 2.
2) a foible, a weak side. 5, 85.

कुंकुंदरी f. the musk-rat. 2, 80.

केक adj. shrewd, clever. 2, 230

केदन n. cutting, breaking, tearing. 4, 44.

ज.

जगधनुस m. the eye of the world, the sun. 1, 37. जगधनुस्तमोनुदः Kāçikh. 46, 44.

जगत् 1) n. the world, the universe. 1, 133. 2) जगती f. the earth. 2, 1. 3) the king and his subjects. 5, 8.

जगत्कर्तृ m. the creator of the world, Brahman. 1, 7.

जगत्प्राण m. wind. 1, 75.

जगद्विनाश m. the destruction of the universe. 1, 117.

जगन्नाथ m. Vishnu or Krishna. 1, 24.

जगर m. armour, mail. 2, 304.

जग्धि f. eating. 2, 170.

जघन n. the loins. 2, 357.

जघनकूपक m. the cavities of the loins. 2, 358.

जघन्य adj. low, base, wicked. 4, 85.

जंघा f. the leg. 2, 360.

जंघाल adj. light-footed; fleet, swift. 2, 203. Also जंघिल.

जटा f. 1) matted hair as worn by ascetics. 2, 377. 2) a fibrous root. 2, 28.

जटाबंध m. a knot or tuft of matted hair. 1, 14.

जठर 1) adj. hard, firm, solid. 2) old. 5, 39. 3) m.n. the belly. 2, 360.

जड adj. 1) dull, slow, stupid, hebes. 2, 232. 181. 2) dumb. 2, 454.

जडक्रिय adj. slow at work, sluggish, dilatory. 2, 228.

जतु n. lac. 2, 400.

• जन्तु n. the collar bone, the clavicle. 2, 368.

जन m. man, mankind, people. 2, 129.

जनक m. a father. 2, 349.

जनगम m. a man of a low caste, a Cāndāla. 2, 443.

जननी f. a mother. 2, 349.

जनपद m. an inhabited country. 2, 129.

जनवाद m. जनश्रुति f. popular talk, rumour, tidings. 1, 147.

जनार्दन m. Vishnu or Krishna. 1, 23.

जनाश्रय m. a temporary shed or hall. 2, 143.

जनी f. a daughter-in-law. 2, 349.

जंतु m. a creature, a living being. 3, 3.

जन्मन् n. birth, origin. 5, 64.

जन्य n. war, combat. 2, 299.

जपा f. the China-rose (hibis-

cus rosa Sinensis Lin.). 2, 52. 4, 53.

तपति m. du. husband and wife. 1, 120. Comp. दपति.

तबाल m. mud, mire. 3, 56. Pk. 1, 45.

तबीर m. common lime. 2, 39.

तबुक m. a jackal. 2, 74.

तयंत m. the son of Indra. 1, 55.

तरत् adj. (f. ti) old. 4, 26.

तरद्व m. an old ox. 2, 110.

तरा f. old age. 2, 348.

नरायु m. the womb, the uterus. 2, 345.

तर्तिन्त m. sesame growing wild. 2, 428.

तल्ल n. 1) water. 3, 26. 5, 41. 44. 72. 81. Prefixed to the name of animals living on the continent, it signifies a corresponding aquatic animal, e. c. तल्लमात्रार, an otter.

3, 41. 2) — क्तीवेर. 2, 467

तल्लचर m. a fish. 3, 35.

जलद m. a sort of grass (cyperus rotundus). 2, 467. Any term for cloud signifies the same.

जलद्रोणी f. — avagâha. 4, 69.

जलपङ्क्ति f. a water-course, a gutter, a drain. 3, 63.

जलरङ्कु m. a species of water-bird — *dâttyûha*. 2, 94.

जलराशि m. the ocean. 3, 30.

जलवायस m. the diver. 2, 95.

जलव्याल m. a water-snake. 3, 21.

जलशयन m. a name of Vishnu. 1, 22.

जलशूक n. the green moss-like substance growing on the surface of stagnant water, duckweed. 3, 61.

जलाधिदेवत n. the supreme deity of the waters, Varuṇa. 1, 74.

जलावतार m. a landing-place at a river's side. 5, 76.

जलोच्छ्वास m. a drain, a sluice. 3, 55. Comp. *parivâha*.

जलौका f. sg. and **जलौकस्** pl. f. a leech. 3, 39. जलौकयोपमयन्ते प्रमदा मन्दबुद्धिभिः॥मृगदृशां जलौकानां विचारान्मरुदन्तरं॥जलौका केवलं रक्तमादहाना तपस्विना । प्रमदा सर्वमाहते चित्तं वित्तं बलं सुखं ॥ Kâçikh. 36, 85. 86.

जव m. speed, velocity. 2, 288.

जवन adj. fleet, swift. 2, 203.

जवनिका (corrupted from *yavanikâ*) f. a curtain, a screen, a veil. 2, 154. Mâgha 4, 54.

जागरण n. जागरा and जागर्या f. waking, being awake. 2, 448. Often used of religious vigils.

जागुड n. saffron. 2, 388.

जागल n. flesh. 3, 9.

जागुलिक m. a dealer in antidotes, a poison-doctor. 2,

458. ज्ञांगुलिको विषवि-

द्याविशारदः Kāçikh. 46, 17.

ज्ञात n. a mass, a multitude.

4, 2. पदज्ञात n. a mass of words, a period. 1, 143. अर्ध-

र्यात्रज्ञातं Bhk. 3, 33. अस्त्र-

ज्ञातं Bhk. 2, 22. Rgh. 5, 1.

ज्ञातरत्नम् adj. f. having the catamenia. 2, 333.

ज्ञातद्वय n. gold. 2, 18.

ज्ञातवेदस् m. Agni. 1, 63.

ज्ञाति f. 1) birth, descent, caste.

ज्ञातिमात्रोपजीविन् adj.

one who gets a living only by the merit of his caste. 2,

251. 2) species. 2, 99, 321. 3)

great-flowered jasmin. 2, 50.

ज्ञात्य adj. 1) of noble descent.

2) excellent. 5, 50.

ज्ञानु m. the knee. 2, 360.

ज्ञाबाल m. a goatherd. 2, 226.

ज्ञामातृ m. a daughter's husband, a son-in-law. 2, 350.

ज्ञामि f. 1) a sister. 2, 352. 2)

a virtuous or respectable woman. 5, 6.

ज्ञामेय m. a sister's son. 2, 352.

ज्ञाबूनद n. gold. 2, 19.

ज्ञाया f. a wife. 2, 339, 353.

ज्ञायाज्ञवि m. an actor. 2, 437.

ज्ञायापति m. du. husband and wife. 1, 120.

ज्ञायु m. a medicament, medicine. 2, 458.

ज्ञार m. a paramour, an adulterer. 2, 229.

ज्ञाल n. 1) a net. 2, 439. 2) a window. 2, 149. 3) entanglement, deception. 5, 18. 4) a heap, a multitude. 4, 2.

ज्ञान्तक n. 1) a window. 2, 149. 2) a bud. 2, 31.

ज्ञान्तिक m. 1) a fisherman. 2, 439.

2) a spider. 2, 101. 3) a knave,

a rogue. 2, 194. 4) ज्ञान्तिका

f. a net. Comp. मृग.° 5) an

iron corselet. 2, 304.

ज्ञाल्म adj. acting inconsiderately or foolishly. 2, 181.

जालक m. a pole-cat. 2, 81.

जालवी f. the Ganges. 3, 51.

जिघत्सा f. appetite, hunger.
2, 206.

जिघत्सु adj. hungry. 2, 205.

जिघांसु m. an enemy. 2, 300.

जितकाशिन् । जिताख्व adj.
victorious, triumphant. 2, 324.

जिन m. 1) a Buddha. 1, 85.
2) Vishnu or Krishna. 1, 25.

जिनेन्द्र m. a Jaina saint. 1, 86.
Pk. 2, 33.

जिष्णु m. 1) Indra. 1, 52. 2)
Vishnu or Krishna. 1, 25.

जिह्व adj. 1) wry, crooked. 4,
11. 2) slow, tardy. 2, 232.

जिह्वग m. a snake. 3, 19.

जिह्वा f. 1) the tongue. 2, 366.
2) a tongue or flame of fire.
1, 67. 68.

जिभूत m. 1) a cloud. 1, 58. 2)
a mountain. 5, 9.

जीरक m. cummin-seed. 2, 461.

जीर्ण adj. old. 2, 395. 4, 26.

जीव m. 1) a living being, a
creature. 3, 41. 5, 73. 2) life.
1, 134. 3) a name of Vrihas-
pati. 1, 47. Kāçikh. 17, 44. 4)

जीवा f. life. 1, 134. 5) a
bowstring. 2, 309.

जीवक m. a Jain mendicant.
2, 190.

जीवंजीव m. a species of pheas-
sant or partridge. 2, 99.

जीवतोका f. a woman whose
children are living. 2, 331.

जीवत्यति f. a woman whose
husband is living. 2, 331.

जीवधन n. live-stock, property
consisting of cattle. 1, 81.

जीवन n. living, means of sub-
sistence, livelihood. 2, 415.

जीवनीय n. water. 3, 26.

जीवसू f. a woman whose chil-
dren are living. 2, 331.

जीवस्थान n. a vital member
or organ. 2, 374.

जीवित n. life. 1, 134.

जुगुप्सा f. disgust. 1, 91. 148.
5, 14.

जेतृ adj. victorious, triumphant.
2, 291.

जेमन n. eating. 2, 170.

जेत्रय m. a triumphal car. 2,
291. Comp. Rgh. 12, 85. Rv.
I, 102, 3. 5.

जैन m. (f. i), a follower of the
Jaina doctrine. 2, 190. Comp.

स्वयं गवा जिनांतिकं
प्रव्रज्यां जगृहे जैनी. Pk. 2,
36.

जेनाश्रम m. a Jain monastery.
5, 21.

जेवातृक 1) adj. long-lived. 2,
226. 2) the moon. 1, 43.

जोषं adj. 1) joyfully, happily.

1, 123. तदा जोषमासुः सामा-

जिकामराः Pk. 3, 168. 2)

silently. 5, 97. जोषं स्थिते

मुनौ तत्र महाकालसाध-

सात्. Kāçikh. 89, 19.

ज्ञ adj. knowing, possessed of
knowledge. 2, 177.

ज्ञाति m. a kinsman, a relation.
2, 354.

ज्ञान n. knowledge. 5, 62.

ज्ञानिन m. an astronomer or
astrologer. 2, 248.

ज्या f. 1) a bowstring. 2, 309.
2) the earth. 2, 1.

ज्येष्ठ 1) m. the first-born son,
an elder brother. 2, 351. 2)

ज्येष्ठा f. a house-lizard. 2, 102.

ज्यातिरिंगण v. r. for ज्योति-
रिंगण.

ज्योतिषिक m. an astronomer.
2, 248.

ज्योतिस् n. 1) light. 1, 65. 2)
a star. 1, 51. 3) the eye. 5, 24.

ज्योत्स्ना f. moonlight. 1, 44.

ज्वलन m. fire. 1, 62.

ज्वाला f. a flame. 1, 65. 67.

क.

कंकावात m. a violent storm

with rain. 1, 77. आसारैर्क-

कागारुतभीषणैः Pk. 6, 52.

Jhanjhānila Kāçikh. 88, 98.

कटिति adv. quickly, at once,
on the spot. 4, 12.

कष m. a fish. 3, 35.

कषकेतन m. a name of Kāma.

1, 32. Cōmp. कषधज Bhk.
8, 48.

काबुक m. a tree (tamarix in-
dica?). 2, 40.

किंठी f. a plant (*bar'eria cri-*
stata). 2, 50.

किष्ठीका f. a cricket. 2, 101.

क.

कंक m. 1) a stonemason's hammer. 2) pride, conceit. 5, 35.

उ.

उमर् m. a scuffle, a turmoil.

1, 127. जिनेश्चरे संनिहिते क

वैरिउमर्ः Pk. 4, 186.

उयन n. 1) flying in the air.

2, 85. 2) a litter carried upon
men's shoulders. 2, 290.

डिंडिम m. a kind of small drum
or tambour. 1, 97. Gg. 11, 7.

डिंडीर् m. cuttle-fish bone, con-
sidered as being the foam of
the sea. 3, 46.

डिंब m. — उमर्. 1, 127.

डिंभ m. any young animal. 2,
347.

त.

तक्र n. buttermilk with a fourth part of water. 2, 120. द्विगुणांबु षेत्समर्धोदकमुदक्षितं । तक्रं भवेत्पादजलं केवलं मयितं स्मृतं ॥ Dhānv. Nigh. यत्पादांबु घोलं तत्तक्रं । मार्गत्रयं यत्र दध्नश्चतुर्थो भागो जलस्य तत्तक्रं । RM *

तक्षन् m. a carpenter. 2, 432.

तट n. 1) the declivity or side of a hill. 2, 11. 56. 2) a bank or shore. 3, 45.

तहिनी f. a river. 3, 43.

तडाग n. a pond, a pool, a reservoir. 3, 54.

तडित f. lightning. 1, 60.

तडक n. a period containing many compound words. 1, 143.

तडु m. one of the chief atten-

dants of Śiva, and original teacher of the ballet. 1, 14. 5, 51.

तत्काल 1) m. time being, present time. 5, 98. 2) तत्कालं adv. at the time being. 1, 118.

तत्कालोत्पन्नी adj. possessed of presence of mind. 2, 221.

तत्क्षणं adv. at the time being, at the same time, forthwith. 4, 67. 3, 27.

तत्पर adj. intent on. 2, 197.

स्त्रीभोगादौ भेषजे तत्परः प्राणि Pk. 5, 75.

तत्रभवत् adj. (f. ti), venerable, respectable. Used in speaking of a person not present. 1, 155.

तथा adv. yes, it is so. 4, 95.

तथागत m., a Buddha. 1, 85.

तथ्य adj. true. 1, 144.

तदात्थ n. time being, present time. 1, 118.

* Correct accordingly my translation of *takra* in the glossary to Ujv.

तद्गत adj. bent or intent on.
2, 379.

तद्धल्ल m. a sort of arrow. 2,
312.

तनय 1) m. a son. 2, 342. 2) f.
(*i*) a daughter. 2, 350.

तनु 1) adj. (f. *u*, *û*, or *vi*), thin,
slender. 4, 32. 2) small, little.
4, 3. 3) f. (*u* or *û*), the body.
2, 355.

तनुज्ञ m. a son. 2, 342.

तनुत्राण n. armour, mail. 2, 304.

तनूनपात् m. a name of Agni.
1, 63.

तनूरुह n. 1) the hair of the
body. 2, 369. 2) the wing of
a bird. 2, 84.

तैतु m. a thread, a string. 5, 79.
84.

तैतुवाय m. a weaver. 2, 435.

तैत्र n. 1) a thread, a string. 2)
established doctrine, a scien-
tific treatise. 3) mystic pray-
ers. 5, 84. 4) a medicament.
2, 458. 5) retinue. 6) the qua-
lity of being chief or principal.

5, 84. 7) तंत्री f. (nom. *is*), the
string or wire of a lute, etc.,
or a string in general. 1, 96.
2, 442.

तपन m. the sun. 1, 35.

तपनीय n. gold. 2, 19.

तपस् 1) n. penance, austerity.
2, 244. 2) m. the month Māgha.
1, 114.

तपस्य 1) m. the month Phāl-
guna. 1, 114. 2) f. (*û*), reli-
gious penance, mental devo-
tion. 4, 91.

तपस्विन् 1) adj. engaged in
religious austerities, subst.
an ascetic, a religious men-
dicant. 2, 189. 254. 2) exci-
ting pity, pitiable. 5, 7.

तपात्यय m. the rainy season.
1, 116.

तपंग m. a platform. 2, 139.

तमस n. 1) darkness. 1, 110. 5,
60. 2) Rāhu. 1, 49. 3) sin. 3, 5.

तमस्विनी f. night. 1, 107.

तमालपत्र n. the sectarial mark
on the forehead. 2, 386.

- तमिस्र n. 1) darkness. 1, 110. 2) तमिस्रा f. darkness. 1, 110. Rgh. 5, 13. Māgha 6, 70. 3) night. 1, 107.
- तमी f. night. 1, 107. Māgha 9, 23.
- तमोघ्न m. fire. 1, 64.
- तम्रु m. a tiger, or rather a hyena. 2, 71.
- तरंग m. a wave. 3, 31.
- तरंगिणी f. a river. 3, 43.
- तरणि m. the sun. 1, 35.
- तरपय n. money paid for being ferried over a river. 3, 49.
- तरल 1) adj. tremulous, unsteady. 4, 10. 2) m. the central gem of a necklace. 2, 409. 3) तरला f. rice-gruel. 2, 165.
- तरलित adj. undulating, dangling, tremulous, unsteady. 4, 61. कुचकलशोपरितरलित-द्वारा Gg. 7, 14.
- त्रवारि m. a sword. 2, 317.
- त्रस् n. 1) speed, velocity. 2, 288. 2) power, strength. 4, 38.
- त्रस n. flesh. 3, 9.
- त्री f. (nom. *ts*), a boat, a ship. 3, 50.
- त्रु m. a tree. 2, 22.
- त्रुण adj. (f. *i*), young. 2, 348. 123.
- त्रुषंड m. a group of trees. 2, 57.
- तर्क m. doubt. 5, 93. 2) the science of logic. 1, 10. (Lit. *turning and twisting*, Lat. *tricae*.)
- तर्णक m. a calf. 2, 109.
- तर्ह f. a wooden ladle. 2, 157.
- तर्षण n. fuel for lighting a sacrificial fire. 1, 69.
- तर्ष m. thirst. 2, 208.
- तर्षित adj. thirsty. 2, 207: Comp. तृषित.
- तल m. 1) the palm with extended fingers. 2, 382. 2) the palmyra tree (*borassus flabelliformis*). 2, 37. Comp. ताल.
- तलिन 1) adj. thin. 4, 32. 2) n. a bed or couch. 2, 152.
- तल्य n. 1) a bed or couch. 2, 152. 2) a wife. 5, 24. 3) a raft or float. 3, 49.

तल्ल n. a small pond. 3, 53.

तस्कर m. a robber. 2, 183.

ताडंक m. ताडपत्र n. an earring.
2, 401.

ताडवं n. dance accompanied
with violent gesticulations.
1, 93.

तात m. a father. 2, 349.

तापस m. an ascetic. 2, 254.

तापिच्छ m. a tree (xanthocy-
mus pictorius). 2, 48.

तामरस n. a lotus. 3, 57.

तांबूली 1) f. the betel-plant
(piper betel). 2, 45. 2) तांबूल
n. the betel-nut. 2, 390.

ताम्र 1) adj. (f. i) of a dark red
or coppery colour. 2, 97. 4,
48. 2) n. copper. 2, 15.

ताम्रचूड m. a cock. 2, 92.

तार adj. high-sounding, so-
prano, shrill. 1, 140. ताम्रचू-
डधनिस्तारः Pk. 3, 41. डंडभय-
स्तारं दधनुः Pk. 3, 133.

तार (corrupted from स्तार)

1) m. a principal pearl in a
necklace, or a large pearl. 5,
12. 2) n. silver. 2, 17. 3) तारा
f. a star. 1, 51. 2, 365 (the
pupil of the eye).

तारक n. तारका f. a star.
1, 51.

तारकारि m. a name of Skanda.
1, 19.

तारापथ m. the starry path,
the sky. 1, 137.

तार्क्ष्य m. 1) a name of Garuda.
1, 30. 2) a horse. 2, 281.

ताल m. 1) musical time or mea-
sure. 1, 94. 2) a span mea-
sured by the distance be-
tween the extended thumb and
middle finger. 2, 383. 3) the
palmyra tree. 2, 37.

तालधत्त m. a name of Bala-
deva. 1, 28.

तालवृंत n. a fan. 2, 155.

तालु n. the palate. 2, 366.

तिक्त adj. fragrant. 5, 27. Māgha
5, 33.

तिग्म adj. fiery, hot. 1, 40.

तिग्मांशु m. the sun. 1, 35.

तितिक्षा f. forbearance, patience, resignation. 4, 40.

तिमि m. 1) a fish in general. 3, 35. 2) a fabulous fish of an enormous size. 3, 38.

तिमिंगिलगिल m. a fabulous fish of an enormous size. 3, 38.

तिमिर n. darkness. 1, 110.

तिमिररिपु m. the sun. 1, 36.

तिरस्करिणी f. a curtain, a veil. 2, 154. Ks. 1, 14. U. p. 27.

तिरस्कार n. disregard, disdain. 4, 19.

तिरोधान n. concealment. 4, 34.

तिर्यक् adv. obliquely, transversely, awry. 2, 65. 145. 398.

तिल m. sesame. 2, 428.

तिलक 1) n. the sectarial mark on the forehead. 2, 386. 2) the lungs. 3, 14. 3) m. a kind of tree. 5, 26.

तिलपिञ्ज and तिलपेज m. barren sesame. 2, 428.

तिलित्स m. a kind of snake — *gondsa*. 3, 20.

तिलोत्तमा f. the name of an Apsaras. 1, 88.

तिल्य n. a sesame-field. 2, 8. Comp. तैलीन.

तिष्य m. the eighth lunar asterism. 1, 51.

तीक्ष्ण 1) adj. hot, fiery. 1, 40. 2) n. iron. 2, 16. 3) m. (?) poison. 3, 24.

तीक्ष्णोपाय m. a forcible means, a strong measure. 2, 216.

तीर 1) n. a bank, a shore. 3, 45. 2) तीरी f. an arrow, the shaft of which consists of reed and a fourth part of iron. 2, 312.

तीर्थ n. 1) a landing place at a river's side. 5, 76. 2) a holy place in the vicinity of sacred streams or springs. 5, 72. 76. 3) a vessel (तीर्थ द्रव्यकव्ययोः Ksh.). 4) pu-

dendum muliebre. 5) a minister and 17 other officers of state in whom a king ought not to place implicit confidence. Comp. Mhb. 2, 172. Pancat. p. 156. Rgh. 17, 68. Māgha 2, 111. 6) a school of philosophy. 5, 76.

तीव्र adj. fierce, hot. 1, 40.
तीव्रता f. exceedingness. 2, 315.

तु part. 1) but. 2) indeed. 5, 95.

तुक m. (तुकौ, तुकः), offspring, children. 2, 342. 5, 50.

तुंग adj. high. 4, 66.

तुच्छ adj. empty. 4, 92.

तुंड n. the beak of birds, the mouth. 2, 363.

तुंडि f. a prominent navel. 2, 455.

तुंडिका f. a plant — ओष्ठी, विम्बी. 2, 48.

तुद n. the belly. 2, 360.

तुदिल adj. gorbellied, corpulent. 2, 453.

तुन्न adj. hurt, injured. 4, 82.

तुन्नवाय m. a tailor. 2, 435.

तुमल m. tumult. 1, 139.

तुंबी f. a long white gourd (cucurbita lagenaris). 2, 54.

तुरग m. a horse. 2, 281. 3, 41.

तुरंग m. a horse. 2, 281. 5, 25. 69. 70.

तुरंगम m. a horse. 2, 281.

तुरंगस्कंध m. a troop of horses. 5, 25.

तुरासाह् (nom. तुराषाह्) m. a name of Indra. 1, 53.

तुरीयवर्ण adj. belonging to the fourth caste. 2, 237.

तुलाकोटि m. an ornament for the feet of women. 2, 406.

तुल्य adj. similar. 4, 9.

तुवर 1) adj. astringent. 4, 86.
2) f. *tuvari* a kind of pulse (cytisinus cajan). 2, 429.

तुषाग्नि m. a fire of the husks of corn. 5, 44.

तुषार n. frost, cold. 3, 28.

तुषोदक n. sour gruel. 2, 163.

तुहिन् n. frost. 3, 28.

तूण n: तूणी f. a quiver. 2, 310.

तूणीर n. (?) a quiver. 2, 310.

तूर्ण adj. quick, fleet. 2, 198.
4, 12.

तूर्णोदित adj. spoken rapidly.
1, 142.

तूलक n. cotton. 2, 47.

तूवर m. 1) a bull without horns.
2) a man without beard. 2, 123.

तूष्णीं adv. silently. 5, 97.

तूण n. grass. 2, 35.

तूणधान्य n. corn growing wild.
2, 429.

तूणराज m. the palmyra tree
(borassus flabelliformis). 2, 37.

तृतीया प्रकृति f. a hermaphro-
dite. 2, 275.

तृप्ति f. satisfaction. 2, 171. 195.

तृष् f. thirst. 2, 208.

तृषित adj. thirsty. 2, 207. Comp.

तर्षित.

तृष्णाक adj. craving, longing for.
2, 208.

तृष्णा f. 1) thirst. 2, 208. 2) de-
sire, wish. 2, 209.

तेजस् n. 1) radiance, splendor,
light. 1, 65. 5, 12. 2) might,
power. 4, 38.

तेजित adj. sharpened, whetted.
2, 319.

तैजस n. any metal. 2, 21.

तैलीन n. a sesame-field. 2, 8.

तोक n. offspring, children. 2,
342.

तोच n. a goad for driving cattle.
2, 422.

तोय n. water. 3, 26. 27.

तोयनिधि m. the sea. 3, 30.

तोयाशय m. a lake. 3, 48.

तोरण n. a festoon suspended
across gateways on festive
occasions. 2, 146.

त्यक्त adj. left, forsaken. 4, 29.

त्यक्ताग्नि m. a brahman who
has neglected his household
fire. 2, 249.

त्रया f. shame, bashfulness. 2, 412.

त्रपु n. tin. 2, 17.

त्रयी f. the Ric, Yajus and Sāmaveda collectively. 1, 8.

त्रयीतनु m. the sun. 1, 37.

त्रस्त adj. frightened. 2, 199.

त्रास m. 1) fright. 4, 40. 2) a defect in a jewel. 5, 22.

त्रिकरु n. the aggregate of three spices, viz. black and long pepper, and dry ginger. 2, 462. Comp. त्र्यषण्ण.

त्रिकण्ठक m. — gokshura. 2, 46.

त्रिकस्थान n. the part below the spine. 2, 357.

त्रिकालदर्शिन् adj. acquainted with the past, present, and future. 2, 257.

त्रिकालविद् m. a Jaina saint. 1, 86.

त्रितय n. a triad. 1, 93. 2, 463.

त्रिदश m. a god. 1, 4. 5, 64.

त्रिदशदीर्घिका f. a name of the Ganges. 3, 51.

त्रिदशाचार्य m. a name of Vrihaspati. 1, 47.

त्रिदशालय m. the mountain Meru. 1, 136.

त्रिदशावास m. heaven. 1, 3.

त्रिदशाहार m. the food of the gods, ambrosia. 1, 133.

त्रिदिव n. heaven. 1, 3.

त्रिनयन m. a name of Īiva. 1, 11.

त्रिपत्तक m. a tree (butea frondosa). 2, 42.

त्रिपथगा f. the Ganges. 3, 51.

त्रिप्रांतक m. a name of Īiva. 1, 11.

त्रिफला f. the three species of myrobalan. 2, 463.

त्रियामा f. night. 1, 107.

त्रिविष्टप n. heaven. 1, 3.

त्रिविष्टपसद् m. a deity. 1, 4.

त्रुटि f. a small part. 4, 3.

त्रेता f. the aggregate of the three sacred fires, or the southern, household and sacrificial fires. 5, 3.

त्रोहि f. the beak or bill of a bird. 2, 85.

त्र्यूषण n. — त्रिकुल. 2, 462.

वक्सार m. a bamboo. 2, 49.

वच् f. 1) bark. 2, 28. 394. 2) hide, skin. 3, 8. 22.

वचिसार m. a bamboo. 2, 49.

वरित 1) adj. quick, speedy, expeditious. 2, 198. 215. 2)

वरितं adv. quickly. 4, 12.

वष्टु m. 1) a carpenter. 2, 432. 2) n. pr. the architect of the gods. 1, 84.

वाष्ट्र m. Vritra, the son of Tvashtri. 5, 60.

विष् f. light. 1, 65.

त्सरु m. the hilt or handle of a sword and similar weapons. 2, 318.

द.

दंशन n. armour, mail. 2, 304.

दंशित adj. armed, mailed. 2, 305.

दंष्ट्रा f. a large tooth, a tusk, a fang. 3, 20.

दंष्ट्रिन् m. a hog. 2, 71.

दक n. water. 3, 26. नाभिमात्रदके स्थित्वा. Phetk. 17.

दक्ष 1) adj. dexterous, skilful. 2, 180. 2) m. the name of a saint. 3) a cock. 5, 49.

दक्षाधरधंसकृत् m. a name of Īiva. 1, 11.

दक्षिण 1) adj. right, not left. 4, 71. 2, 252. 2) straightforward, candid. 2, 230. 3) दक्षिणा f. the south. 1, 101. 4) presents given to Brahmans upon festival occasions; दत्तसर्वस्व-दक्षिण, one who has given all his property to the priests. 2, 263.

दक्षिणस्थ m. a charioteer, who stands on the right of his master. 2, 293.

दक्षिणाशापति m. Yama, the regent of the south. 1, 72.

दंड m. 1) a stick, a staff, a rod.

- 2, 256. 4, 41. 2) a kind of weapon. 2, 321. 3) punishment. 4) an army. 5, 36.
- दंडधर** m. a name of Yama. 1, 72.
- दंडासन**, a kind of arrow. 2, 312.
- दंडाहत** n. buttermilk. 2, 120.
- दंडिन्** m. a staff-bearer, a door-keeper. 2, 269.
- दंडोत्पल** m. a plant—*sahadevā*. 2, 44.
- दहध्रु** m. ringworm-shrub (*cas-sia alata* Lin.). 2, 464.
- दहण** or **दहुरोगिन्** adj. afflicted with ringworms. 2, 452.
- दधि** n. coagulated or curdled milk. 2, 120. 167.
- दधिमंड** m. the liquid part of curdled milk. 2, 166.
- दधिसक्तु** m. pl. barley-meal mixed with curds. 2, 166.
- दधिसार** n. fresh butter. 2, 119.
- दनु** f. the mother of the Dānavas. 1, 119.
- दंत** m. 1) a tooth. 2, 372. 2) an elephant's tooth, ivory. 2, 63. 338.
- दंतच्छद** m. a lip. 2, 369.
- दंतमूल** n. the root of a tooth. 2, 68.
- दंतवासस्** n. a lip. 2, 369.
- दंशूक** m. a snake. 3, 18.
- दध्र** adj. small, little. 4, 3.
- दमन** n. subduing, restraining. 5, 36.
- दमुनस्** m. a name of Agni. 1, 63.
- दंपती** m. du. man and wife. 1, 120.
- दंभ** m. hypocrisy. 4, 55. 5, 5.
- दंभोत्ति** m. a thunderbolt. 1, 56.
- दम्य** m. a young bullock. 2, 109.
- दया** f. tenderness, compassion. 4, 39.
- दयित** 1) adj. cherished, beloved. 2, 212. 2) **दयिता** f. a beloved woman. 2, 327.
- दर** 1) m. fear. 4, 40. 2) **दर** m. n. **दरा**, **दरी** f. a cave, a cavern. 2, 12. 3, 2. 3) **दरं** adv. a little. 2, 430.

दरित adj. frightened, timid.
2, 199.

दरिद्र adj. poor. 2, 193.

दरोदर n. a die, dice. 2, 233.
v. r. for डरोदर.

दंडर m. a frog. 3, 40.

दर्प m. pride. 4, 37.

दर्पक m. a name of Kāma. 1, 33.

दर्पण m. a looking-glass. 2, 400.

दर्भ m. Kuça grass (poa cyno-
suroides). 2, 36. 5, 16. 36.

दर्वी f. a spoon or ladle. 2, 157.

दर्वीकर m. a snake. 3, 18.

दर्शन n. 1) seeing, sight. 2, 411.
2) a system or school of phi-
losophy. 5, 76.

दल n. a leaf. 2, 30.

दव m. 1) a wood on fire. 1, 70.
2) a forest. 5, 13. Comp. दाव.

द्वथु m. burning, fever. 2, 446.

दशन m. a tooth. 2, 62. 372.

दशबल m. a Buddha. 1, 85.

दशा 1) f. pl. the unwoven
threads of a web of cloth.
2, 396. 2) f. the result of ac-
tions. 5, 13.

दस्यु m. a thief. 2, 183.

दस्र m. du. the Acvins. 1, 84.

दहन m. fire. 1, 62.

दहनोपल m. crystal. 2, 21.

दाक्षायणी f. 1) a name of
Durgā. 1, 16. 2) f. pl. the 27
lunar mansions. 1, 51.

दाक्षायणीरमण m. the moon.
1, 43.

दांडाजिनिक m. one who
wears a staff and deerskin—the
insignia of sanctity—for frau-
dulent purposes, a hypocrite,
a rogue. 2, 194.

दात adj. cut, reaped. 2, 422.

दात्यूह m. a species of water-
bird, belonging to the order
of Grallac (gallinula Madras-
patana). 2, 94.

दात्र n. a sickle. 2, 422.

दाधिक adj. (f. *i*), dressed with curdled milk. 2, 167.

दान n. a gift, a donation. 2, 264. 5, 58.

दान n. the juice that flows from the temples of an elephant when in rut. 2, 62.

दानव m. a kind of Titans, the offspring of Danu. 1, 5. 119.

दानशील adj. liberal, generous. 2, 211.

दांत adj. subdued, enduring with resignation the privations imposed by austerities. 2, 244.

दामन् n. **दामनी** f. a rope for tying cattle. 2, 122.

दामोदर m. Vishnu or Krishna. 1, 23.

दाय m. 1) a special present, e. g. that which bride and bridegroom receive on their marriage. 2) patrimony. 3) taking, receiving (?). 3, 58.

दायाद m. 1) male offspring, a son. 2) a kinsman entitled to

participate in the offering of funeral oblations to deceased relatives. 5, 50.

दार m. pl. a wife. 2, 339. 5, 24

दारक m. a child. 2, 348.

दारद m. a sort of poison produced in the Darad (Sindhu) country. 3, 24.

दारु n. wood, timber. 2, 145. 148.

दारुण adj. heart-rending, horrible, terrific. 4, 20.

दारुहस्तक m. a wooden spoon or ladle. 2, 157.

दारवाघाट m. the woodpecker. 2, 89. 5, 9.

दाव m. — **दव**. 1, 70. 5, 13.

दाशार्ह m. Vishnu or Krishna. 1, 22.

दास 1) m. a servant. 2, 210
2) a fisherman. 2, 439. 3)
दासी f. a female servant. 2, 337.

दासीसुत m. the son of a female slave. 2, 346.

दासेरक m. 1) the son of a female slave, a servant. 2, 210.

2) camel. 2, 125. Māgha 5, 66.

दिक्पाल m. the regent of a quarter of the universe. 1, 100.

दिग्गज m. an elephant supposed to be placed at one of the quarters of the compass. 1, 104.

दिग्वासस् m. a naked Buddha mendicant. 2, 190.

दिति f. the mother of the Daityas. 1, 119.

दिदीवि m. boiled rice. 2, 164.

दिधिषू f. a woman in her second marriage 2, 330.

दिन n. a day. 1, 106.

दिनकर m. the sun. 1, 35.

दिनकरात्मजा f. a name of the Yamunā. 3, 52.

दिनमणि m. the sun. 1, 35.

दिव् f. See द्यो.

दिवस m. a day. 1, 106.

दिवसमुख n. the begin of day, break of day. 1, 111.

दिवस्पति m. Indra. 1, 54.

दिवा adv. by day. 1, 106.

दिवाकीर्ति m. 1) a barber. 2, 434. 2) a man of an impure cast. 5, 28. दीक्षितो ऽपि दिवाकीर्तिः पंडितो वाप्यपंडितः। तुल्यो मे मोक्षदीक्षायां संप्राप्य मणिकर्णिकां ॥ Kāçikh. 79, 87.

दिवावसान n. the end of day. 1, 109.

दिव्य n. an ordeal. 5, 54.

दिश् f. a region, a point of the compass. 1, 100—102. 5, 68.

दिष्ट m. time. 1, 105.

दिष्टांत m. death. 3, 6.

दिष्ट्या adv. auspiciously. 5, 86.

दीक्षित adj. having commenced the preparatory rites for sacrifice. 2, 265.

दीधिति f. a ray of light. 1, 38.
5, 68.

दीप्ति f. 1) brilliancy, light. 1,
38. 65. 2) the rapid flight
of an arrow. 2, 315.

दीर्घ adj. long. 4, 66.

दीर्घकाल m. a long time. 5, 87.

दीर्घदृष्टि adj. far-sighted. 2, 221.

दीर्घनिद्रा f. the long-lasting
sleep, death. 3, 6. Mārka. 7,
13. महाश्मशाने ये प्राप्ता
दीर्घनिद्रा Kāçikh. 32, 14.

दीर्घपृष्ठ m. a snake. 3, 19.

दीर्घसूत्र adj. spinning a long
yarn, dilatory. 2, 228. अदीर्घ-
सूत्रश्च भवेत्सर्वकर्मसु पा-
थिवः दीर्घसूत्रस्य नृपतेः कर्म-
हानिर्भवेद्भुव ॥ Matsyap.
206.

दीर्घिका f. a long pond. 3, 54.

दुःख n. unhappiness, pain, af-
fliction. 3, 4. 5, 48. 89.

दुःस्थ adj. hard up, poor. 2, 193.

दुस्फोट m. a sort of weapon.
2, 321.

डकूल n. woven silk. 2, 394.

डग्ध n. milk. 2, 116. 119. 124.

डग्धिका f. the name of a plant.
2, 54.

डुडुभ m. a sort of snake = रा-
जित्त. 3, 21.

डुडुभि m. a large kettle-drum.
1, 98.

डुराचार adj. ill-conducted,
wicked. 2, 249.

डुरित n. evil ways, sin. 3, 5.

डुरोदर n. playing at dice, gam-
bling. 2, 233.

डुर्गत adj. poor, indigent. 2, 193.

डुर्गति f. hell. 3, 3.

डुर्गमार्ग m. a difficult pass or
road. 5, 30.

डुर्गा f. the wife of Çiva. 1, 16.

डुर्जन m. a bad man, a scound-
rel. 2, 191.

डुर्दिन n. a dark, cloudy day.
1, 59.

डुर्मुख adj. foul-mouthed. 2, 222.

डुर्विधु adj. embarrassed, poor.
2, 193.

डुर्विनीत adj. ill-trained. 2, 285.

डुली f. the female tortoise. 3, 34.

डुश्चर्मन् adj. leprous. 5, 31.
Majnav. 3, 209.

डुश्चयवन m. a name of Indra.
1, 52.

डुष्कृत n. a misdeed, sin. 3, 5.

डुष्टगज m. a vicious elephant.
2, 70.

डुहितुःपति m. a son-in-law.
2, 350.

डुहितृ f. a daughter. 2, 350.

हृती f. a female messenger, a
go-between. 2, 336.

हर adj. far, remote. 2, 57. 4, 8.

हरार्थ m. a remote or recon-
dite object. 2, 221.

हर्वा f. a sort of grass (agros-
tis linearis Lin.). 2, 36.

हृष्य n. a tent. 2, 296. Māgha
5, 21.

हृकश्रुति m. a snake. 3, 18.
Comp. चक्षुःश्रवस् Kāçikh. 58,
161. Kir. 16, 42.

हृढ adj. firm, solid, compact.
2, 187. 4, 33.

हृति m. a pair of bellows. 4, 79.

हृश् f. the eye. 2, 364.

हृषद् f. a stone. 2, 13.

हृष्टि f. 1) seeing, sight. 2, 411.
2) the eye. 2, 364. 5, 68.

हृष्टिविज्ञेय m. casting one's
looks obliquely, a sideglance.
2, 412.

देव m. 1) a god. 1, 4. 2) a title
added to names by way of re-
spect. 1, 155, e. g. कुमारपा-
त्तदेव. 3) देवी f. (in theatri-
cal language) the queen. 1, 98.

देवावात m. a natural pond. 3,
53.

देवचिकित्सक m. du. a name
of the Açvins. 1, 84.

देवच्छंद m. a necklace of pearls consisting of a hundred strings. 2, 407.

देवता f. a deity, a god. 1, 4, 2, 138. 291. 5, 28.

देवतायतन n. a temple. 5, 45.

देवमातृक adj. (a country) fertilized by rain. 2, 6.

देवयुग n. an age or period of the gods, comprising the four ages (yuga) of mankind. Two of these form a day and night of Brahman. 1, 115. Comp. Manu I, 71. 72.

देवयोनि m. a being of divine origin. 1, 87. 5, 73.

देवरथ m. a car for carrying the images of the gods in a procession. 2, 291.

देववर्धकि m. Tvashtṛi, the carpenter of the gods. 1, 84.

देवाश्व m. a horse of the gods. 1, 61.

देवृ m. a husband's brother. 5, 54.

देश m. a country. 2, 129. 6, 5, 52.

देह m. n. the body. 2, 355. 5, 63.

देहली f. the threshold of a door. 2, 147.

दैतेय m. the offspring of Diti, a giant or Titan. 1, 5.

दैत्य - दैतेय. 1, 5. 119.

दैत्यगुरु m. Ākura, the preceptor of the Daityas. 1, 48.

दैत्यारि m. Vishnu or Krishna. 1, 22.

दैन्य n. depression, low-spiritedness, grief. 5, 60.

दैव n. fate, accident. 1, 126.

दैवज्ञ m. an astrologer. 2, 248.

दैवत n. a deity, a god. 1, 4.

दैवपर adj. trusting to fate, believing in predestination 2, 222.

दोला f. a swing. 4, 78.

दोष m. a blemish, a fault. 4, 86. 5, 34.

दोषयाहिन् adj. fault-finding, censorious, vituperative. 2, 191.

दोषज्ञ 1) adj. knowing (and avoiding) faults, wise. 2, 177.
2) m. a physician. 2, 457.

दोषा adv. at night. 1, 107.

दोस् m. the arm. 2, 367.

दोहद n. the longing of pregnant women. 2, 343.

दौर्मद्य n. a fight, a battle. 4, 76.

दौर्हृद n. — **दोहद**. 2, 343. This word was invented by some crazy etymologer.

दौवारिक m. a doorkeeper, a porter. 2, 269.

दौहित्र m. a daughter's son. 2, 350.

द्यावाभूमी f. du. heaven and earth. 1, 121.

द्यु m. 1) a day. 1, 106. 2) the heaven, the sky. 1, 137.

द्युति f. 1) brilliancy, light. 1, 38. 2) a ray of light. 1, 65.

द्युमणि m. the sun. 1, 36.

द्युम्न n. 1) wealth. 1, 80. 2) strength, power. 4, 38.

द्यूत n. play, gambling. 2, 233. 5, 59. 66.

द्यूतकार m. a gambler. 2, 233.

द्यूतकारक m. the keeper of a gambling-house. 2, 233.

द्यौ f. 1) heaven. 1, 3. 2) sky, atmosphere. 1, 137.

द्योतन n. sight, seeing. 2, 411.

द्योतिरिङ्गण m. a fire-fly. 2, 102.

द्रङ्ग m. a town. 2, 130.

द्रप्स n. diluted curds. 2, 120.

द्रव m. play, sport. 2, 277.

द्रविण n. property, wealth. 1, 80. 5, 80.

द्रव्य n. substance, property. 1, 80. 2, 184. 5, 58. 81.

द्राक् adv. quickly, instantly, soon. 4, 12. Pk. 2, 47. 5, 78. (Perhaps from दृश्.)

द्राक्षा f. the vine. 2, 38.

द्रागृतक n. water just drawn out of the well. 3, 27.

द्रु m. a tree. 2, 22.

द्रुघण m. a mallet, a hammer. 2, 320.

द्रुणा f. a bow-string. 2, 309.

द्रुत 1) adj. liquid, melted. 2, 121.

2) m. a scorpion. 3, 23. 3)

द्रुतं adv. quickly. 4, 12.

द्रुम m. a tree. 2, 22.

द्रुहिण m. a name of Brahman. 1, 7.

द्रोण m. a raven. 2, 91.

द्रोणदुधा f. a cow that yields much milk. 2, 116.

द्रोह m. offence, injury. 4, 86.

द्वंद्व n. 1) a pair. 4, 15. 2) quarrel, strife. 2, 298.

द्वारस्थ m. a doorkeeper, a porter. 2, 269.

द्वारशात्मन् m. the sun. 1, 37.

द्वारपर m. doubt. 5, 3.

द्वार f. द्वार n. a door, a gate. 2, 145. 5, 2.

द्वारपाल m. a doorkeeper, a porter. 2, 269.

द्विज m. 1) a brahman. 2, 236. 2) a bird. 2, 83. 3) a tooth. 2, 372.

द्विजन्मन् m. a brahman. 2, 236.

द्विजराज m. the moon. 1, 43.

द्विजाति m. a man belonging to one of the three first classes. 2, 237.

द्विजिह्व adj. double-tongued, insincere. 2, 191. Māgha 1, 63.

द्विजोत्तम m. a brahman. 2, 236.

द्वितय n. a pair, two. 4, 15.

द्वितीयवयस् adj. having arrived at the second period of age. 2, 329.

द्वितीया f. a wife. 5, 16.

द्वित्व n. a pair, a couple. 2, 128.

द्विप m. an elephant. 2, 59.

द्विमुख m. a sort of snake. 3, 21.

द्विरद m. an elephant. 2, 59.

द्विदकराय n. the tip of an elephant's trunk. 5, 72.

द्विरसनै m. a snake. 3, 18.

द्विरेफ m. a bee. 2, 100.

द्विषत् m. an enemy. 2, 301.

द्विसीत्त्य adj. double-furrowed, plowed first lengthways and then across. 2, 421.

द्वीप n. an island. 3, 48.

द्वीपवती f. a river. 3, 44.

द्वीपिन् m. a tiger. 2, 71.

द्वेष m. hate, enmity. 5, 29.

द्वेषिन् m. an enemy. 2, 301.

द्वेष्य adj. odious, hateful. 2, 211.

द्वैगुणिक m. a usurer. 2, 416.

द्वैपायन m. a name of Vyāsa. 2, 258.

ध.

धन n. property, wealth. 1, 80. 81. 2, 107. 5, 64. 67.

धनंजय m. a name of Agni. 1, 64.

धनद m. a name of Kuvera. 1, 78. 100.

धनवत् adj. wealthy, rich. 2, 201. 214. 138.

धनाध्यक्ष m. the god of riches, Kuvera. 1, 78.

धनाया f. the desire of obtaining riches, covetousness. 2, 209.

धनिन् 1) adj. wealthy, opulent. 2, 201. 2) m. a name of Kuvera. 1, 79.

धनिता f. the twenty third lunar mansion. 1, 51.

धनुस् m. n. a bow. 1, 151. 2, 309.

धन्वन् 1) m. a desert. 2, 3. 2) n. a bow. 2, 309.

धमनि f. the throat, 2, 361.

धम्मिल्ल m. the braided hair of women. 2, 375.

धर 1) m. a mountain. 2, 10. 2) धरा f. the earth. 2, 1.

धरणिधर m. a name of Vishnu. 1, 22.

धरणी f. the earth. 2, 1.

धरात्मज m. the planet Mars. 1, 46.

धराधारा f. the earth. 2, 2.

धरित्री f. the earth. 2, 1.

धर्म m. 1) virtue. 1, 125. 2) natural condition. 4, 97.

धर्मचिन्ता f. consideration of moral duties. 4, 85.

धर्मधन m. one who hangs out the flag of righteousness for selfish purposes, a religious hypocrite. 2, 250.

धर्मराज m. a name of Yama. 1, 72.

धर्षिणी or धर्षणी f. a harlot. 2, 341. The Brahmaparivarta

II, 28, 4. gives the following gradation of women: 1) पति-

व्रता - एकपत्नी. 2) कुलटा.

3) धर्षिणी. 4) पुञ्चली. 5, 6) वेण्या. 7, 8) पुंगी. 9) महा-वेण्या.

धव m. 1) a husband. 2, 342. 2) a sort of tree (मधुरवच). 5, 26.

धवल adj. white. 4, 47.

धवलित adj. whitened. 2, 139.

धातु m. 1) natural condition. 5, 71. 2) a mineral. 2, 15. 5, 71. 3) metal, ore. 5, 71. 4) an element, of which five are enumerated. 5, 71. 5) a constituent part of the body: blood, marrow, fat, flesh, bones, the medullary substance, and the seminal fluid. 5, 71. 75. 6) a bone. 3, 10.

धातृ 1) m. Brahman. 1, 6. 2) f. धात्री, the earth. 2, 1. 3) Emblic myrobalan (phyllanthus emblica Lin.). 2, 463.

धात्री f. a foster-mother, a nurse. 2, 352.

धाना f. pl. fried barley. 2, 430.

• धान्य n. corn, grain. 2, 430.

धान्यक n. coriander seed. 2, 462.

धान्यकोष्ठक m. a granary. 2, 157.

धान्यशीर्षक n. the ear of corn. 2, 424.

धान्यशूक n. the beard of corn. 2, 424.

धान्यान्न n. sour gruel. 2, 163.

• धामन् n. 1) a house. 2, 136.
2) radiance, brilliancy. 5, 12.
3) a ray of light. 1, 39.

धारा f. a stream, a current of water. 3, 47.

धाराय n. the broad-edged head of some arrows. 2, 314.

धाराधर m. a cloud. 1, 58.

धारासंपात m. a heavy fall of rain. 1, 59.

धार्तराष्ट्र m. a sort of goose with black legs and bill. 2, 97.

धिषण् 1) m. a name of Vrihaspati. 1, 47. 2) धिषणा f. the intellect. 2, 179.

धिषण् 1) m. a name of Çukra. 1, 48. 2) n. a house. 2, 136. 3) a star. 1, 51.

धी f. the intellect. 2, 179.

धीमत् and धीर adj. intelligent, wise. 2, 177.

धीवर m. a fisherman. 2, 439.

धुनी f. a river. 3, 43.

धुर f. the shaft of a carriage. 2, 110.

धुर्य m. the bullock carrying, or attached to, the shaft. 2, 110. Comp. *dhaureya*.

• धूमकेतु m. 1) a meteor. 2) a name of Agni. 5, 54.

धूमधत्त m. a name of Agni. 1, 62.

धूमयोनि m. a cloud. 1, 58.

धूमत्त adj. of a dark red colour. 4, 52. Comp. *dhūmra*.

धूमसंहति and धूम्या f. a mass of smoke. 1, 66.

धूम्याट m. the fork-tailed shrike. 2, 93.

धूम्र adj. of a dark red colour.

4, 52. भूरेणवश्चक्रीवदंगरु-

दधूमरुचः Māgha 5, 8.

धूर्जति m. a name of Çiva. 1, 12.

धूर्त adj. subtle, crafty. 2, 194.

धूली f. dust. 2, 288.

धूसर adj. of a greyish or dusky
white colour. 4, 52. 2, 98.

धृष्ट adj. bold, saucy. 2, 216.

धेनु f. a cow that has lately
calved. 2, 114.

धेनुका f. the female elephant.
5, 13.

धोरण n. a vehicle, any means
of conveyance. 2, 294.

धौत adj. 1) washed. 2, 253.
396. 2) polished, whetted. 2,
319.

धौतकौशेय n. bleached silk-
cloth. 2, 394.

धौरेय m. — *dhurya*. 2, 110.

धुरं वहति धौरेयो न जातु
चन गौर्गतिः Pk. 2, 12.

ध्माकार m. a smith. 2, 433.

ध्रुव adj. constant, continual. 1,
125.

ध्रुवक m. a post, a pale, a stake.
2, 296.

ध्वज m. a flag, a banner. 2, 303.
5, 69.

ध्वजिनी f. an army. 2, 302.

ध्वनि m. sound, or noise in ge-
neral. 1, 140. 143. 151. Comp.

धान.

धांक्ष m. 1) a crow. 2, 90. 2) a
crane. 5, 21.

धांक्षाराति m. an owl. 2, 91.

धान m. sound, or noise in ge-
neral. 1, 138.

धांत n. darkness. 1, 110.

न.

नक्षुद्र adj. small-nosed. 2, 452.

नकुल m. an ichneumon. 5, 30.

नक्तचर m. a nocturnal fiend,
a Rākshasa. 1, 73.

नक्तमाल m. a tree (dalbergia arborea Willd.). 2, 43.

नक्तमुखो f. the night. 1, 107.

नक्र m. a crocodile. 3, 34.

नक्षत्र n. a star. 1, 51.

नक्षत्रमाला f. a necklace of 27 pearls. 2, 408.

नाख or नाखर m. a nail of a finger or toe. 2, 356.

नाखरायुध m. a lion. 2, 59.

नग m. 1) a mountain. 2, 10. 2) a tree. 2, 22. Comp. अग.

नगर n. नगरी f. a town. 2, 130. 1, 55. 83. 2, 57.

नगौकस् m. a bird. 2, 83.

नग्रा f. a naked woman. 2, 328.

नग्राट m. a Bauddha mendicant. 2, 190.

नमिका f. a girl before the time of menstruation. 2, 329.

नट 1) m. an actor. 2) नटि f. an actress. 2, 437.

नटीसुत f. the son of a dancing girl. 2, 346.

नडल adj. abounding in reeds. 2, 4.

नत adj. bent, crooked. 4, 11. 75.

नद् m. नदी f. a river. 3, 44. 43. 5, 52.

नदीमातृक adj. (a country) watered by rivers. 2, 6.

नड् adj. bound, tied. 2, 185.

नङ्गी f. a leather thong. 2, 441.

नगंबुत्तीवन adj. deriving its sustenance from river-water. 2, 6.

ननु a particle introducing 1) a question (nonne); 2) an affirmation (surely). 5, 98.

नंदक m. the sword of Vishnu. 1, 26.

नंदन 1) m. a son. 2, 342. 2) n. Indra's pleasure-ground l. 1, 55.

नंदिकेश्वर m. Giva's chief attendant. 1, 14.

नग्रावर्त m. 1) a palace built in the shape of the anagram

of the same name; according to the Matsyap. a *catuḥçāla* without a western gate. 2, 150. 2). a tree (*tabernaemontana coronaria*). 5, 26. 3) a sort of large fish. 3, 37.

नपुंसक m. a eunuch. 2, 275.

नप्तृ m. a grandson. 2, 350.

नभस् 1) n. the sky, the atmosphere. 1, 137. 2) m. the month Çrāvana (July-August). 1, 114.

नभस्य m. the month Bhādra (August-September). 1, 114.

नभस्वत् m. wind. 1, 76.

नमस्या f. reverence, adoration. 4, 91.

नम्र adj. bent. 4, 75.

नयन n. the eye. 2, 364. 365. 369. 5, 66.

नयनच्छद् m. an eyelid. 5, 6.

नयनजल n. a tear. 2, 364.

नयनोपांत n. the corner of the eye. 2, 365.

नर m. a man 2, 176. 3, 41.

नरक m. hell. 3, 3.

नरदेव m. a king. 2, 266.

नरवाहन m. a name of Kūvera. 1, 79.

नरस्कंध m. a multitude of men. 5, 25.

नरोद्भ m. 1) a king. 5, 54. 2, 138. 2) a conveyor of news or intelligence. (?) 5, 54.

नर्तनस्थान n. a dancing-place. 1, 97.

नर्मदा f. a river rising on the Amarakanthaka in the Vindhya mountains, and falling into the gulf of Cambay. 3, 52.

नर्मन् n. play, jest, joke. 2, 277.

नल m. n. a reed. 2, 4.

नलक n. the radius of the arm. 3, 12.

नलकूवर m. the son of Kuvera. 1, 83.

नलमीन m. a sort of fish. 3, 36. Some read तलमीन.

नलिन n. a lotus. 3, 57.

नलिन्री f. a place abounding
in lotuses. 3, 60.

नव adj. new. 4, 26. 2, 395.

नवत n. a cover, a blanket, a
wrapper. 2, 153.

नवनीत n. fresh butter. 2, 119.

नवप्रसूता adj. f. who has lately
brought forth. 2, 114.

नवमालिका f. many-flowered
nyktanthes. 2, 52.

नवीन and नव्य adj. new, re-
cent, modern. 4, 26.

नश्यत्प्रसूति adj. whose off-
spring perishes. 2, 333.

नष्ट adj. run away, fled. 2, 324.

नस्तित and नस्योत adj. (a
beast of burden) that has a
rein strung through its nose.
2, 112.

नाक m. heaven, sky, atmos-
phere. 1, 3. 5, 15.

नाकुं m. an ant-hill. 3, 22.

नाग m. 1) a snake. 3, 18. 2)
an elephant. 5, 11.

नागकेसर m. a tree (mesua
ferrea Lin.). 2, 51.

नागर n. dry ginger. 2, 460.

नागलोक m. the abode of ser-
pents, hell. 3, 1.

नागवल्ली f. the betel-plant.
2, 45.

नाटर् m. the son of a dancing
girl. 2, 346.

नाट्य n. the combination of sing-
ing, instrumental music and
pantomimic dancing; a dra-
matic representation, a play.
1, 93. 92. 95. 98.

नाडी and नाडि f. 1) an ar-
tery. 5, 60. 2) a period of
twenty-four minutes. 1, 105.

नाडिधम m. a goldsmith. 2, 433.

नाद m. sound or noise in ge-
neral. 1, 138.

नाना adv. variously. 5, 98.

नापित m. a barber. 2, 434.

नाभि f. 1) the navel. 2, 455.
2) the nave of a wheel. 2, 292.

नाम adv. agreed. अस्तु नाम
स धनी मे किञ्चिद्दाति
'granting that this rich man
will make me a present' (but
I know that he is too cove-
tous to do any such thing).
5, 100.

नामधेय n. a name, an appel-
lation. 1, 152.

नामन् n. a name. 1, 152. 5, 43.

नायक m. 1) a leader, a chief.
2, 188. 2) the central gem of
a necklace. 2, 409. Māgha 2, 92.

नारक (f. i) adj. abiding in hell.
3, 3.

नाराच m. an iron arrow. 2,
312.

नारायण m. a name of Vishnu.
1, 24.

नारी f. a woman. 2, 326. 329.
333. 334.

नाल n. a stalk. 2, 424.

नावारोह and नाविक m. a
passenger on board ship, a
sailor, etc. 2, 235.

नाव्य adj. navigable. 3, 27.

नाश m. destruction, death. 3, 6.

नासत्य m. du. the two Aśvins.
1, 84.

नासा and नासिका f. the nose.
2, 366.

नाह्ल m. pl. the name of a
barbarous tribe. 2, 444.

निःशलाक adj. private, soli-
tary. 4, 23.

निःशेष adj. without remainder,
entire, whole. 4, 85.

निःशोध्य adj. what does not
require cleansing, clean, pure.
4, 85.

निःश्रेणि f. a ladder, a flight of
stairs. 2, 146.

निःश्रेयस n. supreme felicity in
the life to come. 1, 124.

निःसरण n. the egress or out-
let from a building, market-
place, etc. 2, 134.

निकर m. a multitude. 4, 1.

निकषा f. the mother of the
Piçitâçana fiends. 1, 119.

निकषा adv. (joined with the
acc.) near. 5, 93. प्रयागतीर्थं
निकषा प्रासादो विदुमप्रभः
Kâçikh. 69, 127. तंकां निकषा
Mâgha 1, 68.

निकाय m. a gathering, an as-
sembly of coordinate persons,
a set. 4, 1. e. c. श्रमणनिकाय
Ksh. शत्रुनिकाय Bhk. 7, 44.

निकाय्य n. (?) a dwelling, a
house. 2, 136. Bhk. 6, 66.

निकार m. putting down, hu-
miliation, injury, insult. 4, 19.

निकुंज n. a place overgrown
with shrubs and creepers, a
thicket, an arbour, etc. 2, 12.

निकुरंब n. a mass, a multitude.
4, 1. स योगिनीनां निकुरंबः
Kâçikh. 44, 68. आकीर्ण-
पुष्पनिकुरंब Matsyap. 167,
32. विकुरनिकुरंब, किरण-

निकुरंब Anandal. 43, 20. लता-
निकुरंब Gg. 11, 5. नीलो-
त्पलनिकुरंबकैः Kâçikh. 20,
94.

निकृत adj. humbled, injured,
insulted. 2, 228. Comp. नि-
कार.

निकृति f. deception, fraud. 4,
55.

निकृष्ट adj. base, vulgar. 2, 182.

निकेतन n. a habitation, a
house. 2, 136. Comp. वैरो-
चननिकेतन.

निक्षेप m. a deposit, a trust.
1, 82. स्वं द्रव्यं यत्र विग्रभा-
न्नित्तिपत्यविशंकितः। नि-
क्षेपो नाम तत्प्रोक्तं Nârada.

निखिल adj. all, whole. 4, 28.

निगड m. the chain used to se-
cure the hindfeet of an ele-
phant, a shackle in general.
2, 68. Mâgha 5, 48.

निगम m. 1) a road. 2, 105.
2) a town. 2, 130. 3) the Veda.
5, 10.

निगूहन n. concealing. 4, 87.

निर्यथन n. killing, destroying.
2, 323. Probably, a corruption
of निरक्रयन.

निघ्न adj. subject, dependent.
2, 186. शर्म यच्च परनिघ्नम-
त्यजस्तत्स्वनिघ्नमभिकांक्षसे
भृशं । Pk. 5, 104.

निचित adj. overspread, co-
vered, full of. 4, 17.

निचुल्ल m. a plant (barringtonia acutangula). 2, 40.

निचोल्लक m. a bodice, a jacket,
a mantle. 2, 397. Gg. 5, 11.
8, 11. 11, 11,

नितम्ब m. 1) the ridge of a
mountain. 2, 11. Bhk. 2, 8. 7,
58. 2) the buttocks. 2, 357.

नितम्बिनी f. γυνή καλλιπύγος.
2, 327.

नितांत adv. exceedingly. 4, 33.

नित्य adj. perpetual, continual,
eternal. 1, 125. 4, 13. (adv.).

नित्यत्व n. perpetuity. 5, 101.

निदाघ m. 1) heat. 1, 40. 2) the
hot season. 1, 116.

निदान n. 1) the primary cause
(of disease). 2, 457. 2) end,
termination. 5, 39.

निदिग्धिका f. —कंठकारिका.
2, 464.

निधन n. death. 3, 6.

निधि m. a hoard, a treasure.
1, 82.

निधुवन n. sexual intercourse.
2, 414.

निध्यान n. looking at, behold-
ing. 2, 411.

निंदा f. reproach, censure. 1
148. 5, 92.

निप m. a water-jar. 2, 161.

निपात m. a particle, the gram-
matical term for adverbs, con-
junctions and interjections.
5, 86.

निषान a place near a well
for watering cattle. 3, 62.

निभ n. a sham, a trick. 4, 24.

निभालन n. seeing. 2, 411.

निमित्त n. an archer's butt.
2, 313.

निमीलन n. closing the eyes
in death, dying. 3, 6.

निमेष m. the twinkling of an
eye, taken as a measure of
time. 5, 83.

निम्न n. a gap or chasm in the
ground. 3, 2. Yv. 2, 151.

निम्नगा f. a river. 3, 43.

नियतं adv. decidedly, positive-
ly. 4, 25.

नियति f. destiny, fate. 1, 86.
Māgha 4, 34.

निर्यतु m. a charioteer. 2, 293.

नियमस्थिति f. steady obser-
vance of religious obligations.
4, 91.

निरंवर adj. without interven-
ing space, compact, dense. 4,
32. Comp. Māgha 9, 66.

निरय m. hell. 3, 3.

निरर्थक adj. purposeless. 4, 89.

निरवयव adj. unchecked, un-
controlled. 2, 224.

निरसन n. extermination, de-
struction. 2, 322.

निरस्त adj. 1) hurriedly ut-
tered. 1, 142. 2) rejected. 4,
18.

निराकृत adj. removed, set
aside, rejected. 4, 18.

निराकृति m. a Brahman who
neglects the duties of his
caste (आकृति) by not going
through a regular course of
studies. 2, 250.

निरामय adj. free from illness,
hale. 2, 225.

निर्ऋति f. misfortune personi-
fied as a goddess. 1, 86.

निर्गुंडी f. a shrub (vitex ne-
gundo or trifolia). 2, 45.

निर्यथ m. a Jain beggar. 2,
190.

निर्जर m. a god, a deity. 1, 4.

निरंर m. a waterfall, a cataract. 2, 11.

निरंरिणी f. a river. 3, 43.

निरिंक्ति adj. washed, cleansed. 2, 253.

निरिंजक m. a washerman. 2, 438.

निनिमित्त adj. without reason or motive. 4, 89.

निर्मथकाष्ठ n. the wood used for kindling by friction the sacrificial fire. 2, 260.

निमोर्क m. the cast off skin or slough of a snake. 3, 22. M. XIII, 5539. Urv. p. 25.

निर्याण n. the outer corner of an elephant's eye. 2, 62. Māgha 5, 41.

निर्याम m. a sailor, a pilot. 3, 33.

निर्यास m. any exudation, like gum, resin, juice, etc. 5, 75.

नित्त्वयनी f. the slough of a snake. 3, 22. Brihadār. p. 871.

निर्वपण n. spending freely,

bestowing presents. 2, 264.

Comp. **निर्ववप्सु**, Bhk. 3, 42.

निर्वाण n. extinction of individual existence, and consequent union with the deity. 1, 124.

निर्वाद m. obloquy, censure. 1, 148.

निर्वापण n. extinction, annihilation. 2, 323.

निर्वासन n. expulsion, annihilation. 2, 323.

निर्वीरा f. a woman who has lost her husband and children. 2, 331.

निर्वेद m. self-disparagement, despondency. 4, 69.

निर्वेश m. enjoyment. 4, 70. e. c. *stry annam pānam nirveṣah*. Ksh.

निर्व्यथन n. a chasm, a hole. 3, 2.

नित्तय m. a place of abode, a dwelling. 2, 136.

निर्वहण n. eradication, annihilation. 2, 322.

निवसन n. 1) a dwelling, a habitation. 2, 137. 2) clothes in general. 2, 393. 3) a lower garment. 2, 391.*

निवरु m. a multitude. 4, 1.

निवाप m. oblations and presents given in memory of deceased relations. 3, 17.

निविड and **निविरीश** adj. tight, close, compact. 4, 33. Māgha 7, 20.

निवीत n. the sacrificial cord or cloth hanging down from the neck. 2, 252. Comp. **उपवीत**, **प्राचीनावीत**.

निवृत adj. surrounded. 4, 27.

निवृत्त adj. ceased. 2, 244.

निवेश m. a halting-place, a camp. 2, 297.

निवेशन n. a habitation, a dwelling. 2, 136.

निशरणा n. destruction, annihilation. 2, 322.

निशा f. night. 1, 107. 108.

निशादन m. an owl. 2, 91.

निशात adj. sharpened, whetted. 2, 319. Comp. **निशितं**.

निशांत n. a habitation, a dwelling. 2, 136.

निशामन n. becoming aware of, looking at, seeing. 2, 411.

निशित adj. sharpened, whetted, pointed. 2, 319.

निशीथ m. midnight. 1, 109.

निशीथिनी f. night. 1, 107.

निशीथिनीनाथ m. the moon. 1, 43.

निशुभन n. killing, slaying. 2, 322.

निश्चय m. certainty, positiveness. 5, 62.

निश्चित 1) adj. decided, established. 5, 93. 2) **निश्चितं** adv. decidedly, positively. 4, 25.

निषंग m. a quiver. 2, 310.

निषद्गर m. mud, mire. 3, 56.

निषाद् m. the name of a barbarous tribe, said to be the offspring of a Brāhmaṇa and Çūdrī. 2, 443. Manu 10, 8.

निषादिन् m. an elephant-driver. 2, 70. 235. Māgha 5, 41.

निषेध m. prohibition, hindrance. 5, 48.

निष्क n. gold. 2, 18.

निष्कला f. a woman who has past the time of menstruation. 2, 332.

निष्कास m. waning, disappearance. 1, 106.

निष्कृ m. 1) the hollow of a tree. 2, 27. (निष्कृत्यते निष्कृत्यते वा निष्कृहः। निष्कृ इत्येके Sv.). 2) a garden attached to a house. 5, 30.

निश्च m. an outcast, a barbarian. 2, 444.

निष्ठा f. 1) conclusion, end. 2) trouble, affliction. 3) a religious obligation. 4) — *vyavasthā*. 5) eminence. 5, 67.

निष्ठीव m. spitting. 1, 142.

निष्ठुर adj. (of sound or lan-

guage) gruff, rough. 1, 140.

वचस्तस्य वयनिर्घातनिष्ठुरं
Çivapur. Sk. 16, 90. संरब्ध-
दृष्टिपकनिष्ठुरचोदनाभिः
Māgha 5, 49.

निष्णात adj. *imbutus*, conversant with, skilful. 2, 180.

निष्पावक m. a sort of pulse (*phaseolus radiatus*). 2, 429.

निस्तल adj. globular, round. 4, 68. Ks. 1, 43.

निस्त्रिंश m. a sword. 2, 317.

निहित adj. placed with, deposited. 4, 62.

नीच adj. low, base, mean. 2, 191.

नीचकी f. the head of cattle. 2, 112.

नीड m. a nest. 2, 85.

नीडज m. a bird. 2, 83.

नीर n. water. 3, 26.

नील adj. dark blue, black. 4, 49. 2, 50.

नीलकंठ m. a sparrow. 2, 88.

नीलग्रीव m. a name of Īva.
1, 12.

नीलंगु m. a worm growing in
the inside of animals. 3, 14.

नीललोहित m. a name of
Īva. 1, 13.

नीलांबर m. a name of Bala-
deva, 1, 28.

नीलिका f. — *jalaçûka*. 3, 61.

नीलीराग adj. one whose
affection is as lasting as the
colour of indigo. 2, 219. Comp.
Sāhityad. 80, 8.

नीलोत्पल n. a blue lotus.
3, 59.

नीवार m. rice growing wild.
2, 429.

नीवी f. 1) the knot which
fastens the lower garments
round the loins. 2, 392. 2)
capital, stock. 5, 38.

नीवृत् f. (m.) an inhabited
country. 2, 129.

नीत्र n. the edge or side of a
sloping roof, eaves. 2, 148.

नीहार m. frost. 3, 28.

नु adv. 1) now (interrogatively),
e.g. को नु धावति, who is it

pray that runs? 2) or, भीमो
नु फाल्गुनो नु स्यात्, is it
Bhīma or Arjuna? 5, 94.

नुति f. laudation, praise. 1, 145.

नुन्न adj. propelled, thrown. 4,
82.

नूतन and नूत (f. i) adj. recent,
modern, new. 4, 26.

नून् adv. 1) perhaps. 2) surely.
5, 93.

नूपुर n. an anklet. 2, 406.

नृ m. a man. 2, 176.

नृत्य n. pantomimic dancing.
1, 93.

नृप m. a king. 2, 266. 5, 54.

नृपति m. a prince, a king. 4,
93.

नृशंस adj. hurtful, mischievous.
2, 217.

नेतृ m. a leader, a chief. 2, 188.

नेत्र n. 1) the eye. 2, 283. 364.

2) the root of a tree. 5, 23.

नेपथ्य n. decoration, ornament.
2, 384.

नेम pr. half. 4, 28.

नेमि f. 1) the periphery of a
wheel. 2, 292. 2) the wind-
lass of a well. 3, 62.

नेकषेय m. a race of Rākshasas,
the offspring of Nikashā. 1, 73.

नेगम m. 1) a trader, a mer-
chant. 2, 416. 2) a road (?).
5, 29.

नैचिकी f. a cow showing on
her head excellent marks. 2,
116.

नेर्मत m. 1) the ruler of the
southwest quarter. 1, 100. 2)

a race of Rākshasas, the off-
spring of Nirriti. 1, 73.

नौ f. a ship. 3, 50. 27.

नौदंड m. an oar. 3, 50.

न्यक्त adj. whole, entire. 4, 85.

न्यग्रोध m. the Indian fig tree.
2, 41.

न्यंकु m. a kind of deer. 2, 75.

न्यंचित adj. bent or cast down.
4, 83.

न्यस्त adj. 1) put, placed. 2,
398. 2) placed with, deposited.
4, 62.

न्याय adj. fitness, justice, equi-
ty. 2, 274.

न्याय्य adj. adapted, fit, pro-
per. 4, 61.

न्युब्ज adj. bent downwards. 2,
230.

प.

पक्कण m. the abode of savage
tribes. 2, 106. मध्येविंध्यारवि

पुरा पक्कणस्थतनायणीः ।

पक्षीपतिर्भूदयः पिंगाक्ष
इति विश्रुतः Kāçikh. 12, 16.

पक्व adj. cooked. 2, 121. 430.

पक्षश m. the name of a barbarous tribe. 2, 443.

पक्ष m. 1) a side. 5, 63. 2) a partisan, a follower. 2, 234. 5, 63. 3) neighbourhood. 5, 63. 4) a wall. 5, 63. 5) the half of the lunar month, a fortnight. 1, 50. 5, 63. 6) a wing. 2, 84. 98. 5, 63. 7) (in composition with words signifying hair) a quantity. 2, 376. Comp. **पक्षः पार्श्वगुरुत्ताध्यसहायबलभित्तिषु**. Vaijayanti.

पक्षति f. **पक्षमूल** n. the tip of a bird's wing. 2, 84.

पक्षिन् m. a bird. 2, 83. 99.

पक्षिराज m. Garuḍa, the king of birds. 1, 119.

पद्मन् n. an eyelash. 2, 369.

पंक m. mud, mire. 3, 56.

पंकज n. a lotus. 3, 58.

पंक्ति f. a line, a row, a range. 4, 36.

पगु 1) adj. lame. 2, 455. 2) m. the planet Saturn. 1, 48.

पद्म m. a Cūdra. 2, 431.

पंचजन m. man. 2, 176.

पंचजनीनः 2, 213.

पंचव n. dissolution into the five elements, death. 3, 6.

पंचशाख m. the hand. 2, 356.

पंचानन m. a lion. 2, 59.

पंचेषु m. the five-arrowed god of love. 1, 32.

पट m. cloth. 2, 393.

पटकुटी f. a tent. 2, 296.

पटचौर m. a clothes-stealer, a shoplifter. 2, 185. HC. on 3, 45.

पटश्चर n. old or ragged clothes. 2, 395.

पटत्त n. 1) a roof. 2, 148. 2) a multitude. 4, 2.

पटह m. a sort of drum. 1, 97. 5, 55.

पु adj. fierce, hot. 1, 40.

पटोली f. — *koṣṭaki*. 2, 47.

पटिस m. a sort of weapon. 2, 321.

पण m. a wager, a stake at play. 4, 74.

पणव m. a small drum or cymbal, one used for the accompaniment of singing. 1, 97.

पंडक m. a eunuch. 2, 275. Yājñ. 3, 273.

पंडित adj. learned. m a learned man, a scholar. 2, 177.

पण्यविक्रयशाला f. a hall for buying and selling. 2, 141.

पायांगना f. a prostitute. 2, 335.

पायाजीव m. a tradesman. 2, 416.

पतंग m. a bird. 2, 82.

पतंग m. 1) a bird. 2, 82. 2) a moth. 2, 102. Comp. Kum. 3, 64. 4, 20. 40. and Hind. 3) the sun. 1, 35.

पतत् m. a bird. 2, 82.

पतत्र n. a wing. 2, 84. 5, 63.

पतत्रिन् m. a bird. 2, 82.

पताका f. a flag, a banner. 2, 303.

पताकिनी f. an army. 2, 302.

पति m. a husband. 2, 342.

पतिवरा f. a young woman who has the privilege of choosing her husband. 2, 328.

पतित adj. 1) fallen. 4, 82. 2) defeated in battle. 2, 324.

पतिवती f. a woman whose husband is living. 2, 331.

पतिव्रता f. a faithful wife. 2, 340.

पत्तन n. a town. 2, 130.

पत्ति m. a pedestrian, a foot-soldier. 2, 295.

पत्र n. 1) a wing. 2, 84. 2) a leaf. 2, 30. 3) a blade, a sort of long knife. 2, 318. 4) a vehicle, a carriage. 2, 294.

पत्रपाली f. the feather of an arrow. 2, 313.

पत्रस्थ m. a bird. 2, 82. Kāçikh. 59, 11.

पत्रवल्ली f. a patch of musk and other ointments with

- which women adorn their persons. 2, 387. Māgha 8, 59.
- पत्रशिरो f. the vein of a leaf. 4, 98.
- पत्निन् m. 1) a bird. 2, 82. 2) an arrow. 2, 311.
- पत्रोर्ण n. bleached silk. 2, 394.
- पत्नी f. a wife. 2, 339. 5, 16.
- पथकल्पना f. jugglery, delusion. 4, 55.
- पथिक m. a traveller, a wanderer. 2, 202.
- पथिदेय n. (toll) levied on public roads. 5, 42.
- पथिन् m. a road, a way. 2, 105.
- पथ्या f. yellow myrobalan (terminalia citrina). 2, 463.
- पद्ग m. a pedestrian, a foot-soldier. 2, 295.
- पदवी f. a path, a road. 2, 105.
- पदात, पदाति, पदातिक, पद्ग m. — *padaga*. 2, 295.
- पङ्क्ति f. 1) a path. 2, 105. 2) a row, a line. 2, 374.

- पद्म 1) n. a lotus. 3, 58. 5, 72. 2) red spots on the body of elephants. 2, 64. (पद्मप्रतिकृतिरक्तवात्पद्मकं। तारुण्ये हिरुस्तिनो देहे रक्तविद्वः स्युः Kshirasv.). 3) m. a sort of tree. 5, 26. 4) पद्मा f. Lakshmi. 1, 31.
- पद्मनाभ m. a name of Vishnu. 1, 21.
- पद्मभू m. a name of Brahman. 1, 6.
- पद्मराग m. a ruby. 2, 20.
- पद्मवासा f. a name of Lakshmi. 1, 31.
- पद्म 1) m. a Cūdra. 2, 431. 2) पद्मा f. a road, a path. 2, 105.
- पद्म adj. fallen. 4, 82.
- पद्मग m. a snake. 3, 18.
- पयस n. 1) water. 3, 26. 46. 2) milk. 2, 119.
- पयोधर m. 1) a cloud. 1, 58. 2) a breast. 2, 371.

पर 1) adj. opposite. 3, 45. 2) other. 2, 213. 3) distant, far. 4, 8. 4) surpassing, excellent. 4, 4. 5) m. an adversary, an enemy. 2, 300.

परच्छेद adj. subject to the will of others, dependent. 2, 186.

परजात adj. maintained by strangers, one who depends on others for his sustenance. 2, 196.

परतंत्र adj. dependent, subject. 2, 186.

परषिंडाद adj. eating the food of strangers, a parasite, a hanger-on. 2, 196.

परपुष्ट m. a cuckoo. 2, 88.

परभाग m. the upperhand, superiority, excellence. 4, 101.

परमात्मन् m. the supreme spirit. 5, 56.

परमात्र n. — *kshaireyī*. 2, 165.

परमेष्ठर m. Īva. f, 11.

परमेष्ठिन् m. Brahman. 1, 6.

परवत् adj. standing under the

command of another, dependent. 2, 186.

परवश adj. dependent, subject. 2, 186.

परशु m. an axe, a hatchet. 2, 319.

परशुधर m. a name of Gaṇeṣa. 1, 18.

परश्वध m. an axe, a hatchet. 2, 319.

परस्परं adv. mutually. 4, 35. 2, 353.

परस्वहृण n. depriving others of their property. 5, 57.

पराक्रम m. prowess, valour. 4, 38.

पराग m. 1) dust, powder. 5, 23. 2) the pollen of flowers. 2, 33.

पराङ्मुख (f. *ā* and *i*), and

पराचीन adj. turned away, averted. 4, 72.

पराधीन adj. subject to another, dependent. 2, 186.

परात्र adj. eating the food of others, sponging. 2, 196.

पराम्वे m. defeat, overthrow. 4, 19.

परायत्त adj. dependent, submissive. 2, 186.

परायण adj. devoted to, bent on. 2, 197.

पराध्य adj. best, excellent. 4, 5. Māgha 4, 11. 3, 58. 8, 45. Rgh. 3, 27.

परासु adj. dead. 3, 7.

परास्कंदिन् m. a robber, a thief. 2, 183.

परिकर m. 1) retinue, followers. 2, 151. 2) a cloth worn round the loins. 2, 255.

परिकूट n. — *hastinakha*. 2, 133.

परिक्रम m. walking about. 4, 41.

परिक्षिप्त adj. surrounded. 4, 27.

परिखा f. a moat. 3, 54.

परियुक्त m. retinue, attendants. 2, 151. 5, 63.

परिघ m. 1) a bolt. 2, 145. 2) an iron club. 2, 320.

परिघातन m. an iron club. 2, 320.

परिचय m. acquaintance, intimacy. 4, 88. Māgha 7, 61. काव्यपरिचयो लक्ष्यशब्दः Vāmana.

परिचर्या f. waiting upon, attendance, service. 1, 129.

परिक्लृप्त m. 1) retinue, attendants. 2, 151. 5, 84. 2) goods, property. 5, 10.

परिणत 1) adj. mature, advanced in age. 5, 39. 2) m. an elephant who gives a side-blow with his tusks. 2, 65. Māgha 4, 29.

परिणयन n. marrying, marriage. 2, 340.

परिणारु m. breadth, width. 4, 101.

परितप्त adv. all round, from all sides. 5, 88. 3, 54 (with acc.).

परिताप m. burning, fever, pain. 2, 446.

परिदेवन n. lamentation. 3, 17.

परिधान n. a lower garment.
2, 391. 392.

परिधि m. 1) the halo round
the sun or moon. 1, 41. 2) a
branch. 5, 21.

परिषण n. capital, stock. 5, 38.

परिपथिन् m. an enemy. 2, 300.

परिपाटी f. regular course or
succession. 4, 54.

परिपूर्णता f. completeness.
4, 70.

परिप्लव adj. wavering, shaking,
unsteady. 4, 10. Māgha
14, 68. Comp. पारिप्लव.

परिभवं m. slight, contempt.
4, 19.

परिमल m. 1) the pounding of
fragrant substances. 4, 84. 2)
fragrance, scent. 1, 77.

परिमाण n. measure. 5, 15.

परिमोषिन् m. a thief. 2, 183.

परिरंभण n. embracing, an em-
brace. 2, 413.

परिवर्त m. 1) the completion
of the cycle of four ages. 1,
117. 2) a year. 5, 15.

परिवर्ह m. retinue. 2, 151.

परिवाद m. obloquy, taunt.
1, 148.

परिवादिनी f. a vinā with
seven strings. 1, 96. Māgha
6, 9.

परिवार m. retinue. 2, 151.

परिवृढ m. a superior, a master.
2, 188.

परिवृत्त adj. encircled, sur-
rounded. 4, 27.

परिवृत्ति m. exchange, barter.
2, 418.

परिवेष m. the halo round the
sun or moon. 1, 41.

परिव्रज्या f. exercising the du-
ties of a religious mendicant.
4, 91.

परिव्राजक m. a religious men-
dicant. 2, 254.

परिषद् f. an assembly. 4, 60.

परिष्कार m. embellishment, ornament. 2, 385.

परिष्कृतं adj. arranged, purified. 2, 260.

परिष्वंग m. embracing, an embrace. 2, 413.

परिसर m. surrounding country, bounds. 2, 104.

परिसर्प m. walking about. 4, 41.

परिस्कंद m. a messenger, a servant. 2, 214.

परिस्तोम m. a coloured cloth thrown over the back of an elephant, put on a carriage, etc. 2, 153.

परिस्पर्द m. retinue. 2, 151.

परिस्रुत् and परिस्रुता f. spirituous liquor. 2, 174. 175.

परिहार्य m. a bracelet. 2, 402.

परिहास m. merriment, jest, sport. 2, 277.

परिहृत adj. set aside, removed, rejected. 4, 18.

परीक्षक adj. investigating, examining. 2, 234.

परीक्षण n. putting to the test, trying. 4, 72.

परीवाह m. a drain, a sluice. 3, 55.

परीष्टि f. reverence, respect. 1, 129.

परुष adj. harsh, rough, rude. 4, 98.

परुस् n. the knot or joint of a reed. 2, 34. Comp. पर्वन्.

परेत adj. dead. 3, 7.

परेष्टुका f. a cow that has many calves. 2, 117.

परैधित adj. maintained by others. 2, 196.

पर्जन्य m. 1) a thunder-cloud. 5, 32. 2) Indra. 1, 52.

पर्ण n. a leaf. 2, 30.

पर्यंक m. 1) a bedstead, a couch. 2, 152. 2) a cloth worn round the loins. 2, 255.

पर्यनुयोग m. a reproof, a reprimand. 1, 154. e. g. Mit. on Yv.

3, 254. उत्कर्षहेतोर्धीयानस्य

- किं पठसि नाशितं त्वयेत्येव
पर्यनुयोगप्रदानं.
- पर्यंत m. *confinium*, bounds,
border. 2, 104. 365.
- पर्यवस्थात् m. an antagonist,
an adversary. 2, 301.
- पर्यस्तिका f. — *paryanka*. 2,
255.
- पर्याण n. a saddle. 2, 287.
- पर्याप्त adj. sufficient, abundant,
enough. 2, 171. 4, 33. 5, 3.
- पर्याय m. progression, succes-
sion. 4, 54.
- पर्याहार m. a lath provided
with slings at each end, used
for carrying various articles
across the shoulders. 4, 73.
- पर्युदचन n. debt. 2, 417.
- पर्वत m. a mountain. 2, 10. 5,
9. 52. 53.
- पर्वन् n. the knot or joint of a
reed. 2, 34. Comp. परुत्.
- पल्ल n. flesh. 3, 9. Yv. 3, 215.
- पल्लगंड m. a plasterer. 2, 436.
- पल्लकष m. bdellium. 2, 465.
- पल्लल n. flesh. 3, 9. Comp. पल्ल.
- पल्लाश 1) m. a tree (*butea fron-
dosa*). 2, 42. 2) n. a leaf. 2,
30.
- पल्लिक्री f. a cow with calf. 2,
118.
- पल्लित n. grey hair. 2, 377.
- पल्लयन n. a saddle. 2, 287.
- पल्लव n. a sprout, a shoot. 2, 30.
- पल्लवक m. 1) a libertine, a gal-
lant. 2, 227. 2) a sort of fish.
3, 37.
- पल्लवांकुर m. the germ of a
bursting leaf. 2, 29.
- पल्ल्वल्ल n. a small pond. 3, 53.
- पवन m. wind. 1, 75.
- पवनाशन m. a snake. 3 18.
- पवनाशनाश m. a name of
Garuda. 1, 30.
- पवमान m. wind. 1, 75.
- पवि m. a thunderbolt. 1, 56.

पवित्र 1) adj. pure. 1, 132. 2) n. *kuça* grass. 5, 16.

पशु m. a beast (especially domesticated). 2, 122. 123. 128. 262. 78. 5, 68.

पशुपति m. a name of Çiva. 1, 11.

पश्चात् adv. behind. 4, 22.

पश्चात्ताप m. remorse, repentance. 4, 31.

पश्चिम adj. hindmost. 2, 373. 5, 41.

पश्यतोद्हर m. a thief who steals in the very sight of the possessor. 2, 184. e. g. **पश्यतोद्हरः शत्रुयशसां**.

पस्थ n. a house. 2, 136.

पांशु m. dust, powder. 2, 288.

पांशुला f. an unchaste woman. 2, 341.

पाक m. 1) the young of any animal. 2, 347. 2) maturity, ripeness. 2, 25.

पाकशासन m. a name of Indra. 1, 54.

पाकस्थान n. a cooking-place. 2, 140.

पांचतन्य m. the conch of Vishnu or Krishna. 1, 26. Māgha 3, 24.

पांचालिका f. a doll. 2, 338.

पारधर m. a shoplifter. 2, 185.

पारल adj. pale red, pink-coloured. 4, 48.

पाठनि m. a sort of fish (*silurus boalis*). 3, 36. Manu 5, 16.

पाणि m. the hand. 2, 356. 382.

पाणियहण n. marrying, marriage. 2, 340.

पाणित्त m. a finger-nail. 2, 356.

पाणिमुक्त m. — *karamukta*. 2, 308.

पाणिमूल n. the extremity of the arm. 2, 378.

पांडर and **पांडु** adj. pale, yellowish white. 4, 47.

पांडुभूम m. a country with a yellowish soil. 2, 5.

पांडुर 1) adj. pale, white. 4, 47.
52. 2, 377. 2) n. leprosy. 2, 449.

पातक n. sin. 3, 5.

पाताल n. hell. 3, 1.

पातालनिलय m. an Asura.
1, 5.

पात्र n. 1) a vessel in general.
2, 172. 2) a sacrificial vessel.
2, 260. 3) a fit person. 5, 76. 4)
the channel of a river. 3, 46.

पाथस् n. water. 3, 26

पाथेय n. provisions for a jour-
ney, viaticum. 2, 203.

पाद m. 1) a foot. 2, 356. 67.
2) It is added to proper names
as a title of respect, e. g.
कुमारिलपादाः the vene-
rable Kumārila. 1, 155. 3)
the hills around a moun-
tain. 2, 12. 4) the root of a
tree. 2, 28. 5) a ray of light.
1, 39.

पादकटक m. an ornament for
the ankle. 2, 406.

पादचारिन् adj. walking on
foot. 2, 295.

पादप m. a tree. 2, 22. 5, 25.

पादबंध m. any tie for the foot.
2, 68.

पादरक्षणा n. a shoe. 2, 156.

पादवल्मीक m. elephantiasis.
2, 449.

पादाय n. the extremity of the
foot, the metatarsus. 2, 374.

पादात m. — पदात. 2, 295.

पादावर्त m. an engine for draw-
ing water out of wells. 3, 63.

पादुका f. a wooden shoe. 2,
156.

पादुकाकार m. a shoemaker.
2, 441.

पान n. a water-conduit. 3, 63.

पानगोष्ठी f. a carousal, or a
place where one is held. 2,
173.

पानीय n. water. 3, 26.

पानीयशाला f. a shed on the
roadside for the accommoda-
tion of passengers with water.
2, 142.

पाथ m. a traveller, a wanderer.
2, 202.

पाप 1) adj. bad, wicked. 2,
182. 2) n. sin, crime. 3, 5. 5, 18.

पापर्द्धि f. getting a living by
hunting. 2, 280.

पाप्मन् m. sin. 3, 5.

पामंन् f. scab. 2, 447.

पामर् adj. shabby, low, vulgar.
2, 193.

पायस n. — *kshaireyi*. 2, 165.

पायु m. the anus. 2, 358.

पार n. the opposite shore. 3,
45.

पारतंत्र्य n. dependence. 5, 65.

पारद m. quicksilver. 5, 75.

पारंपर्य n. oral tradition. 2, 247.

पारशव m. n. iron. 2, 16.

पारसीक m. a horse of Per-
sian breed. 2, 284. Pk. 4, 137.

पारावण n. reading a book
from one end to the other.
2, 246.

पारावार m. the ocean. 3, 30.

पाराशरिन् m. a religious men-
dicant of the Brahminical
caste. 2, 254.

पाराशर्य m. a name of Vyāsa.
2, 258.

पारिजातक m. the coral-tree,
supposed to be one of the
five trees in heaven. 1, 135.

पारिपंथिक m. a thief, a rob-
ber. 2, 183.

पारिप्लव adj. (f. *i*), movable,
tremulous, unsteady. 4, 10.
Rgh. 3, 11.

पारिमद्रक m. the coral-tree
(*erythrina fulgens*). 2, 45.

पारियानिक m. a carriage for
travelling. 2, 290.

पारिरत्तिक m. a religious
mendicant. 2, 254.

पार्थिव m. a king. 2, 266.

पार्वती f. the mountain-born
wife of Śiva. 1, 15.

पार्श्व n. a side, vicinity. 4, 8.

पाणि m. f. 1) the rear of an army. 2) the rear of a battle. 5, 41.

पालाश (f. i) adj. green. 4, 49.

पाली f. a causeway, a bridge. 3, 54.

पावक m. fire. 1, 62.

पावन adj. purifying, pure. 1, 132.

पाश m. 1) a rope. 2, 442. 2) in composition with synonyms of 'hair', it signifies abundance. 2, 376, e. g. शिरसिज-पाश Māgha 7, 62.

पाशपाणि m. a name of Varuna. 1, 74.

पाषाण m. a stone. 2, 13.

पाषाणसंधि m. a chasm in a rock. 2, 12.

पिक m. the Indian cuckoo. 2, 88.

पिंग adj. tawny. 4, 51.

पिंगल adj. brown, tawny. 4, 50. 51.

पिचंड n. the belly. 2, 360.

पिचंडिल adj. gorbellied. 2, 453. स्वाहाकारैर्वपुः

सुरा जाताः पिचंडिलाः

Kāçikh. 87, 122.

पिचव्य and पिचु m. the cotton-plant. 2, 47.

पिचुमंद m. the *Neem* tree. 2,

41. Māgha 5, 66. पिचुमंदः

फलाद्यो ऽपि काकैरेव हि

भुज्यते Vṛihann. 34, 12.

पिचुल m. = *jhābuka*. 2, 40.

पिच्छ n. a wing. 2, 84.

पिच्छिल = विजपिल. 3, 56.

Comp. पिच्छिलानि दधीनि,

schol. *sasnigdhāni*. Kedāra 1, 7.

पिंजर adj. of a reddish yellow colour. 4, 52.

पिठक m. a boil, a blister. 2, 449.

पिठर n. a pot. 2, 159.

विंड n. the body. 2, 355.

विंडिका f. the nave of a wheel.
2, 292.

विंडीशूर m. a poltroon. 2, 212.

पितामह m. Brahman. 1, 7.

पितृ m. a father. 2, 349. 1, 99.

पितृतर्पण n. oblations giving
satisfaction to deceased re-
lations. 3, 17.

पितृपति m. a name of Yama.
1, 71.

पितृवन n. a cemetery. 3, 16.

पित्त n. bile. 2, 450.

पित्र्य adj. 1) paternal. 5, 58.
2) of the manes. 1, 115.

पिधान n. a cover, a lid. 2,
161.

पिनड adj. put on, dressed. 4,
62.

पिनाक n. Çiva's bow. 1, 14.

पिनाकिन् m. a name of Çiva.
1, 12.

पिपासा f. thirst. 2, 208.

पिपासिन, पिपासु adj. wish-
ing to drink, thirsty. 2, 207.

पिप्पल 1) m. the holy-fig tree.
2, 41. 2) पिप्पली f. long pep-
per. 2, 459.

पिष्ट adj. bleareyed. 2, 452.

पिशंग adj. (f. i), tawny. 4, 51.

पिशाच m. a fiend, a demon.
1, 87.

पिशित n. flesh. 3, 9.

पिशिताशन m. a sort of can-
nibal demons, the offspring
of Nikashâ. 1, 119.

पिशुन adj. *παιός*, harsh, cruel,
wicked. 2, 191.

पिहित adj. covered. 4, 58.

पीठ n. a seat, a chair. 2, 155.

पीडा f. pain. 3, 4. 2, 380.

पीडित adj. hurt, injured. 4, 82.

पीत adj. yellow. 4, 50. 2, 50.

पीतरक्त adj. of a reddish yel-
low colour. 4, 52.

पीतवासस m. Vishnu or Krishna.
1, 21.

पीतसाल m. a tree (penta-
ptera tomentosa). 2, 44.

पीन adj. fat, robust. 2, 187.

पीनस m. catarrh affecting the
nose. 2, 450.

पीनोद्घ्री f. a cow with a large
udder. 2, 116.

पीयूष n. 1) milk. 2, 119. 2) nec-
tar. 1, 133.

पीयूषरुचि m. the moon. 1, 43.

पीलु m. 1) an elephant. 2) a
tree (careya arborea, or sal-
vadora persica, Roxb.). 5, 47.

पीवन् (f. *pivari*), and पीवर
(f. *i*) adj. fat, stout. 2, 187.

पीवरस्तनी f. a cow with a
large udder. 2, 116.

पुञ्चली f. an unchaste woman.
2, 341.

पुंस् m. a male or man. 2, 176.
123. 215. 218. 219.

पुंख m. the feathered part of an
arrow. 2, 313.

पुच्छ n. a tail. 2, 286.

पुच्छमूल n. the tip of the tail. 2, 64.

पुञ्ज m. a heap, a mass, a mul-
titude. 4, 1: तिमिर् Gg. 5,
11. तमः Gg. 11, 10. पक्षि°
Mār. 8, 82. पुण्य° Pk. 3, 11.

पुठभेद् m. the bend of a river.
3, 49.

पुठभेदन n. a town, a city. 2, 130.

पुंडरीक 1) n. the white lotus.
3, 58. 2) m. a tiger. 2, 71. 3)
the elephant of the south-
east quarter. 1, 104.

पुंडरीकाक्ष m. Vishṇu or Kṛish-
na. 1, 24.

पुंङ्ग n. a mark made on the fore-
head with sandal, etc. 2, 386.
5, 69.

पुण्य 1) adj. pure. 1, 132. 1) n.
righteousness, virtue. 1, 125.

पुण्यक्षेत्र n. a holy place. 5, 76.

पुण्यजन m. a Rākshasa. 5, 4.

पुण्यजनेश्वर m. a name of Ku-
vera. 1, 79.

पुत m. du. the buttocks. 2, 358.

पुत्र 1) m. a son. 2, 342. 2)

पुत्री f. a daughter. 2, 350.

पुत्रवधू f. a son's wife. 2, 349.

पुत्रिका f. a doll. 2, 338.

पुनर्नव m. a finger-nail. 2, 356.

पुनर्भू f. a woman who has married a second time. 2, 330.

पुन्नाग m. a tree (rotleria tinctoria Roxb.). 2, 53.

पुर f. a town. 2, 130.

पुर 1) n. a town. 2, 130. 2) the body. 2, 355. 3) m. bdelium. 2, 465. 4) पुरी f. a town. 2, 130.

पुरद्वार n. the gate of a city. 2, 133.

पुरंदर m. a name of Indra. 1, 53.

पुरंधी f. a woman. 2, 326.

पुरस् adv. in front, before, at first. 4, 22. 2, 398.

पुरा adv. formerly. 4, 22.

पुराण (f. i), and पुरातन (f. i) adj. old, ancient. 4, 26.

पुरीत n. an entrail. 3, 13.

पुरीष n. excrements. 3, 15.

पुरु adj. much. 4, 14.

पुरुज (?) adj. much. 4, 16.

पुरुष m. 1) a man, mankind. 2, 176. 2) the soul. 1, 134. Comp.

पूरुष.

पुरुषोत्तम m. Vishnu or Krishna. 1, 25.

पुरुकूत m. a name of Indra. 1, 53.

पुरोग adj. preceding, chief, principal. 4, 5.

पुरोधस m. the family or domestic priest. 2, 271.

पुरोभागिन adj. censorious. 2, 191.

पुरोहित m. the domestic or family priest. 2, 271.

पुलक m. 1) erection of the hair of the body. 3, 29. 2) any insect bred upon or in the body of animals. 3, 14.

पुलाक n. 1) shrivelled grain.

2) a lump of boiled rice. 5, 43.

पुलिन n. a mound in the middle of a river, an islet. 3, 48.

पुलिंद m. 1) m. = *manga*. 3, 50. 2) the name of a barbarous tribe. 2, 444.

पुष्कर n. 1) the sky, the atmosphere. 1, 137. 5, 72. 2) water. 3, 26. 5, 72. 3) a place of pilgrimage in the province of Ajmere. Lat. 26° 30', long. 74° 40'. 4) a lotus. 3, 57. 5, 72. 5) the tip of an elephant's trunk. 2, 64. 5, 72. Māgha 5, 30. 6) the blade of a sword. 7) the head of a drum. 8) a species of costus. 5, 72. 9) m. the Indian crane. 2, 89.

पुष्करिणी f. an artificial pond. 3, 53.

पुष्कन्त and **पुष्ट** adj. much, abundant. 4, 16.

पुष्प n. a blossom, a flower. 2, 31. 32. 24.

पुष्पक n. the chariot of Kuvera. 1, 83.

पुष्पदंत 1) m. the elephant of the north-west quarter. 1, 104.

2) m. du. sun and moon. 1, 120.

पुष्पधन्वन् m. Kāma. 1, 33.

पुष्पपत्र m. a kind of arrow. 2, 314.

पुष्परथ m. a pleasure-van. 2, 291. Comp. Māgha 3, 22,

पुष्परस m. honey. 2, 466.

पुष्पलक m. a pin, a stake, a peg. 2, 296.

पुष्पलिक m. a bee. 2, 100.

पुष्पवती adj. f. (a woman) during menstruation. 2, 333.

पुष्पवाटी f. a flower-garden. 2, 58.

पुष्पहीना adj. f. (a woman with whom menstruation has ceased. 2, 332.

पुष्य m. the eighth lunar asterism. 1, 51.

पुस्तकर्मन् n. using a mixture of earth, lime, cowdung, and water, as a mortar or plaster. 2, 436.

पूग m. 1) the betelnut tree. 2, 45. 2) a multitude. 4, 1. **गुणपूग** Māgha 9, 64. **पापपूग** Kāçikh. 26, 108.

पूजा f. worship. 1, 128.

पूजित adj. respected, worshipped. 2, 229.

पूज्य adj. respectable, venerable. 2, 229. 1, 155.

पूप m. **पूपलिका** f. a rich cake of wheaten flour. 2, 164.

पूर m. the rising of waters, the swelling of rivers. 3, 46.

पुरुष m. a man, mankind. 2, 176.

पूर्ण adj. full. 4, 17.

पूर्णमासी f. the day of the full moon. 1, 112.

पूर्वं adv. at first, formerly. 4, 22.

पूर्वा f. the east quarter. 1, 101.

पूर्वत m. the first born, an elder brother. 2, 351.

पूर्वदिक्पति m. Indra, the regent of the east quarter. 1, 53.

पूर्वदेव m. an Asura. 1, 5.

पूर्वरंग m. the prelude to a drama. 1, 95.

पूषन् m. the sun. 1, 35.

पूक्थ n. wealth. 1, 80.

पृतना f. a host, an army. 2, 302.

पृतनापाद् m. a name of Indra. 1, 53.

पृथक् prep. with instr. acc. or abl. without. 5, 90. Bhk. 8, 109.

पृथग्न m. a man of low profession or character. 2, 193.

पृथिवी f. the earth. 2, 1. Earth considered as one of the five elements. 5, 71. 73.

पृथु 1) adj. (f. **पृथु** or **पृथ्वी**), broad, large, great. 4, 14. 2)

पृथ्वी f. the earth. 2, 1.

पृथुक m. 1) rice which has first been scalded with hot water, then dried over the fire, and lastly ground in a mortar. 2, 430. 2) the young of any animal. 2, 347. Māgha 3, 30.

पृथुरोम m. a fish. 3, 35.

पृथुल adj. broad, large, great.
4, 14. Māgha 10, 65.

पृदाकु m. a snake. 3, 18.

पृथ्नि m. f. a dwarf. 2, 456.

पृषत् (only n. according to the
best authorities), a drop of
water. 3, 55.

पृषत m. 1) a drop of water. 3,
55. 2) the hog-deer. 2, 75.

पृषत्क m. an arrow. 2, 311.

पृषद्वय m. a name of Vāyu. 1,
75.

पृष्ठ n. the back. 2, 373. 3, 12.
5, 6.

पृष्ठयंघ्रि m. a hump on the back.
2, 449.

पृष्ठवाह्य m. an ox that carries
burdens on his back. 2, 111.

पृष्ठास्थि n. the backbone. 5,
17.

पेचक m. the tip of an elephant's
tail. 2, 64.

पेटक n. a multitude, a company.
4, 2. नर्तकपेटकं Bhurātaka 9.

पेटा f. a basket, a chest. 2, 157.

पेलव adj. thin, slender. 4, 32.

पेशल adj. beautiful. 4, 4.

पेशीकोश m. an egg. 2, 85.

पोगंड m. a man deformed in
body, by having more or fewer
limbs than usual. 2, 239.

पोटा f. 1) a hermaphrodite.
2, 275. 2) a female servant.
2, 337. Comp. वारा.

पोत m. 1) the young of any
animal. 2, 347. 2) a colt. 2,
285. 3) a boat. 3, 33. 4) cloth.
2, 393.

पोतवणिज् m. a sea-trader. 3,
33.

पोताधान n. small fry. 3, 39.

पोत्र n. 1) the snout of a hog.
2) a ploughshare. 5, 46.

पोत्रिन् m. a hog. 2, 71.

पौत्र m. a grandson. 2, 350.

पौर m. a citizen. 5, 78.

पौरुष 1) adj. (f. i), equal in

height or length to a man when he has extended his hands. 5, 19. 2) n. manliness. 4, 38.

पौरोगव m. the superintendent of the kitchen. 2, 276.

पौलस्त्य m. a name of Kuvera. 1, 78.

पौलोमी f. Indra's wife. 1, 55.

पौष्प adj. (f. *i*), belonging or relating to flowers. 2, 33.

प्रकट adj. open, clear, manifest. 4, 67.

प्रकर m. a heap, a multitude. 4, 1.

प्रकर्ष m. a high degree, eminence, excellence. 5, 51.

प्रकांड m. the lower stem of a tree, the part between the root and the first branches. 2, 27. 2) the part between the elbow and the shoulder, the upper arm. 2, 378. 3) n. (at the end of compounds) excellent. 2, 223.

रत्नप्रकांडकौ Bhk. 5, 6.

प्रकामं adv. to one's heart's content, exceedingly. 4, 33.

प्रकार m. similarity. 4, 9. 5, 101.

प्रकाश 1) adj. clear, manifest. 4, 67. Rgh. 1, 68. Yv. 2, 176. 2) m. manifestation. 5, 95. 3) light, lustre, splendor. 1, 66. 4) (at the end of a compound) similar. 4, 9.

प्रकाशन n. making manifest. 5, 84.

प्रकीर्णक n. a whisk, a fan. 2, 268.

प्रकृति f. 1) the natural form or constitution of a thing. 5, 78. 2) nature. 5, 16. 3) the equipoise of the three qualities of nature: 'goodness, foulness, and darkness.' 4) the five elements. 5) the seven elements of regal administration (enumerated in Manu 9, 294). 5, 78. 6) an artisan, a mechanic. 2, 438. 5, 78.

प्रकृतिगुण m. one of the three constituent qualities of nature. 5, 83.

प्रकोष्ठ 1) m. the fore-arm, the part of the arm between the wrist and the elbow. 2, 378. 2)

- n. an inner court in a building. 2, 149. 5, 56.
- प्रक्रय** m. 2, 418.
- प्रक्षालित** adj. washed. 2, 253.
- प्रक्ष्वेडन** m. an iron arrow. 2, 312.
- प्रख्य** (at the end of compounds), similar, like. 4, 9.
- प्रख्यात** adj. famed, renowned. 2, 240.
- प्रगल्भ** adj. bold, confident. 2, 231.
- प्रगल्भता** f. resoluteness, decision. 4, 94.
- प्रगे** adv. in the morning. 1, 111. Māgha 12, 1.
- प्रग्रह** m. 1) any kind of tie, a rein, a rope, etc. 5, 19. 2) a ray of light. 1, 39. 3) a captive, a prisoner. 4, 74.
- प्रघण** m. a terrace before a house. 2, 144.
- प्रघाण** m. 1) — प्रघण. 2, 144. 2) the upper part of the stem of a tree. 2, 27.
- प्रघात** m. a battle, a fight. 2, 299.
- प्रचल** adj. movable, unsteady. 4, 10. Kum. 5, 35.
- प्रचत्ताक** m. a peacock's tail. 2, 87.
- प्रचत्ताकिन्** m. a peacock. 2, 86.
- प्रचुर** adj. abundant, much. 4, 16. 2, 116. 117.
- प्रचेतस्** m. a name of Varuna. 1, 74.
- प्रच्छद्** m. a cover, a wrapper. 2, 153.
- प्रच्छन्न** adj. covered, hidden, secret. 4, 23.
- प्रच्छादन** n. an upper garment. 2, 391.
- प्रच्छादित** adj. covered. 4, 96.
- प्रजन** m. पशूनां गर्भयहणकाल. 2, 117.
- प्रजा** f. pl. people, the inhabitants of a country, subjects. 2, 129.
- प्रजागर** m. watching, being awake. 2, 448.

प्रजाता adj. f. one who has brought forth a child. 2, 345.

प्रजापति m. 1) Brahman. 1, 7.
2) a king. 2, 266.

प्रजावती f. a brother's wife. 2, 349.

प्रज्ञा f. understanding, knowledge. 2, 179.

प्रणति f. salutation, obeisance. 4, 64.

प्रणय m. 1) affection, favour. 4, 88. 2) affectionate solicitation. 5, 24.

प्रणव m. the mystic syllable *Om*. 1, 8.

प्रणाय adj. contemptible. 2, 211. Bhk. 6, 66.

प्रणाली f. a gutter, a drain. 3, 63.

प्रणिधान n. profound meditation. 1, 128. Rgh. 1, 74.

प्रणिधि m. a spy. 2, 270.

प्रणिपात m. submission, obeisance. 4, 64.

प्रणीत m. fire consecrated by prayers and other rites. 2, 260.

प्रतति f. a climbing plant. 2, 25.

प्रतन (f. i) adj. ancient. 4, 26.

प्रतल m. the palm of the hand with extended fingers. 2, 382.

प्रतानिनी f. a climbing plant. 2, 25.

प्रताप m. power, energy. 4, 38.

प्रतारण n. overreaching, cheating. 4, 63.

प्रति prep. 1) as, like. रामः संग्रामे नारायणतः प्रति. Bhk. 8, 88. 2) *pradhāne*. 5, 95.

प्रतिकर्मन् n. embellishment, toilet. 2, 384. Kum. 7, 6. Māgha 5, 27. 9, 43.

प्रतिकाय m. a likeness, an image. 1, 130.

प्रतिकूल adj. contrary, opposed. 4, 58. 71. 5, 22.

प्रतिकृत adj. retaliated. 4, 80.

- प्रतिकृति** f. a likeness, an image. 1, 130.
- प्रतिक्षणं** adv. repeatedly. 4, 39.
- प्रतिक्षिप्त** adj. rejected. 4, 18.
- प्रतिग्रह** m. the rear of an army. 5, 6.
- प्रतिघ** m. anger, passion, rage. 2, 207. **प्रतिघारुण** Pk. 4, 154. Magha 15, 53.
- प्रतिच्छन्द** m. **प्रतिच्छाया** f. a reflection, a likeness, an image. 1, 130.
- प्रतिज्ञाग्र** m. watchfulness, attention. 4, 97.
- प्रतिज्ञा** f. assent, promise, agreement. 4, 30.
- प्रतिनिधि** m. a substitute, a likeness. 1, 130. Rgh. 5, 63.
- प्रतिनिर्घातन** n. retaliation. 4, 80.
- प्रतिपक्ष** m. an opponent, an adversary. 2, 300.
- प्रतिपत्ति** f. 1) resolution, de-
- cision. 4, 94. 2) intelligence, understanding. 5, 14.
- प्रतिपद्** f. intelligence, understanding. 5, 14.
- प्रतिपादन** n. producing, exciting. 5, 7.
- प्रतिबन्ध** m. an impediment, an obstacle. 4, 84.
- प्रतिभय** adj. exciting fear, formidable. 4, 20.
- प्रतिभा** f. intelligence, genius. 2, 179.
- प्रतिभान्वित** adj. intelligent. 2, 219.
- प्रतिभू** m. a surety, a sponsor. 2, 225.
- प्रतिमा** f. 1) a likeness, an image. 1, 131. 2) (at the end of a compound) like, similar. 4, 9.
- प्रतिमान** n. 1) resemblance, likeness. 1, 130. 2) the space between an elephant's tusks. 2, 63.

प्रतियत्न m. 1) elaboration.

सुगंधितामप्रतियत्नपूर्वा

Māgha 3, 54. 2) desire, wish.

3) the taking prisoner. 5, 57.

प्रतियातना f. a likeness, an image. 1, 130. Māgha 3, 34.

प्रतिद्वय n. a counterfeit, a likeness. 1, 130.

प्रतिरोधक m. a robber. 2, 183.

प्रतिलोम adj. against the grain, contrary. 4, 58.

प्रतिवत्सरं adv. every year. 2, 117.

प्रतिबिम्ब n. a reflected image, a likeness. 1, 130.

प्रतिश्याय m. = *pinasa*. 2, 450.

प्रतिश्रय m. an alms-house. 2, 142.

प्रतिश्रव m. a promise, an agreement. 4, 30.

प्रतिसर m. n. a string tied, as a charm, by women round the wrist, at weddings, etc. 2, 403.

प्रतिसीरा f. a curtain, a veil. 2, 154.

प्रतिसूर्यशयानक m. the gecko. 2, 79.

प्रतिद्वार m. a door, a gate. 5, 2.

प्रतीक m. a part, a limb. 4, 59.

प्रतीक्ष्य adj. deserving of consideration, respectable. 2, 229. Māgha 2, 108.

प्रतीचीन adj. western. 1, 103.

प्रतीप adj. contrary, reversed. 4, 58.

प्रतीपदार्शिनी f. a woman. 2, 327.

प्रतीष्ठ adj. 4, 96.

प्रतीद्वार m. a doorkeeper. 2, 269.

प्रतूर्ण adj. quick, fleet. 2, 198.

प्रतोद m. a goad for driving cattle. 2, 422.

प्रतोली f. the carriage-road, the high-road. 2, 134. Māgha 3, 64.

- प्रल** adj. former, ancient. 4, 26.
- प्रत्यक्ष** adj. visible, perceptible, evident. 5, 88. 89.
- प्रत्यगाशापति** m. Varuna, the regent of the west quarter. 1, 74.
- प्रत्यय** adj. recent, new. 4, 78.
- प्रत्यंच्** (प्रत्यङ्, प्रतीची, प्रत्यक्)
1) adj. western. 1, 103. 2)
प्रतीचा f. the west. 1, 101.
- प्रत्यनीक** m. an enemy. 2, 301.
- प्रत्यंतपर्वत** m. a mountain contiguous to another. 2, 12.
- प्रत्यय** m. 1) apprehension, understanding. 2) cause, motive (स्त्रीप्रत्ययः कलहः, वीज-
प्रत्ययो ऽङ्कुरः). 3) certainty, positiveness. 5, 62. 4) trust, confidence. 4, 95. 5, 62. 5) an oath. 5, 62.
- प्रत्यर्थिन्** m. an opponent, an adversary. 2, 301.
- प्रत्यवसान** n. eating. 2, 170.
- प्रत्यवाय** m. privation. 5, 38.
- प्रत्याकार** m. a sheath, a scabbard. 2, 318.
- प्रत्याख्यात, प्रत्यादिष्ट** adj. rejected, set aside. 4, 18.
- प्रत्यारंभ** m. entering on (an action) repeatedly. 5, 90.
- प्रत्यासार** m. the rear of an army. 5, 41.
- प्रत्युत्पन्नमति** adj. endowed with presence of mind. 2, 221.
- प्रत्युष** n. daybreak, morning. 1, 111.
- प्रत्यूह** m. an impediment, an obstacle. 2, 246.
- प्रथम** num. first. 4, 22.
- प्रदर** m. an arrow. 2, 311.
- प्रदिश्** f. an intermediate point of the compass. 1, 102.
- प्रदीपन** m. a sort of poison. 3, 24. प्रदीपनस्तु दहनो रक्त-
वर्णो ऽंजनाद्रिजः ॥ RM.
- प्रदेश** m. a spot, a place. 2, 5.

प्रदेशन n. a gift, a donation. 2, 264.

प्रदेशिनी f. the forefinger. 2, 383.

प्रदोष m. the first part of the night, the first hour after sunset. 1, 109.

प्रद्युम्न m. a name of Kāma. 1, 32.

प्रद्योत m. a ray of light. 1, 38.

प्रद्योतन m. the sun. 1, 35.

प्रधन p. war, a battle. 2, 298.

प्रधान n. 1) first rate, main, chief, principal 4, 5, 5, 8, 35, 69, 84, 95. Late writers employ the word as an adjective. Comp. यथा च भूतेषु मह्यं प्रधाना Vāmanap. 12. तेषु प्रधाना शक्तिः स्यात् Pk. 4, 124. 2) a principal officer of state. 2, 272. 3) nature. 5, 16.

प्रधि m. 1) the periphery of a wheel. 2, 292. 2) (incorrectly for प्राहि) a well. 3, 62.

प्रपञ्च m. 1) copiousness, detail. 4, 81. 2) = आडंबर. 5, 55.

प्रपद् n. the extremity of the foot, the metatarsus. 2, 374.

प्रपा f. a shed on the roadside

for accommodating passengers with water. 2, 142.

प्रपात m. 1) an assault, a sortie. 2, 297. 2) a bank, a shore. 3, 45.

प्रपुनाट m. ringworm shrub (cassia alata Lin.). 2, 464.

प्रबुद्ध adj. informed, enlightened. 2, 177.

प्रबोधक m. a bard whose office consisted in awakening his chief by music. 2, 280. Comp. Oxf. Catal. p. 56. n. 1.

प्रभञ्जन m. storm, wind. 1, 75.

प्रभविष्णुता f. supremacy, power, dominion. 4, 100.

प्रभा f. 1) light, radiance. 1 65. 2) a ray of light. 1, 38.

प्रभाकर m. the sun. 1, 36.

प्रभात n. dawn, morning. 1, 111.

प्रभाव m. power, dignity. 5, 69.

प्रभावता f. power, supremacy, dominion. 4, 100.

प्रभैर m. an elephant in rut. 2, 65.

प्रभु m. a lord, a master. 2, 188.

प्रभुता f. lordship, power, dominion. 4, 100.

प्रभूत adj. much, great, large. 4, 16.

प्रभ्रष्टक n. a wreath of flowers fastened to the lock on the crown of the head. 2, 398.

प्रमथ m. pl. the host of Īiva. 1, 14.

प्रमद 1) m. joy, delight. 1, 123.
2) **प्रमदा** f. a woman. 2, 327.

प्रमदवन n. a royal garden attached to the haram. 2, 58.

प्रमया f. destroying, killing. 2, 323. Also m. and n.

प्रमाद m. inadvertence, neglect. 4, 69.

प्रमापण n. killing, slaying. 2, 322. Yv. 2, 277.

प्रमीत adj. dead. 3, 7.

प्रमुख adj. chief, principal. 4, 5.

प्रमोद m. joy, delight. 1, 123.

प्रयत adj. pious, virtuous. 2, 247.

प्रयाण n. a march, an expedition. 2, 297.

प्रयोग m. application, employment. 4, 9, 5, 79, 80.

प्रयोजन n. a motive. 5, 81.

प्रलंबघ्न m. a name of Baladeva. 1, 28.

प्रलाप m. senseless talk. 1, 150.

प्रवण adj. prone or inclined to, engrossed by. 2, 197.

प्रवयस adj. of an advanced age, old. 2, 348.

प्रवर, प्रवर्ह adj. chief, principal, best. 4, 5.

प्रवरुण n. 1) a litter, borne on men's shoulders. 2, 290. 2) a boat, a ship. 3, 33. **प्रचलतुं गतरंगशिखाग्रप्रवरुणा जलधावपि सार्थयाः**। Pk. 4, 193.

प्रवारण n. a grant of all things desired. 4, 88.

प्रवाल m. a germ, a sprout, a shoot. 2, 29.

प्रवासन n. killing, slaying. 2, 322.

प्रवाह m. a stream, a current. 3, 47.

प्रविदारण n. war, battle. 2, 298.

प्रवीण adj. accomplished, skillful, clever. 2, 180. Kum. 7, 48.

प्रवृत्ति f. intelligence, news. 1, 146.

प्रवेक adj. select, superior. 4, 4.

प्रवेणी f. a coloured cloth or blanket thrown over the back of an elephant, etc. 2, 153.

प्रवेश m. entrance, commencement. 1, 106.

प्रवेष्ट m. the arm. 2, 367.

प्रशंसा f. praise. 1, 145. 2, 223.

प्रशमन n. extinction, destruction. 2, 322.

प्रशस्त adj. praiseworthy, excellent. 2, 4, 4, 96.

प्रश्न m. a question, an enquiry. 1, 154. 5, 93. 94. 96. 98.

प्रशौही f. a cow pregnant with her first calf. 2, 114.

प्रसक्त adj. attached or addicted to. 2, 209.

प्रसवा f. spirituous liquor. 2, 174.

प्रसभं adv. by force, violently. 4, 74.

प्रसर m. 1) speed, velocity. 2, 288. 2) affectionate solicitation. 5, 24.

प्रसव m. a flower. 2, 31.

प्रसवबंधन n. the stalk of flowers or fruit. 2, 30.

प्रसव्य adj. contrary, opposed. 4, 58.

प्रसाद m. affection, favour. 4, 88.

प्रसादना f. propitiation, devotion. 1, 129.

प्रसाधन n. embellishment, decoration. 2, 384.

प्रसूता adj. f. one who has brought forth offspring. 2, 345. 285. 118.

प्रसूति f. offspring, children. 2, 342. 117.

प्रसूनक n. a flower, a blossom. 2, 31.

प्रसृत (v. r. प्रसित) 1) adj. attached to, longing for. 2, 198. 209. 2) **प्रसृता** f. the leg 2, 360.

प्रसृति f. the palm of the hand hollowed. 2, 382.

प्रस्कन्न adj. defeated in battle. 2, 324.

प्रस्तर m. 1) a couch. 5, 32. 2) a stone. 2, 13.

प्रस्तरघटनोपकरण n. an instrument for cleaving stones. 5, 35.

प्रस्ताव m. 1) commencement. 4, 65. 2) occasion, opportunity. 5, 81. 3) = **हेल्ल**. 5, 19.

प्रस्थ 1) n. tableland on the top of a mountain. 2, 11. 2) m. a measure of quantity, containing four *kudava*. 5, 15.

प्रस्थान n. a march, an expedition. 2, 297.

प्रस्रव m. a fall of water. 2, 11.

प्रस्रवण n. a spring, a fountain. 3, 55.

प्रवृत्त adj. conversant with the principles of science. 2, 197.

प्रहर m. the eighth part of a day and night. 1, 106.

प्रहरण n. 1) a weapon. 2, 307. 2) war, battle. 2, 298.

प्रहार m. a blow. 2, 65.

प्रहेलिका f. an enigma, a riddle. 1, 152.

प्रह्व adj. 1) bent, stooping. 5, 53. 2) bent on, intent upon. 2, 197.

प्रह्वलीका f. an enigma, a riddle. 1, 152. The correct reading is **प्रबल्लिका**.

प्रांशु adj. high, tall. 4, 66.

प्राकार m. a rampart. 2, 133.

प्राकाराय n. the coping of a wall. 5, 2.

प्राकृत adj. vulgar, low, base. 2, 193.

- प्राग्भाग** m. the front-part. 2, 373.
- प्राय** n. the top; the summit. 2, 26.
- प्राग्रह, प्राग्र्य** adj. chief, principal. 4, 4.
- प्राधुणक** m. a guest. 2, 203.
- प्रांगण** n. a court, a yard. 2, 144. 5, 31.
- प्राचिका** f. a sort of falcon (?). 2, 98.
- प्राचीन** adj. eastern. 1, 103.
- प्राचीनबर्हिस्** m. a name of Indra. 1, 52.
- प्राचीनावीत** n. the sacrificial cord or cloth, when worn over the right shoulder and under the left. 2, 252. Comp. **उपवीत, निवीत**.
- प्राचेतस** m. a name of Vālmiki. 2, 257.
- प्राजन** n. a goad for driving cattle. 2, 422.
- प्राजित्** m. a charioteer 2, 293.
- प्राज्ञ** adj. intelligent, wise. 2, 177.
- प्राप्त्य** adj. much, abundant. 4, 16.
- प्राच्** 1) adj. eastern. 1, 103.
2) **प्राची** f. the east. 1, 101. 3)
- प्राक्** adv. at first. 4, 22.
- प्राड्वाक** m. a judge. 2, 274. Mitāksh. on Yv. 2, 3.
- प्राण** m. 1) pl. life. 1, 134. 2) power, strength. 4, 38.
- प्राणाधिनाथ** m. a lover, a husband. 2, 342.
- प्राणिगृह** n. a fight of beasts, exhibited for sport. 5, 4.
- प्राणिन** m. a living being. 5, 77.
- प्रातरू** adv. in the morning, at break of day. 1, 111.
- प्रातिहारिक** m. 2, 434.
- प्राथमकल्पिक** m. a pupil who has begun to receive instruction in science. 2, 245.

प्राडुस adv. 1) arising, appearing. 2) manifestly. 5, 95.

प्रादेश m. a span measured by the distance between the extended thumb and forefinger. 2, 383.

प्राध adv. 1) crookedly. 2) बंधने. 5, 53. P. I, 4, 78.

प्रांतर n. an intervening long tract of country between two villages. 2, 106.

प्रापणिक m. a trader, a merchant. 2, 416. Māgha 4, 11.

प्राप्त adj. fit, proper. 4, 61.

प्राप्तद्वय adj. learned, wise. 2, 177.

प्राभृत n. an offering, a present. 2, 279.

प्रामाणिक adj. (f. i) serving as a measure. 2, 381.

प्राय m. abstinence from all food. 4, 75.

प्रार्थना f. request, solicitation. 2, 205.

प्रातंबक n. a garland worn round the neck. 2, 398.

प्रातेय n. frost, cold. 3, 28.

प्रातेयाशु m. the moon. 1, 42. Māgha 9, 87.

प्रावरण n. an upper garment. 2, 391.

प्रावृष f. the rainy season. 1, 113. 116.

प्रास m. a lance. 2, 320.

प्रासाद m. a palace, a temple. 2, 138.

प्रिय adj. beloved, pleasing. 2, 212. 4, 4. 1, 141. 146.

प्रियंगु f. 1) the name of a medicinal plant. 2, 38. 2) Italian millet. 2, 427.

प्रियवाच adj. affable in address. 2, 211.

प्रीति f. 1) affection, friendship. 4, 21. 2) joy. 1, 123.

प्रेक्षा f. 1) viewing. 1, 95. 2) intellect. 2, 179.

प्रेखा f. प्रेखोत्तन n. a swing. 4, 78.

प्रेषित, प्रेषोलित adj. swung, shaken. 4, 61.

प्रेत 1) adj. deceased, dead. 3, 7. 2) m. a spirit abiding in hell. 3, 3.

प्रेतयति m. a name of Yama. 1, 71.

प्रेतव्य adv. in the life to come. 5, 91.

प्रेष्ठ adj. dearest, best. 4, 4.

प्रेष्य 1) m. a messenger, a servant. 2, 214. 2) प्रेष्या f. a female messenger. 2, 336.

प्रोक्षित adj. immolated, slaughtered. 2, 262.

प्रोथ m. the nostrils of a horse. 2, 286.

प्रोष्ठी f. a sort of carp. 3, 36.

प्रौढ adj. 1) grown up. 2, 114. 328. 2) bold. 2, 231.

प्लव m. a float, a raft. 3, 49.

प्लवक m. 1) a frog. 3, 40. 2) an outcast. 2, 443.

प्लवग m. 1) a frog. 3, 40. 2) a monkey. 2, 76.

प्लवंग m. a monkey. 2, 76.

प्लवंगम m. 1) a frog. 3, 40. 2) a monkey. 2, 76.

प्सा f. hunger. 2, 206.

प्सात adj. hungry. 2, 205.

फ.

फटा f. फण m. फणा f. the hood of a snake. 3, 19.

फणभृत् m. a snake. 3, 18.

फल्ल n. fruit. 2, 23. 25. 1, 118. 4, 92.

फल्लक n. a shield. 2, 305.

फल्लवत्, फल्लिन्, फल्लिन adj. bearing fruit. 2, 23.

फलिनी f. — प्रियंगु. 2, 38.

फलुगु adj. pithless, worthless.

4, 92. अफलुगु भांडं Māgha
3, 76.

फाणित n. raw sugar. 2, 169.

फांठ adj. readily prepared, e.g.

a medicine. 4, 89. यद्अपित-
मपिष्टमुदकसंपर्कमात्राद्विभ-
क्तसमौषधं कषायादि अ-
ग्निना तप्तं यदीषडृणांतत्फां-
ठमित्येके । यथा । फांठाभि-
रद्विरावपेदिति । कडुणा-
भिरित्यनायासो गम्यते ।

अनायासः पुरुषो ज्ञ्यो वा

फांठशब्देनाभिधीयत इत्य-

न्ये । यथा । फांठाश्चित्रास्त्र-

पाणयः (Bhk. 9, 17.) इति ॥

HC. स चौषधीभिः फांठाभिः

क्त्वाद्भिः पावनैरपि । Rig-

vidh. 2, 17.

फाल m. a ploughshare. 2, 420.

फेन m. froth, foam. 3, 46.

फेरंड, फेरव, फेरु m. a jackal.
2, 74.

फेलिका f. the leavings of food.
2, 171.

ब.

बदरी f. the jujube. 2, 39.

बद्ध adj. 1) bound, tied. 2, 185.
2) put on, dressed. 4, 62.

बद्धभूमिक adj. having an in-
laid floor. 2, 139.

बद्धमुष्टिक m. the fore-arm
with closed fist. 2, 381.

बधिर adj. deaf. 2, 454.

बंध m. a tie, a fastening. 2, 375.

बंधन n. 1) binding. 5, 53. 2)
any kind of tie or fetter. 2,
122. 3) confinement, captivity.
3, 4.

बंधनग्रंथि m. a noose. 2, 442.

बंधु m. a relation, a kinsman.
2, 354.

बंधुक 1) m. a bastard. 2, 346.

2) **बंधुकी** f. an unchaste woman. 2, 341. 346.

बंधुजीव n. the name of a plant, or rather of its blossom, (pentapetes phoenicia). 2, 53.

बंधुर adj. bent, crooked. 4, 75.

बंधूक n. — *bandhujīva*. 2, 53.

बंध्य 1) adj. barren, fruitless. 4, 75. 2, 23. 2) **बंध्या** f. a barren cow. 2, 114.

बभ्रु 1) adj. brown. 4, 51. 2) m. an ichneumon. 5, 30. 3) Vishnu or Krishna. 1, 23.

बर्हिर्ग्योतिस् m. a name of Agni. 1, 62.

बर्हिस् n. 1) Kuça grass. 2, 36. 2) a sacrifice. 2, 259.

बल 1) n. strength, power. 4, 38. 2) semen virile. 3, 16. 3) forces, a host, an army. 2, 302. 4) m. Baladeva. 1, 29.

बल m. a crow. 5, 23.

बलज n. the gate of a city. 2, 145.

बलदेव, बलभद्र m. the elder brother of Krishna. 1, 28.

बलवत् adj. strong. 2, 226.

बलसूदन m. a name of Indra. 1, 52.

बलाका f. a sort of crane. 2, 95.

बलाहक m. a cloud. 1, 58. Kum. 1, 4. Māgha 4, 54.

वल्ति m. 1) a present, an oblation. 1, 128. 2) tax, impost, revenue. 2, 278.

वल्तिपुष्ट, वल्तिभुन् m. a crow. 2, 90.

वल्तिमुष m. an ape. 2, 76.

वल्तिवर्ध m. an ox or bull. 2, 108.

वल्ह्योर्ग m. connexion with the exterior. 5, 85.

बहु (f. *bahu* or *bahv*) adj. much, many. 4, 16. 1, 108.

बहुव n. multitude. 2, 376.

बहुवृषा f. one of the seven tongues of Agni. 1, 68.

बहुल 1) adj. *παχυλόος*, fat, corpulent, stout. 2, 187. 2) dense, compact. 4, 32. 3) much, abundant. 4, 16. 4) m. the dark half of a lunar month. 1, 50. Kum. 4, 13. 7, 8. 5) a name of Agni. 1, 62. 6) **बहुला** f. a cow. 2, 113. 7) f. pl. the Pleiades. 1, 50.

बहुव्ययिन् adj. spending much. 2, 210.

बाण m. an arrow. 2, 311. 5, 68.

बाणमुक्ति f. shooting an arrow. 2, 315.

बाणाश्रय m. a quiver. 2, 310.

बाणासन n. a bow string. 2, 309.

बादर 1) m. the cotton plant. 2, 47. 2) n. cotton-cloth. 2, 395.

बाधा f. 1) opposition, hindrance. 2) pain, trouble. 5, 48.

बांधव m. a relation, a kinsman. 2, 354.

बाल 1) adj. young. 5, 20. 2) ignorant, foolish. 2, 181. 3) m.

the young of any animal. 2, 347. 4) a boy. 2, 377.

बालगर्भिणी adj. f. (a cow) with calf. 2, 118.

बालतृण n. young grass. 2, 35.

बालवायन n. the lapis lazuli. 2, 20.

बालिश adj. 1) young. 5, 20. 2) ignorant, foolish. 2, 181.

बालेय m. an ass. 2, 125.

बाहु m. f. the arm. 2, 367.

बाहुमूल n. the extremity of the upper arm. 2, 370. 402.

बाहुलेय m. a name of Skanda. 1, 19.

बिब्वोक m. (in erotic poetry) affectation of indifference towards a beloved person, through pride and conceit. 1, 89. **गर्वाभिमानसंभूतो विकारो जनादरात्मको बिब्वोकः** | Rasatar. 6, 13.

बिल n. a hole. 3, 2.

- बीज n. seed, sperma. 3, 16.
 बीजकोश 1) m. the pericarpium of a flower. 3, 60. 2) बीजकोशो f. a pod. 2, 34.
 बीभत्स m. the disgusting, one of the nine *rasas*. 1, 92.
 बुक्क n. the heart. 3, 14.
 बुद्ध m. a Buddha. 1, 85.
 बुडांडक. 5, 45.
 बुद्धि f. intellect, understanding. 2, 179.
 बुद्धिसहाय m. a councillor, a minister. 2, 271.
 बुध m. 1) a wise man. 2, 178. 2) the planet Mercury. 1, 46.
 बुध्न m. the root of a tree. 2, 26.
 बुभुक्षा f. appetite, hunger. 2, 206.
 बुभुक्षित adj. hungry. 2, 205.
 वुश m. chaff, husks. 2, 423.
 बेडा f. a boat. 3, 50.
 वीधि m. the holy fig tree. 2, 41.

- ब्रध्न m. 1) the sun. 1, 37. 2) Śiva. 5, 51. 3) one of Śiva's attendants. 5, 51.
 ब्रह्मचर्य n. the controlling of all senses, sanctity. 2, 242.
 ब्रह्मचारिन् m. 1) a Brahman from his investiture with the sacrificial thread until his marriage. 2, 239. 238. 2) a name of Skanda. 1, 20.
 ब्रह्मण adj. fit for a Brahman. 2, 251.
 ब्रह्मन् 1) n. the supreme spirit, the deity. 5, 82. 2) final union with the deity. 1, 124. 3) holy scripture, the Veda. 5, 82. 4) m. Brahman, the principal god of the Hindu triad. 1, 6. 5, 61. 82. 5) a Brahman. 5, 82. 2, 251.
 ब्रह्मपुत्र m. a sort of poison. 3, 24. Comp. Yv. 2, 110.
 ब्रह्मबंधु m. a contemptible Brahman. 2, 250. Chând. U. p. 282.
 ब्रह्मवर्चस् n. divine splendor, the glory obtained by the prac-

tice of religious ordinances
and the study of the Vedas.
2, 242.

ब्रह्मवृक्ष m. the butea frondosa.
2, 42.

ब्रह्मसूत्र n. the sacrificial thread,
worn by the three first clas-
ses. 2, 252.

ब्रह्माणी f. one of the seven
divine mothers. 1, 17. See
मातृ.

ब्राह्म 1) adj. (f. *i*) belonging
to the god Brahman. 1, 115.

2) **ब्राह्मी** f. a name of the
goddess Sarasvati. 1, 8.

ब्राह्मण m. a Brahman. 2, 236.
237. 5, 74. 82.

ब्राह्मणब्रुव m. one who calls
himself a Brahman, a Brah-
man by cast without atten-
ding to its observances. 2,
251.

भ.

भ n. a star. 1, 51.

भक्त n. boiled rice. 2, 164.

भक्तसिक्थ m. a lump of boiled
rice. 5, 43.

भक्ति f. devotion. 1, 129.

भक्षक adj. gluttonous. 2, 195.

भक्षण n. eating. 2, 170.

भग m. 1) the sun. 1, 35. 2) the
vulva. 2, 359. 5, 41.

भगवत् 1) adj. venerable. 1, 155.

2) **भगवती** f. a name of Durgā.
1, 16.

भगिनी f. a sister. 2, 352.

भगिनीपति m. a sister's hus-
band. 1, 99.

भग्नशृंग (f. *i* and *a*) adj. having
broken horns. 2, 112.

भंग m. a wave. 3, 31.

भंगि f. = व्याकृति. 4, 77.

भंगुर adj. bent, crooked, 4, 11.

भंग्य n. a field of hemp. 2, 8.

भट m. 1) a warrior. 2, 199. 2) a man of a barbarous tribe. 2, 444.

भट्टि adj. (meat) roasted on a spit. 2, 168.

भट्टार्क adj. venerable. 1, 155.
Added to names by way of respect, e. g. **अर्द्धभट्टार्कः**

भट्टिनी f. any one of a king's wives besides the anointed one. 2, 325.

भद्र 1) adj. auspicious, prosperous. 1, 122. 2) good, excellent. 2, 115. 3) m. a bull. 5, 21. 4) one of the three species of elephants. 2, 60.

भद्राकरणा n. shaving. 4, 36.

भद्रासन n. a golden throne. 2, 268.

भय n. fear, terror. 1, 91. 4, 40.

भयद्रुत adj. running away, put to flight. 2, 324.

भयानक 1) adj. frightful, terrible. 4, 20. 2) m. the fearful, one of the nine sentiments in poetry. 1, 92.

भयावह adj. fearful, frightful. 4, 20.

भरत m. an actor, a mime. 2, 437.

भरद्वाज m. a skylark. 2, 93.

भरित adj. full. 4, 17. **दिगंता-
नातेने मधुपकुलकंकारभरि-
तान्** । Bhv. 1, 31. **वकुलो
जगज्जालं कर्ता कुसुमभर-
सौरभ्यभारेतं** । Bhv. 1, 52.

भट्टक n. roasted meat. 2, 168.

भर्ग m. a name of Īiva. 1, 12.

भर्तृ m. a husband. 2, 342.

भर्तृद्वारक m. (in theatrical language) the crownprince. 1, 98.

भर्म n. gold. 2, 18.

भल्लूक m. a bear. 2, 73. Comp. **भाल्लूक.**

भव m. 1) mundane existence. 5, 20. 2) a name of Īiva. 1, 11.

भवन n. a house, a dwelling. 2, 136.

- भवानी f. the wife of Īiva. 1, 15.
- भवांतर n. another world. 5, 91.
- भविक adj. auspicious, prosperous. 1, 122.
- भवितव्यता f. destiny, fate. 1, 126.
- भव्य adj. = भविक. 1, 122. Kum. 1, 22.
- भषण m. a dog. 2, 126.
- भसित, भस्मन् n. ashes. 1, 69.
- भा f. a ray of light. 1, 38.
- भाग m. a part. 2, 373. 5, 6. 41.
- भागधेय 1) m. impost, revenue. 2, 278. 2) n. fate, destiny. 1, 126.
- भागार्ह adj. to be divided according to shares. 5, 58.
- भागिनेय m. a sister's son. 2, 352.
- भागीरथी f. a name of the Ganges. 3, 51.
- भाग्य n. fate, destiny. 1, 126.
- भांगीन n. a field of hemp. 2, 8.
- भाजन n. a vessel. 2, 172.
- भाटक m. price, pay, wages. 2, 418. e. g. शंकटं भाटकेन धान्यादिवहनद्वारेण जीवनहेतुः । Mitāksh. on Yv. 3, 42.
- भांडागार n. a magazine, a store-room, a treasury. 5, 11. Yv. 1, 327.
- भांडादिरत. 2, 213.
- भानु m. 1) a ray of light. 1, 39. 2) the sun. 1, 36.
- भानुमत् m. the sun. 1, 36.
- भामिनी f. a woman (inclined to be passionate). 2, 326.
- भार m. = *paryāhāra*. 4, 73.
- भारती f. the goddess of speech. 1, 8.
- भारयष्टि m. f. a pole for carrying burdens. 4, 73.
- भार्गव m. a name of Īukra. 1, 48.
- भार्या f. a wife. 2, 339, 3, 34.

भाष्टुक m. a bear. 2, 73. Comp.
भष्टुक.

भाव m. 1) origin, 2) existence, state. 3) disposition, character. 4) meaning, purport. 5) action. 5, 64. 6) emotion, defined as a change of the mind depending upon (called forth by) extraneous things. 1, 90. 7) (in dramatic poetry) a learned man. 1, 99.

भावन n. apprehension; perception. 5, 89.

भावुक 1) adj. auspicious, prosperous. 1, 122. 2) m. (in theatrical language) a sister's husband. 1, 99.

भाषण n. talking. 1, 150.

भाषा f. speech. 1, 8.

भास् f. a ray of light. 1, 38.

भास m. a vulture. 2, 92.

भास्कर, भास्वत् m. the sun. 1, 35.

भिक्षु m. a religious mendicant. 2, 254.

भिक्षुकी f. a female beggar. 2, 332.

भित्त n. a fragment, a bit. 4, 28.

भिडुर n. a thunderbolt. 1, 56.

भिय m. a kind of river. 3, 44. Bhk. 6, 59.

भिदमाल (?) m. an iron-bound club. used as a weapon. 2, 321.

भिडु f. a woman who loses her children by death. 2, 333.

भिह्न m. pl. the name of a barbarous tribe. 2, 444.

भिषत्त m. a physician. 2, 457.

भिस्ता f. boiled rice. 2, 164.

भीत adj. timid. 2, 199.

भीम 1) adj. terrible. 4, 20. 2) a name of Çiva. 1, 12.

भीरु 1) adj. timid. 2, 199. 2) f. a timid woman. 2, 326.

भीषण, भीष्म adj. terrible, terrific. 4, 20.

भुक्तशेष n. remains of food. 2, 171.

भुक्ति f. enjoyment. 5, 42.

भुक्तोच्छिष्ट n. the rejected leavings of food. 2, 171.

भुग्न adj. bent, crooked. 4, 11.

भुज m. भुजा f. the arm. 2, 367.

भुजग m. a snake. 3, 18.

भुजंग m. 1) a snake. 3, 18. 22.
2) a libertine, a gallant. 2, 227.

भुजंगम m. a snake. 3, 18.

भुजमध्य n. the chest, the breast.
2, 372.

भुजशिखर n. m. the shoulder.
2, 387.

भुजाय n. the shoulder. 2, 370.

भुजिष्य m. a servant. 2, 210.

भुवन n. 1) the world. 1, 133.
2) water. 3, 26.

भू f. earth. 2, 1. 3. 5, 83.

भूक्याया f. darkness 1, 110.

भूत 1) adj. passed, gone by. 5, 73. 2) n. a living being. 5, 73. 82. 3) an element. 5, 73. 71.

4) m. an evil spirit in attendance on Rudra. 5, 73. 55. 1, 87.

भूतग्राम m. the complex of beings or things. 5, 25. भूतग्रामस्य सर्वस्य स्थावरस्य चरस्य च. Matsyap. 1, 14.

भूतधात्री f. the earth. 2, 2.

भूति f. 1) might, grandeur. 5, 23. Kum. 5, 76. 2) ashes. 1, 69. 3) roasted meat. 2, 168.

भूतेश m. a name of Çiva. 1, 11.

भूपति m. a king. 2, 266. 150.

भूमि f. 1) the earth. 2, 1. 5, 68. 2) ground in general. 2, 260. 4, 77.

भूमिदेव m. a brahman. 2, 236.

भूमिस्पृश m. a Vaiçya. 2, 415.

भूयस् adv. repeatedly, again.
4, 39.

भूरि 1) adj. much. 4, 16. 2) n. gold. 2, 18.

भूरिमाय m. a jackal. 2, 74.

भूषण n. embellishment, ornament. 2, 384. 385.

भूषा f. — **भूषण**. 5, 69.

भृकुटि f. — **भृकुटि**. 4, 94.

भृगु m. a cliff, a precipice. 2, 11.

भृंग m. 1) the humble bee. 2, 100. 2) the fork-tailed shrike. 2, 93.

भृंगारू m. a golden vase. 2, 160. Pk. 3, 125. 169. Mārka. 8, 203.

भृति, भृत्या f. wages. 4, 43.

भृशं adv. much, exceedingly. 4, 33. 5, 50.

भृष्ट n. roasted meat. 2, 168.

भेक m. a frog. 3, 40.

भेद m. 1) rupture, disunion, embroiling. 4, 95. 2) difference. 5, 95. 3) division, kind, species. 1, 105. 2, 67. 237. 3, 25.

भेरी f. a large kettle-drum. 1, 98.

भेषज n. a remedy, a drug, a medicament. 2, 458.

भैरव. 1) adj. (f. i) formidable,

terrific. 4, 20. 2) **भैरवी** f. one of the manifestations of Durgā. 1, 17.

भेषज्य n. — *bhesajya*. 2, 458.

भोक्तृ m. a lover, a husband. 2, 342.

भोग m. the coil of a snake. 3, 20. **भुजंगभोगसंसक्ता कलत्रं तव मेदिनी** । Daṇḍin 2, 345.

भोगिन् m. a snake. 3, 18.

भोजन n. 1) eating. 2, 170. 2) food. 1, 121.

भोजनत्याग m. abstinence from food. 4, 75.

भो भोस a particle used in addressing a person. 5, 97. Mārka. P. 3, 52. 8, 50.

भौम m. the planet Mars. 1, 46.

भ्रम m. rotation. 3, 46.

भ्रमर m. a large black bee. 2, 100.

भ्रमरक n. curls hanging down on the forehead. 2, 376.

भ्रातृ m. a brother. 2, 353.

भ्रातृज, भ्रातृपुत्र m. a brother's son. 2, 351.

भ्रातृवधू f. a brother's wife. 2, 349.

भ्रातृव्य m. 1) a brother's son. 2, 351. 2) an enemy. 2, 301.

भ्रात्रिय m. a brother's son. 2, 351.

भ्रांति f. perplexity, doubt. 4, 6.

भ्रामक m. a sort of loadstone. 2, 14.

भ्राष्ट्र m. a frying-pan. 2, 158.

भ्रुकुटि f. knitting of the brows, a frown. 4, 94.

भ्रू f. an eyebrow. 2, 365.

भ्रूण m. 1) a foetus or embryo. 2, 344. 2) — गर्भिणी. 5, 23.

म.

मकर m. a fabulous marine monster. 3, 38.

मकरध्वज m. a name of Kāma. 1, 32.

मकरंद m. the nectar of flowers. 2, 33.

मख m. a sacrifice. 2, 259.

मधवन् m. a name of Indra. 1, 52.

मंचु adv. quickly. 4, 12, Māgha 5, 37.

मंग m. the head of a boat (?) 3, 50.

मंगल adj. auspicious, prosperous. 1, 122. 5, 86. 101.

मंगलपाठक m. a bard, 2, 280.

कल्याणि ते ऽस्तु सुप्रातम-
नधे वीरसूर्ध्व । इति प्रबो-
धयामासुः पाठैर्मंगलपाठ-
काः ॥ Pk. 3, 43.

मंगल्यक m. a sort of pulse or lentils. 2, 426.

- मंगिनी** f. a boat. 3, 50.
मज्जन् m. marrow, pith. 2, 28.
 5, 67.
मंत्ररी f. a branching flower-stalk. 2, 30.
मंजीर n. an anklet. 2, 406.
मंजु adj. pleasing, lovely, charming. 4, 4.
मंजुकेशिन् m. Vishnu or Krishna. 1, 21.
मंजुघोषा f. the name of an Apsaras. 1, 88.
मंजुल adj. — *manju*. 4, 4. कृ-
 जितंकलहंसानां वर्धते मद-
मंजुलं । Dandin 2, 332. Gg.
 11, 2.
मंजूषा f. a chest, a basket. 2, 157.
मठ m. a building inhabited by a devotee and his disciples, a monastery. 2, 143.
मणि m. f. a precious stone, a jewel. 2, 21. 1, 27.
मणिक m. a small water-jar. 2, 162. Mhbh. 16, 37.
मणिकार m. a jeweller. 2, 433.
मणित n. murmur libidinosum. 2, 414. Māgha 10, 75. 76.
मणिदोष m. a defect in a jewel. 5, 22.
मणिबंध m. the wrist. 2, 378. 5, 7.
मंडन n. embellishment, ornament. 2, 384.
मंडप m. a temporary shed or hall erected on festive occasions. 2, 143.
मंडल 1) n. a circle, a globe, a ball. 2, 387. 2) the disk of the sun or moon. 1, 44. 3) the halo round the sun. 1, 41. 4) an assembly, a multitude. 4, 2. 5) **मंडली** f. whirling, circular motion. 1, 77.
मंडलाय n. a sword. 2, 317.
मंडलायोयधारेव Pk. 3, 171.
मंडलिन् m. a polecat. 2, 81.
मंडलेश्वर m. the governor of a province or district. 2, 267.

मंडूक m. a frog. 3, 40. 5, 70.

मति f. intellect, understanding. 2, 179.

मतिमत् adj. intelligent, sensible. 2, 178.

मत्त adj. 1) drunk, inebriated. 2, 231. 2) furious, insane. 2, 65. 334.

मत्तकाशिनी f. a woman of excellent qualities. 2, 334.

मत्तवारण m. — *apâçraya*. 2, 152.

मत्सरिन् adj. insincere, hostile. 2, 191. *Māgha* 2, 115.

मत्स्य m. a fish. 3, 35. 38.

मत्स्यंडी (corrupted from मधु-
स्यंदी?) f. granulated sugar. 2, 169.

मत्स्यबंधन 1) n. a fish-hook. 4, 79. 2) मत्स्यबंधनी f. a fish-basket. 2, 439.

मत्स्यबंधिन् m. an angler. 2, 439.

मत्स्यसंघात m. a multitude of fish. 3, 39.

मथित n. buttermilk without admixture of water. 2, 120.

मथिन् (nom. मंथाः) m. a churning stick. 2, 121.

मद् m. 1) the juice that flows from the temples of an elephant when in rut. 2, 62. 65. 2) pride, arrogance. 4, 37.

मदन m. love. 1, 32.

मदिरा, मदिष्ठा f. spirituous liquor. 2, 174.

महु m. the diver bird. 2, 95.

महुर m. a sort of fish. 3, 37.

मद्य n. spirituous liquor. 2, 175.

मधु n. 1) honey. 2, 466. 2) the nectar of flowers. 2, 33. 3) mead, spirituous liquor. 2, 175. 4) m. the month Caitra (March-April). 1, 114.

मधुक n. 1) liquorice root (*glycyrrhiza glabra* Lin.). 2, 460. 2) tin. 2, 17.

मधुकर, मधुप m. मधुमक्षिका f. a bee. 2, 100. 101.

मधुमथन m. Vishnu or Krishna. 1, 22.

मधुर adj. sweet, pleasing, lovely. 4, 4. 1, 140. 141.

मधुरवाच adj. of gentle or pleasing discourse. 2, 210.

मधुव्रत m. a bee. 2, 100.

मधुसाव m. a name of Kāma 1, 32.

मधूच्छिष्ट n. bee's wax. 2, 400.

मध्य n. 1) the middle, the centre. 2, 63. 286. 365. 378. 397. 3, 46. 48. 5, 65. 85. 2) the waist. 2, 362.

मध्यदिन adj. middle, central. 4, 90.

मध्यम 1) adj. middle, central. 4, 90. 1, 109. 2) n. the waist. 2, 362. 3) m. the ruler of a district or province. 2, 267. 4) मध्यमा f. the middle finger. 2, 383.

मध्यमीय adj. middle. 4, 90.

मध्यगुली f. the middle finger. 2, 381.

मधासव m. spirituous liquor. 2, 174.

मनस् n. the mind. 2, 379.

मनसिज्ञ, मनसिशय m. love. 1, 32. 33.

मनाक् adv. somewhat, a little. 5, 96.

मनीषा f. intellect, wisdom. 2, 179.

मनीषिन् adj. intelligent, wise. 2, 177.

मनुज, मनुष्य m. man. 2, 176. 1, 115.

मनुष्यधर्मन् m. a name of Kūvera. 1, 78.

मनोभव m. love, affection. 1, 33.

मनोरथ m. a desired object, a wish. 2, 380.

मनोरुह adj. captivating charming. 4, 4.

मंतु m. offence, transgression. 4, 64.

मंत्र m. prayer. 2, 262. 5, 84.

मंत्रज्ञ m. a secret agent, a spy.
2, 270.

मन्त्रिन् m. a councillor, a minister. 2, 271. 5, 76.

मंथ m. a churning stick. 2, 121.

मथित्वा ज्ञानमथेन वेदाग-

ममह्णार्णवं । Kulārṇava 2, 10.

मंथनी f. a churn. 2, 162.

मंथर् adj. slow, languid. 2, 232.
Māgha 5, 62. 6, 40. 7, 18. 9, 78.

मंथान m. a churning stick. 2, 121.

मंद् 1) adj. slow, lazy, indolent.
2, 232. 227. 5, 47. 2) dull, stupid. 2, 181. 3) m. one of the three species of elephants.
2, 60.

मंदाकिनी f. the Ganges. 3, 51.

मंदाक्ष n. bashfulness. 2, 412.

मंदार m. the coral-tree (erythrina fulgens). 2, 45. Considered also as one of the five trees in paradise. 1, 135.

मन्दिर n. a house. 2, 136.

मंडरा f. a stable. 2, 141.

मंद्र adj. (of sound) deep, base, low, hollow. 1, 140.

मन्मथ m. love. 1, 32.

मन्या f. the tendon of the trapezium muscle forming the nape of the neck. 2, 361. Comp. Vs. 25, 2. Bhk. 3, 28. 6, 30.

मन्यु m. 1) depression, sorrow. 2) anger. 3) a sacrifice. 5, 60. For the last meaning Kshirāsv. gives the hardly apposite example: शतमन्युरिन्द्रः । Comp. Rv. X, 103, 7.

मय m. a camel. 2, 125.

मयु m. — *kinnara*. 1, 82.

मयूख m. a ray of light. 1, 39.

मयूर m. a peacock. 2, 86.

मरकत n. an emerald. 2, 20.

मरण n. dying, death. 3, 6.

मरिच n. black pepper. 2, 461.

मरीचि m. f. a ray of light. 1, 39.

- मरु** m. 1) a region destitute of water, a desert. 2, 3, 5, 52. 2) a mountain. 5, 52.
- मरुत्** m. 1) wind. 1, 75, 100. 2) a god, a deity. 1, 4
- मरुत्वत्** m. a name of Indra. 1, 54.
- मरुद्दह्मन्** n. the atmosphere. 1, 137.
- मर्कट** m. 1) an ape. 2, 76, 77. 5, 70. 2) a spider. 2, 101.
- मर्त्य** m. a mortal, a man. 2, 176.
- मर्मन्** n. a vital member or organ. 2, 374.
- मर्मर** m. the rustling of dry leaves. 1, 151. Kum. 3, 31.
- मर्यादा** f. 1) a limit, a boundary. 2, 104. 2) a shore. 3, 32.
- मर्ष** m. forbearance, patience. 4, 40.
- मल** n. any sort of impure matter. 3, 15.
- मलधारिन्** m. a Jain mendicant. 2, 190.

- मल्लयज्ञ** n. sandal wood. 2, 389.
- मलिन** adj. 1) stained, foul, dirty. 4, 42. 2) brown (*kincid āhūmra*) 2, 97.
- मल्लिखुव** m. a thief, a robber. 2, 183.
- मल्लीमस** adj. stained, foul, dirty. 4, 42. Māgha 1, 38.
- मक्षिक** 1) m. a species of geese with black bills and legs. 2, 97. 2) **मक्षिका** f. Arabian jasmine. 2, 51. **मक्षिकामालाभारिण्योऽभिसारिकाः** Dandin 2, 214. 3) a sort of drinking vessel. 2, 161.
- मक्षिकान्न** m. a horse marked with white about the eyes. 2, 283.
- मसूर** m. — *mangalyaka*. 2, 426.
- मस्कर** m. a bamboo. 2, 49.
- मस्करिन्** m. a Brahman who, having entered on the fourth order, lives as a mendicant. 2, 254. Bhk. 5, 63.
- मस्तक** m. n. the skull, the head. 2, 363. 5, 61.

मस्तकस्नेह m. मस्तिष्क n. the brain. 3, 13.

मस्तु n. the liquid part of curdled milk, whey. 2, 166.

महत् adj. (f. *ti*) great. 4, 14.

महत्त्व n. greatness. 3, 31.

महस् n. a festival. 4, 78.

महाकाल m. 2, 48. 'the name of a plant of the cucurbitaceous order the fruit of which is as beautiful as an orange outwardly, but the pulp resembles cowdung (*trichosanthes palmata*, also *cucumis colocynthus*).' Carey.

महातेजस् m. a name of Skanda. 1, 20.

महात्मन् adj. magnanimous. 2, 201.

महादान n. a great donation, giving different kinds of presents to the priests. 4, 88.

महादेव 1) m. a name of Çiva. 1, 13. 2) महादेवी f. his wife. 1, 16.

महानन्द m. the great joy ob-

tained by deliverance from further transmigration. 1, 124.

महानस n. a kitchen. 2, 140.

महानिशा f. midnight. 1, 109.

महाप्रलय m. the destruction of the universe at the end of a *kalpa*. 1, 117.

महाबल m. wind, storm. 1, 76.

महामत्स्य m. a large fish, a sea-monster. 3, 37. 38.

महामनस् adj. high-minded. 2, 200.

महामात्र m. an elephant-keeper. 2, 70. Hind. *मेहान*. 2) a principal officer of state. 2, 272.

महारजत n. gold. 2, 19.

महारजन n. safflower. 2, 465.

महावृक्ष m. a plant (*euphorbia tortilis*). 2, 42.

महाशालि m. a species of rice. 2, 425.

महाशूद्र m. the cow-herd. 2, 432.

महासेन m. a name of Skanda.
1, 20.

महाम्नायु m. a principal ar-
tery of the body. 3, 12.

महिला f. a woman. 2, 327.

महिष 1) m. a buffalo. 2, 72.
2) महिषी f. the anointed
wife of a king. 2, 325.

महिषाक्ष m. a kind of bel-
lilium. 2, 465.

मही f. the earth. 2, 1.

महीभूत m. a mountain. 2, 56.

महेच्छ adj. of lofty aspirations,
high-minded. 2, 200.

महोक्ष m. a large bull. 2, 110.
Rgh. 4, 22. Mâ ha 5, 63.

महोत्पल n. a lotus. 3, 57.

महोत्साह, महोद्योग adj.
possessing great perseve-
rance. 2, 200.

महोदया f. a name of Kanya-
kubjâ. 2, 132.

महौषध n. dry ginger. 2, 460.

मा f. a name of Lakshmi. 1,
31.

मांस n. flesh, meat. 2, 168. 3, 9.

मांसविक्रयिन् adj. selling
meat. 2, 440.

मांसादिन् adj. eating meat.
2, 196.

माक्षिक n. honey. 2, 466.

मागध 1) m. the bard or pa-
negyrist, by cast the offspring
of a Vaiçya and Kshatriyâ.
2, 280. Manu 10, 11. Yy. 1.
94. 2) मागधी f. jasmine (jas-
minum auriculatum). 2, 50.
3) long pepper. 2, 459.

मांजिष्ठ adj. (f. i) red, as the
dye made from *manjishthâ*
4, 48. कुतस्वच्छाटकः पानि

मांजिष्ठः । Kâçikh. 13, 84.

माही f. armour, mail. 2, 304.

माढि f. the vein of a leaf. 4,
98.

माणवक m. 1) a lad. 2, 347.
2) a necklace of twenty or
sixteen strings. 2, 407.

माणिमंथ n. salt brought from the mountain Manimantha. 2, 459.

मातंग m. 1) an elephant. 2, 59. 2) a man of a barbarian tribe. 2, 443.

मातरिश्मन् m. wind. 1, 76.

मातलि m. the charioteer of Indra. 1, 61.

मातृ f. 1) a mother. 2, 349. 1, 119. 2) a mystic deity, representing the energy of the principal gods. 1, 17. Seven or eight are enumerated. Oxf. Catal. p. 191. 184. **ब्रह्माणी वैष्णवी रौद्री वाराही नारसिंहिका । कौमारी चापि माहेंद्री चामुंडा चैव चंडिका ॥** Kāçikh. 83, 33. **ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा । वाराही च तथेन्द्राणी चामुंडा सप्त मातरः ॥** Comm. on Bhuvaneşvaristotra.

मातृमुख, मातृशासित m. a blockhead, a fool. 2, 222. 181.

मात्र 1) n. a small quantity, a particle. 4, 3. Rather **मात्रा** f. Comp. Manu 1, 16. 19. 27. Rgh. 3, 11; etc. 2) **मात्रा** f. substance, property. 5, 10. Bhk. 5, 62.

माधव 1) m. the month Vaiçākha (April-May). 1, 114. 2) a plant (gaertnera racemosa). 2, 53. Also **माधवीलता**. **विवाहं केचिद्विष्कृति माधवीलतया तरोः ।** Bhavişhyottara ch. 113.

माधवक m. **माधीक** n. spirituous liquor. 2, 174. 175.

मान m. pride. 4, 37.

मान n. measure. 5, 19.

मानव m. man in general. 2, 176.

मानस 1) adj. (f. i) mental. 1, 90. 2, 380. 4, 88. 2) n. the mind. 2, 379.

मानसौकस् m. a goose or swan. 2, 96.

मानुष m. man. 2, 176.

मांघ n. invalidity, sickness.
2, 445.

मापत्ये n. a name of Kāma.
1, 34.

माया f. illusion, jugglery, sorcery. 4, 55.

मायाविन्, मायिक, मायिन्
adj. illusive, deceitful. 2, 194.

मायु m. bile. 2, 450.

मार m. a name of Kāma. 1, 32.

मारजित् m. a Buddha. 1, 85.

मारण n. killing, slaughter. 2,
322.

मारिष m. (in dramatic poetry)
a venerable person. 1, 99.

मारुत m. wind. 1, 75.

मार्ग m. 1) searching. 5, 21. 2)
a road, a way, a path. 2, 105.

मार्गण m. an arrow. 2, 311.

मार्गणक m. a suppliant, a
beggar. 2, 204.

मार्जार m. a cat. 2, 81.

मार्तण्ड m. the sun. 1, 35.

मार्ष्टि f. smearing the person
with oily or fragrant substan-
ces. 2, 385.

माल 1) m. pl. the name of a
barbarous tribe. 2, 444. 2)

माला f. a row, a series. 1,
59. 3) a wreath, a garland.
2, 397.

मालती f. great-flowered jas-
mine. 2, 50.

मालाकार, मालिक m. a
flower-seller. 2, 434.

मालूर m. a tree (crataeva re-
ligiosa). 2, 39.

माल्य n. a wreath, a garland.
2, 397.

माषीण, माष्य n. a field of
kidney-beans. 2, 8.

मास m. a month of thirty days.
1, 113.

मासार्ध n. (against P. II, 2, 2.
Comp. Kum. 1, 51.) a half-
month. 5, 63.

माहिष adj. (f. i) of a buffalo.
4, 79. माहिष वपुरादे Kā-

gikh. 72, 22. त्यक्ता माहिषं
वेषं 72, 27.

माहेयी f. a cow. 2, 113.

मितपच adj. niggardly, avari-
cious. 2, 192. Bhk. 6, 97. Comp.
kimpacāna.

मित्र 1) n. a friend. 2, 273. 2)
m. the sun. 1, 37.

मिथस् adv. mutually, recipro-
cally. 4, 35. 1, 150.

मिथिला f. the residence of
king Janaka, an ancient city
in the province of Tirhut. 2,
132.

मिथुन n. a couple, male and
female. 4, 15.

मिथ्या adv. falsely. 1, 144.

मिथ्याचर्या f. hypocrisy. 4, 55.

मिष n. a sham, a disguise, a
trick. 4, 24. शंभोरक्षणोरशु-

मिषेण गच्छति वह्निर्गमा-
तरंगावलिः । Rasatar. 5, 13.

मिष्टान्न n. savoury food, a dain-
ty dish. 2, 166.

मिहिका f. frost. 3, 28.

मिहिर m. the sun. 1, 36.

मीन m. a fish. 3, 35.

मीमांसा f. investigation, dis-
cussion, especially the inve-
stigation of the Veda (*veda-
vākyavicāra*) in so far as it en-
joins religious duties (*pūrva*),
or leads to a knowledge of
the one deity (*uttara*). 1, 10.
Bṛihadār. I, 5, 21: अथातो
व्रतमीमांसा, 'now, therefore,
the investigation of religious
obligations'. Çankara: उपास-
नकर्मविचारणा.

मुकुट n. a crest, a diadem. 2,
410.

मुकुंद m. Vishnu or Krishna.
1, 21.

मुकुर m. a looking-glass. 2, 400.

मुकुल m. n. an opening bud.
2, 31.

मुक्ता f. a pearl. 3, 42. मुक्तागुण
m. an excellent pearl. 5, 12.

मुक्तामुक्त adj. (a weapon) which
may be either hurled or kept

in hand, as a club. 2, 307. 308.
 यंत्रमुक्ते पाणिमुक्ते विमुक्ते
 मुक्तधारिते । अस्त्राचार्यो
 निरुद्धेगः कुशलश्च विशि-
 ष्यते ॥ Matsyap. 202, 40.
 मुक्तास्फोट m. a pearl-oyster.
 ३, 42.
 मुक्ति f. 1) giving up, abandon-
 ing. 5, 49. 2) release from
 further transmigration. 1, 124.
 मुख n. 1) the fore-part or front
 in general. 5, 46. Of arrows,
 the head. 2, 314. Comp. यस्या
 इष्वा अयो मुखं । Rv. VI, 75,
 15. 2) the face, the mouth.
 2, 363. 369. 3) the entrance
 into a building, a market-
 place, etc. 2, 134.
 मुखंडी f. a sort of weapon. 2,
 321.
 मुखपूरण n. a mouthful. 4, 100.
 मुखर् adj. foulmouthed. 2, 222.
 मुख्य adj. chief, principal. 4,
 5. 2, 334.

मुञ्ज m. a sort of grass (saccha-
 rum munja Rox.). 2, 36
 मुंड 1) n. m. the (bald) head.
 2, 363. 2) मुंडा f. a female
 beggar. 2, 332.
 मुंडन n. shaving. 4, 36.
 मुद्ग f. joy, delight. 1, 123.
 मुद्ग m. a sort of kidney-bean
 (phaseolus mungo). 2, 7.
 मुद्गर m. a hammer. 2, 320.
 मुधा adv. in vain, to no pur-
 pose. 4, 75.
 मुनि m. 1) a holy man who has
 made the vow of silence, an
 inspired saint. 2, 257. 5, 49.
 2) an ascetic. 2, 189. 143.
 This word is more likely to
 be connected with *mika*, than
 with *man*.
 मुरज m. a small drum. 1, 97.
 मुरारि m. Vishnu or Krishna.
 1, 21.
 मुशलिका f. the house-lizard.
 2, 79.
 मुश्लिन m. a name of Bala-
 deva. 1, 28.

मुष्क m. a testicle. 2, 368.

मुष्टि f. m. 1) the fist, the closed hand. 2, 368. 382. 2) the hilt of a sword. 2, 318.

मुष्टिक m. a goldsmith. 2, 433.

मुस्तक m. a plant (cyperus rotundus Lin.). 2, 467.

मुहुर्भाषा f. saying over again, tautology. 1, 150.

मुहुस् adv. several times, repeatedly. 4, 39. 5, 90.

मूक adj. dumb. 2, 454.

मूढ adj. confused, foolish, stupid. 2, 181.

मूर्ख m. a fool, a blockhead. 2, 181. 5, 56.

मूर्क्षा f. stupor, loss of consciousness. 5, 53.

मूर्ति f. shape, figure, body. 2, 355.

मूर्धज m. the hair of the head. 2, 375.

मूर्धन् m. the head. 2, 363.

मूर्धपिंड m. either of the

globes on the forehead of an elephant. 2, 61.

मूर्धवेष्टन n. a turban. 5, 10.

मूर्धाभिषिक्त m. a king. 2, 266.

मूल n. a root. 2, 28. 5, 23.

मूलीकर्मन् n. sorcery practised with charmed herbs or roots. 4, 31.

मूल्य n. price, wages. 4, 43. 5, 49.

मूषक m. a mouse. 2, 80.

मृग m. 1) any quadruped. 5, 30. 2) the spots on the moon, represented as a hare. 1, 44. Hence the moon is called मृगधर, Māgha 9, 34. 3) one of the three divisions of elephants. 2, 60. For a long, but not precise description of all three species, see the 78. chapter of the Çārngadh. Paddhati. 4) a deer, an antelope. 2, 75.

मृगजालिका f. a snare for catching beasts. 2, 442.

मृगदंश m. a dog. 2, 126.

मृगधूर्तक m. a jackal. 2, 74.
 मृगनाभि m. musk. 2, 389.
 मृगषति m. a lion. 2, 59.
 मृगमद् m. musk. 2, 389.
 मृगया f. hunting, chase. 2, 280.
 मृगयु m. a huntsman. 2, 441.
 मृगरिपु m. a lion. 2, 59.
 मृगव्य n. hunting, the chase. 2, 280. 127.
 मृगांक m. the moon. 1, 43.
 मृगारि m. a tiger. 2, 71.
 मृड m. a name of Śiva. 1, 13.
 मृडानी f. the wife of Mrida. 1, 15.
 मृणाल n. the creeping root of a lotus. 3, 60.
 मृत adj. dead. 3, 7.
 मृतस्नान n. = *apasnāna*. 3, 17.
 मृत्तिका f. clay, earth. 2, 4.
 मृत्यु m. death. 3, 6. 5, 83.
 मृत्सा, मृत्स्ना f. excellent soil. 2, 4. गंगातटोद्भवां मृत्स्नां Kāçikh. 28, 98.

मृद् f. clay, earth, soil. 2, 4.
 मृदंग m. a small drum. 1, 97.
 मृद्वाट n. an earthen vessel. 5, 4.
 मृद्दीका f. the vine. 2, 38.
 मृध n. war, battle. 2, 298.
 मृषा adv. falsely. 1, 144. Yv. 1, 66. 2, 75. 3, 285—287.
 मेकल्लकन्या f. a name of the Narmadā river. 3, 52.
 मेखला f. 1) a girdle, a zone. 2, 405. 2) the loins (v). 5, 38.
 मेघ m. a cloud. 1, 58.
 मेघतिमिर n. darkness produced by clouds in the sky. 1, 59.
 मेघपुष्प n. water. 3, 26.
 मेघवक्त्रि m. a flash of light proceeding from a cloud. 1, 70.
 मेघवाहन m. a name of Indra 1, 54. Māgha 13, 18.
 मेचक 1) adj. black. 4, 49. Māgha 6, 26. 2) m. the eye in the fea-

thers of a peacock's tail.
2, 87.

मेढि m. — *khalevâli*. 2, 423.

मेढीभूतस्तु (viz. *Dhruvo*) वै
सर्वान्वायुपाशैर्नियंत्रितान्।
आकल्पं तत्पदं तिष्ठन्धा-
मयन् ज्योतिषां गणान्॥
Kâçikh. 21, 80.

मेढ्र m. the penis. 2, 359.

मेढ m. a ram. 2, 124.

मेदस् n. the serum or lymph
of the flesh. 3, 13. Schol.
mânsarasa.

मेदिनी f. the earth. 2, 1.

मेधा f. understanding, wisdom.
2, 179.

मेधाविन् adj. intelligent, wise.
2, 178.

मेध्य adj. ritually pure. 1, 132.

मेनका f. the name of an Ap-
saras. 1, 88.

मेनकात्मजा f. a name of Pâr-
vati. 1, 16.

मेरु m. the name of a fabulous

mountain in the centre of the
seven continents, the Indian
Olympos. 1, 135, 136. The
name, as far as I know, oc-
curs first in the Unâdisûtras.

मेष m. a ram. 2, 124.

मेहन n. the penis. 2, 359.

मैत्रावरुण m. a name of Vâl-
miki. 2, 257.

मैत्री f. friendship. 4, 21.

मैथुन n. 1) pairing. 2) sexual
intercourse. 5, 52.

मैरेय n. a sort of spirituous
liquor. 2, 175. मैरेयं धातकी-
पुष्पगुडधान्याक्षसंस्कृतं । MA-
dhava cited by RM.

मोक्ष m. 1) liberation from in-
dividual existence. 1, 124.
2) a plant (*bignonia suaveo-
lens*). 5, 26.

मोघ adj. useless, purposeless,
vain. 4, 75.

मोचा f. the plantain or banana
tree (*musa sapientum*). 2, 37.

मोह m. 1) stupor, loss of con-

sciousness. 2) bewilderment, folly. 5, 53.

मोक्ष n. sexual intercourse. 2, 414. Māgha 6, 76. 10, 85.

मौकलि m. a raven. 2, 91.

मौक्तिक n. a pearl. 3, 42. 2, 408.

मौख n. folly. 5, 53.

मौद्गलिन n. a field of *mudgas*. 2, 7.

मौन n. taciturnity, silence. 5, 97.

मौर्वी f. a bow-string. 2, 309.

मौलि m. the head. 2, 363.

मौलूर्तिक m. an astrologer. 2, 248.

म्लान adj. foul, dirty. 4; 42.

म्लिष्ट adj. (of speech) indistinct. 1, 141. अम्लिष्टनाद Bk. 9, 17. Comp. Lat. *blacus*.

म्लेच्छ n. a barbarian, a man who talks any language but Sanskrit. 2, 444. Comp. Cat. Br. III, 2, 1, 24.

य.

यकृत् n. the liver. 3, 13.

यक्ष m. 1) a name of Kuvera. 1, 79. 2) a sort of friendly demon in attendance on Kuvera. 1, 87.

यज्ञमान m. one who institutes a sacrifice. 2, 265.

यज्ञ m. a sacrifice. 2, 259.

यज्ञांतु m. the conclusion of a sacrifice. 2, 262.

यज्वन् m. one who performs

the sacrifices prescribed by the Veda. 2, 265.

यत n. spurring or guiding an elephant with the feet. 2, 67.

यति m. 1) an ascetic, a devotee. 2, 189. 2) the Brahman who has entered on the fourth order, when, casting off all worldly shackles, he lives as a religious mendicant. 2, 238. 239.

यथाकामिन् adj. acting according to one's own will, independent. 2, 224.

यथातथं adv. agreeably to truth. 1, 144.

यथार्थवर्ण m. a spy, a secret agent. 2, 270.

यथाविधि adv. duly. 2, 243.

यथोद्भूत adj. silly as a child, stupid. 2, 181.

यदृच्छा f. following one's own impulse, self-will, spontaneity. 4, 89.

यद्गविष्य adj. believing in the power of fate. 2, 222.

यद्दद् adj. talking no matter what. 2, 222.

यंत्रमुक्त adj. (a weapon) thrown by any kind of machine. 2, 308.

यम 1) m. the ruler of the subterranean world, and regent of the south quarter. 1, 72. 100. 5, 70. 83. 2) n. a pair, a couple. 4, 15.

यमल n. a pair. 4, 15.

यमुना f. the Jumna river. 3, 52.

यव m. barley. 2, 430.

यवस m. grass for fodder. 2, 36.

यवागू f. riše-grüel. 2, 163.

यव्य n. a field of barley. 2, 8.

यशस् n. splendour, glory, renown. 1, 153.

यष्टि m. f. 1) a pole, a staff. 4, 41. 2) a club, a mace. 2, 308. 321. 3) a string (of pearls). 2, 407.

यष्टिमधु n. — *madhuka*. 2, 460.

यष्ट m. one who performs a sacrifice. 2, 265.

याग m. a sacrifice. 2, 259.

याचक m. a petitioner, a beggar. 2, 204.

याचना, याच्ना f. a petition, a request. 2, 205.

यात n. guiding an elephant with a hook. 2, 67.

यातना f. torment. 3, 4. 5, 80.

यातयाम adj. one who has run the race of life, aged, old. 2, 348. Bhk. 5, 39.

घातु n. **यातुधान** m. an evil spirit, a Rākshasa. 1, 73.

यातृ f. a husband's brother's wife. 2, 353.

यात्य m. a spirit subject to the torments of hell. 3, 3.

यात्रा f. 1) a march, an expedition. 2, 297. 2) — **अनुवृत्ति**. 5, 33.

यादस् n. a sea-monster, *Yatoz*. 3, 34.

यादसां नाथ m. a name of Varuna. 1, 74.

यानं n. a vehicle, any means of conveyance. 2, 294.

याप्ययान n. a litter, a palanquin. 2, 295.

याम m. a watch of three hours, the eighth part of a day and night. 1, 106.

यामिनी f. the night. 1, 107.

याम्य adj. belonging to Yama. 1, 101.

यायजूक m. a performer of frequent sacrifices. 2, 265. Bhk. 2, 20. **यायजूका वसंत्यत्र यज्ञ**

विद्याविशारदाः । Kāçikh. 10, 27. 3, 95. 52, 35. 80, 17.

यावक m. lac. 2, 400.

युक्तं adj. adapted, suitable, fit, proper. 4, 61. 5, 94.

युग n. a pair, a couple. 4, 15.

युगकीलक m. the pin of a yoke. 2, 420.

युगंधर n. the pole of a carriage. 2, 292.

युगल n. a pair, a couple. 4, 15.

युगांत m. the end of the four ages, at which the world is destroyed. 1, 117.

युग्म n. a pair, a couple. 4, 15.

युग्य n. a vehicle. 2, 294.

युद्ध n. a fight, a battle, war. 2, 298. 291. 4, 76. 5, 4.

युध f. war, battle. 2, 298.

युयु m. a horse. 2, 281. Probably, a misspelling of **ययु**.

युवन् 1) adj. (f. **युवति** or **युवती**) young. 2, 348. 2) **युवति** f. a young woman. 2, 327.

यूथ n. a flock, a herd. 4, 1.

यूथिका f. jasmine (jasminum auriculatum). 2, 50.

योक्त्र n. the thongs by which a beast of burden is attached to the pole of a vehicle. 2, 420. Rv. III, 33, 13. V, 33, 2. Çatap. Br. I, 3, 1, 13, etc.

योग्यता f. fitness. 2, 109.

योग्या f. military exercise, drill. 2, 315.

योग्यारथ m. a carriage employed at military exercise. 2, 290.

योनि m. f. pudendum mulieb. 2, 359. 5, 76.

योषा, योषित् f. a woman. 2, 326.

र.

रक्ष्स् n. speed, velocity. 2, 288.

रक्त 1) adj. red. 4, 48. 2, 282. 3, 58. 2) n. blood. 3, 10. 3)

रक्ता f. one of the seven tongues of fire. 1, 68.

रक्तशालि m. a red species of rice. 2, 425.

रक्तस्थाम adj. dark red. 4, 52.

रक्ताक्ष m. a buffalo. 2, 72.

रक्षस् n. a malignant demon, in continual war with gods and men. 1, 73. 5, 4.

रक्षा f. ashes. 1, 69.

रक्षिवर्ग m. a bodyguard. 2, 278.

रक्षु m. a species of deer. 2, 75.

रङ्ग m. a dancing place, a stage. 1, 97.

रङ्गाजीव m. a painter. 2, 436.

रचना f. disposing, arranging in general, as that of flowers in a garland, of the parts of a literary composition, of troops in a particular order, etc. 4, 43. 5, 9.

रजक m. a washerman. 2, 438.

रजत n. 1) silver. 2, 17. 5, 5. 2) a necklace. 5, 5. Kshirasv. on Am. III, 4, 82. reads *ra-jatam hemni*.

रजनिकर m. the moon. 1, 43.

रजनी f. the night. 1, 107. 106.

रजनीमुख n. the beginning of the night. 1, 109.

रजस् n. 1) dust. 2, 288. 33. 5, 23. 2) the menses. 2, 329.

रजस्वला f. — *udakyā*.

रजोद्वरणधारिन्. 2, 189.

रज्जु f. a cord, a rope. 2, 442.

रण n. war, battle. 2, 298. 5, 32. 41.

रणरणक n. longing, regretting. 4, 57. उत्कंठा संतापो

रणरणको जागरस्तनोस्तनु

ता । फलमिदमहो मयाप्तं

मुखाय मृगलोचनां दृष्ट्वा ॥

Sarasvatik. 3, 7.

रतकूजित n. — मणित. 2, 414.

रतार्थिन् adj. concubitus appetens. 2, 330.

रति f. 1) love. 1, 91. 2) sexual intercourse. 2, 414. 5, 42. 3) the wife of Kāma. 1, 34.

रतिपति m. a name of Kāma. 1, 32.

रत्न n. a gem, a jewel. 2, 21. 409. 5, 64.

रत्नगर्भा f. the earth. 2, 2.

रत्नसानु m. the mountain Meru. 1, 136.

रत्नाकर m. the ocean. 3, 30.

रत्नि m. f. the distance from the elbow to the end of the closed fist taken as a measure. 2, 381. This word has been forged by a false etymology of *aratni*, just so as *sura* from *asura*.

रथ m. a carriage. 2, 289.

रथकार m. a coachmaker, a carpenter. 2, 432.

रथगोपन n. — *varūtha*. 2, 294.

रथांग 1) n. (mss. m.) any part of a carriage. 2, 293. 2) a wheel. 2, 292. 3) m. the ruddy goose. 2, 89.

रथांगपाणि m. Vishnu or Krishna. 1, 22.

रथावयव m. a part of a carriage. 5, 66.

रथिन् m. one who rides in a carriage. 2, 235.

रथ्यां f. a carriage-road. 2, 134.

रद, रदन m. a tooth. 2, 372.

रदिन् m. an elephant. 2, 59.

रंघ्र n. a rent, a flaw, a hole. 3, 2, 5, 49.

रमण 1) m. a lover, a husband. 2, 342. 2) **रमणी** f. a woman. 2, 327.

रंभ 1) m. a staff, a stick. 4, 41. Rv. VIII, 45, 20. 2) **रंभा** f. the plantain or banana tree (*musa sapientum*). 2, 37. 3) the name of an Apsaras. 1, 88.

रय m. 1) a stream, a current. 3, 47. 2) speed, velocity. 2, 288.

रक्षक m. a woollen blanket. 2, 396.

रव m. sound or noise in general. 1, 138. 139. 5, 55.

रवण m. a camel. 2, 125. Māgha 12, 9.

रवि m. 1) the sun. 1, 35. 5, 34. 53. 2) a mountain. 5, 53.

रश्मि m. 1) a bridle, a rein. 2, 287. 420. 2) a ray of light, or light in general. 1, 38. 65.

रस m. 1) any kind of fluid or liquid. 2) melted butter. 3) quicksilver. 4) semen virile. 5, 75. 5) poison. 3, 24. 5, 75. 6) a constituent part of the body. s. 5. *dhātu*. 5, 71. 75. 7) taste, flavour. 8) affection. 5, 75. 9) a sentiment in poetry, of which nine are enumerated. 1, 90. 92. 5, 75.

रसज्ञा f. the tongue. 2, 366.

रसना f. 1) the tongue. 2, 366. 2) a girdle. 2, 405.

रसवती f. a kitchen. 2, 140.

रसा f. the earth. 2, 1.

रसातल n. hell. 3, 1.

रक्ष n. 1) secrecy. 5, 51. 2) sexual intercourse. 2, 414. 3) adv. secretly. 4, 23.

- रहस्य** 1) adj. secret. 4, 23. 2) n. the recondite part of the Veda, the doctrine of the Upanishads. 1, 9. Mañu 2, 140. 165.
- रहित** adj. deprived. 2, 331.
- राका** f. 1) full moon. 1, 112. 2) a girl who has arrived at the age of puberty. 2, 333.
- राक्षस** m. — *rakshas*. 1, 73. 87.
- राग** m. affection. 5, 75.
- राज्** m. a king. 2, 266.
- राजधानी** f. a royal residence, a capital. 2, 131.
- राजन्** m. 1) a king. 2, 266. 135. 325. 2) the moon. 1, 42.
- 3) **राज्ञी** f. a queen. 1, 98.
- राजन्य** m. a man of the regal and military cast. 2, 266.
- राजयक्ष्मन्** m. pulmonary consumption. 2, 447. Mâgha 2, 96.
- राजराज** m. a name of Kuvera. 1, 79.
- राजवाह्य** m. a royal elephant. 2, 69.
- राजसर्प** m. a large species of serpent. 3, 21.
- राजसर्षप** m. black mustard. 2, 426.
- राजसूय** m. a sacrifice performed by a king who has obtained universal empire. 2, 267.
- राजहंस** m. a flamingo. 2, 97.
- राजिका** f. black mustard. 2, 426.
- राजित्त** m. a sort of snake. 3, 21.
- राजी** f. a row, a range. 4, 36.
- राजीव** 1) m. a sort of fish. 3, 37. Mañu 5, 16. 2) n. a lotus. 3, 58.
- राठा** f. splendour, beauty. 2, 410.
- रात्रि** f. the night. 1, 108. 109.
- राज्ञांत** m. a demonstrated conclusion, an established doctrine, a dogma. 1, 10.
- राम** 1) adj. black. 4, 49. 2) white. 5, 22. 3) m. a name of Baladeva. 1, 29. 4) **रामा** f. a woman. 2, 326.

- रामठ m. asafoetida. 2, 462.
 राशि m. a heap, a mass. 4, 1.
 रासम m. an ass. 2, 125.
 राहु m. the ascending node. 1, 49.
 राहुसंस्पर्श m. an eclipse. 1, 41.
 रिक्त adj. empty. 4, 92.
 रिक्थ n. = ऋक्थ. 5, 58.
 रिपु m. an enemy. 2, 300.
 रिष्ट n. 1) misfortune. 2) sin. 5, 18.
 रिष्टाति adj. causing happiness, auspicious. 2, 185. There is reason to doubt that *rishta* ever meant *kshema*.
 रिष्टि f. m. a sword. 2, 317.
 रीढा f. slight, contempt. 4, 30. तपस्विरीढाकारी Pk. 5, 67. सरीढ पुनर्याह Kā-ṣikh. 76, 49.
 रीति f. brass. 2, 15.
 रुक्म n. gold. 2, 18.
 रुच् f. 1) light. 1, 65. 2) a ray of light. 1, 38.
 रुचक m. = *sauvarcala*. 2, 462.
 रुचि f. 1) a ray of light. 1, 38. 2) wish, desire. 4, 25.
 रुचिर adj. pleasing, handsome. 4, 4.
 रुच्य m. a lover. 2, 342.
 रुज्, रुजा f. sickness, disease. 2, 445.
 रुड m. a headless trunk. 3, 8.
 रुदित n. crying, lamenting. 3, 17.
 रुद्र m. 1) a name of Īiva. 1, 11. 5, 2. He is the regent of the north-east quarter. 1, 100. 2) adj. (?) great, large. 4, 14.
 रुद्राणी f. the wife of Rudra. 1, 15.
 रुधिर n. blood. 3, 10. 5, 44.
 रुमा f. a salt-pit. 2, 14.
 रुरु m. a species of deer. 2, 75.
 रूप n. 1) shape, form, figure 5, 79. 2) a beast. 5, 30.
 रूपाजीवा f. a harlot. 2, 335.
 रूप्य n. silver. 2, 17. 1, 81.

द्वषित adj. crushed, pounded
(?). 4, 83.

रेखा f. a line. 2, 386. 362.

रेणु m. f. dust. 2, 288.

रेतस् n. semen virile. 3, 16.

रेफस् adj. base, vile, contemptible. 2, 182.

रेवन्तीरमणा m. a name of Baladeva. 1, 29.

रेवा f. the Narmadâ river. 3, 52.

रे f. 1) property, wealth. 1, 80.
2) gold. 2, 18.

रोक n. an aperture, a hole.
3, 2.

रोग m. disease, sickness. 2,
445. 225.

रोगित adj. diseased. 2, 127.

रोचिस् n. a ray of light. 1, 38.

रोदन n. tears. 2, 364.

रोदस् f. du. (nom. रोदसी or
रोदस्यौ), रोदसी f. sg. heaven and earth. 1, 121.

रोधस् n. a bank, a shore. 3, 45.

रोधोवप्र m. 3, 44.

रोष m. an arrow. 2, 311.

रोमन् n. the hair of the body.
2, 369. 394.

रोमविकार, रोमहर्ष, रोमांच,
रोमोद्गम m. erection of the
hair of the body. 3, 29.

रोष m. wrath, anger, passion.
2, 207.

रोषण adj. passionate, angry.
2, 206.

रोहणदुम m. the sandal tree.
2, 389.

रोहिणी f. a cow. 2, 113.

रोहिणीवल्लभ m. the moon. 1, 42.

रोहित 1) n. the rainbow appearing in a straight form.
1, 57. 2) a fish (cyprinus rohit Ham.). 3, 37.

रोहिताश्व m. a name of Agni.
1, 64.

रौद्र 1) m. the terrible sentiment in poetry. 1, 92. 2) n. hot weather, heat. 1, 40.

रौहिणेय m. 1) a name of Baladeva. 1, 29. 2) the planet Mercury. 1, 46.

ल.

लक्षणा n. a sign, a mark, a characteristic. 1, 45.

लक्ष्मणा f. the female of the Indian crane. 2, 89.

लक्ष्मन् n. = लक्षणा. 1, 45. 5, 69.

लक्ष्मी f. (nom. *is*) 1) the goddess of prosperity and wife of Vishnu. 1, 31. This word occurs first Rv. X, 71, 2. 2) beauty. 5, 27.

लक्ष्य n. an archer's mark, a butt. 2, 313. 316.

लगुड m. a stick, a staff. 4, 41.

लग्न m. an elephant in rut. 2, 65.

लग्नक m. a surety, a bondsman. 2, 225.

लघु adj. quick, swift. 4, 12.

लघुकुस्त adj. a dead shot. 2, 316.

लज्जा f. shame, bashfulness. 2, 412.

लंचा f. a bribe. 2, 279. According to HC. also m.

लता f. 1) a climbing plant. 2, 25. 2) = *vāsanti*. 2, 53.

लतोद्गम m. the upward climbing of a creeper. 2, 29.

लपन n. the mouth. 2, 363.

लब्धवर्ण adj. lettered, skilful. 2, 177. सुभाषितलब्धवर्ण. Pk. 5, 47.

लब्धि f. receiving, obtaining. 5, 58.

लंपट adj. hankering after, addicted to. 2, 198. परस्त्रीलंपट Brahmapariv. II, 55, 30. कर्णिको णिविपाटनलंपटो हरिः Pk. 4, 189.

लंबोदर m. a name of Ganeṣa. 1, 18.

लय m. equal time in music and dancing. 1, 94.

ललना f. a woman. 2, 327.

ललाट n. the forehead. 2, 370. 63. 376.

ललाटपट्ट n. the plate of the

forehead, a poetical expression (like *kapolaphalaka*) for the forehead itself. 2, 386.

ललाटपद्मस्याभादर्धचन्द्रनिर्भविभोः। Pk. 4, 50. Also ललाटपट्टिका, *ibid.* 5, 32.

ललाटिका f. a coloured mark on the forehead. 2, 386. Kum. 5, 55.

ललाम (or ललामन्) 1) n. a mark or sign. 2) a mark on the forehead. 3) an ornament, beauty. Rgh. 5, 64. Māgha 4, 28. 4) a flag, a banner. कविललामो ऽर्जुनः Kshir. 5) a tail. 6) a horn (?). 7) power, dignity. 8) eminence. वृषललामः Kshir. 9) m. a horse. 5, 69.

ललामक n. a wreath of flowers worn on the forehead. 2, 398.

ललित n. gracefulness of gait. 1, 89. सकलांगसमीचीनभूषणविन्यासो ललित Ra-satar. 6, 14.

लव m. a bit, a small part, a little. 4, 3. अश्रुलव Rgh. 15,

97. लवमपि लवंगे न रमते Sarasvatik. 1.

लवण adj. salt. 5, 75.

लवणाकर m. a salt-pit. 2, 14.

लवणोत्तम n. river-salt. 2, 459.

लवणोदक n. salt-water. 2, 167.

लवित्र n. a sickle. 2, 422.

लहरी f. a surge, a billow. 3, 31.

लक्षा f. lac, a red dye. 2, 400. 5, 37.

लांगल n. a plough. 2, 420. Rv. IV, 57, 4.

लांगलपद्धति f. the track made by the ploughshare. 2, 421.

लांगूल n. a tail. 2, 286. 3, 23. 5, 69.

लाज m. pl. parched grain. 2, 430. Rgh. 2, 10. 4, 27. Kum. 7, 69. 80.

लाङ्कन (corrupted from लक्षणा) n. a mark, a stain, a spot. 1, 27. 44. 45. 2, 283. 5, 34.

लालस 1) adj. longing or craving for. 2, 198. Kum. 7, 56.

- Maṅha 4, 6. 2) लालसा** f. the longing of a pregnant woman. 2, 343.
- लास्य** n. a dance, in which the emotions of love are mimically represented. 1, 93.
- लिङ्ग** n. the phallus. 5, 80.
- लिङ्गवृत्ति** m. one who wears the symbols of sanctity for selfish purposes, a religious hypocrite. 2, 250.
- लिङ्गिन्** m. an ascetic. 2, 189.
- लिपि** f. 1) the line of a letter. 2) a line of writing. 4, 43.
- लिपिकर** m. a writer a copyist. 2, 431.
- लिपिसंख्या** f. the number of written characters. 5, 58.
- लिप्सा** f. wishing to obtain, desire. 2, 209. 5, 57.
- लिप्सु** adj. desiring to obtain, covetous. 2, 208.
- लीला** (corrupted from क्रीडा) f. playful imitation of a lover's manners in his absence. 1, 89.
- लुप्तपद** adj. wanting whole words. 1, 142.
- लुब्ध** adj. greedy, covetous. 2, 208.
- लुब्धक** m. a huntsman. 2, 441.
- लुलाय** m. a buffalo. 2, 72.
- लुरविधुतधरित्रीचित्रकायो लुलायः।** RM.
- लुलित** adj. shaking, trembling. 4, 61.
- लूता** f. a spider. 2, 101.
- लून** 1) adj. cut, reaped. 2, 422. 2) n. (erroneously for *lūma*) a tail. 2, 286.
- लेख** 1) m. a deity. 1, 4. 2) लेखा f. a line. 2, 387. 4, 43.
- लेखक** m. a writer, a copyist, a secretary. 2, 431.
- लेपक** m. a plasterer. 2, 436.
- लेप्य** n. plastering, smearing over. 2, 436.
- लेप्यमय** adj. (f. i), made of mortar or clay. 2, 338.

लेश m. a small part, a little.
4, 3, 5, 7.

लोकं m. 1) the world. 1, 133.
2) people. 2, 58. 129. 5, 8.

लोकपाल m. a king. 2, 266.

लोचन n. the eye. 2, 364.

लोषामुद्रायति m. a name of
Agastya. 2, 258.

लोभ n. stolen property. 2,
184. Yv. 2, 266.

लोल adj. 1) shaking, movable,
fickle. 4, 10. 2) eager, desi-
rous. 2, 198.

लोलुप, लोलुभ adj. hankering
after, cupidinous. 2, 198.
Māgha 1, 40. 2, 17. 7, 49.

लोष्ट, लोष्टक m. a clod of
earth. 2, 421.

लोष्टभेदन n. a harrow. 2, 421.

लोह n. 1) any metal. 2, 21. 5,
71. 1, 131. 2) iron. 2, 16.

लोहकार m. a smith. 2, 433.

लोहल adj. speaking indis-
tinctly. 2, 232.

लोहित 1) adj. (f. *ni*, or *td*)
red. 4, 48. 2) n. blood. 3, 10.
3) लोहिनी f. (in erotic poe-
try) the rose-red lady. 4, 53.

लोहितचंदन n. saffron. 2, 388.

लोहितांग m. the planet Mars.
1, 46.

लाल्य n. fickleness, unsteadi-
ness. 2, 244.

व.

वंश m. 1) a bamboo. 2, 49. 2)
the spine. 5, 17. 3) race, fa-
mily. 2, 241.

वंशांकुर m. the shoot of a bam-
boo. 5, 42.

वक्र m. a crane. 2, 95. 5, 21.

वकुल m. a tree (*mimusops*
elengi Lin.). 2, 51.

वकीर m. a crane. 2, 95.

वक्त्र n. the mouth, the face. 2,
363.

वक्र 1) adj. crooked. 4, 11. 2)
m. the planet Mars. 1, 46.

वक्रसंस्थ adj. placed trans-
versely. 2, 148.

वक्षस् n. the chest, the breast.
2, 372. 368. 398. 1, 27.

वक्षोरुह m. the female breast.
2, 371.

वंक्षणा m. the iliac region. 2,
368. Yv. 3, 97.

वंग n. tin. 2, 17.

वचनीयता f. ill report. 1, 147.
Comp. Kum. 4, 21. 5, 82.

वचस् n. speech. 1, 139. 150.

वज्र n. a thunderbolt. 1, 56. 5,
68.

वज्रज्वाला f. the flash accom-
panying thunder. 1, 57.

वज्रधर m. a name of Indra. 1,
52.

वज्रनिर्घोष m. a thunderclap.
1, 57.

वंचन n. cheating, deceit. 4, 63.

वेंजुल m. 1) the ratan. 2, 46.
2) a kind of bird. 2, 99.

घट m. 1) the Indian fig-tree.
2, 41. 2) a rope. 2, 442.

वृ m. a lad. 2, 347.

वडवा f. a mare. 2, 285.

वडवामुख 1) m. submarine
fire. 1, 70. 2) n. hell. 3, 1.

वडिश n. a fish-hook. 4, 79.

वाणिज् m. a trader, a merchant.
2, 416.

वाणिज्य n. वाणिज्या f. trade,
traffick. 4, 76.

वत्, a particle expressing 1)
surprise, 2) disapproval. 5, 92.

वत्स 1) n. the breast, the chest.
2, 372. 2) m. a calf. 2, 109.
114.

वत्स m. a year. 5, 22.

वत्सकामा f. a cow fond of
her calf. 2, 115.

वत्सतर m. a steer. 2, 109.

वत्सनाभ m. a sort of poison.
3, 25.

वत्सला f. a cow fond of her
calf. 2, 115.

वत्सादनी f. — गुडूची. 2, 460.

वदन n. the mouth, the face.
2, 363.

वदान्य adj. 1) affable. 2) munificent, liberal. 2, 211.

वड़ी f. a leather thong. 2, 441.
The correct spelling is *var-
dhri*.

वधू f. 1) a woman, a wife. 2,
327. 339. 3, 40. 2) a daugh-
ter-in-law. 2, 349.

वधूरी f. — चिरंजी. 2, 329.

वन n. 1) a wood, a forest. 2,
55. 3, 32. 2) water. 3, 26.

वनचर (f. i) adj. living in the
forest. 2, 78.

वनमांतिन् m. a name of
Krishna. 1, 24.

वनराजी f. a tract of forest.
2, 56. Rgh. 1, 38. 3, 3. Mâgha
12, 29.

वनवह्नि m. a wood on fire.
1, 70.

वनस्पति m. a tree that bears
fruit, without any apparent

blossom (Manu 1, 47), and a
tree in general. 2, 22. 24.

वनायुज m. a horse of the breed
of the Vanâyu country. 2, 284.

वनाश्रय m. a raven. 2, 91.

वनिता f. a beloved woman.
2, 327.

वनीपक m. a beggar. 2, 204.

वनौकस् m. an ape. 2, 76.

वंदनमाला f. a festoon sus-
pended across gateways on
festive occasions. 2, 146. वडाः
प्रतिगृह्णद्वां यत्र वंदनमा-
लिकाः । Pk. 4, 7.

वंदना f. worship, adoration.
4, 91.

वंदिन् m. a bard, a panegyrist.
2, 280.

वंदी f. a captive, a prisoner.
4, 74. Kum. 2, 52. 42. 61.
This word is borrowed from
the Persian *بند*.

वपन n. shaving. 4, 36.

वपा f. 1) a gap, a hole. 3, 2.
2) = *medas*. 3, 13.

- वपुस् n. the body. 2, 355. 373.
 वसु m. a father. 2, 349.
 वप्र 1) n. a field. 2, 419. 2) table-land on a mountain. 5, 24.
 3) m. n. a rampart. 2, 133.
 वमथु m. — *karasikara*. 2, 61.
 वघ्नी f. an ant. 3, 23.
 वघ्नीकूट n. an ant-hill. 3, 22.
 वयस् n. a bird. 2, 82.
 वयस्य 1) m. a companion of equal age, a friend. 2, 273.
 2) वयस्या f. a female friend. 2, 332.
 वर 1) adj. choice, excellent. 4, 4. 2) m. a lover, a bridegroom, a husband. 2, 342.
 वरटा f. a goose. 2, 96.
 वरण m. a causeway, a bridge. 3, 49.
 वरत्रा f. an elephant's girth. 2, 66.
 वरयितु m. a lover, a husband. 2, 342.
 वर्त्ता f. a goose. 2, 96.
 वरस्त्री f. a noble or excellent woman. 2, 334. 392.
 वरांग n. cunnus. 2, 359.
 वराह m. 1) a cord, a rope. 2, 442. 2) a small shell used as a coin. 3, 42.
 वरारोहा f. a high lady. 2, 334.
 वराह m. a boar, a hog. 2, 71.
 वरिवस्या f. adoration, worship. 1, 129.
 वरिष्ठ adj. very large. 4, 14.
 वरुण m. the deity of the waters and regent of the west. 1, 74. 100.
 वरूथ n. a sort of ledge round a carriage serving as a *protection* against collision. 2, 294.
 वरूथिनी f. an army. 2, 302. Māgha 12, 77.
 वरेण्य adj. superior, excellent. 4, 4.
 वर्कर m. any young domestic animal, a kid, a lamb. 2, 123.
 वर्ग m. a class, a set. 2, 353.

वर्चस् n. light, lustre. 1, 65.

वर्चस्, न. वर्चस्क m. excrements.
3, 15. 5, 49.

वर्जन n. killing. 2, 322.

वर्ण m. 1) colour. 5, 74. 83. 4, 51.
2) splendour, beauty. 3) dress,
decoration. 5, 74. 4) a letter
of the alphabet. 5, 74. 77. 5)
a class, a caste. 5, 74. 2, 237.
6) religious observance. 7)
praise. 8) = *gitakrama*. 5,
74. 9) a coloured blanket for
an elephant, etc. 2, 153. 10)
n. saffron. 2, 388.

वर्णन 1) n. description, expo-
sition. 1, 150. 2) वर्णना f.
praise. 1, 145.

वर्णपुष्प n. the blossom of globe
amaranth. 2, 52.

वर्णिन् 1) m. the religious stu-
dent. 2, 239. 2) वर्णिनी f. a
woman. 2, 326.

वर्तमान adj. at the time being,
present. 5, 94.

वर्तनी f. a road, a path. 2, 105.

वर्ति f. the unwoven threads
of a web of cloth. 2, 396.

वर्तुल adj. round. 4, 68.

वर्त्मन् n. 1) a road, a path. 2,
105. 2) an eyelid. 5, 6.

वर्थकि m. a carpenter. 2, 432.

वर्धन 1) n. cutting. 4, 44. 2) वर्धनी
f. a brush, a broom. 2, 147.
3) a water-jar. 2, 162.

वर्धमान m. 1) a platter, a dish.
2, 160. 2) a palace or temple
built in the shape of the dia-
gram of like name. 2, 150.

चतुःशालं दक्षिणद्वारलीनं
तु वर्धमानमुदाहृतं । Ma-
tsyap. 241.

वर्धन n. armour, mail. 2, 304.

वर्मित adj. clad in armour. 2,
305.

वर्य 1) adj. excellent. 4, 4. 2) वर्या
f. a girl who has the privi-
lege of choosing her husband.
2, 328.

वर्वर m. a barbarian. 2, 193.

वर्थ 1) n. m. a year. 2) वर्षा f.
pl. the rainy season. 1, 116.

- वर्षधर** m. a eunuch. 2, 275.
वर्षा f. the female frog. 3.
 40. *varshāhū* Vāj. 24, 38.
वर्षांबुद m. a rain-cloud. 5,
 40.
वर्ष्मन् n. the body. 2, 355.
वर्ह m. 1) a peacock's tail. 2,
 87. 2) n. a leaf. 2, 30.
वर्हिण m. a peacock. 2, 86.
वर्हिणवाहन m. a name of
 Skanda. 1, 20. = *varhiyāna*.
 Kāçikh. 32, 1.
वल्ग्व adj. white. 4, 47. Māgha
 6, 34.
वल्ग्वी f. the wooden frame
 of a roof. 2, 148.
वल्ग्व n. a bracelet. 2, 402.
वल्ग्वित adj. surrounded. 4,
 27. Gg. 2, 3. 5. 11, 26.
वल्ग्वी n. m. the eaves of a
 roof. 2, 148. Māgha 3, 53.
वल्ग्व, वल्ग्व n. the bark of
 a tree. 2, 28.
वल्ग्व f. a bridle, a rein. 2, 287.
- वल्ग्व** adj. handsome. 4, 4. Rgh.
 5, 68.
वल्ग्व n. eating. 2, 170.
वल्ग्वी m. an anthill. 3, 22.
 Yv. 1, 278. 2, 151.
वल्ग्व m. — *nishpāvara*. 2, 429.
वल्ग्वी f. the Indian lute. 1,
 96. Māgha 4, 57.
वल्ग्व adj. dear, beloved. 2, 212.
वल्ग्वी f. a branching footstalk.
 2, 30.
वल्ग्व m. 1) a cowherd. 2, 432.
 2) a cook. 2, 276.
वल्ग्वी f. a climbing plant. 2, 25.
वल्ग्व m. a sort of grass (*sac-*
charum cylindricum). 2, 36.
 Manu 2, 43.
वल्ग्व f. 1) a female. 2, 327. 2)
 a barren cow. 2, 114. 3) the
 female elephant. 2, 70.
वल्ग्वी n. subjecting others
 to one's will by magic rites.
 4, 31.
वल्ग्व adj. (an oblation)

burnt in fire with the exclamation *rashat* ('may he carry it to the gods'). 2, 262.

वष्कयणी f. a cow that has already grown up calves. 2, 114. *Vashkaya* (Rv. I, 164, 5) is, according to Śākatāyana, a calf one year old; *μῆσχος, μῆσχος?*

वसति f. 1) a Jain monastery. 5, 21. 2) night. 1, 108.

वसंत m. springtime. 1, 113.

वसा f. the lymph or serum of the flesh (*mānsasneha*). 3, 13.

वसु 1) n. wealth. 1, 80. 5, 64. 2) a gem, a jewel. 2, 21. 5, 64. 3) m. a ray of light. 1, 39. 5, 64. 4) a name of Agni. 1, 62. 5, 64. 5) m. pl. a class of gods eight in number, who seem to represent the eight *yāmas* of the day. 5, 64.

वसुदेव m. the father of Krishna 1, 27.

वसुधा, वसुधरा, वसुमती f. the earth. 2, 1. 2.

वस्त m. a goat. 2, 122.

वस्ति f. — *varti*. 2, 396.

वस्त्र n. dress, clothes. 2, 393. 395. 5, 85.

वरु m. the shoulder of an ox. 2, 112.

वंद्मि m. fire. 1, 62.

वङ्किरेतस् m. a name of Śiva. 1, 12.

वा part. 1) or. 2) as if. 5, 87. Māgha 7, 64. मुखेदोश्चन्द्रिका

वास्य शिशोर्मुग्धस्मितं
वभौ । Pk. 4, 18.

वाक्य n. a sentence, speech. 1, 141. 146.

वागुरा f. a snare, a net. 2, 442.

वागुरिक् m. one who uses nets for catching deer, etc. 2, 441.

वागुस m. a sort of large fish. 3, 37.

वाच् f. speech, or the goddess of speech. 1, 8. 5, 48. 68. 83.

वाचंयम् m. a holy man observing rigid taciturnity. 2, 257.

वाचस्पति m. a name of Vrihaspati. 1, 47.

वाज m. 1) speed, velocity. 2, 228. 2) a wing. 2, 84. 3) the feather of an arrow. 2, 313.

वाजिन् m. 1) a horse. 2, 281. 1, 151. 2) a bird. 2, 83. 3)

वाजिनी f. a mare. 2, 285.

वाजिशाला f. a horse-stable. 2, 141.

वांक्षा f. wish, desire. 4, 25.

वांक्षित adj. wished for. 2, 380.

वाट m. an enclosure. 2, 135.

वाढव m. 1) submarine fire. 1, 70. 2) a brahman. 2, 236.

वाडवेय m. a bull. 2, 108.

वाढं adv. 1) much, exceedingly. 2) surely, positively. 5, 50.

वाण m. a species of Barleria with blue blossoms. 2, 50. Māgha 6, 46. 12, 37.

वाणिज्य n. — वणिज्य. 4, 76.

वाणिनी f. 1) a shrewd woman. 2) a passionate one. 2, 334.

वाणी f. speech, voice. 1, 8. 2, 87.

वात m. wind. 1, 75. 77. 59.

वातकिन्, वातरोगिन् adj. afflicted with rheumatism. 2, 451.

वातप्रमी m. f. (nom. *is*) a sort of antelope. 2, 75.

वातायन m. an air-hole, a window. 2, 149. Kum. 7, 59. *jālavātāyana* Māgha 11, 50.

वात्या f. a whirlwind. 1, 77.

वादनदंड m. a stick for striking a musical instrument. 1, 98.

वाद्य n. a musical instrument. 1, 93. 95.

वाद्यभांडमुख n. the upper part of a musical instrument. 5, 72.

वाघ्रीणास m. a rhinoceros. 2, 72.

वान adj. dry (fruit). 2, 34.

वानप्रस्थ m. a Brahman of the third order who, after having fulfilled the duties of a householder, lives as a hermit. 2, 239. Manu VI, 1—32.

वानर m. a monkey. 2, 76.

वानस्पत्य m. a tree bearing fruit from blossoms. 2, 24.

वानीर m. the ratan. 2, 46.
Gg. 4, 1.

वापी f. a pond. 3, 62.

वाम 1) adj. pleasing, handsome. 4, 4. 2) वामा f. a handsome woman. 2, 326. 3) वामी f. a mare. 2, 285.

वाम adj. 1) adverse, opposed. 5, 22. Bhk. 6, 17. 2) left, *laevus*. 4, 71.

वामदेव m. a name of Īiva. 1, 12.

वामन m. 1) a dwarf. 2, 456. 2) the elephant of the western region. 1, 104.

वामनेत्रा f. a woman with beautiful eyes. 2, 326.

वामलूर m. an ant-hill. 3, 22.

मुनयः प्रवृत्त्वामलूरंगाः
Kāçikh. 22, 19.

वायस m. a crow. 2, 90.

वायु m. wind, air. 1, 75. 5, 61.

70. As a god, Vāyu is considered the regent of the north-west quarter. 1, 100.

वायुसाव m. fire. 1, 62.

वार n. water. 3, 26.

वार m. 1) a turn, an opportunity. 4, 65. 2) a multitude. 4, 2. चापान्निर्घातो
बाणवारः Pk. 4, 151.

वारण m. an elephant. 2, 59. 1, 151.

वारमुज्या f. a royal courtesan. 2, 335.

वारता f. a goose. 2, 96.

वारवाण m. 1) a bodice, a jacket. 2, 397. Māgha 15, 84. 2) a cuirass, mail. 5, 9. Rgh. 4, 55.

वारस्त्री f. — *vāramukhyā*. 2, 335. Rgh. 3, 19. Māgha 11, 20.

वाराणसी f. Benares. 2, 132.

वारि n. water. 3, 26. 32. 5, 68. 1, 59.

वारी f. the place where ele-

phants are tied up. 2, 68.
Rgh. 5, 45.

वारुणी f. 1) the west. 1, 101.

2) spirituous liquor. 2, 175.

Both meanings appear in the

following stanza: रागमाद-

र्शयन्नेष वारुणीयोगवर्धितं।

तिरोभवति घर्माशुरनंगश्च

विजृम्भते ॥ Dandin 2, 316.

वार्त्त 1) adj. hale, healthy. 2,

225. 2) वार्त्ता f. news, tidings,

report. 1, 146. 5, 88. 3) live-

lihood, profession. 2, 415.

वार्त्तिक m. = *narendra*. 5, 54.

वार्धषिक m. a usurer. 2, 416.

वाल m. hair. 2, 375.

वालक n. = *hrivera*. 2, 467.

वालधि, वालरुस्त m. a hairy
tail. 2, 286.

वालुका f. sand, gravel. 3, 48.

वालुकी f. a species of cucum-
ber. 2, 54.

वाल्मीकि m. the reputed au-
thor of the *Rāmâyana*. 2, 257.

वाष्प 1) m. steam. 1, 67. 2) m.
n. a tear. 2, 364.

वासतेयी f. the night. 1, 108.

वासना f. the realizing of past
perceptions. 4, 95. प्रागजन्म-

वासनायोगात्सापि राज्ञी

कलावती । Kâçikh. 34, 103.

शिवलिंगस्य संस्थाने कस्मा-

सम्यक्वासना । Sarasvatik.

I. Kulârñ. 1, 115. Gg. 3, 1.

वासंतिक m. a jester, a buffoon.
2, 277.

वासंती f. a plant (*gaertnera*
racemosa). 2, 53.

वासर m. a day. 1, 106.

वासव m. a name of Indra. 1,
52. 5, 70.

वासस् n. dress, clothes. 2, 392.
393. 395.

वासा f. a tree (*justicia adha-*
toda Lin.). 2, 43.

वासागार n. sleeping apart-
ments. 2, 140. पिहिते वा-

सागरे तमसि च सूचीमुवाच-

संभेद्ये । मयि च निमीलि-
तनयने तथापि कांतामुखं
व्यक्तं ॥ *Sārasvatik.* II, 19.

वासिता *f.* a woman. 2, 326.

वासुदेव *m.* a name of Vishnu.
1, 23.

वास्तु 1) *n.* a habitation, a house.
2, 136. 2) *m.* a building-place.
2, 135.

वास्तोष्पति *m.* a name of In-
dra. 1, 52.

वाह *m.* a horse. 2, 281.

वाहन *n.* a vehicle, a carriage.
2, 294.

वाहस *m.* the boa constrictor.
3, 20.

वाहिनी *f.* a host, an army.
2, 302.

वाहिनीपति *m.* a general, a
commander. 2, 278.

वाह्लिक *m.* a horse from *Balkh*.
2, 284. *atha vānāyujāḥ pāra-*
sikakāmbōjavāhlikā hayāḥ
praceṭuh *Pk.* 4, 137.

वि *m.* a bird. 2, 83.

विक्र adj. 1) large, broad. 4,
68. *Māgha* 10, 42. 2) excellent.
5, 8.

विकल्थन *n.* boasting, 'praise.
1, 145.

विकर्तन *m.* the sun. 1, 35.

विकलपाणिक adj. one whose
arm is injured, maimed, etc. 2,
455.

विकलांग adj. (*f. i*) deformed
in body. 2, 232.

विकल्प *m.* an alternative. 4,
6. 5, 87.

विकार *m.* alteration, modifi-
cation. 1, 90.

विकाश *m.* opening, bursting
(of flowers). 2, 32. *Kum.* 3, 29.

विकिर *m.* a bird. 2, 83.

विकृति *f.* change of form. 2,
169.

विक्रम *m.* valour, courage. 4, 38.

विक्रमहीन adj. wanting in
courage, craven. 5, 34.

विक्रांत adj. brave, valiant. 2, 199.

विकृष्ट adj. (of sound or speech) harsh, gruff, rough. 1, 140.

विल्लव adj. agitated, excited, alarmed. 2, 231. Kum. 4, 11. 6, 92. Māgha 12, 63. यावत्स्वस्थो ऽस्ति मे देहो यावन्नद्रियविल्लवः । Kāçikh. 7, 38.

विगान n. evil report, defamation. 1, 147.

विय adj. noseless. 2, 455.

वियह m. 1) expansion, extension. 5, 19. 2) the body. 2, 355. 3) quarrel, war. 2, 299.

विघस m. the remnants of food which have been offered to the gods, deceased ancestors, a guest, a spiritual guide, etc. 2, 171. Manu 3, 285.

विघ्न m. an obstruction, an impediment. 2, 246.

विघ्नराज m. a name of Ganeça. 1, 18.

विचकिल m. Arabian jasmine. 2, 51.

विचक्ष्ण adj. far-sighted, wise. 2, 178.

विचारणा f. investigation. 1, 10.

विचिकित्सा f. option, doubt. 4, 6. Çat. Br. II, 2, 4, 9.

विच्छेदक m. a structure, an edifice. 2, 150. *vichandakaprabhedû racanâviçeshâs*, Kshir.

विजन adj. lonely, solitary. 4, 23.

विजयिल - *pichila*. 3, 56.

विजाता adj. f. (a woman) who has born. 2, 345.

विजृम्भित adj. burst, budded, blown. 2, 32.

विट m. a libertine, a gallant. 2, 227. कामतंत्रकलापकोविदो विटः । Rasamanj.

विटंक m. n. a dove-cot. 2, 148. Māgha 3, 55.

विटप m. 1) the spreading branches and foliage of a tree.

2, 26. Māgha 4, 48. 2) a far spreading creeper. 2, 35.

विठपिन् m. a tree. 2, 22.

विडाल m. a cat. 2, 81. Etym. perhaps 'that has his habitation with man.'

विडौतस् m. a name of Indra. 1, 54.

वितथ adj. untrue, false. 1, 144.

वितरण n. a gift, a donation. 2, 264.

वितर्क m. considering all possible contingencies, deliberation, doubt. 4, 6. 5, 90.

वितर्दिका f. a raised square piece of ground in the centre of a house or temple, a kind of terrace. 2, 144. Comp. Māgha 3, 55.

वितस्ति f. m. a span measured by the distance between the extended thumb and little finger. 2, 383.

वितान n. 1) spreading, expanse. 5, 62. Māgha 11, 28. Gg. 2, 16. 2) a multitude. 4, 1.

Māgha 4, 2. 11, 43. 3) an awning, a canopy. 2, 155. 5, 62. Urv. 76. Māgha 3, 50. Kum. 7, 12. Bhk. 5, 101. 4) the spreading of the sacred fires, a sacrifice. 2, 259. 5, 62. Māgha 14, 10. 5) season, opportunity. 6) adj. empty, vacant. 5, 62. Māgha 3, 50.

वित्त n. property, wealth. 1, 80.

विदग्ध m. shrewd, clever, knowing (somewhat like a cat after having burnt its paws). 2, 230. 334.

विदिश f. an intermediate point of the compass. 1, 102.

विदुल m. the ratan. 2, 46.

विदेहा f. — *Mithilā*. 2, 132.

विद्याधर m. a kind of spirit residing in the air and assuming any shape. 1, 87.

विद्युत् f. lightning. 1, 60.

विद्वस् (nom. *vidvān*, *vidushi*, *vidva*) adj. learned, wise. 2, 177. 1, 99.

विधवा f. a widow. 2, 332.

- विधि** m. 1) an ordinance. 5, 40. 2) fate, destiny. 1, 86. 3) time. 5, 40. 4) a name of Brahman. 1, 6. 5) a name of Vishnu. 1, 25.
- विधु** m. the moon. 1, 43.
- विधुतुद्** m. Rāhu. 1, 49.
- विधुर** adj. 1) separated. 2) deprived. 5, 38.
- विनता** f. the mother of Garuda and Aruna. 1, 119. Mhbh. 1, 1091.
- विना** prep. (with instr. acc. or abl.) without. 5, 90.
- विनायक** m. Ganeṣa, the remover of all obstacles. 1, 18.
- विनिमय** m. exchange, barter. 2, 418. Rgh. 1, 26. Māgha 7, 65.
- विनोद्** m. (killing time), pastime, amusement. 4, 35.
- विंडु** (corrupted from *vandu*) m. a drop of water or any other fluid. 3, 55.
- विंडुजालक** n. a mass of dots or spots. 2, 64.
- विपक्ष** adj. cooked, dressed. 2, 168.
- विपक्ष** m. an adversary, an opponent, an enemy. 2, 300.
- विपंची** f. the Indian lute. 1, 96.
- विपणि** f. a shop, a stall. 2, 141. Māgha 5, 24. तपःपणोन स (वरः) क्रय्यः सुतीर्थविपणौ क्वचित् । Kāṣik. 59, 60.
- विपरीत** adj. reversed, contrary. 4, 72.
- विपर्यय, विपर्यास** m. inversion, reverse. 4, 44.
- विपश्चित्** adj. intelligent, wise. 2, 177.
- विपाक** m. destiny, fate. 1, 126.
- विपिन** n. a grove, a wood. 2, 55.
- विपुल** 1) adj. broad, large. 4, 14. 2) **विपुला** f. the earth. 2, 1.
- विप्र** m. a Brahman. 2, 236.

विप्रकार m. hurt, injury. 4, 84.

विप्रकृष्ट adj. remote, distant.
4, 8.

विप्रतिसार m. repentance. 4,
31. Māgha 10, 20.

विप्रलब्ध adj. hurt, injured.
2, 228.

विप्रलंभ, विप्रलाप m. infrac-
tion, of engagements or pro-
mises, deception. 4, 63.

विप्रिय n. offence, injury. 4, 64.

विषुष् f. a drop of any fluid.
3, 55. Māgha 2, 18. 8, 40.

विप्लव m. scuffle, turmoil. 1,
127.

विबुध m. a god. 1, 4.

विभव m. 1) power, might. 5,
23. 2) wealth. 1, 80.

विभववत् adj. possessed of
power, wealthy. 2, 58.

विभा f. a ray of light. 1, 38.

विभाग m. a part. 5, 7.

विभात n. dawn, morning. 1, 111.

विभावरी f. the night. 1, 107.

विभावसु m. a name of Agni.
1, 63.

विभीत, विभीतक m. termi-
nalia belerica. 2, 463. 5, 66.

विभूषण n. an ornament. 2, 402.

विभूषा f. splendour, beauty.
2, 410.

विभ्रम m. 1) flurry, described
as that state of an enamoured
woman, when, through hurry,
she puts her ornaments in
the wrong places. 1, 89. Comp.
Māgha 13, 32. 2) doubt. 4, 6.
3) charm, beauty. 5, 27. Māgha
6, 46. 7, 47.

विमल adj. spotless, pure. 1,
132.

विमान n. a chariot of the
gods. 1, 83.

विंब 1) n. the disk of the sun
or moon. 1, 44. 2) विंबी
f. — ओष्ठी. 2, 48.

वियत् n. the sky, the atmo-
sphere. 1, 137.

- विघात** adj. bold, impudent. 2, 216.
वियुतार्थक adj. void of meaning. 1, 141.
वियोग m. separation. 4, 57.
विरिचि m. a name of Brahman. 1, 7.
विरलेतर adj. dense, compact. 4, 32.
विरह m. separation. 4, 57.
विरागार्ह adj. qualified for (the state of) freedom from passion. 2, 214.
विरिचि m. a name of Brahman. 1, 6.
विद्वत्तण n. = चारणा. 1, 149.
विद्वपाक्षः m. a name of Çiva. 1, 13.
विरोक m. a ray of light. 1, 39.
विरोचन m. the sun. 1, 36.
विरोधिन् m. an opponent, an adversary, an enemy. 2, 300.
विलग्न n. the waist. 2, 362.
विलाप m. lamentation. 3, 17.
विलास m. coquettishness, defined as the sudden alteration of bodily actions (of a loving dame), *tâtkâlikavikâro 'ngakriyâdishu*. 1, 89.
विलीन adj. melted, liquid. 2, 121.
विलेपन n. unguent for perfuming the person. 2, 390.
विलेपिका f. rice-gruel. 2, 165.
वित्त्व m. a tree (*crataeva religiosa*). 2, 39.
विवक्षित adj. handsome. 5, 16.
विवध m. = *vivadha*. 4, 73.
विवर n. any sort of opening or gap. 3, 2.
विवरणा n. explanation, comment. 2, 245.
विवर्णा adj. unlettered, ignorant, stupid. 2, 181.
विवस्वत् m. 1) the sun. 1, 35. 2) a deity. 5, 28.
विवाह m. marriage, wedding. 2, 340.

- विश्** m. 1) man in general, people. 2, 176. 2) a Vaiçya. 2, 445.
- विशंक** adj. broad, large. 4, 68. Bhk. 2, 50. Māgha 13, 34.
- विशद्** adj. 1) bright, clear, pure. 1, 132. 2) clear, manifest. 4, 67.
- विशसन** n. butchering, slaughter. 2, 322.
- विशाख** m. a name of Skanda. 1, 19.
- विशाय** m. = *upaçāya*. 4, 54.
- विशार्द** adj. accomplished, learned. 2, 178.
- विशाल** adj. broad, great, large. 4, 14. 68.
- विशालता** f. width, breadth. 4, 101.
- विशिख** 1) m. an arrow. 2, 311. 2) विशिखा f. a carriage-road. 2, 134. Māgha 15, 70.
- विशेष** m. 1) difference. 5, 85. 2) species, kind. 2, 14. 150, etc.
- विशेषक** m. a characteristic or-
- namental or sectarial mark on the forehead. 2, 386. Māgha 3, 63. 10, 84. Rgh. 3, 55.
- विशेषण** n. distinction. 5, 95.
- विश्रब्ध** adj. reliable; trustworthy. 2, 215.
- विश्रम्भ** m. reliance, trust, confidence. 4, 84.
- विश्राणन** n. gift, donation. 2, 264. Rgh. 2, 54. निर्वाणविश्राणन Kāçikh. 7, 84.
- विश्लेष** m. disunion, separation. 5, 38.
- विश्व** 1) pr. every one, all. 4, 28. 2) विश्वा f. dry ginger. 2, 460.
- विश्वकहु** m. a hunting dog. 2, 127.
- विश्वकर्मन्, विश्वकृत्** m. a name of Tvashtri. 1, 84.
- विश्वभेषज** n. dry ginger. 2, 460.
- विश्वभरा** f. the earth. 2, 1.
- विश्वत्रय** m. Vishnu or Krishna. 1, 21.
- विश्वस्ता** f. a widow. 2, 332.

विश्वास m. trust, confidence.
4, 84. 5, 62.

विष f. excrements. 3, 15.

विष n. poison. 3, 19. 24. 5, 75.

विषधरं m. a snake. 3, 18.

विषभिषज् m. a poison-doctor.
2, 458.

विषमायुध m. a name of Kâma.
1, 33.

विषमोन्नत adj. unevenly
raised. 4, 68.

विषय m. a district, a province.
2, 129.

विषययाम m. the complex of
visible objects. 5, 25.

विश्राण 1) n. the horn of an
animal. 2, 112. 2) m. the tusks
of an elephant. 2, 62. Mâgha
1, 60.

विष्कम् m. an impediment, an
obstacle. 4, 84.

विष्किर m. a bird (of prey).
2, 83.

विष्टय n. the world. 1, 133.

विष्टर m. 1) a couch, a seat.
2, 155. 2) a tree. 2, 22.

विष्टरश्चवस् m. Vishnu or Krishna.
na. 1, 24. Mâgha 14, 12.

विष्टा f. excrements. 3, 15.

विष्णु m. the second god of
the Hindu triad. In modern
mythology he is identified
with Krishna. 1, 21. 5, 70.

विष्णुपद् 1) n. the sky, the at-
mosphere. 1, 137. 2) विष्णु-
पद्मी f. the Ganges. 3, 51.

विष्वक् adv. everywhere. 5, 88.

विष्वक्सेन m. Vishnu or Krishna.
na. 1, 21. Mâgha 10, 55.

विस n. the fibrous root of a
lotus. 3, 60.

विसंवाद m. the infraction of
an engagement, deception.
4, 63.

विसकंठिका f. a sort of crane.
2, 95.

विसप्रसून n. a lotus. 3, 57.
Mâgha 5. 28.

- विसर्** m. a multitude. 4, 1.
विसर्ग m. 1) dismissing, giving up. 2) excrements. 5, 49.
विसार m. a fish. 3, 35.
विसिनी f. a place abounding in lotuses. 3, 60.
विस्तर m. copiousness, prolixity. 4, 81.
विस्तार m. 1) expanse, diffusion. 4, 81. 5, 62. 99. 2) the spreading branches and foliage of a tree. 2, 26.
विस्तीर्ण adj. outspreading, large. 4, 14.
विस्फार m. the twang of a bow-string. 1, 151.
विस्फुल्लिङ्ग m. a sort of poison. 3, 25.
विस्मय m. surprise, amazement. 1, 91. 4, 60. 5, 92.
विस्र n. the smell of raw meat. 3, 9.
विस्रसा f. the decrepitude of old age. 2, 348.
विहग, विहंग, विहंगम m. a bird. 2, 82.
विहंगरात्र m. a name of Garuda. 1, 30.
विहंगिका f. a porter's yoke. 4, 73.
विहस्त adj. confused, bewildered. 2, 227. Rgh. 5, 49.
विहायित n. a gift, a donation. 2, 264. Pk. 4, 1.
विहायस n. 1) the sky, the atmosphere. 1, 137. 2) (n.?) a bird. 2, 82.
विहायसा adv. in the air. 1, 137.
विहार m. walking, walk. 4, 41.
विह्वल adj. agitated, excited, alarmed. 2, 231.
वीकाश m. 1) manifestation, display. 2) disappearance, privacy. 5, 51.
वीखा f. walking. 4, 41.
वीची f. a wave. 3, 31.
वीणा f. the Indian lute. 1, 96.

- वीत n. driving an elephant as well with a goad as by spurring him with the feet. 2, 67. *Māgha* 5, 47.
- वीतराग m. a Jain saint. 1, 86. *tvam arhan vitarāgas tvam*, Pk. 2, 27.
- वीतिहोत्र m. a name of Agni. 1, 64.
- वीथी f. a row, a range, a line. 4, 36.
- वीध्र adj. bright, pure. 1, 132.
- वीर m. 1) a hero. 2, 199. 2) the heroic sentiment in poetry. 1, 92.
- वीरणीमूल n. = *uṣīra*. 2, 467.
- वीरहन् m. a Brahman who has suffered the sacred fire to become extinct. 2, 249.
- वीरुध् f. a far spreading creeper. 2, 35. 5, 47.
- वीर्य n. semen virile. 3, 16. 5, 75.
- वीवध m. = *paryāhāra*. 4, 73.
- वृहत्त n. the roaring of elephants. 1, 151.
- वृक m. a wolf. 2, 73.
- वृक्ष m. a tree. 2, 22. 24, 5, 26. 42. 45. 47.
- वृक्षोत्पल m. a tree (*pterosperrum accrifolium*). 2, 44.
- वृजिन 1) adj. curved, crooked. 4, 11. 2) n. wrong, sin. 3, 5. 3) m. curled hair. 5, 11.
- वृति f. an enclosure. 2, 135.
- वृत्त 1) adj. round. 4, 68. 2) n. (good) conduct. 2, 242.
- वृत्तांत m. tidings, intelligence. 1, 146.
- वृत्ति f. livelihood, profession. 2, 415.
- वृत्र m. 1) shrouding darkness. 2) a son of *Tvashtṛi*, the perpetual enemy of Indra. 3) an enemy in general. 5, 60.
- वृत्रारि m. a name of Indra. 1, 52.
- वृथा adv. vainly, uselessly. 4, 99.
- वृद्ध adj. 1) old. 2, 348. 2) wise, learned. 2, 177. 1, 155.

वृद्धश्रवस् m. a name of Indra.
1, 52.

वृद्धि f. 1) growth, increase. 3,
32. 46. 2) interest upon lent
goods. 2, 417.

वृद्धिजीवन n. usury. 2, 417.

वृद्धोक्त m. an old bull. 2, 110.
Kum. 5, 70.

वृद्धाङ्गीव m. a usurer. 2, 417.

वृंत n. 1) the stalk of flowers
or fruit. 2, 30. Rgh. 5, 69. 2)
a nipple. 2, 371.

वृद् n. a flock, a multitude. 4,
1. Kum. 7, 52. Bhk. 8, 10. 31.

वृद्धारक m. a god, a deity. 1, 4.
Pk. 3, 228.

वृश्चिक m. a scorpion. 3, 23.

वृष m. 1) a bull. 2, 108. 2) jus-

tice, virtue. 1, 125. इदमेव

व्रतं स्त्रीणामयमेव परो वृषः

Kāçikh. 4, 30. न च श्रिया

वियुज्येत संयुज्येत वृषेण च
ibid. 60, 2. Mārkh. 5, 21. 3) a

mouse or rat. 2, 80. 4) वृषा
f. a tree (justicia adhatoda
Lin.). 2, 43.

वृषण m. a testicle. 2, 368.

वृषदंश m. a cat. 2, 81.

वृषन् m. a name of Indra. 1, 52.

वृषभ m. a bull. 2, 108. 114.
5, 21.

वृषत्त m. a Śūdra. 2, 431.

वृषस्यंती f. mulier concubitus
appetens. 2, 330.

वृषाकपि m. a name of Vishnu.
1, 22.

वृषाक m. a name of Śiva. 1, 12.

वृषी f. the seat of an ascetic.
2, 256. Mhbh. 14, 2726. Mārkh.
6, 26.

वृष्टि f. rain. 2, 6. 1, 77.

वृषिा m. 1) a ram. 2, 124.
Vāj. 14, 9. 2) a ray of light.
1, 39.

वृहत् adj. (f. ti) great. 4, 14.

वृहत्तिका f. an upper garment.
2, 255.

- वृहत्कुक्षि** adj. gorbellied. 2, 453.
वृहद्गानु m. a name of Agni. 1, 64.
वृहत्स्यति m. the preceptor of the gods. 1, 47.
वृहत्स्यतिसव m. the name of a sacrifice. 2, 263.
वेग m. speed, velocity. 2, 288. 315.
वेगिन् adj. swift, speedy. 2, 203.
वेणी f. 1) a plain braid of hair, worn by widows or women in absence of their husbands. 2, 375. Kum. 2, 61. Māgha 14, 30. 2) a stream, a current. 3, 47.
वेणु m. a bamboo. 2, 49.
वेतन n. wages, hire. 4, 43.
वेतस m. the ratan. 2, 46.
वेता f. — *vetana*, 4, 43.
वेत्रधर् m. a doorkeeper. 2, 269.
वेत्रासन n. a chair of wicker-work. 2, 156.
वेद m. the sacred writings of the Hindus. 1, 9. 8. 2, 238. 5, 82.
वेदना f. 1) perception. 5, 33. 2) pain, agony. 3, 4.
वेदांत m. the scope of the Vedas, that science which treats of God as the only really existent. 1, 9.
वेदिका f. 1) a signet ring. 5, 37. 2) a raised square piece of ground in the centre of a house or temple. 2, 144.
वेदी f. a raised piece of ground purified for ritual purposes. 2, 260.
वेधस् m. 1) Brahman. 1, 6. 2) Vishnu. 1, 25.
वेध्य n. a mark, a butt. 2, 313.
वेपथु m. trembling, tremour. 2, 446.
वेला f. tide, alternate course of ebb and flow of the sea. 3, 32. 5, 53.
वेलावन n. a wood (?) at the sea-coast. 3, 32.

- वेष्टत** n. black pepper. 2, 461.
वेष्टित adj. bent, crooked. 4, 11.
वेशंत m. a small pond. 3, 53.
वेष्मन् n. a house. 2, 136. 144. 150.
वेश्या f. a courtesan. 2, 335.
वेश्यापति m. the husband of a courtesan. 2, 227.
वेष m. decoration, ornament. 2, 384. 5, 74.
वेषवार m. a particular condiment, consisting of mustard-seeds, tamarind, peppers, etc. 2, 166.
वेष्टित adj. surrounded. 4, 27.
वेसर m. a mule. 2, 295. Māgha 12, 19.
वेरुत् f. a cow that has taken the bull. 2, 114.
वैकत n. an upper garment. 2, 255.
वैकटक n. a garland worn scarf-like (in the same way as the *uparita*) across the chest. 2, 398.
वैकटिक m. a jeweller. 2, 433.
वैकुण्ठ m. Vishnu or Krishna. 1, 22.
वैखानस m. — *vinaprastha*. 2, 239.
वैजनन m. the last month of pregnancy. 2, 344.
वैजयंती f. a flag, a banner. 2, 303.
वैणव m. a bamboo-stick. 4, 41.
वैतंसिक m. a butcher. 2, 440.
वैतालिक m. a bard. 2, 280. Māgha 5, 67.
वैदूर्य n. the lapis lazuli. 2, 20.
वैदेह 1) m. a merchant. 2, 416.
           2) **वैदेही** f. long pepper. 2, 459.
वैद्य m. a physician. 2, 457.
वैधेय (f. i) adj. foolish, ignorant. 2, 181. Urv. p. 30.
वैनतेय m. a name of Garuḍa. 1, 30.

- वैनयिक** m. — *yogyâratha*. 2, 290.
वैपरीत्य n. contrariety, reverse. 4, 44.
वैषेय m. exchange, barter. 2, 418.
वैरंगिक m. a passionless saint. 2, 214. Pk. 5, 92.
वैरिन् m. an enemy. 2, 301.
वैरोचननिकेतन n. hell. 3, 1.
वैवस्वत m. a name of Yama. 1, 71.
वैशाख m. 'a churning stick. 2, 121.
वैश्य m. a man of the agricultural and mercantile cast. 2, 237. 415.
वैश्रवण m. a name of Kuvera. 1, 78. 5, 2.
वैश्वानर m. a name of Agni. 1, 62.
वैसारिण m. a fish. 3, 35.
वैहासिक m. a jester, a buffoon. 2, 277.
- वोटा** f. a female servant. 2, 337.
व्यसक adj. deceitful, 'crafty. 2, 194.
व्यक्त adj. wise, learned. 2, 178.
व्यंजन n. a fan. 2, 155.
व्यंजन n. condiment, sauce. 2, 166.
व्यतिरेक m. exclusion, exception. 5, 90.
व्यत्यय m. contrariety, reverse. 4, 44.
व्यथक adj. inflicting pain. 2, 216.
व्यथा f. pain, affliction. 3, 4.
व्यपदेश m. pretence, sham, deceit. 4, 24.
व्यत्तीक n. 1) fault, offence. 4, 64. Mâgha 9, 85. 2) deception. 4, 63. Mâgha 7, 54.
व्यवच्छेद m. shooting an arrow. 2, 315.
व्यवधान n. 1) intervention, intervening space. 5, 85. Mâgha 9, 51. 2) covering, concealment. 4, 34.

व्यवस्था f. 1) continuance of good conduct. 5, 33. 67. 2) a judicial decision, a rule. 5, 51.

व्यवस्थान n. distribution. 5, 53.

व्यवहित adj. separated, distant. 4, 8.

व्यवाय m. 1) an obstacle, an impediment. 2, 246. 2) sexual intercourse. 5, 29.

व्याकुंचित adj. curved, crooked. 4, 11.

व्याकुल adj. 1) confused, tumultuous. 1, 139. 2) confused, perplexed, bewildered. 2, 227.

व्याकूति = *bhangi*. 4, 77.

व्याकोश adj. budded, blown. 2, 32. Mhbh. 12, 899. Māgha 4, 46.

व्याख्या f. a commentary. 2, 245.

व्याघ्र 1) m. a tiger. 2, 71. 78. 2) **व्याघ्री** f. a plant (solanum jacquini Lin.). 2, 464.

व्याघ्राट m. a skylark. 2, 93.

व्याज m. pretence, sham, fraud. 4, 24.

व्याध m. a huntsman. 2, 441.

व्याधाम m. a thunderbolt. 1, 56.

व्याधि m. disease, sickness. 2, 445.

व्यापाहन n. killing, slaughter. 2, 323.

व्याप्त adj. pervading, full. 4, 17.

व्याम m. a fathom measured by both hands being extended to their full length, *òpyuá*. 5, 19. Çatap. Br. I, 2, 5, 14.

व्याल m. 1) a beast of prey. 5, 46. Manu 1, 39. 2) a vicious elephant 2, 70. Māgha 12, 28. 3) a snake 3, 18. 4) a prodigal. 5, 46.

व्यालयाहिन m. a snake-catcher. 2, 458. **व्यालयाही** यथा व्यालं विनाडुडरति बलात् Brahmaprav. 3, 28, 5 — Kāçikh. 57. **व्यालयाहियायभृत्काचित्** Kāçikh. 45, 7.

व्यास m. 1) expanse, diffusion

detail. 4, 81. 5, 19. 2) the supposed diaskeuastes of the Vedas and Purānas. 2, 258.

व्याहरण n. व्याहार m. uttering, pronouncing. 1, 153. 138.

व्युत्थान n. independance of action. 4, 93.

व्युत्पन्न adj. conversant with the principles of science. 2, 197.

व्युष्ट n. dawn, morning. 1, 111.

व्युष्टि f. product, result. 4, 92.

व्युष्टिब्राह्मणपूजायां Mhbh. 13, 7355.

व्यूह adj. extended, broad, large. 4, 14.

व्यूह m. 1) the array or arrangement of troops in particular positions, *τάξις*. 5, 9. 2) a mass, a multitude. 4, 2.

विघ्नव्यूह Pk. 4, 168.

व्योमकेश m. a name of Śiva. 1, 12.

व्योमन् n. the ether, the atmosphere. 1, 137. 5, 72.

व्योष n. = *trikatu*. 2, 462.

व्रज m. 1) a cowpen, a station of cowherds. 2, 107. Māgha 2, 64. 2) a multitude. 4, 1. Rgh. 6, 7. Māgha 12, 31. 4, 32. 6, 6. 12, 43. 14, 33.

व्रज्या f. walking, going. 4, 91. Comp. Bhk. 7, 70.

व्रण m. a bruise, a wound. 3, 8.

व्रत n. a voluntary (*vrata* = *vrita*) act of religious merit, a pledge, a vow. 5, 67. 74.

व्रतति f. a climbing plant. 2, 25.

व्रतादान n. taking upon oneself the obligations of a devotee. 4, 91.

व्रतिन् m. 1) a man engaged in the observance of any particular religious pledge, an ascetic, a devotee. 2, 143. 189. 254. 256. 377. 2) one engaged in the performance of a sacrifice. 2, 265.

व्रात m. a multitude. 4, 1.

व्रात्य m. a man who has lost

his title to cast in consequence of the neglect of sacramental rites in his youth. 2, 249. *Manu* 2, 39.

व्रीडा f. shame, bashfulness. 2, 412.

व्रीहि m. 1) corn or grain in general. 2, 424. 5, 28. 2) rice. 2, 7.

वैदेय n. a field of rice, 2, 7.

श.

शं ind. joy, pleasure. 1, 123.

शकट m. a cart. 2, 289.

शकल n. 1) any fragment, a potsherd, an egg-shell, etc. 4, 28. 5, 18. 2) the scull. 3, 11.

शकलिन m. a fish. 3, 35. *Comp. şalkin.*

शकुन m. a bird. 2, 83.

शकुनि m. 1) a bird. 2, 82. 2) a kite. 2, 95.

शकुंत m. 1) a bird. 2, 82. 2) a vulture. 2, 92.

शकुंति m. a bird. 2, 82.

शकुल m. a sort of fish. 3, 37.

शकृत् n. excrements. 3, 15.

शक्त adj. able, competent. 2, 231.

शक्ति f. a dart, a spear. 2, 321. 308,

शक्तियाणि m. a name of Skanda. 1, 19.

शक्र m. a name of Indra. 1, 54. 5, 40.

शक्रक्रीडाचल m. the mountain Meru. 1, 136.

शक्रशरासन n. a rainbow. 1, 57.

शक्रसारथि m. Mātali, the charioteer of Indra. 1, 61.

शंकर m. a name of Śiva. 1, 11.

शंका f. hesitation, doubt. 4, 6.

शंकित adj. afraid. 2, 200.

- शंकु m. 1) a post, a pale, a stake. 2, 296. 2) a javelin. 2, 321.
- शंकुमत् adj. filled with spikes. 5, 44.
- शंख m. a conch, a shell. 3, 42. 1, 26.
- शची f. the wife of Indra. 1, 55.
- शतधार n. a thunderbolt. 1, 56.
- शतपत्र 1) n. a lotus. 3, 57. 2) m. the woodpecker. 5, 9.
- शतमाख m. a name of Indra. 1, 52.
- शतमूलिका f. = *abhiru*. 2, 464.
- शतक्रुदा f. lightning. 1, 60. Kum. 7, 39.
- शतांग m. a carriage. 2, 289.
- शतानंद m. a name of Brahman. 1, 6.
- शत्रु m. an enemy. 2, 301. 5, 60.
- शनैश्चर m. the planet Saturn. 1, 48.
- शपथ m. an oath. 5, 62.
- शफ m. a hoof. 2, 286.
- शफरी f. = प्रोष्ठी. 3, 36. Māgha 8, 24.
- शबर m. the name of a barbarous tribe (the black). 2, 444.
- शबरालय m. the abode of savage tribes. 2, 106.
- शबल adj. (f. i) variegated, speckled. 4, 51. 56. Some poets, in defiance of grammar, use in the fem. *ṣabalā*, and say e. g. तटमुवः शबलाः ।
- शब्द m. 1) sound in general. 1, 138. 2) speech. 4, 81.
- शब्दयाम m. the compass of the audible. 5, 25.
- शम m. quietism. 1, 91.
- शमन m. a name of Yama. 1, 71.
- शमल n. excrements. 3, 15.
- शमी f. a pod. 2, 34.
- शंपा f. lightning. 1, 60.
- शंख m. a thunderbolt. 1, 56.
- शंबर 1) m. a sort of deer. 2, 75. दृष्टाप्युदंडकोदंडं शबरं

शंवरौ मृगः । धृष्टो न वर्त्म
त्यङ्गति Kāçikh. 3, 46. 2) n.
water. 3, 26.

शंवरसूदन m. a name of Kāma.
1, 32.

शंबल n. provender for a jour-
ney. 2, 203.

शंबाकृत adj. double-furrowed
= *dvisitya*. 2, 421. P. v, 4, 58.
व्योमनि शंबाकुरुते चित्रं
निर्माति यत्नतः सलिले ।
क्षपयति पवनं सलिलैर्यस्तु
खले चरति सत्कारं ॥ Bhām.
1, 93.

शंबूक m. a cockle. 3, 42.

शंमल्ली f. a procuress. 2, 337.

शंभु m. 1) Brahman. 1, 7. 2)
Vishnu. 1, 25. 3) Çiva. 1, 11.

शम्या f. the pin of a yoke. 2,
420.

शय m. the hand. 2, 356.

शयन n. a couch. 2, 152. 1, 121.

शयनस्थान n. a sleeping apart-
ment. 2, 140.

शयु m. the boa constrictor. 3, 20.

शय्या f. a couch. 2, 152.

शर m. 1) an arrow. 2, 311. 308.
5, 5. 2) a sort of grass (*sac-
charum sara* Rox.). 2, 36.

शरत्तन्मन m. a name of Skanda.
1, 20.

शरणा n. a house. 2, 137.

शरद् f. a year. 1, 116.

शरदा f. the autumnal season,
comprising the months *Āçvina*
and *Kārttika*. 1, 113.

शरव्य n. an aim, a butt. 2, 313.
Māgha 7, 24.

शरारि m. a bird (*turdus gin-
ginianus*). 2, 94.

शरारु adj. hurtful, mischievous.
2, 217.

शराव m. a platter, a dish. 2,
160. Çat. Br. v, 1, 4, 13.

शरीर n. the body. 2, 355. 3,
11. 20. 5, 71.

- शर्मन्** n. joy, happiness. 1, 123.
शर्व m. a name of Çiva. 1, 11.
 Kum. 6, 14.
शर्वरी f. the night. 1, 107. Rgh.
 3, 2. Mâgha 11, 5.
शर्वाणी f. the wife of Çarva.
 1, 15.
शल n. the quill of a porcupine.
 2, 78.
शलभ m. a moth. 2, 102.
शलल 1) m. a porcupine. 2) n.
 the quill of a porcupine. 2, 78.
शलाका f. a spike, a pin, a
 quill, any *piercing* object. 5, 48.
शललु adj. (of fruit) {fresh,
 moist, raw. 2, 34. *çalâtuh kar-*
kalî, çalâtavo mâshâh, çalâ-
tûni phalâni. RM.
शल्लिन् m. a fish. 3, 35.
शल्य n. 1) — *çalâkâ*. 2) a ja-
 velin. 5, 48. The Çatap. Br.
 writes *çalpa*.
शल्यक m. a porcupine. 2, 78.
 Manu 5, 18. *çalpaka* Vs. 24,
 35.
शव n. a corpse. 3, 7. Etym.
 either 'the burnt', or 'the
 stinking'.
शशांक, शशिन् m. the moon.
 1, 42. 112.
शशिशेखर m. a name of Çiva,
 1, 11.
शश्वत् adv. perpetually, always.
 4, 13. Etym. an irregular (for
çuçvat) participle of *çu*, to
 swell.
शष्य n. young grass. 2, 35. 5, 14.
शस्त्र n. 1) iron. 2, 16. 2) a wea-
 pon. 2, 307. 321.
शस्त्राजीव adj. living by the
 profession of arms. 2, 250.
शस्त्रिका f. a knife, a blade.
 2, 318.
शाक n. m. any pot-herb or ve-
 getable. 2, 9. Yv. 1, 214.
शाकशाकट, शाकशाकिन n.
 a field of vegetables. 2, 9.
शाक्य m. a Buddha. 1, 85.
शाकर m. a bull. 2, 108.

शाखा f. a branch. 5, 21.

शाखानगर n. a suburb. 2, 131.

शाखामृग m. an ape. 2, 76.

शाखास्थि n. the bone of the arm. 3, 12.

शाखिन् m. a tree. 2, 22.

शाङ्गल adj. green with young grass. 2, 4. Rgh. 2, 17.

शात adj. thin, spare. 4, 32.

शातकुम्भ n. gold. 2, 18. 5, 20.
Māgha 9, 9.

शात्रव m. an enemy. 2, 301.
Bhk. 5, 81. Māgha 14, 44.

शाद् m. 1) young grass. 5, 14.
2) mud, mire. 3, 56.

शात 1) adj. becalmed, arrested.
4, 82. 2) keeping one's senses in complete control, and m. a saint of that description. 2, 244. 189. 3) m. the quietistic sentiment in poetry. 1, 92.

शाय m. reviling, curse, imprecation. 1, 149.

शांबरी f. illusion, jugglery, sorcery. 4, 55. शांबरीभिद्र-
जाला वा मायामेतेन
वारयेत् Rigvidh. 4, 23. मायां
स्वीकृत्य शांबरी Kāçikh.
65, 30.

शार adj. mixed, blended. 4, 56.

शार्द adj. diffident, modest.
2, 220.

शार्ङ्ग n. the bow of Vishnu. 1, 26.

शार्ङ्गिन् m. Vishnu or Krishna.
1, 21.

शार्ङ्गल m. a tiger. 2, 71.

शाल m. 1) a tree (shorea robusta) — *sāla*. 5, 26. Rgh. 1, 13. 38. 2) a tree in general. 2, 22. 3) a sort of fish. 3, 37. 4) a rampart. 2, 133.

शाला f. 1) an upper or main-branch of a tree. 2, 27. 2) a house. 2, 136.

शालात्रि m. a platter, a dish.
2, 160.

- शालावृक m. a dog. 2, 126.
 शालि m. rice of several species. 2, 425. 7.
 शालिन् adj. excellent. 2, 220.
 शालीन adj. diffident, modest. 2, 220. Bhk. 4, 23.
 शालूर m. a frog. 3, 40. तपांते
 वृष्टिसंयोगाच्छालूर इव
 कोटरे। उल्लास सयोगीन्द्रः
 Kāçikh. 63, 28.
 शालेय n. a field of *çali*. 2, 7.
 शाव m. any young animal. 2, 347. From the same root as *çiçu*.
 शाश्वत adj. (f. i) perpetual, eternal. 1, 125.
 शास्त्र n. an institute of science, a scientific book. 5, 58.
 शास्त्रविद् adj. versed in science. 2, 244.
 शिष्य n. — *kāca*. 4, 73.
 शिक्षित adj. 1) learned, accomplished, skilful. 2, 180. 2) skilled in archery. 2, 316.
 शिक्षितायुध adj. skilled in (handling) weapons. 2, 218.
 शिखंड m. a peacock's tail. 2, 87.
 शिखंडिका f. = *kākapaksha*. 2, 377.
 शिखंडिन् m. a peacock. 2, 86.
 शिखर n. 1) the peak of a mountain. 2, 11. 2) the top of a tree. 2, 26.
 शिखरिन् m. 1) a mountain. 2, 10. 2) a tree. 2, 22. 3) — कोयष्टि. 2, 94.
 शिखा f. 1) a lock of hair on the crown of the head. 2, 377. 398. 2) a peacock's crest. 2, 87. 3) the head. 5, 13. 4) a flame. 1, 65. Kum. 1, 28. Māgha 15, 7. 5) a nipple. 2, 371.
 शिखावत् m. a peacock. 2, 86.
 शिखिन् m. 1) a peacock. 2, 86. 2) a comet. 1, 49. 3) fire. 1, 62.
 शिति adj. black. 4, 49. Māgha 15, 48.

- शिथिल adj. loose, lax. 4, 92.
A corruption of *slathila*.
- शिपिविष्ट 1) leprous. 5, 31.
2) baldheaded. 2, 453. 3) m.
a name of Çiva. 1, 13.
- शिफा f. the root of a tree or
plant. 2, 28. 23.
- शिंबा f. a pod. 2, 34.
- शिरम् n. 1) the head. 2, 363.
112. 399. 409. 3, 11. 5, 13. 2)
the top of a tree. 2, 26.
- शिरसिज्ज m. the hair of the
head. 2, 375. Māgha 7, 62.
- शिरा f. a vein. 3, 12. Yv. 3,
81. 100. 101.
- शिरोगृह n. a room on the top
of a house. 2, 149.
- शिरोधरा f. the neck. 2, 361.
Māgha 7, 20.
- शिरोरुह m. the hair of the head.
2, 375.
- शिला f. a stone, a rock. 2, 13.
- शिलींघ्र 1) n. a mushroom.
2) a sort of tree. 5, 45. Comp.
Māgha 6, 32. 72.
- शिलीमुख m. 1) an arrow. 2,
311. Kum. 5, 54. 2) a bee. 2,
100. Rgh. 4, 57.
- शिलोच्चय m. a mountain. 2, 10.
- शिल्पिन् m. an artist, an ar-
tisan. 2, 438. Yv. 2, 249.
- शिल्पशाला f. a workshop.
2, 141.
- शिव 1) adj. prosperous, aus-
picious. 1, 122. 2) m. Çiva, the
third god of the Hindu triad,
the modern representative
of the Vaidic Rudra. 1, 11. 3)
- शिवा f. the wife of Çiva. 1,
16. 4) a jackal. 2, 74. 3) em-
bolic myrobalan. 2, 463.
- शिवक m. a post, a pale, a stake.
2, 296.
- शिवंकर, शिवताति adj. pro-
pitious, auspicious. 2, 185.
- शिविका f. a litter, a palan-
quin. 2, 295. Mhbh. 5, 458.
- शिविर n. a camp. 2, 297.
Māgha 5, 68. 15, 71.
- शिशिर 1) n. cold, frost. 3, 28.

2) the cold season, comprising the months Māgha and Phālguna. 1, 113.

शिशु m. the young of any animal. 2, 347. Derived, like *çāva*, from the root *çu*, *खुव*.

शिश्र m. the penis. 2, 359.

शिशिदान adj. sinful, wicked. 2, 249.

शिष्य m. a disciple, a pupil. 2, 245.

शीघ्र 1) adj. quick, speedy. 5, 96. 2) शीघ्रं adv. quickly, rapidly. 4, 12.

शीघ्रवेधिन् adj. promptly hitting the mark, a dead shot. 2, 316.

शीत m. the ratan. 2, 46.

शीतक adj. cold, dull, slow, apathetic. 2, 232.

शीतांशु m. the moon. 5, 70.

शीधु n. spirituous liquor. 2, 174.

शीन adj. thickened, coagulated, congealed. 2, 121.

शीर्ष n. the head. 2, 363.

शील n. disposition, character conduct. 2, 241. 5, 43.

शुक m. a parrot. 2, 93. 4, 53.

शुक्त n. sour gruel. 2, 163. This word, as well as *çukra*, *çuci*, *çukla*, is wrongly spelled with *ç*.

शुक्ति f. a pearl-oyster. 3, 42. Māgha 8, 9.

शुक्र 1) m. the month Jyaishttha. 1, 114. Vs. 7, 30. 2) the planet Venus, considered as the spiritual guide of the Daityas. 1, 48. 3) n. semen virile. 3, 16. 5, 67.

शुक्रशिष्य m. an Asura. 1, 5.

शुक्ल adj. bright, white. 5, 22. 74.

शुचि 1) adj. bright, white. 5, 22. 2) pure. 1, 132. 3) m. a name of Agni. 1, 62. 4) the month Âshâdha. 1, 114.

शुंठी f. dry ginger. 2, 460.

शुंडा f. 1) spirituous liquor. 2, 174. 2) an elephant's trunk. 5, 20.

शुद्धांत n. 1) a royal harem. 2, 325. 2) a king's mistress. 2, 58.

शुनकं 1) m. a dog. 2, 126. 2)

शुनकी f. a bitch. 2, 127.

शुभ adj. 1) handsome. 4, 4. 2) auspicious. 1, 122.

शुभंयु, शुभसंयुत adj. blissful, happy. 2, 224. Bhk. 1, 20. सह देवकुमारैस्तैरासांचक्रे शुभं-युभिः । Pk. 4, 41.

शुभ्र adj. bright, white. 4, 47.

शुल्क n. 1) toll, duty, customs. Yv. 2, 47. 261. 263. 2) the property settled on a woman by her bridegroom before marriage. 5, 42. Yv. 2, 144. Comp. Bhk. 5, 36.

शुल्क 1) n. copper. 2, 15. 2) शुल्का f. a rope. 2, 442.

शुश्रूषा f. obedience, attention, diligent service. 1, 129.

शुषिर n. a hole, a chasm. 3, 2.

शुष्कपर्ण n. a dry leaf. 1, 151.

शुष्कफल n. dry fruit. 2, 34.

शुष्मन् n. strength, power. 4,

38. जंतूनां हृदयात्शुष्मणां Kāçikh. 81, 12.

शूक n. pity, compassion. 4, 39.

शूकर m. a hog. 2, 71. 5, 46.

शूद्र m. a man of the fourth or servile cast, in reality an individual of the aborigines of India. 2, 237. 238. 431. In the Rv. this word occurs only in that Brahminical interpolation, called the *purusha-sūkta*, in the Av. and Vs. we find the distinction between *āryas* and *śūdra*, *rājā* and *brahmān* (Av. X, 1, 3. Vs. 26, 2.).

शून्य adj. empty. 5, 62.

शूर m. a hero. 2, 199.

शूर्पकाराति m. a name of Kāma. 1. 33.

शून्त n. m. a spit. 2, 168.

शून्तक m. an ill-trained, unbroke horse. 2, 285.

शूलिन m. a name of Śiva. 1. 11.

शूल्य n. meat roasted on a spit.
2, 168.

शृगाल m. a jackal. 2, 74. Etym.
κρυάτης.

शृङ्खल m. a chain for securing
an elephant, etc. 2, 68. Rgh.
5, 72. Gg. 3, 1.

शृङ्खलक m. a camel. 2, 125.
Māgha 12, 7.

शृङ्ग n. 1) a horn. 2, 112. 123.
4, 79. 5, 69. 2) the top of a
mountain. 2, 11. 5, 35. 3)

शृङ्गी f. a sort of fish. 3, 37.

शृङ्गेर n. ginger. 2, 461.

शृङ्गारक m. a place where se-
veral roads meet. 2, 134.

शृङ्गार m. the erotic sentiment.
1, 92. 5, 75.

शृङ्गारचेष्टा f. an outward or
bodily action by which love
is manifested. 1, 89. Comp.
Rgh. 6, 12—19.

शृङ्गारयोनि m. a name of
Kāma. 1, 32.

शृङ्गिक m. a sort of poison.
3, 25.

शृत adj. boiled. 2, 121. 261.

शेखर m. a chaplet, a wreath
worn on the head. 2, 399. Kum.
7, 32. Māgha 11, 46.

शेफ, m. शेफस् n. the penis. 2, 359.

शेमुषी f. intellect, understand-
ing, judgment. 2, 179. वाच-

माचारसदृशी गिरा च सदृशं

मनः। शेमुषी (resolve) मनसा

तुल्यां Brahmap. Utt. 22. न

वै कार्या भवता शेमुषीदृशी

Kāçikh. 95, 51.

शेलु m. a tree (cordia latifolia
or myxa Rox.). 2, 42.

शेवधि m. a hoard, a treasure.

1, 82. Rv. 2, 13, 2. निरपत्या

च दुःशीलासाभवेदुःखशेवधिः

Kāçikh. 37, 49.

शेवाल n. a waterplant (vallis-
neria octandra). 3, 61.

शैक्ष m. a pupil who has begun
to read the Veda. 2, 245.

शैल m. a mountain. 2, 10, 5, 20.

शैलात्तिन्, शैलूष m. an actor.
2, 437. Vs. 30, 6. Yv. 2, 48.
Māṇḍhā 1, 69.

शैवल्ल n. — *cevala*. 3, 61. Kum.
5, 9. Rgh. 5, 46.

शैवलिनी f. a river. 3, 43.

शोक m. sorrow, grief. 1, 91.

शीघ्र n. mourning, grief. 5, 89.

शोचिस् n. a ray of light. 1, 38.

शोण 1) adj. red. 4, 48. Kum.
1, 9. 2) m. a horse of a chest-
nut colour. 2, 282. Rv. 1, 126,
4. 5, 33, 9. 3) the river Con,
rising in Gondwana, and fall-
ing into the Ganges ten miles
above Dinapore in the pro-
vince of Patna. 3, 52.

शोणाश्मन् m. a ruby. 2, 20.

शोणित n. blood. 3, 10.

शोफ m. swelling, tumefaction
from disease. 2, 447. Pro-
bably, a mere corruption of
śoṭha.

शोभन् adj. handsome. 5, 16.

शोभा f. splendor, elegance,
beauty. 2, 410. 5, 27. 74.

शोष m. consumption. 2, 447.

शौक्तिकेय n. a pearl. 3, 42.

शौडिक m. a distiller of spiri-
tuous liquors. 2, 438. Yv.
2, 48.

शौडोदनि m. a Buddha. 1, 85.

शौरि m. 1) Vishnu or Krishna.
1, 21. 2) the planet Saturn.
1, 48.

शौर्य n. heroism. 5, 79.

शौल्किकेय m. a sort of poi-
son. 3, 24.

शौष्कल m. an habitual eater
of meat. 2, 196. Vs. 30, 16.

श्मशान n. a cemetery. 3, 16.

श्मश्रु n. the beard. 2, 369.

श्याम 1) adj. dark, black. 4,
49. 2) श्यामा f. the night.
1, 108. 3) = *priyangu*. 2, 38.

श्यामक m. a grain (panicum
frumentaceum.) 2, 429.

श्यामकंठ m. a peacock. 2, 86.

श्यामल adj. dark, black. 4, 49.

श्यामाक m. — *śyāmaka*. 2, 429.

- भ्याल** m. a wife's brother. 5, 54.
भ्याव adj. brown. 4, 50.
भ्येन 1) m. a falcon. 2, 98. 2) **भ्येनी** f. the lily-leaf-like lady. 4, 53.
भ्रडा f. 1) faith, belief. 4, 95. 2) the longing (?) of a pregnant woman. 2, 343.
भ्रथन n. stringing a garland, etc. 4, 45.
भ्रमण 1) m. a Bauddha mendicant. 2, 190. 2) **भ्रमणा** f. a female beggar. 2, 332.
भ्रमस्थान n. a drilling-place. 2, 315.
भ्रवण, भ्रवस् n. the ear. 2, 361.
भ्रविष्ठा f. the twentythird lunar mansion. 1, 51.
भ्राणा f. rice-gruel. 2, 165.
भ्राद्धेव m. a name of Yama. 1, 72.
भ्रांत — *śānta*. 2, 244.
भ्री f. (nom. *śrī*) 1) happiness, fortune. 1, 31. 2) beauty. 5, 27.
- श्रीकंठ** m. a name of Śiva. 1, 11.
श्रीकंठाख m. a name of Kuvera. 1, 78.
श्रीखंड n. sandal wood. 2, 389. Gg. 9, 10.
श्रीद् m. a name of Kuvera. 1, 78.
श्रीधर् m. Vishṇu or Kṛishṇa. 1, 23.
श्रीनंदन m. a name of Kāma. 1, 32.
श्रीपति m. Vishṇu or Kṛishṇa. 1, 21. Māgha 13, 69.
श्रीफल m. the Vilva-tree. 2, 39.
श्रीवत्स m. 1) a peculiar star-like mark on Vishṇu's breast. 1, 27. Kum. 7 43. 2) Vishṇu. 1, 24.
श्रीवत्सांक m. a name of Vishṇu. 1, 21.
श्रीवृक्ष m. 1) the holy fig tree. 2, 41. 2) a ring of hair on the chest and forehead of a horse. 2, 283.

- श्रीवृक्षकिन्** m. a horse with a *śrivriksha*. 2, 283. *Māgha* 5, 36.
- श्रुति** f. 1) the ear. 2, 361. 2) sacred tradition, the Veda. 1, 9. 5, 10.
- श्रेणी** f. a line, a row, a range. 4, 36.
- श्रेयस्** 1) adj. excellent, eminent. 2, 220. 2) n. bliss. 1, 122. 3) righteousness, virtue. 1, 125.
- श्रेष्ठ** adj. best, excellent. 4, 4. 2, 116. 5, 8. 14. 50. 67.
- श्रोण** adj. lame. 2, 455. *Rv.* 2, 15, 7.
- श्रोणी** f. the hip. 2, 357.
- श्रोत्र** n. the ear. 2, 361.
- श्रोत्रिय** m. a Brahman well read in the Vedas. 2, 240.
- स्रक्ष्ण** adj. 1) slender, thin, small. 4, 3. 2) soft, gentle, of pleasing address. 2, 210. **वाङ्मधुरा स्रक्ष्णा** *Manu* 2, 159.
- स्रथ** •adj. loose, slack. 4, 92. *Urv.* 146. *Kum.* 5, 47. *Māgha* 7, 62.
- श्लाघा** f. praise. 1, 145. *Rgh.* 1, 22.
- श्लीपद्** n. elephantiasis. 2, 449.
- श्लेप** m. junction. 2, 134.
- श्लेष्मन्** m. phlegm. 2, 450. 451. 5, 6. *Comp. Toot.* *slim.*
- श्लेष्मल** adj. phlegmatic. 2, 451.
- श्लेष्मातक** m. — *śetu*. 2, 42.
- श्लोक** m. renown, glory. 1, 153.
- सःश्रेयस** n. prosperity, bliss. 1, 122. *Çat. Br.* 2, 1, 1, 13. *Bhk.* 4, 38.
- शरदंश्रा** f. — *gokshura*. 2, 46.
- शन्** m. a dog. 2, 126. 127.
- शपच** m. a man of a degraded cast, the offspring of an *Ugra* mother and *Kshattriya* father. 2, 443. *Manu* 10, 19.
- शय** n. a hole, a chasm. 3, 2. *Rv.* 2, 27, 5. *Urv.* 18.
- शयशु** m. morbid intumescence. 2, 447. *Comp.* *śvayātha* *Çat. Br.* 4, 2, 1, 11.

- सशुर्य** m. a husband's or wife's brother. 5, 54.
ससन m. air, wind. 1, 75. Comp. Rv. 1, 54, 5.
स्यपद् m. any beast of prey. 2, 78. Rv. 10, 16, 6.
स्यविधु m. f. a porcupine. 2, 78. Vs. 23, 56. 24, 33.
सित्र n. white leprosy. 2, 449.
- श्वेत** 1) adj. white. 4, 47. 2, 282.
 2) n. silver, 5, 5.
श्वेतच्छद् m. a goose. 2, 96.
श्वेतरोचिस् m. the moon. 1, 42.
श्वेतवासस् m. a Buddha mendicant. 2, 189.
श्वोवसीय n. (*cras melius tibi*), prosperity, bliss. 1, 122.

ष.

- षट्** n. an aggregate of six. 2, 128.
षट्कर्मन् m. a Brahman. 2, 236. Comp. Manu 1, 88.
षट्चरणा m. a bee. 2, 100.
षट्पद n. This word attached to the names of beasts of burden, signifies an aggregate of six, e. g. **अश्वषट्पदं**, **वृत्तिषट्पदं**. 2, 128.
षड्ज m. the first or, according to others, the fourth note of the Hindu gamut. 5, 77.
- षट्दशन** adj. having six teeth. 2, 112.
षण्ड m. Combined with names of trees (and plants), it signifies a multitude. 5, 25. Comp. **तरुषण्ड**, and Am. I, 2, 3, 41, where Kshirasv. derives the word from the root *san*, just as Ujjv. *Ambhaja*° *Māgha* 11, 64. *kumudakamala*° 11, 15.
षण्ड m. a eunuch. 2, 275. **षण्डव** n. being castrated. 2, 109. The correct spelling is, **शण्ड**.
षण्डतिल m. barren sesame. 2, 428.

षण्मुख m. a name of Skanda.
1, 19.

षष्टिकथ n. a field of *shashtika*

(a sort of rice ripening in the course of sixty days). 2, 8.

षोडश m. a young ox that has got the first six teeth. 2, 112.

स.

संयत् f. war, battle: 2, 298.

संयत adj. 1) constrained, bound.
2, 185. 2) one who controls his passions. 2, 189.

संयम m. coercion. 2, 242.

संयुग n. war, battle. 2, 298.

संयोग m. connexion, junction.
2, 451.

संरम्भ m. conceit, pride. 4, 37.

संलाप m. conversation. 1, 150.

संवत्सर m. a year. 1, 116. 5, 22.

संवन्न n. subduing by magic rites. 4, 31. विद्वेषणां संवन्नं विषघ्नं Rigvidh. 1, 2. स्त्रियं चेद्भिमन्येत तस्याः संवन्नं मर्हत् 3, 19. Comp. *venenum*.

संवर्त m. 1) a year. 5, 15. 2)

the periodical destruction of the universe. 1, 117.

संवसथ m. a village. 2, 103.

संवाहक m. a shampooer.
2, 435.

संवित्ति f. 1) perception. 5, 33. 2) understanding. 2, 179.

संवीत, संवृत adj. wrapped up, covered. 4, 58. 96.

संवेग m. pride, conceit. 4, 37.

संवेद्य m. the junction of two rivers. 3, 47.

संवेशन n. sexual intercourse.
2, 414.

संव्यान n. an upper garment.
2, 391.

संशय m. doubt. 4, 6.

संशित adj. decided, determined.
2, 247.

संश्रव m. an agreement, a promise. 4, 30.

संश्लेष m. connexion, union. 5, 49.

संसर्ग m. connexion, association.
5, 59.

संसार m. the vicissitude of terrestrial existence, the present world. 5, 20.

संसारिन् m. a sentient being.
1, 134.

संसिद्ध adj. prepared, made. 2, 167. 168.

संसिद्धि f. accomplishment, completion. 5, 80.

संस्कार m. 1) preparation. 5, 57. 2) the realising of past perceptions. 4, 95.

संस्कारहीन adj. one who has not received those sacraments by which he is entitled to be received into one of the three first classes. 2, 249.

संस्कृत adj. 1) prepared. 2, 167.
2) purified. 2, 260. 4, 77. 3) finished, educated. 2, 107. 4) excellent. 4, 96.

संस्तर m. 1) a couch. 5, 32. 2) a sacrifice, or rather the ritual arrangements for a sacrifice. 2, 259. Mhbh. 1, 2885.

संस्तव m. intimate acquaintance, familiarity. 4, 88.

संस्त्याय m. a habitation, a house.
2, 136.

संस्था f. 1) proper conduct, settled occupation. 5, 33. Manu 1, 21. 2) death. 3, 6.

संस्थान n. 1) a place where four roads meet. 2, 134. 2) disposition, distribution, अवयवविभाग (avayavavibhāga RM.). 4, 93.

संस्थित adj. dead. 3, 7.

संस्फोट m. conflict, war. 2, 298.

संस्मरण n. remembering. 5, 97.

संहति f. a combination, a mass, a multitude. 2, 9. 4, 1.

संहनन n. the body. 2, 355.

संदर्ष m. rivalry, emulation, contention. 4, 101. **देवासुराणां समजायत । ऐश्वर्यं प्रति संदर्षः** Matsyapur. 25, 10.

संहार m. the periodical destruction of the universe. 1, 117.

संकल adj. entire, whole. 4, 28.

संकृत्पत्र m. a crow. 2, 90.

सक्थि n. the thigh. 2, 360.

सखि 1) m. a friend. 2, 273. 2) **सखी** f. a female friend. 2, 332.

साव्य n. friendship. 4, 21.

सगर्भ m. *adelphós*, a brother by the same mother. 2, 353.

सगोत्र m. a kinsman. 2, 354.

संकट adj. strait, narrow; and n. a strait. 5, 41. *Mārk. Pur.* 10, 26. *Urv.* 49. **बंधनागारसंस्थो ऽपि प्राप्तो ऽपि विपदं परां । प्राडुर्भावं भैरवस्य शुक्लां मुच्येत संकटात् ॥** *Kā-*

ṣkṣh. 31, 156.

संकथा f. colloquy, conversation. 4, 94.

संकर m. sweepings, off-scurings. 2, 147.

संकर्षण m. a name of Baladeva. 1, 29.

संकल्प m. a mental determination, a resolve. 4, 88.

संकल्पजन्यम् m. the will-born god of love. 1, 32. *Comp. Kum.* 3, 24.

संकाश m. appearance; at the end of compounds: like, similar. 4, 53.

संकुल adj. crowded, full of. 4, 17.

संकेत m. a sign, a signal, a token. 5, 36.

संकेतक m. an agreement, a convention. 5, 83.

संक्रंदन m. a name of Indra. 1, 52.

संक्षेप m. conciseness. 4, 81.

संख्य n. 1) a battle, war. 2, 298.

2) **संख्या** f. number. 2, 128.

129. 5, 50. 3) the reasoning faculty, understanding. 2, 179.

संख्यावत् adj. intelligent. 2,

178. रणांगणो कृतांतमः

संख्यावांश्च सदोजिरे, Ka-
śikh. 82, 8.

संगत n. friendship. 4, 21. Kum.
5, 39.

संगति f. coming together,
meeting. 5, 35.

संगम m. junction. 3, 47. Comp.
Yv. 1, 278.

संग्र m. 1) war. 2, 298. 2) an
agreement, a promise. 4, 30.
Rgh. 5, 26.

संगीत n. the exhibition of sing-
ing and music. 1, 93. गीतं
वाद्यं च नृत्यं च त्रयं संगी-
तमुच्यते Āiromani cited by
Nārāy.

संगीति f. conversation. 4, 94.

संग्रह m. 1) a gathering, a col-
lection. 5, 54. 61. 2) conden-
sation, conciseness. 4, 81.

संग्राम m. a battle, war. 2, 298.

संग्राह m. the closed hand, the
fist. 2, 368.

संघ, संघात m. a mass, a mul-
titude. 4, 1. 3, 28. 5, 25. 81.

सचिव m. a minister, a sena-
tor. 2, 271.

सज्जन m. an honest man. 2,
217. Māgha 16, 22.

सज्जित adj. 1) (an elephant)
accoutred for war. 2, 66. 2)
(probably an error of the mss.
for śikhyita) suspended. 4, 83.

संचय m. a collection, a multi-
tude. 4, 1.

संचारिका f. a female messen-
ger, a go-between. 2, 336.

संज्ञवन n. — catuḥçāla. 2, 137.

संशयन n. killing, slaughter.
2, 323.

संज्ञा f. 1) a sign, a signal. 5,
36. 2) an appellation, a name.
1, 152. 2, 282. 5, 33. 3) con-
sciousness. 5, 36.

सटा f. — जटा. 2, 377.

सत् 1) adj. intelligent, wise. 2,

177. 2) सती f. a faithful wife. 2, 340.
- सततं^० adv. always. 4, 13.
- सत्तम adj. best, excellent. 4, 5.
- सत्ता f. being, existence. 5, 64. 82.
- सत्त n. 1) a forest. 2, 55. 2) a sacrifice. 2, 259.
- सत्तशीला f. an alms-house. 2, 142.
- सत्त्व n. 1) being, existence. 5, 82. 2) reality or goodness, the first of the three qualities of nature; see *rajas*, *tamas*. 5, 82. 78. 79. 3) strength, vigour. 5, 82. 4) a living being. 5, 82. 3, 34.
- सत्य 1) adj. true. 1, 141. 144. 2) n. truth. 5, 96.
- सत्रं adv. together. 5, 91.
- सत्वर adj. quick, speedy. 4, 12.
- सदन n. a habitation, a house. 2, 136.
- सदसु n. an assembly. 4, 60.
- सदा adv. always. 5, 101.
- सदागति m. wind, air. 1, 76.
- सदृक्ष adj. similar, like. 4, 9. Vs. 17, 84.
- सदृश् adj. similar, like. 4, 9. 5, 88. 95.
- सदृश adj. (f. i) similar, like. 4, 9.
- सदेश adj. near, neighbouring. 4, 7.
- सद्वन् n. a seat, a house, a habitation. 2, 136.
- सद्यस् adv. at once, on the spot. 4, 67. 1, 118.
- सद्यस्क adj. new, recent. 4, 78.
- सधर्मचारिणी f. a wife. 2, 339.
- सना adv. always. 5, 101.
- सनातन 1) adj. (f. i) perpetual, eternal. 1, 125. 2) m. Vishnu or Krishna. 1, 25.
- सनाभि m. a kinsman. 2, 354.
- सनीड adj. near, neighbouring. 4, 7.

संततं adv. always. 4, 13.

संतति f. offspring, a child. 2, 342.

संतमस n. overspreading darkness. 1, 110. Mâgha 9, 22. Bhk. 5, 2.

संतान m. one of the five trees of heaven. 1, 135. Kum. 6, 46. 7, 3. Mâgha 6, 67.

संदर्भ stringing together (as a garland by means of a thread), composing artificially, a poetical composition. 4, 45.

संदान n. a rope for tying cattle. 2, 122.

संदेह m. doubt. 4, 6. 5, 3. 94.

संदोह m. (lit. *the whole of the drawn milk*. Comp. Nârada cited in the Mit. on Yv. 2, 164) a mass, a multitude. 4, 1.

संधा f. 1) an agreement, a promise, a convention. 4, 30. Taitt. Br. I, 7, 1, 6. 2) a boundary, a limit. 5, 32. *)

संधान n. sour gruel. 2, 163.

संधि m. 1) union. 5, 49. 2) a joint or articulation of the body. 2, 368. Yv. 3, 102. 3) a chink, a crack, a mine. 4, 86. 5, 49.

संध्या f. twilight. 1, 106.

सन्न adj. sunk, becalmed, ceased. 4, 82.

सन्नइ adj. armed, accoutred. 2, 305.

संनाय्य n. the substance given as an oblation at a burnt offering. 2, 261. The correct spelling is *sânnâyya*. P. III, 1, 129. Ait. Br. 7, 2. 4. Çat. Br. I, 6, 2, 6. II, 4, 4, 8. 12, etc.

संनाह m. 1) arming for a battle. 5, 57. 2) armour, mail. 2, 304.

संनाह्य m. an elephant fit for war. 2, 69.

सन्निकृष्ट adj. near. 4, 7.

सन्निधान n. सन्निधि m. vicinity. 4, 7. 5, 5. 89.

सन्निभ (at the end of compounds) similar, like. 4, 9.

*) Correct accordingly the meaning given under *aradhî*.

संनिवेश — संस्थान. 4, 93.

संन्यास m. abstaining from food. 4, 75. Comp. Bhk. 7, 76. This explanation has the fault called *avyāpti*.

सपत्ताकरण n. worrying somebody to death. 4, 80. Comp. P. 5, 4, 61.

सपत्न m. an enemy. 2, 301.

संपदि adv. on the spot. 4, 67.

सपर्या f. worship, adoration. 1, 128.

सपिंड m. a kinsman entitled to participate in the offering of funeral cakes to deceased relations as far as the sixth degree, both in an ascending and descending line. 2, 354. 5, 50. Manu 5, 60.

सपीति f. drinking in company, a comotation. 2, 173. Rv. 8, 1, 23. Vs. 18, 9, 28, 16.

सप्तकी f. a girdle, a zone. 2, 405.

सप्ततंतु m. a sacrifice. 2, 259. Māgha 14, 6.

सप्तर्षि m. pl. the constellation Ursa Major. 1, 50.

सप्तलता f. many-flowered nyctanthes. 2, 52.

सप्तार्चिस् m. a name of Agni. 1, 62. 68.

सप्ताश्व m. the sun. 1, 36.

सप्ति m. a horse. 2, 281.

सभा f. 1) a hall. 4, 93. 2) an assembly. 4, 60. 5, 35.

सभाजन n. affection, friendship. 4, 21.

सभिक m. the keeper of a gambling-house. 2, 233. Yv. 2, 199. 201.

सम 1) adj. similar, like. 4, 9. 2) समं adv. together. 5, 91. 2.58. 4) समा f. a year. 1, 116.

समग्र adj. entire, whole. 4, 28.

समंततस्, समंतात् adv. from all quarters, everywhere. 5, 88.

समंतभद्र m. a Buddha. 1, 85.

समय m. 1) an agreement, a covenant. 2) custom, practice.

- 5, 83. 3) established truth, a dogma. 1, 10. 5, 83. 4) time. 5, 83. 34 (— कट?).
- समया** adv. near. 5, 93. Māgha 6, 73. 12, 52. 15, 9.
- समर** n. a battle, war. 2, 298.
- समरोचित** adj. fit for war. 2, 69.
- समर्याद्** adj. bordering upon, near. 4, 7.
- समवर्तिन्** m. a name of Yama. 1, 71.
- समवाय** m. an association, a joint company. 4, 1. Yv. 2, 259.
- समसृप्ति** f. the universal sleep, the periodical destruction of the universe. 1, 117.
- समस्त** adj. all, whole. 4, 28. 2, 242.
- समांसमीना** f. a cow bearing a calf every year. 2, 117.
- समाख्या** f. fame, renown. 1, 153.
- समाघात** m. conflict, war, a battle. 2, 299.
- समाज** m. 1) an assembly. 4, 60. Rgh. 5, 76. 2) a multitude of men. 4, 1.
- समाधान** n. समाधि m. fixing the thoughts intently on an object under consideration, deep meditation. 1, 128.
- समान** adj. similar, like. 4, 9.
- समानोद्भूय** m. a brother by the same mother. 2, 353. Bhk. 7, 86.
- समाप्ति** f. end, conclusion. 5, 101.
- समालम्भन** n. smearing the body with fragrant unguents. 2, 385.
- समास** m. condensation, conciseness, brevity. 4, 81.
- समासप्राय** adj. consisting for the most part of compound words. 1, 143.
- समाहार** m. contraction, conciseness, brevity. 4, 81.
- समाह्वय** m. 1) a single combat, or combat in general. 2, 299. 2) a name. 5, 33.
- समित्** f. war, a battle. 2, 298.

समिति f. 1) meeting. 2) an assembly. 5, 35. 3) war, combat 2, 298.

समिध् f. fuel. 1, 69.

समीक n. conflict, war, a battle. 2, 298.

समीचीन adj. (tending towards one direction), concordant, consistent, true. 1, 144.

समीप n. neighbourhood, vicinity. 4, 7. 5, 63.

समीर, समीरण m. wind, air. 1, 76.

समुख adj. eloquent. 2, 219.

समुच्छ्रय m. height (of a tree, etc.). 2, 26.

समुदय m. 1) a mass, a multitude. 4, 1. 2) combat, war. 2, 298.

समुद्र m. a casket, a box. 4, 79.
• Yr. 2, 247.

समुद्र m. the sea. 3, 30. 5, 52.

समुद्रकांता f. a river. 3, 43.

समुद्रवसना f. the earth. 2, 1.

समुद्रवह्नि m. submarine fire. 1, 70.

समुब्रह्म m. overbearing, conceited. 2, 228.

समूह m. an assemblage, a multitude. 4, 1. 2, 336.

समृद्ध adj. wealthy. 2, 201.

संपत्ति f. welfare, prosperity. 2, 242.

संपराय m. war, combat. 2, 299.

संपिंडितांगुलि adj. having the fingers joined or closed. 2, 382.

संपुट m. a casket, a box. 4, 79.

संपृक्त adj. mixed, combined. 4, 56.

संप्रदाय m. oral tradition, traditional doctrine. 2, 247. 5, 91. Māgha 14, 79.

संप्रयोग m. copulation. 2, 414.

संप्रश्न m. a question, an enquiry. 5, '90. 100.

संप्रहर्ष m. great joy. 5, 89.

संप्रहार m. combat, war. 2, 298.

संबंध m. connexion. 5, 52.

संबाध 1) adj. strait, narrow, crowded. Māgha 8, 2. Mhbh. 1, 2875. 2) m. the vulva. 5, 41.

संघ m. origin. 5, 95.

संभाव्य adj. possible. 5, 88.

संभेद m. a confluence of waters. 3, 47.

संभोग m. 1) enjoyment. 2) sexual intercourse. 5, 42.

संभ्रम m. conceit, pride. 4, 37.

संमद m. joy, pleasure. 1, 123.

संमर्द m. 1) the pounding or grinding of fragrant substances. 4, 84. 2) a conflict, a battle, war. 2, 299.

संमार्जनी f. a brush, a broom. 2, 147.

सम्यच् adj. (nom. सम्यङ् समीची सम्यक्) concordant, correct, true. 1, 144.

सम्राज् m. a universal monarch, one who has performed the *rājasūya* sacrifice. 2, 267.

सरक m. a goblet. 2, 172.

सरघा f. a bee. 2, 101. Rgh. 4, 63.

सरह m. the gecko (*lacerta* gecko). 2, 79.

सरणि f. a road, a path. 2, 105. Anandalah. 18. 37.

सरमा f. a bitch. 2, 127.

सरत् 1) adj. upright, straightforward, candid. 2, 230. 2) a sort of pine (*pinus longifolia* Roxb.). 5, 26. Rgh. 4, 75. Kum. 1, 9.

सरस् n. सरसी f. a pond. 3, 53.

सरस्वत् 1) m. the sea, the ocean. 3, 30. 2) सरस्वती f. a river in general. 3, 43. 3) the goddess of speech. 1, 8.

सरित् f. a river. 3, 44.

सरित्पति m. the sea. 3, 30.

सरिद्वरा f. the Ganges. 3, 51.

सरीसृप m. a snake. 3, 18.

सरोज, सरोरुह n. a lotus. 3, 57.

सर्ज m. a tree (*shorea robusta*).
2, 40.

सर्प m. a snake. 3, 18.

सर्पभुज् m. = *râjasarpa*. 3, 21.

सर्पाशन m. a peacock. 2, 86.

सर्पिस् n. clarified butter. 2,
420. 167.

सर्व pr. all, whole. 4, 28. 2, 21.

सर्वसृष्टा f. the earth. 2, 1.

सर्वज्ञ m. a name of Çiva. 1, 11.

सर्वतस् adv. from all parts,
everywhere. 5, 88.

सर्वभक्ष adj. eating all manner
of food. 2, 196.

सर्ववेद् m. a Brahman who has
read the four Vedas. 2, 240.

सर्ववेदस् m. a man who, at the
conclusion of the *viçvaji* sa-
crifice, divides all his pro-
perty among the priests.
2, 263.

सर्वसैनहन n. a complete ar-
mament. 2, 306.

सर्वसैनाह् m. the universal
spirit (?). 5, 15.

सर्वसस्य adj. bearing all man-
ner of corn. 2, 3.

सर्वस्व n. the whole property.
2, 263.

सर्वात्मन् m. — *sarvasannâha*.
5, 15.

सर्वात्रीन adj. eating all man-
ner of food, whether clean or
otherwise. 2, 196.

सर्वाभिसार m. an attack with
complete forces. 2, 306.

यमनस्य भटाः सर्वाभिसा-
रेणाभ्यवेणयन् Pk. 4, 161.

सर्वायस adj. (f. i) made all of
iron. 2, 312.

सर्षप m. mustard. 2, 426.

सत्तिल n. water. 3, 26. 41.

सह्यकी f. = *gajapriyâ*. 2, 44.

सव m. a sacrifice. 2, 259.

सवन n. bathing, an ablution.
2, 253.

सवितृ 1) m. the sun. 1, 35. 2)

सवित्री f. a mother. 2, 349.

सविध, सवेश adj. near. 4, 7. 8.

सव्य adj. left, *laevus*. 4, 71.

सव्येष्ठ m. the charioteer who stands on the left of a champion. 2, 294.

ससीमन् adj. conterminous, near. 4, 7.

सस्य n. corn, grain. 2, 419. 6.

सह adv. together. 5, 91. 99.

सहकार m. the Mango tree. 2, 37.

सहचरी f. 1) a wife. 2, 339. 2) a species of *Barleria* with yellow blossoms. 2, 50.

सहदेवा f. a plant — *दंडोत्पल*. 2, 44.

सहपानक n. drinking together. 2, 173.

सहस्र 1) n. strength, power. 4, 38. 2) m. the month *Mārgaśīrsha*. 1, 114.

सहसा adv. 1) suddenly. 2) instantly. 5, 98.

सहस्त adj. skilled in handling weapons. 2, 218.

सहस्य m. the month *Pausha*. 1, 114.

सहस्रकिरण m. the sun. 1, 35.

सहस्रदंष्ट्र m. — पाठीन. 3, 36.

सहस्रनयन m. a name of *Indra*. 1, 52.

सहस्रपत्र n. a lotus. 3, 57.

सहाय m. a companion. 2, 273.

सहिष्णुता f. forbearance, patience. 4, 40.

सहृदय adj. intelligent. 2, 218. *Māgha* 8, 51.

सांयात्रिक m. a sea-trader. 3, 33. *Māgha* 3, 76. सांयात्रिक इवागाधे भिन्नपोतो महाण्वि *Kāçikh*. 7, 120.

सांवत्सर m. an almanac-maker, an astronomer. 2, 248.

साकं adv. together. 5, 91.

साकल्यवचन n. a complete perusal. 2, 246.

साक्षात् adv. 1) evidently, manifestly. 2) like. 5, 88. The separation of the meanings is quite unwarranted.

सागर m. the ocean. 3, 30.

सातिसार adj. afflicted with diarrhoea. 2, 451.

सांतीन m. pease (*pisum sativum*). 2, 427.

सात्यवतेय m. a name of Vyāsa. 2, 258.

सावत m. a name of Bāladeva. 1, 28.

सादिन् m. a horseman. 2, 235. Māgha 12, 22. 31.

साधन n. 1) accomplishing, achieving. 2) an instrument, an implement. 3) an agent, a means, an expedient. 4) a component part of an army. 5) property, wealth. 6) torture. 7) the penis. 5, 80.

साधु 1) adj. righteous, honest. 2, 217. 2) pleasing, handsome. 4, 4. 3) **साधी** f. a virtuous, faithful wife. 2, 340.

साधस n. fear, terror. 4, 40.

सानु n. tableland on a mountain. 2, 11.

सानुनय adj. kind, polite. 5, 96. R. I, 60, 23.

सानुमत् m. a mountain. 2, 10.

सांव n. 1) pleasing, conciliatory language. 1, 141. 2) conciliation. 4, 95.

सावन n. courtesy, complaisance. 4, 64.

सांद्रष्टिक n. the immediate result of actions. 1, 118.

सांद्र adj. thick, dense, compact. 4, 32. **सांद्रिभचर्म** Māgha 4, 64. **सांद्रसुधा** 4, 28.

साप्तयद्दीन n. friendship. 4, 21. Comp. Kum. 5, 39.

सामन् n. conciliation. 4, 95.

सामि adv. half. 4, 28.

सामीप्य n. nearness. 5, 93.

सामोद्भव m. an elephant. 2, 59.

सांपरायिक m. a war-chariot. 2, 291.

सांप्रत 1) adj. (f. *i*), fit, proper.

2) सांप्रतं adv. at present, now. 5, 94.

साम्य n. equality. 1, 94.

साम्यावस्था f. equal state, equipoise. 5, 78.

सायं adv. in the evening. 1, 109. This word seems to be the gerund of *so*, and to have signified originally 'having finished'. A masc. *sāya* does not exist, nor is the comparison with the Latin *serus* more than an idle conjecture.

सायक m. an arrow. 2, 311.

सार 1) m. pith, marrow, sap. 2, 28. 5, 67. 2) strength, power. 3) semen virile. 5, 67. 4) n. substance, property, wealth. 1, 80. 5, 67. 5) adj. excellent, best. 5, 67. संसारे मानुष्यं सारं मानुष्यके च कौलीन्यं Vāgbh. Al. 4, 127.

सारघ n. honey. 2, 466. Comp. Rv. 8, 4, 8. Vs. 19, 91. 95.

सारंग 1) adj. (f. *i* ?) variegated.

4, 51. 2) m. a deer. 2, 75. 3) the Cātaka (*cuculus melano-leucus*). 2, 93.

सारणि f. a water-conduit. 3, 63.

सारथि m. a charioteer. 2, 293.

सारमेय m. a dog. 2, 126.

सारस m. the Indian crane, and सारसी f. its female. 2, 89.

सारसन n. a girdle, a zone. 2, 405.

सारिफलक m. a draught-board. 5, 59.

सार्थ m. a multitude of living beings, a caravan, etc. 4, 1.

कदाचित्तात्पितृव्येण श्रुतः कार्यटिकानां हि सार्थः सार्थो महास्वनः Kāṭkh. 12, 26.

सार्थ adv. together. 5, 91.

सार्षिष adj. (f. *i*) dressed or cooked with clarified butter. 2, 167.

सार्वभौम m. 1) a universal

monarch. 2, 267. Comp. Mhbh. 1, 3120. 2) the elephant of the northern region. 1, 104.

साल m. — çâla. 2, 40.

साल्मा f. a dewlap. 2, 111.

सिंह m. a lion. 2, 59. 5, 70.

सिंहनाद् m. a war-cry. 4, 100.

सिंहासन n. a throne. 2, 268.

सिकंता f. sand, gravel. 3, 48.

सिक्थक n. beeswax. 2, 400.

सिंघिनी f. the nose. 2, 366.

सिच् f. the skirt of a web or dress. 2, 396. Rv. 3, 53, 2. 10. 18, 11. Av. 14, 12, 1.

सिचय m. cloth. 2, 393.

सिंजिनी f. 1) a bowstring. 2, 309. 5, 79. 2) a tinkling ornament for the ankle. 2, 406.

सित adj. white. 4, 47. 2, 283.

सितांबर m. a Bauddha mendicant. 2, 189.

सितांबुज n. a white lotus. 3, 58.

सितेत्तर adj. black: 2, 97. Kum. 1, 38.

सितेत्तरगति m. fire. 1, 62.

सिद्ध m. a kind of genius dwelling between heaven and earth. 1, 87. Yogasûtra 3, 33. This is a post-vedic mythological fiction formed on the analogy of *sâdhya*.

सिद्धांत m. an established conclusion (प्रमाणेन प्राप्तो ऽर्थः), a dogma. 1, 10. 5, 83. 84.

सिद्धार्थ m. 1) a Buddha. 1, 85. 2) mustard. 2, 426.

सिध्मन् n. a sort of cutaneous eruption. 2, 447. 451.

सिध्मन्त adj. afflicted with *sidhman*. 2, 451. Vs. 30, 17.

सिनीवाली f. the phase of the moon preceding the first night of the first quarter, in which the moon rises partly visible. 1, 112. दृष्टचंद्रा सिनीवाली नष्टचंद्रा कुहूरि-त्येतावमावास्याभेदौ Gri-dhara. The first part of *sini-*

vali is *sini*, the obsolete fem. of *sita*, white; the second signified perhaps 'ring'. *Sini* *sitâ vâlâ kalâsyâm*. Kshirasv.

चंद्रं सिनी (sintvâli) च कुटू-
श्चैव द्युतिः पुष्टिः प्रभावसुः।
कीर्तिर्धृतिश्च लक्ष्मीश्च नव
देव्यः सिषेविरे Kâçikh. 14, 33.

सिङ्गवार m. — निर्गुंडी. 2, 45.
Kum. 3, 53.

सिंधु 1) f. a river in general.
3, 43. 5, 52. 2) m. the ocean.
5, 52.

सिंधुपारज adj. born in the coun-
try traversed by the Sindh
river. 2, 284.

सिंधुर m. (the Sindhu-born), an
elephant. 2, 59.

सिंधूत्थ n. river-salt. 2, 459.

सीकर m. rain driven down by
wind, thin drizzling rain. 1,
59. Rgh. 5, 42.

सीता f. a furrow. 2, 421.

सीत्य n. *ovion*, corn, grain.
2, 419.

सीमन् n. (?) a boundary, a li-
mit. 2, 104. Yv. 2, 151.

सीमंत m. the parting of the hair
of women. 2, 374. Mâgha 8
69.

सीमंतिनी f. a woman. 2, 326.
Bhk. 5, 22.

सीमा f. a boundary, a limit.
2, 104. Yv. 2, 152. 228.

सीर m. a plough. 2, 420.

सीरिन् m. a name of Baladeva.
1, 28.

सीसक, सीसपत्त n. lead. 2, 17.
Yv. 1, 190.

सुकृत n. righteousness, virtue.
1, 125.

सुकेशी f. the name of an Ap-
saras. 1, 88.

सुख n. joy, pleasure. 1, 123. 5, 61.

सुगत m. a Buddha. 1, 85.

सुगंधिता f. fragrance. 1, 77.

सुचरिता f. a well-conducted, faithful wife. 2, 340.

सुत m. a son. 2, 342.

सुत्रामन् m. a name of Indra. 1, 53.

सुदर्शन n. the disc of Vishnu. 1, 26.

सुधा f. 1) the food of the gods, ambrosia. 1, 133. 2) lime, mortar, plaster. 2, 139. Mâgha 12, 62.

सुधी adj. sensible, intelligent, wise. 2, 178.

सुनासीर m. a name of Indra. 1, 53. Comp. *Roth* on Nirukta 9, 41.

सुनिश्चित adj. firmly decided. 2, 247.

सुन्दर 1) adj. (f. *n* and *i*) beautiful. 4, 4. 2) सुन्दरी f. a beautiful woman. 2, 326.

सुपर्ण m. a name of Garuda. 1, 30.

सुपर्णकेतु m. a name of Vishnu. 1, 22.

सुपर्णीतनय m. a name of Garuda. 1, 30.

सुपर्वन् m. a god, a deity. 1, 4.

सुप्रतीक m. the elephant of the north-east quarter. 1, 104. Rgh. 5, 75.

सुप्रभा f. one of the seven tongues of Agni. 1, 68.

सुभग adj. pleasing, beautiful. 2, 212.

सुमनस् 1) m. a god, a deity. 1, 4. 2) f. a flower. 2, 31. Mâgha 7, 2. 8, 10.

सुमेरु m. the mountain Meru. 1, 136. Rgh. 5, 30.

सुर m. a god. 1, 4. 119.

सुरज्येष्ठ m. Brahman. 1, 6.

सुरत n. sexual intercourse. 2, 414. 5, 29.

सुरतरु m. a tree of heaven. 1, 135.

सुरपति m. a name of Indra. 1, 52.

सुरपर्णिका f. a tree (*rottleria tinctoria* Rox.). 2, 53.

सुरपर्वत m. the mountain Meru.
1, 135.

सुरभि 1) adj. excellent. 5, 14.
Comp. Rgh. 2, 3. 2) f. a cow.
2, 113.

सुरशत्रु m. an Asura. 1, 5.

सुरसद्मन् n. heaven. 1, 3.

सुरसरित् f. the Gangâ. 3, 51.

सुरा f. spirituous liquor. 2, 174.
Rv. 1, 116, 7. 7, 86, 6. 8, 2,
12. 10, 107, 9.

सुरुंगा f. a mine, a subterranean passage. 4, 86. Hind.
سرنك. *Bensley* very properly considers this word as a corruption of σὺργή.

सुरेंद्रजित् m. a name of Garuda. 1, 30.

सुवर्ण n. gold. 2, 18.

सुवर्णकार m. a goldsmith. 2, 433.

सुवासिनी f. a half grown-up girl. 2, 328.

सुषम 1) adj. beautiful. 4, 4. 2)
सुषमा f. brilliancy, beauty.

2, 410. भुवौ विनीले रेजाते
सुषमासुंदरे विभोः Pk. 4, 51.
5, 19.

सुहृद् m. a friend. 2, 273.

सूक्ष्म adj. small, minute. 4, 3.

सूक्ष्मदर्शिन् adj. keen-sighted.
2, 218. Kathop. 3, 12.

सूचन n. informing against.
5, 84.

सूची f. a bristle, a quill. 2, 78

सूच्य adj. (something) which is to be suggested. 1, 94.

सूत m. 1) a charioteer. 2, 294.
Vs. 30, 6. Manu 10, 11. 47.
2) a bard. 2, 280.

सूतिकाभवन n. a lying-in chamber. 2, 344.

सूतिमास m. the last month of pregnancy. 2, 344.

सूत्र n. thread. 2, 394.

सूद् m. a cook. 2, 276.

सूदन n. killing, slaughter. 2, 322.

सूदाध्यक्ष m. a kitchen-master.

2, 276. **सूपशास्त्रविशेषज्ञः**

सूदाध्यक्षः प्रशस्यते Matsyap.

202, 22.

सूना f. a shambles, a slaughter-house. 2, 440.

सूनु m. a son. 2, 342.

सूनुत adj. (of speech) true and (as the same time) pleasant.

1, 141. Yv. 1, 109.

सूपकार m. a cook. 2, 276.

सूर m. the sun. 1, 35.

सूरता f. a tractable cow. 2, 115.

सूरि m. a wise man. 2, 177.

सूर्मी f. a brass image or statue. 1, 131. Manu 11, 103.

Composed of *su* and *ūrmi*, 'of a good fount'.

सूर्य m. the sun. 1, 35. 5, 53. 55.

सूर्यकांत m. crystal. 2, 21.

सूखन् n. the corner of the mouth. 2, 365. Comp. Yv. 2, 13. To the various readings elsewhere recorded we may

add the sg. f. **सूखणी**, employed by Pāṇini in the verse:

स सूखणीप्रांतमसूक्प्रदिग्धं
प्रलेलिहानो हरिणारिरुधैः

सृणि f. m. a goad for driving an elephant. 2, 69.

सेतु m. a causeway, a bridge. 3, 49.

सेना f. a host, an army. 2, 302. 306: 5, 4.

सेनांग m. a component part of an army. 5, 80.

सेनानी m. 1) a general. 2, 278. 2) a name of Skanda. 1, 19. Rgh. 2, 37.

सेवक m. an attendant, a follower. 2, 273.

सेवा f. attendance, service, worship. 1, 129.

सैहिकेय m. a name of Rāhu. 1, 49. Māgha 2, 35.

सैकत n. an islet. 3, 48. Rgh. 5, 78.

सैधव 1) m. a horse of Sindh

breed. 2, 284. 2) n. river-salt. 2, 459.

सैन्य n. an army. 2, 302. 5, 6. 36.

सैरंध्री f. a female perfumer, a toilet-woman. 2, 337. Perhaps derived from a noun *siran-dhara*.

सैरिभ m. a buffalo. 2, 72.

सोत्प्रास adj. exaggerating with latent irony. 1, 149.

सोत्प्रासहसित n. sarcastic laughter. 4, 46.

सोदर, सोदर्य m. *frater uterinus*, a brother of the same mother. 2, 353.

सोपहास adj. derisive, sarcastic. 1, 149.

सोपान n. a ladder, a flight of stairs. 2, 146. Kum. 1, 39. Rgh. 3, 69. 6, 3. सत्यं स्वर्गस्य सोपानं Vārāhap. 209. Instead of Bopp's ingenious derivation from *sa* and *upānaya*, I propose another: *sa* and *upāyana*. Comp. *astamana*.

सोम m. the moon. 1, 42.

सोमपा m. a Brahman. 2, 236.

सोष्टुठ adj. = *soṭprāsa*. 1, 149.

सौगंधिक n. the white water-lily. 3, 59.

सौचिक m. a tailor. 2, 435.

सौदामिनी f. lightning. 1, 60.

सौध n. a whitewashed mansion. 2, 139. Māgha 12, 62. 1, 25.

सौनिक m. a butcher. 2, 440.

सौप्तिक n. a nocturnal assault. 2, 297.

सौम्य 1) adj. pleasing, handsome. 4, 4. 2) m. the planet Mercury. 1, 46.

सौरभेय 1) m. a bull. 2, 108. 2) सौरभेयी f. a cow. 2, 113.

सौरभ्य n. fragrance. 1, 77. 5, 27.

सौराष्ट्रक n. brass, bell-metal. 2, 15.

सौराष्ट्रिक m. a sort of poison brought from Surāshtra. 3, 24.

सौवर्चल m. a sort of salt prepared by fusing fossil

salt with emblic myrobalan.
2, 462.

सौवस्तिक m. the family or
domestic priest. 2, 271.

सौविद्, सौविद्घ्न m. a guard
of the women's apartments.
2, 272. 5, 28.

सौवीर n. sour gruel. 2, 163.

सौष्ठव n. — *avashtambha*. 4, 74.

सौहार्द n. friendship. 4, 21.

सौहित्य n. satisfaction. 2, 171.
Māgha 5, 62.

सौहृद् n. friendship. 4, 21.

स्कंद m. the god of war. 1, 19.

स्कंध m. 1) the shoulder. 2, 62.
112. 2) that part of the stem
of a tree where the branches
begin. 2, 27. 3) after *karin*,
nara, *turanga*, and their sy-
nonyms, it signifies a multi-
tude. 5, 25.

स्कंधवाहक m. an ox carrying
burdens on his shoulders.
2, 111.

स्कंधशाखा f. a branch of the
upper stem of a tree. 2, 27.

स्कंधावार m. a royal residence,
a capital. 2, 131.

स्कंधिक m. — *skandharāhaka*.
2, 111.

स्तन m. the female breast. 2,
371. 387.

स्तनयिन् m. a thundercloud.
1, 58. Rv. 5, 83, 6. Vs. 25, 2.

स्तन्य n. milk. 2, 119. Rgh. 2, 69.

स्तब्धव n. fixedness, immobi-
lity, stupor. 5, 48.

स्तम्भ m. a ram. 2, 122.

स्तम्ब m. a shrub. 2, 35.

स्तम्बकरि m. corn, grain. 2, 424.

स्तम्बेरुम m. an elephant. 2, 59.
Māgha 5, 34. Bhk. 6, 92.

स्तम्भ m. 1) immobility, stupor.
5, 48. Comp. Māgha 5, 48. 2)
a post, a pillar. 2, 66. 5, 48.

स्तव m. praise. 1, 145. Rv. 9,
55, 2.

स्तवक m. a cluster of blossoms.
2, 33. Urv. 125. 141.

स्तुति f. praise. 1, 145. 5, 74.

स्तेन m. a thief. 2, 183.

स्तेय n. theft, stolen goods. 2, 184. Yv. 3, 234. Av. 11, 8, 20. 14, 1, 57.

स्तोत्र adj. small, little. 4, 3. 52. 5, 96. Çat. Br. 3, 6, 3, 8. Yv. 2, 27.

स्तोत्र n. praise. 1, 145.

स्तोम m. 1) a sacrifice. 2, 259. 2) a mass, a multitude. 4, 2. तमःस्तोम Kâçikh. 74, 30. धांतस्तोम Rasatar. 3, 11.

स्त्यान adj. thickened, coagulated, congealed. 2, 121.

स्त्री f. a woman. 2, 326.

स्त्रीधन n. property which a woman possesses in her own right. 5, 42. Manu 9, 194.

स्त्रीपुंस m. du. man and wife. 4, 15. Manu 1, 115.

स्थगित adj. covered. 4, 58.

स्थंडिल n. a piece of ground purified for a sacrifice. 4, 77.

स्थपति m. a man who performs the Vrihaspati sacrifice. 2, 263.

स्थपुट adj. unevenly raised. 4

68. Comp. ग्रीवा निर्मासा

चिपिटा दीर्घा स्थपुटा न

शुभप्रदा Kâçikh. 37, 89. मरुता-

कंकानिलः प्राप्तः पर्वतादो-

लनक्षमः । माखमंडपभूस्तेन .

क्षणातः स्थपुटीकृता 88, 99.

(Schol. तृणादिनाकादिता).

स्थपुटगतं क्रव्यं in Mālatīmādh.

V. is explained by Jagaddhara:

निम्नोन्नतविषमस्थानगतं,

by Mālānka: संकुचितभाग-

प्रविष्टं मस्तकादिनिम्नोन्न-

तगतं.

स्थल n. स्थली f. firm ground, continent. 2, 3. 3, 41.

स्थलशृंगाट m. — gokshura. 2, 46.

स्थविर adj. old. 2, 348.

स्थाणु m. 1) a stake, a post. 5, 11. 2) a name of Çiva. 1, 12.

स्थान n. 1) standing. 5, 51. 2) a place, a spot, τόπος. 2, 3.

4, 77 (?). 3) an abode, a house.
2, 136. 143.

स्थानक n. a trench for water
dug at the foot of a tree.
2, 29.

स्थानस्थ adj. staying at home.
2, 213.

स्थानीय n. a town. 2, 130.

स्थापत्य m. a guard of the wo-
men's apartments. 2, 272.

स्थामन् n. firmness, vigour,
power. 4, 38. 5, 67. 82.

स्थाधिभाव m. a permanent
condition; in poetry, that sen-
timent which constitutes the
fundamental or leading cha-
racter of a composition, as
love in an erotic, mirth in a
comic composition, etc. 1, 91.
Comp. Māgha 2, 87.

स्थाल 1) n. a vessel. 2, 172.
2) **स्थाली** f. a pot. 2, 159.
Vs. 19, 27. Çat. Br. pp. 90.
158. 187. 243. etc.

स्थासक n. a particular mode
of perfuming of the person.
2, 385.

स्थित adj. standing, erect. 2, 231.

स्थिति f. 1) standing. 2) uni-
form practice, a decision, a
rule. 5, 51.

स्थिर 1) adj. steady, steadfast.
2, 215. 2) **स्थिरा** f. the earth.
2, 1.

स्थिरप्रेमन् adj. of steady affec-
tion. 2, 219.

स्थूल n. a sort of long tent. 2,
296. Māgha 12, 4.

स्थूणा f. a post, a pillar, a sta-
tue. 1, 131. 5, 48. Rv. 1, 59,
1. 5, 45, 2. 62, 7. 8, 17, 14.
10, 18, 13.

स्थूरिन m. an ox that carries
burdens on his back. 2, 111.

स्थूल adj. big, fat, large. 2, 187.
13. Kum. 2, 11. Rgh. 6, 28.

स्थूललक्ष adj. liberal. 2, 210.

Yv. 1, 308. भाव्यं स्थूललक्षेण

भूभुजा Matsyapur. 206, 29.

प्रेम्णा ये च प्रयच्छति स्वल्पे

ऽप्यगणितं वसु । स्थूलल-

ज्ञानमहोत्साहान्तान्गच्छे-

त्स्वैरपि व्ययैः ॥ Vātsy. K.

6, 5, 3.

स्थूलोद्यम m. the middle pace

of an elephant. 2, 67. Māgha

12, 16. यथा पालकाय्यं । नी-

चैर्गतं स्थूलोद्यमो वीथीमार्ग

इति तिस्रो गतिप्रक्रियाः

Kshirasv.

स्थेय m. a judge. 2, 274. P. 1,

3, 23.

क्षसा f. a tendon, a muscle.

3, 12.

स्नातक m. a man who, *having performed the ceremony of*

bathing previous to his return-

ing to his family, passes from

the order of a religious stu-

dent into that of a househol-

der. 2, 239. Manu 4.

स्नान n. bathing, ablution. 2, 253.

स्नायु m. a sinew, a tendon, a

muscle. 3, 12. Yv. 3, 81. 100.

स्निग्ध m. a friend. 2, 273.

सुषा f. a daughter-in-law. 2, 349.

सुहि f. — *mahāvriksha*. 2, 42.

स्नेह m. fondness, affection. 4,

21. 5, 29.

स्पंदन m. a sort of tree. 5, 26.

Rv. 3, 53, 19, where Sāyana

blunders in his usual fashion.

Am. has *syandana*.

स्पर्धा f. rivalry, emulation, con-

tention. 4, 101. 99.

स्पर्शन m. 1) air, wind. 1, 75.

2) n. a gift, a donation. 2, 264.

स्पर्श m. 1) a spy. 2, 270. 2) a

battle, war. 5, 32.

स्पष्ट adj. visible, clear, mani-

fest. 4, 67.

स्पष्टेतर adj. unclear. 5, 56.

स्पृहा f. wish, desire. 4, 25.

स्फटिक m. crystal. 2, 21. Kum.

5, 63. 6, 42.

स्फिञ्ज f. du. the buttocks. 2,

358. Yv. 3, 97. Mārka. 11, 8.

स्फुर adj. clear, manifest. 4, 67.

5, 51.

स्फुलिंग m. a spark of fire. 1, 67. Urv. 125.

स्फूर्जथु m. a clap of thunder. 1, 57.

स्फोटक m. a pustule, a blister, a boil, a pimple. 2, 449.

स्म a particle expressing, amongst other things, *remembrance*. 5, 97.

स्मर m. a love. 1, 32. This earliest and latest of all gods figures already in the Av. 6, 130. 131.

स्मरमंदिर n. pudendum mulieb. 2, 359.

स्मित 1) n. a smile. 2, 412. 2) adj. budded, blown. 2, 32. Māgha 6, 54.

स्यद् m. speed, velocity. 2, 288.

स्यदन m. a chariot. 2, 289.

स्यदनारोह m. one who rides in a carriage. 2, 235.

स्रज् f. a wreath, a garland. 2, 397. 399.

स्रवद्गर्भा adj. f. (a female) that miscarries. 2, 115.

स्रवंती f. a river. 3, 43. Rv. 1 32, 14. 10, 104, 8.

स्रष्टृ m. 1) Brahman. 1, 6. 2) Īva. 1, 12.

स्राक् adv. quickly, instantly. 4, 12. स्राक् स्रत्यभिसारिकाः Kshirasv. Perhaps from सृज्.

सुच् f. a sacrificial ladle. 2, 260.

स्रोतस् n. 1) a stream, a current of water. 3, 47. 2) a river. 3, 44. 3) an organ of sense. 2, 380.

स्रोतस्विनी f. a river. 3, 44.

स्व n. property, wealth. 1, 80.

स्वच्छद् adj. self-willed, independent. 2, 224. 5, 47.

स्वजन m. a relation. 2, 354.

स्वतंत्रवृत्ति f. acting according to self-imposed rules, independent action. 4, 93.

स्वदन n. tasting, eating. 2, 170.

स्वधिति f. m. an axe. 2, 319. Rv. 2, 39, 7. 3, 8, 11. Probably from *hi* like *heti*.

स्वन m. sound. 5, 77.

स्वभाव m. natural condition.
4, 97. 5, 71.

स्वयम्भू m. Brahman. 1, 7.

स्वर ind. heaven. 1, 3.

स्वर m. 1) articulate sound. 1,
138. 5, 77. 2) a musical note.
3) a vowel. 4) accent. 5, 77.

स्वरु m. a thunderbolt. 1, 56.

स्वरुचि adj. self-willed, inde-
pendent. 2, 224.

स्वरूप n. the natural form or
constitution of a thing. 5, 78.

स्वर्ग m. heaven. 1, 3. 5, 60.
68. Rv. 10, 95, 18.

स्वर्गौकस् m. a god, a deity.
1, 4. Kum. 1, 59.

स्वर्ण n. gold. 2, 18.

स्वर्णपुष्पी f. a tree (cassia fis-
tula). 2, 43.

स्वर्भानु m. a name of Rāhu.
1, 49.

स्वल्पशरीर adj. of a diminutive
body. 2, 456.

स्वसु f. a sister. 2, 352.

स्वस्ति part. hail, blessings.
5, 101. Rgh. 5, 17.

स्वस्तिक m. a palace or temple
built in the shape of the dia-
gram (Stevenson, Kalpasūtra,
emblem last but one) of the
same name. 2, 150.

स्वस्त्रीय m. a sister's son. 2,
352. Manu 3, 148.

स्वाक्क्य n. wilfulness, inde-
pendent action. 4, 89.

स्वाङ्गुरा f. spirituous liquor.
2, 174.

स्वाध्याय m. the Vedas. 1, 9.

स्वान m. sound. 1, 138.

स्वांत n. the mind. 2, 379. Bhk.
6, 22. Gg. 10, 10.

स्वापतेय n. property, wealth.
1, 80. Māgha 14, 9. स्वापते-
यमविलं तु पात्रसात्सङ्कार
Pk. 1, 32.

स्वामिन् m. 1) a master, a lord.
2, 188. 5, 39. 2) a name of
Skanda. 1, 19.

स्वाराज् m. a name of Indra.
1, 53.

स्वाहा f. the wife of Agni. 1,
66. Rgh. 1, 56.

स्वाहाप्रिय m. a name of Agni.
1, 62.

स्विद् a particle introducing

1) a question. **माया स्विदेषा**

मतिविभ्रमो वा धस्तं नु मे

वीर्यमुताहमन्यः Kir. 16, 18.

2) a doubt or uncertainty. 5,

94. **अस्ति स्विन्नु वीर्यं तत्**

इन्द्र न स्विदस्ति तदतुथा वि
वोचः Rv. 6, 18, 3.

स्वेदनिका f. an iron plate or
pan for baking bread, etc. 2,
158.

स्वैर adj. 1) following one's im-
pulses, self-willed. 2) slow.
5, 47.

स्वैरिणी f. an unchaste wife.
2, 341. Yv. 1, 67. Comp. Mi-
tāksh. on Yv. 2, 51.

ह.

हंस m. 1) a swan, a goose. 2,
96. 98. 2) the sun. 1, 37.

हंसक n. a tinkling ornament
for the ankle of a woman. 2,
406. Māgha 7, 23.

हंसकांता f. a goose. 2, 96.

हंसपाद् n. vermillion. 2, 466.

हं हो an interjection used in
addressing or calling a per-
son: ho! holla! 5, 97. Urv. pp.

61.69.70. **हंहो सत्पुत्रजननि**
नित्यं सत्यप्रभाषिणि Kā-
çikh. 13, 82.

हठ m. force, violence. 4, 74.

हतक adj. ill-bred, or bad in
general. 2, 223.

हनु f. m. the jaw. 2, 367. 5, 32.

हंत an interjection expressive
1) of grief. 2) of joy. 5, 89.
Comp. Rv. 8, 69, 5. 10, 53, 2.

हय m. a horse. 2, 281.

हयमार m. — *karavira*. 2, 39.

हर m. a name of Īiva., 1 11.

हरि 1) adj. tawny. 4, 50. 2) m. the sun. 1, 35. 5, 70. 3) the moon. 5, 70. 4) a horse. 2, 281. 5, 70. 5) a lion. 2, 59. 5, 70. 6) a frog. 3, 40. 5, 70. 7) a monkey. 2, 76. 5, 70. 8) Indra. 1, 52. 5, 70. 9) Vishnu or Krishna. 1, 23. 5, 70. 10) Yama. 1, 72. 5, 70. 11) Vāyu. 1, 76. 5, 70.

हरिचंदन m. a species of sandal-tree, considered as one of the five trees of heaven. 1, 135.

हरिण 1) adj. (f. i) yellowish white. 4, 47. 2) m. a deer, an antelope. 2, 75. 3) हरिणी f. a golden image. 1, 131.

हरित् 1) adj. green. 4, 49. 2) f. a region, a point of the compass. 1, 100.

हरित 1) adj. (f. हरिता or हरिणी) green. 4, 49. 2, 4. 2) हरिणी f. the parrot-like lady. 4, 53.

हरिताली f. — *dirvā*. 2, 36.

हरिदश्च m. the sun. 1, 36. Māgha 11, 56. Rgh. 3, 22.

हरिद्राराग adj. one whose affection is as transient as the colour of turmeric. 2, 220.

हरिन्माण m. an emerald. 2, 20. Māgha 3, 49.

हरिप्रिया f. a name of Lakshmi. 1, 31.

हरिवत्, हरिहय m. a name of Indra. 1, 54. 52.

हरीतकी f. — *pathyā*. 2, 463.

हर्म्य n. a mansion, a palace. 2, 138. Urv. 56. Kum. 6, 42. Bhk. 8, 36.

हर्यक्ष m. a lion. 2, 59.

हर्ष m. joy, pleasure. 1, 123.

हल n. a plough. 2, 420. 5, 46.

हलायुध m. a name of Bala-deva. 1, 29.

हलाहल m. a sort of poison. 3, 25.

हविस् n. the sul

as an oblation at a sacrifice, commonly melted butter. 2, 261. .

हव्यपाक m. an oblation presented to the gods, or the vessel in which it is offered. 2, 261.

हव्यवाक् m. Agni. 1, 62. Rv. 1, 12, 6.

हसंती, हसंतिका f. a portable stove. 2, 159.

हसित 1) n. laughing. 2, 412. 2) adj. budded, blown. 2, 32.

हस्त m. 1) the hand. 2, 356, 2) After synonymes of hair it signifies a quantity, as **केश-हस्त** (Māgha 8, 27). 2, 376.

हस्तविंब n. = *sthāsaka*. 2, 385.

हस्तमूत्र n. a thread worn round the wrist as an amulet. 2, 403. Kum. 7, 25.

हस्तिनाख m. an embankment at the gate of a city or fort, with subterranean passages. 2, 133. Māgha 3, 68.

हस्तिनी f. the female elephant. 2, 70. 5, 13. 47.

हस्तिपक m. an elephant-keeper. 2, 70. Māgha 5, 49. Comp. Vs. 30, 11.

हस्त्यारोक m. an elephant-driver. 2, 70.

हाटक n. gold. 2, 18. Māgha 13, 63.

हायन m. a year. 1, 116. 5, 15. Av. 3, 10, 9. Manu 2, 154.

हार m. 1) a string of pearls. 2, 409. 5, 5. 2) a necklace of 108 or 64 strings. 2, 407.

हारह्रा f. the vine. 2, 38.

हारिद्र adj. (f. *i*) yellow. 4, 50.

हारिन adj. ravishing, charming, pleasing. 4, 4. Māgha 10, 69.

हारीत m. the wood-pigeon. 2, 99. Rgh. 4, 46.

हाला f. spirituous liquor. 2, 174. Māgha 10, 21.

हालाहन्त m. a kind of lizard. 2, 102.

हाव (prākṛit of *bhāva*) m. the different branches of feminine

actions by which the sentiment of love is manifested. 1, 89.

हास m. laughter, mirth. 1, 91.

हास्य m. the comic sentiment in poetry. 1, 92.

हि part. 1) because, for. 2) but (?). 5, 95. Comp. Rgh. 1, 69. Manu 1, 83.

हिंसा f. 1) killing, slaughter. 2, 323. 2) injuring by theft, etc. 5, 24.

हिंस्र adj. hurtful, mischievous. 2, 217. Rv. 10, 87, 3. 5. 9. Manu 1, 29.

हिंस्रपशु m. a beast of prey. 5, 46.

हिङ्गु n. assafoetida. 2, 462.

हिङ्गुल n. vermilion. 2, 466.

हिङ्गीर m. an elephant's chain. 2, 68.

हित adj. fit, apt. 2, 251.

हिम n. frost, cold, snow. 3, 28.

हिमानी f. a mass of snow.

3, 28. चक्रैरस्य द्विषद्यक्रं जय-
मापादितं क्षणात् । ममर्त-
डकिरणैस्तीक्ष्णैर्हिमानी-
पटलं यथा Pk. 4, 158.

हिरण्य adj. (f. i) golden. 1, 131.

हिरण्य 1) n. gold. 2, 19. 2) weakly, riches. 1, 80. 3) हिरण्या f. one of the seven tongues of Agni. 1, 68.

हिरण्यगर्भ m. Brahman. 1, 6. 5, 82.

हिरण्यबाहु m. the river Çon. 3, 52.

हिरण्यरेतस् m. a name of Agni. 1, 64.

हीन adj. avaricious. 2, 192.

हीनवादिन् adj. overcome in argument or a legal cause. 2, 209.

हुं a particle introducing 1) a question. हुं स त्वं सुहृत्. 2) a doubt. वैत्रो हुं मैत्रो हुं (Kshir-
rasv.). 5, 90.

कुडु m. a ram. 2, 124.

कुम्भ adj. offered with fire. 2, 262.

कुतवह, कुताशन m. a name of Agni. 1, 62. 64.

कृक्ष्य m. love. 1, 32.

कृद्य n. 1) the heart, the mind. 2, 379. 2) the heart taken as centre. 1, 44.

कृद्यंगम adj. to the point, pertinent, congenial. 1, 146. Kum. 2, 16.

कृद्यस्थान n. the breast, the chest. 2, 372.

कृद्य adj. congenial, pleasing, beloved. 4, 4. Rv. 5, 42, 2.

कृद्यार्थ adj. = कृद्यंगम. 1, 146.

कृद्योव m. longing, regret. 4, 57.

कृषीक n. an organ of sense. 2, 380. सर्वेषां च कृषीका-
णामीशनात्परमेश्वरः। कृषी-
केश इति व्यातः Kāçikh.
20, 9.

कृषीकेश m. Vishnu or Krishna. 1, 23.

हेति f. 1) light, splendour, flame. 1, 65. 2) a weapon. 2, 307.

हेतु m. a motive, a cause. 2, 457. 5, 62. 92. 95. 101.

हेम m. a black horse. 2, 282.

हेमन् n. gold. 2, 18. 1, 81.

हेमतं m. the winter season, comprising the months Mārgaśīrṣa and Pausa. 1, 113.

हेमपर्वत m. the mountain Meru. 1, 136.

हेमपुष्प m. = *nāgakesura*. 2, 51.

हेमाद्रि m. the Meru. 1, 136.

हेरक m. a spy. 2, 270.

हेरंब m. a name of Gaṇeśa. 1, 18.

हेला f. 1) slight, contempt. 2, 30. Māgha 2, 52. 2) in erotic poetry, prurience. 1, 89. 3) = *prdstāva*. 5, 19.

हेषा f. the neighing of horses. 1, 151. ह्यहेषारव Pk. 4, 135. Comp. *hreshā*.

हैम adj. (f. i) golden. 2, 268.

Rgh. 6, 15. Bhk. 5, 89.

हैमवती f. a name of Pārvati.

1, 15.

हैमगवीन n. fresh butter. 2, 119.

ह्यस्तनदिन n. yesterday. 5, 23.

हृद् m. a lake, a pool. 3, 48.

Rv. 1, 52, 7. 3, 36, 8. 45, 3.

10, 43, 7. 71, 7. 102, 4.

हृदिनी f. a river. 3, 43.

ह्रस्व adj. short, small, little.

4, 3. 2, 23.

ह्राद् m. noise, sound. 1, 138.

ह्री f. (nom. *hris*) shame, bash-

fulness. 2, 412. Rgh. 3, 5. 4,

80. 5, 58. Vs. 24, 35.

ह्रीवेर n. a sort of perfume.

2, 467.

ह्रेषा f. the neighling of horses.

1, 151.

ह्लादिनी f. lightning. 1, 60.

अभिव्यञ्ज गुह्यपूर्वाङ्किष्यधीपद्मिनीरवीन् ।

तत्प्रसादादकारिद् रत्नमालाविशोधनं ॥

तद्भिद्वांसो ऽनुगृह्णन्तु चित्तश्रोत्रैः प्रसारितैः ।

संतः प्रणयिवाक्यानि गृह्णन्ति ह्यनसूयिनः ॥

न चात्रातीव कर्तव्यं दोषदृष्टिपरं मनः ।

दोषो ह्यविद्यमानो ऽपि तच्चित्तानां प्रकाशते ॥

E R R A T A.

- P. 2. 1. 11. रुद्रः कपर्दी; 1. 14. नीलग्रीवो वङ्गिरेताः.
- P. 6. 1. 20. बहुलाः.
- P. 9. 1. 3. इत्यभिन्नार्थाः.
- P. 17. 1. 6. सोत्प्राससोपहृताः.
- P. 21. 1. 15. बीजकोशी.
- P. 22. 1. 2. कंकेलि.
- P. 24. 1. 6. पुष्पवाही.
- P. 27. 1. 4. पिच्छः.
- P. 28. 1. 8. महुः.
- P. 35. 1. 1. पिठरं.
- P. 41. 1. 11. गर्हावादी.
- P. 44. 1. 15. परिव्राजक.
- P. 47. 1. 5. १७१.
- P. 48. 1. 5. कंबलिवाद्यस्तु A.
- P. 49. 1. 10. पंथिपरा.
- P. 54. 1. 16. जामाता.
- P. 55. 1. 16. घुंठको.
- P. 60. 1. 15. हारमध्य.
- P. 64. 1. 18. पित्तं.
- P. 68. 1. 11. पोरग.

P. 73. l. 17. प्रकरगणौघ.

P. 82. l. 17. कर्म मानसं.

P. 85. l. 1. कनिष्ठिक.

P. 91. l. 18. मंत्रयाया.

P. 93. l. 4. शुभाव्ययोः; l. 6. दुःख.

P. 104. l. 7. सुरता ACD. सूरिना F.

P. 109. l. 20. बंधकी.

P. 126. l. 1. 2) Kāma. 1, 34.

P. 130. l. 17. अनुच्छिष्ट.

P. 134. l. 7. अपहृस्तितान्यकिसलयशोभं विलोक्योशोकं ।

Sarasvatik. II, 15. यस्माज्ज्ञान्यपहृस्तितदेहात्म-
मानिवो ऽपि बिभियादिति । Schol. on Para-
mārthasāra.

P. 152. l. 12. आलोख्यलोखा f. a line of writing.

P. 172. l. 18. कंचुक m. 1) a bodice, a jacket.

P. 206. l. 8. goodness.

P. 222. l. 21. जीमूत.

P. 229. l. 4. 3) a recipient, a fit person for. Comp. Māgha 14, 9.

P. 247. l. 25. diagram.

P. 259. l. 23. पदिस.

